

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Емина З. Сарачевић

**КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ
ОБРАЗОВНИХ САДРЖАЈА
НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ниш, 2025.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY

Emina Z. Saračević

**CONTEXTUALIZATION OF THE
EDUCATIONAL CONTENT
IN ORAL LITERATURE**

DOCTORAL DISSERTATION

Niš, 2025.

Подаци о докторској дисертацији

Ментор:

Др Кристина Митић, ванредни професор,
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

Наслов:

КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ ОБРАЗОВНИХ САДРЖАЈА
НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Резиме:

Дисертација се бави положајем и улогом народне књижевности у образовним циклусима, у наставним плановима и програмима у основним и средњим школама, као и у настави српског језика као нематерњег. Народна књижевност, као најстарији облик књижевног стваралаштва, представља важан сегмент културног идентитета нашег народа, али њена заступљеност у образовању не одговара значају који има у културној традицији. Истраживање настоји да укаже на потенцијале фолклорне грађе као наставног садржаја и значај њене контекстуализације у савременом образовању.

Циљ дисертације је сагледавање начина на који је народна књижевност представљена у уџбеницима одобреним од стране Министарства просвете Републике Србије, у сва три образовна циклуса, као и у настави Српског као нематерњег. У раду се анализирају и записи народне књижевности у различитим културно-историјским контекстима, од збирки В. Стефановића Караџића до етнографских и етномузиколошких извора из XIX, XX и XXI века, с циљем да се покаже њихова вредност у формирању наставних садржаја.

Истраживање је засновано на историјској и компаративној методи, уз интердисциплинарни приступ који укључује научне увиде из области фолклористике, етнологије, књижевне теорије и методике наставе. Посебна пажња посвећена је односима између текста и вантекстуалних елемената, као и слојевитости фолклорног фонда који обухвата политеистичка и монотеистичка схватања, архетипске структуре, колективне обрасце и синкретичке форме.

Резултати истраживања указују на потребу за темељнијим и целовитијим приступом народној књижевности у образовању, као и на значај њеног разумевања у аутентичним и адаптираним контекстима. Народна књижевност, посматрана као динамичан и жив културни феномен, има потенцијал да унапреди критичко мишљење, културну свест и идентитет ученика у савременом образовном систему.

Научна област:

Филолошке науке

Научна
дисциплина:

Српска и компаративна књижевност

Кључне речи:

народна књижевност, образовни садржаји, фолклор

УДК:

371.3.:821.163.41:398

CERIF
класификација:

Н 400; фолклор

Тип лиценце
Креативне заједнице:

Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral
Supervisor:

Dr Kristina Mitić, Associate Professor,
University of Niš, Faculty of Philosophy

Title:

CONTEXTUALIZATION OF THE EDUCATIONAL CONTENT
IN ORAL LITERATURE

Abstract:

This dissertation explores the position and role of folk literature within educational cycles, curricula, and syllabi in primary and secondary schools, as well as in the teaching of Serbian as a non-native language. Although folk literature, as the oldest form of literary expression, constitutes a vital part of our cultural identity, its presence in education remains disproportionate to its cultural significance. The study emphasises the pedagogical potential of folklore material and the importance of its contextualisation in contemporary education.

The research examines the representation of folk literature in textbooks approved by the Ministry of Education across all three educational cycles, as well as its role in teaching Serbian as a foreign language. In addition, it analyses records of folk literature in different cultural and historical contexts, from Vuk's collections to ethnographic and ethnomusicological sources from the nineteenth to the twenty-first century, to demonstrate their relevance for the formation of teaching content.

Methodologically, the dissertation combines historical and comparative approaches with an interdisciplinary perspective, drawing on folklore studies, ethnology, literary theory, and pedagogy. Special attention is given to the interplay between textual and extratextual elements, as well as to the multilayered character of the folklore corpus, which encompasses polytheistic and monotheistic concepts, archetypal structures, collective patterns, and syncretic forms.

The findings underscore the need for a more comprehensive and systematic approach to folk literature in education, highlighting the value of understanding it in both authentic and adapted contexts. Conceived as a dynamic and living cultural phenomenon, folk literature has the potential to foster critical thinking, cultural awareness, and identity formation among students in the modern educational system.

Scientific Field:

Philological Sciens

Scientific
Discipline:

Serbian and Comparative Literature

Key Words: Folk Literature, Educational Content, Folklore

UDC: 371.3::[821.163.41:398

CERIF
Classification: H 400; Folklore

Creative
Commons License
Type: Attribution–NonCommercial–NoDerivatives (CC BY-NC-ND)

*Kada bih tražila klicu svojih dobrih dela, velikih i
malih uspeha, sigurno bih je pronašla u njima.*

*U znak zahvalnosti za sve ono što danas jesam,
svoj doktorat posvećujem svojim dragim roditeljima.*

САДРЖАЈ

1. МЕСТО НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ	1
2. ОБРАЗОВНИ САДРЖАЈИ НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ.....	31
2.1. ПРВИ ЦИКЛУС ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА	40
2.2. ДРУГИ ЦИКЛУС ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА.....	56
2.3. ГИМНАЗИЈЕ И СРЕДЊЕ СТРУЧНЕ ШКОЛЕ	77
3. КОНТЕКСТ, ТЕКСТ, ТЕКСТУРА.....	87
3.1. КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ НАРОДНЕ ЛИРСKE И ЛИРСКО-ЕПСКЕ ПОЕЗИЈЕ	104
3.2. КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ НАРОДНЕ ЕПСКЕ ПОЕЗИЈЕ.....	119
3.3. КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ НАРОДНЕ ПРОЗЕ И КРАТКИХ ФОЛКЛОРНИХ ОБЛИКА....	127
4. РЕЦЕПЦИЈА НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ У МУЛТИНАЦИОНАЛНИМ СРЕДИНАМА	145
ЗАКЉУЧАК	153
ПРИЛОЗИ.....	177

1. МЕСТО НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ

Кренућемо од терминологије народног стваралаштва, појмовне диференцијације и употребе. Терминологија која се односи на народно стваралаштво представља сложено и динамично поље, у коме се различити појмови и концепти развијају у складу с историјским, културолошким, теоријским и дисциплинарним оквирима. Употреба израза као што су народна књижевност, усмена књижевност, усмено/народно стваралаштво, фолклор, традиционална књижевност и сл., сведочи о различитим приступима проучавању овог феномена, као и о покушајима његовог прецизнијег одређења унутар хуманистичких и друштвених наука.

Историјски гледано, термин народна књижевност¹ (или народно књижество, како га уводи В. Стефановић Карацић²) утемељен је по угледу на израз *roésie populaire*, који су користили мислиоци као што су М. де Монтењ, Ј. Г. Хердер и други европски романтичари. Овај појам одражава схватање књижевности као израза колективног духа, у којем се открива „душа народа”. У српској културној традицији, В. Стефановић Карацић је међу првима систематски прикупљао, класификовао и објављивао текстове народног усменог наслеђа користећи термине попут народна пјесма, народна приповијетка, и већ 1821. године уводи општи појам народно књижество, чиме поставља темеље фолклористике као научне дисциплине.

С друге стране, термин усмена књижевност усмерен је пре свега на начин преношења и очувања ових текстова – усменим путем, без записа. Ова синтагма, иако теоријски проблематична (јер спаја „усмено” и „књижевност”, која се по дефиницији често везује за писани облик), постала је општеприхваћена у академском дискурсу, будући да указује на особености оралне традиције – њену променљивост, варијантност, колективно ауторство, као и специфичан стил, структуру и функцију. Поједини теоретичари, попут В. Ј. Онг и Р. Финегана, у својим радовима указују на фундаменталне разлике у мисаоним процесима усмених и писаних култура, што додатно осветљава значај термина.

---

¹ В. Пијановић, 2014, стр. 465–466.

² В. Роровић, 1983, стр. 161–184. одељак под насловом *Vukov letopis književnih vrsta*, који се дотиче готово свих врста образовних садржаја народне књижевности и даје прецизне смернице за њихове контекстуализације.

Израз фолклор, који први уводи В. Џ. Томс 1846. године, у почетку је обухватао широк спектар елемената народне културе: веровања, обичаје, пословице, приповетке, песме и друге облике колективног знања. У домаћем научном контексту, први га систематски користи Т. Ђорђевић, који у часопису *Караџић* поставља основе фолклористике као интердисциплинарне науке, која се бави проучавањем културе, обреда, веровања, поезије, медицине, права, филозофије и других аспеката народног живота. Савремена фолклористика, као и сродне дисциплине (антропологија, етнологија, социологија, културна студија), третирају фолклор као комуникацијски процес унутар одређене заједнице, у којем се репродукују колективне вредности, сећања и идентитети³.

Појам традиционална књижевност или традицијска књижевност користи се као покушај да се обухвати целокупно усмено-поетско наслеђе једне културе, укључујући и текстове који више нису у активној употреби, али који представљају важан део културног сећања. Ипак, због своје општости, ови термини често не нуде прецизност у класификацији и анализи конкретних жанрова или функција.

Савремена теорија фолклора разматра више аспеката усменог наслеђа: поетички (естетска вредност и структура), комуникацијски (усмена перформативност), когнитивни (образац мишљења и памћења), као и социолошки и антрополошки (функција у друштвеној заједници). У том контексту појављују се и нови термини као што су усмена уметност речи, који настоје да нагласе естетску димензију усменог стваралаштва, често занемарујући његове ритуалне, магијске⁴ или социјалне функције. А. Јолес уводи концепт „једноставних облика“⁵ (einfache Formen) – благослова, клетви, загонетки⁶, пословица, анегдота, вицева и других кратких фолклорних облика – који се карактеришу архетипском структуром и високом функционалном специфичношћу у свакодневној комуникацији. Ови облици су често граница између фикционалног и практичног, индивидуалног и колективног, усменог и писаног.

Посебну категорију чини пучка књижевност, која настаје на прелазу између усменог и писаног, и у којој се препознају карактеристике усмених форми, иако је аутор често познат. Пучка књижевност се јавља у облику прерађених народних мотива, адаптираних у складу с жанровским или комерцијалним захтевима тржишта и културне политике.

Најпроблематичнија је подела на ауторску (или уметничку) и народну књижевност, јер она често подразумева хијерархију вредности у којој је народно стваралаштво схваћено

---

³ В. Сувајдић, 2010, стр. 175–187; Пијановић, 2014, стр. 232–233.

⁴ В. Јокић, 2019.

⁵ Уп. Пијановић, 2014, стр. 285–286.

⁶ В. Шаранчић Чутура, 2017, стр. 12–28.

као инфериорно. Такав став је неутемељен: и усмено и писано стваралаштво могу поседовати високе естетске вредности, и свака форма треба бити анализирана у свом културном, историјском и поетичком контексту.

Стање у школским програмима и уџбеницима показује неодређеност и непостојање јединствене термиолошке праксе. Употребљавају се сви наведени термини, често без јасног методолошког образложења. Иако је термин народна књижевност најзаступљенији – што је разумљиво имајући у виду значај В. Стефановића Карацића у српској културној историји – све више аутора читанки и програма користи конструкцију народна (усмена) књижевност, као вид компромиса који указује и на порекло и на начин постојања овог типа текста.

У том смислу, може се закључити да је пожељна равноправна, контекстуално осетљива употреба различитих термина, уз свест о њиховим теоријским, историјским и културним конотацијама. Плодна научна анализа народног стваралаштва подразумева управо отвореност ка различитим термиолошким и теоријским приступима, приликом чега ниједан појам не треба сматрати коначним нити универзалним. Уместо тога, сврсисходније је примењивати термине у складу са конкретним контекстом, истраживачким циљем и жанровском специфичношћу текстова који се анализирају.

У академској и педагошкој пракси, стога, препоручује се флексибилност у избору термина као и свест о њиховим импликацијама. Нпр., у наставним плановима⁷ основних и средњих школа⁸, конструкција народна (усмена) књижевност омогућава ученицима разумевање двоструке природе овог корпуса – као дела културног наслеђа и као уметничког израза. У академским круговима, пак, пожељно је разликовати појмове у складу са епистемолошким потребама: термин усмена књижевност користи се унутар теорије књижевности и поетике, док фолклор доминира у интердисциплинарним студијама културе и антропологије.

Коначно, свако термиолошко опредељење мора бити теоријски утемељено и транспарентно, како би се избегла поједностављивања и неосноване хијерархије. Народно стваралаштво, без обзира на форму, заслужује да буде тумачено као аутентичан израз колективног искуства, естетике и идентитета, те као пуноправни објекат научног интересовања у савременим хуманистичким наукама.

Адеспотност (од грч. *adespotos* – без господара) представља једну од основних особина народне књижевности, која се огледа у одсуству познатог или потписаног аутора. Међутим, недостатак ауторске индивидуалности не представља случајност, већ је дубоко

⁷ В. Пијановић, 2014, стр. 493–494.

⁸ Исто, стр. 755–756.

утемељен у културном моделу традиционалних заједница, у којима чин певавања није схватан као акт индивидуалне креативности, већ као израз колективне свести. У традиционалној култури, уметничко стварање није било лични чин, већ део друштвене праксе, у којој творац не само да није полагао право на ауторство, већ је често изричито наглашавао да је дело „чуо од других”, односно да оно припада заједници. Такав приступ сведочи о специфичној култури усменог колективитета, у којој је вредност дела произилазила из његовог пријема, усвајања и очувања унутар заједнице, а не из ауторовог идентитета. У образовном контексту, ова поетичка особина често остаје недовољно истакнута. Представљање адеспотности као особености колективне креације може допринети развоју културолошке и медијске писмености ученика, посебно у епохи доминације индивидуализма и ауторског права.

У оквиру народне књижевности, жанровске границе нису строго дефинисане, већ су флексибилне и подложне честим прожимањима. Још је В. Стефановић Караџић указивао на постојање приповедака које стоје „између женскијех и мушкијех”, али им није доделио посебан жанровски статус. Иако жанровска разгранатост и структурно-семантичке разлике омогућавају основну класификацију, у пракси се елементи различитих врста често мешају. Тако се, на пример, у причи о немуштом језику преплићу мотиви и поступци карактеристични за бајку, басну и шаљиву приповетку. Ова прожимања могу се јавити на различитим позицијама унутар текста, неретко реметећи устаљене композиционе обрасце и доприносећи отворености и динамичности наративног система. Управо захваљујући оваквом комбиновању елемената из различитих жанрова, омогућена је теоретски неограничена варијабилност и богатство наративних реализација у усменој традицији.

Поред естетске, народна књижевност испуњава и значајне сазнајне и етичке функције. Њена сазнајна димензија нарочито је видљива у жанру предања, где је приказани свет субјективно истинит, опишљив и често поткрепљен конкретним „доказима” о веродостојности. Догађаји се смештају у препознатљив историјски и географски контекст, чиме се постиже додатна уверљивост и ауторитет усменог казивања. Етичка функција, с друге стране, произилази из патријархалног система вредности који обликује поступке ликова и њихову моралну физиономију. Тако је, на пример, у песми *Српска дјевојка (У Милице дуге трепавице)* физичка лепота јунакиње представљена као одраз њених унутрашњих врлина, што одражава идеализовану слику морално узорне личности и доминантне друштвене вредности тог времена.

Народна епска поезија представља један од најрепрезентативнијих облика усмене књижевности, у којем се огледају колективно памћење, моралне вредности и историјска

свест народа. У својој поетичкој основи, епика⁹ је заснована на објективном приповедању о значајним догађајима и јунацима који симболизују храброст, част, оданост и жртву. Њена композициона структура, са јасно развијеном фабулом, хронолошким редом догађаја и честим употребама епских формула, омогућава препознавање универзалних епских образаца и дубоку идентификацију са јунацима.

Посебан значај има тематска везаност епских песама за историјске догађаје и јунаке – од косовског тематског круга до хајдучких и ускочких песама, па све до новијих песама о устанцима. Тиме народна епика функционише као колективни хроничар времена, али и као васпитни инструмент, обликујући вредносни систем млађих генерација. У школи, њена употреба има едукативну, етичку и естетску улогу: ученици развијају осећај за традицију, национални идентитет и културно наслеђе.

Положај народне епике у настави није само облик културне репрезентације прошлости, већ и средство за разумевање начина на који се кроз уметничку форму гради друштвени идентитет, преноси колективно искуство и изражава општа тежња ка правди, слободи и хуманости.

Народна проза¹⁰, као део усменог књижевног наслеђа, представља богат израз колективне мудрости, етичких вредности и животне филозофије традиционалних заједница. Њене различите врсте – бајке¹¹, шаљиве приче, легендарне приче, приповетке о животињама и народна предања – обједињују у себи наративну маштовитост и поучну функцију. Структурно, ова дела почивају на чврстим композиционим обрасцима, често са елементима понављања, бинарним супротстављањима и симболичким мотивима, што их чини лако памтљивим и преносивим.

Темате народне прозе – борба добра и зла, однос појединца према надљудским силама, испитивање моралних вредности, превладавање препрека уз помоћ храбрости, довитљивости и сарадње – имају универзални карактер, али истовремено рефлектују специфичности српског културног и историјског контекста. Поред естетске вредности, ова дела имају снажну друштвену и васпитну функцију, јер преносе културне обрасце, моралне норме и моделују колективни идентитет.

Контекстуализацијом народне прозе у оквиру школске лектире, нарочито у основној настави, отвара се простор за развој критичког мишљења¹², препознавање културних кодова и разумевање народне уметности као темеља књижевне традиције. У том смислу,

---

⁹ Исто, стр. 201–202.

¹⁰ Исто, стр. 636–637.

¹¹ Станковић Шошо, 2019г.

¹² <https://zuov.gov.rs/zbirka-primer-a-priprema-za-casove-i-skolskih-projekata-kriticko-misljenje-i-resavanje-problema-u-skoli/> [30. 9. 2022]

усмена проза није само архаични облик нарације, већ живи сведок трајних вредности који наставља да инспирише читаоце различитих генерација.

Народна књижевност заступљена у плановима и програмима сва три циклуса образовања и има несумњиву уметничку вредност и значајан утицај на формирање духовно богате, емоционално јаке и дубоко моралне личности ученика. Организација наставе, конципирана на предметно – часовном систему, не омогућава потпун емоционални доживљај, а тиме ни успешну рецепцију дела народне књижевности. Упркос интересовању које постоји међу ученицима, због предметне диференцијације, врло често нису у могућности да целовито доживе и схвате уметнички свет дела. Бројни су и проблеми интерпретације на које указују предметни наставници.

Докторска дисертација Светомира Игњатовића из 1966. *Педагошка вредност наших народних умотворина* један је од првих покушаја сагледавања статуса народне књижевности у образовном систему.

Сагледавањем образовног значаја народне поезије, њених уметничких вредности, и улоге у остваривању практичних циљева наставе књижевности бави се Милка Андрић у својој књизи из 1997. године под насловом *Наставно проучавање народног песничтва*.

Делом образовних садржаја народне књижевности бави се и Зона Мркаљ у монографији из 2008. године *Наставно проучавање народних приповедака и предања*.

Снежана Марковић у монографији *Интерпретација народне књижевности у разредној настави* наглашава: „Истраживања наставних програма показала су да су се два тренутка у историји [...] народа рефлектовала и на позицију народне књижевности у настави. Први се десио половином XX века, тачније по завршетку Другог светског рата, а други на почетку XXI века. Оба тренутка обележила је промена друштвених и политичких система и, што је можда још значајније, промена система вредности у друштву, што је резултирало реформама образовних система и школских планова и програма и смањењем броја народних песама и прича у настави. Ови трендови указали су, индиректно, да је у народној књижевности, као стожеру српске духовности и културе кроз векове, свака нова идеологија видела носиоца идеја и вредности чији значај и присуство треба умањити што више. Управо због тога је покушај и напор Светомира Игњатовића да, у таквим околностима, доследно брани и аргументовано указује на потребу и значај народне књижевности у наставним програмима посебно значајан и јединствен” (2020, стр. 18).

Милорад Дашић у књизи *Народна књижевност у наставним плановима и програмима* закључује: „Стога пред предметом Српски језик у основној школи и Српски

језик и књижевност¹³ у средњој школи стоји нимало лак задатак да ученика, као савременог реципијента, упуту у проучавање и спознавање суштине народне књижевности. У основној школи потребно је поставити темељ коме ће средњошколско изучавање народне књижевности, као завршница формалног бављења овом облашћу, обезбедити адекватну надградњу. Овај задатак може се остварити далекосежним планирањем, пажљивим избором грађе, јасним дефинисањем циљева и помним праћењем резултата” (2016, стр. 19).

На основу података добијених истраживањем проблема рецепције, као и позитивних ефеката примене интегративне наставе¹⁴ у обради дела народне књижевности Буба Стојановић закључује да је: „Народна књижевност важан део књижевне уметности коме треба посветити посебну пажњу у настави. Због својих специфичности у односу на остала књижевна дела, народна књижевност заслужује посебан уџбеник¹⁵ који ће обезбедити квалитетнију интерпретацију и рецепцију. Циљ школе будућности је ученик као активни субјекат наставе, зато од пасивног посматрача или недовољно активног саучесника, интегративном наставом постаје активни учесник наставе” (2015, стр. 33).

Уметност је духовна делатност човека односно производ људске делатности која има за циљ стимулисање људских чула као и људског ума и духа. Уметност је настала као резултат потребе да човек створи лепоту и да је доживљава, да у њој ужива. У историји човечанства развијали су се разноврсни облици уметничког изражавања те су се на тај начин развиле и различите врсте уметности односно различити начини исказивања уметности па самим тим уметност можемо посматрати кроз музику, сликарство, архитектуру, вајарство, игру, филм и књижевност. Посматрајући окружење човека, уметност је свуда око нас што нам потврђује и Џонсон (Janson). „Уметност је пре свега реч која сама по себи потврђује и замисао и чињеницу уметности. Без речи – човек би могао да се запита да ли уметност уопште и постоји. На крају крајева, тај израз не налазимо у сваком друштву. Међутим, уметност се ствара свуда око нас. Уметност је, дакле, и предмет, али не било какав предмет. Уметност је естетски предмет. Уметничка дела намењена су да их људи гледају и диве им се због њихове унутрашње вредности” (2005, стр. 16).

Овакво дефинисање се односи примарно на ликовну уметност, међутим, ако се само принцип „уживања” промени, могла би важити и за остале уметности, тако да се читањем долази до уживања у књижевној уметности, слушањем, човек ужива у музици и сличном што нас доводи до тога да се уметност заправо осећа. Уметничко дело је спој спољашњег и

---

¹³ Данас је термин уједначен на свим нивоима школовања у Српски језик и књижевност, потпуно оправдано.

¹⁴ Уп. Пијановић, 2014, стр. 252–253.

¹⁵ Исто, стр. 847.

унутрашњег, али се акценат ставља на оно што то дело у нама буди. Моћ да остане запажено и да изазове одређену емоцију.

Уметничка дела су у директној повезаности са маштом, без обзира на то колико је у одређеним епохама цењено да се уметничким делима опонаша стварност. Проблем мимезиса или подражавања стварности датира још од давнина, без обзира о ком је виду уметности реч. Дакле, еп, и трагедија, затим комедија и дитирамб, и највећи део аулетике и китаристике: све те уметности у целини приказују подражавајући, а постоји између њих трострука разлика: оне подражавају или различитим средствима или различне предмете или различним начином, а не на исти начин.

Под појмом књижевна уметност мисли се на уметност коју су створили познати ствараоци користећи се сликовитошћу, емоционалношћу, идејношћу и различитим другим методама стварајући уметничка дела. Народна књижевност је на врху када се говори о књижевној уметности. Она је стара готово колико и сам човек јер човекова потреба за говором, за разговором изискивала је потребу за лепшим обиковањем речи, изражавања својих осећања, препричавање догађаја из свог окружења као и разноврсни облици дружења довели су до појаве народне књижевности. „Изузетни су случајеви да одмах при стварању праоблика неке усмене творевине учествује више појединаца. Такав је случај могућ при стварању лирске или баладичне песме кад се, нпр., у колу први пут импровизује нека песма на тај начин што два или више учесника наизменично смишљају поједине стихове песме ношени истом идејом” (Јатковић, 1987, стр. 7).

Развој народне књижевности предстала дуготрајан пут који је прошао кроз различите етапе те су се и услови његовог развоја временом мењали услед различитих друштвених дешавања, промене времена, промене у политичком, културолошком или пак територијалном погледу. Утицај различитих фактора је итекако деловао на сам развој народне књижевности. „Прилике за развој књижевности уопште, а за трајање и обнављање усменог израза посебно, биле су, од краја до краја наше земље (у данашњим границама) различите и имале су своје посебности. То је зависило од развијености и природе народне књижевности и културе уопште у појединим подручјима, потом од неједнаких и променљивих историјских услова, од моћи и улоге цркве, од утицаја са Истока и са Запада којима су појединачне области биле изложене, зависно од тога чију су власт морале признавати” (Крњевић, 1986, стр. 112).

Народна књижевност се као и ауторска дели на родове и врсте. Подела народне књижевности на родове и врсте разликује се од поделе писане књижевности. Уместо уобичајене поделе на лирику, епику и драму, народна књижевност дели се на народне

лирске песме, народне епске песме, народне прозне облике и кратки фолклорни облици. Између лирике и епике налази се посебан род лирско-епских песама, и у народној прози постоје приповетке „на међи” (нпр. образовни садржаји *Немушти језик*, *Дјевојка бржа од коња*).

Како сам назив каже, народне песме настале су у народу, настале су од непознатих талентованих појединаца, а потом је спона до нас данас била: „од уста до уста” или „с колена на колена”. Та спона подразумева нимало кратак пут, ту је певање, памћење, преношење, потом опет памћење, па и додавање и одузимање, импровизација, усавршавање, и тако је сваки преносилац у њима остављао свој траг. В. Стефановић Караџић их је дуго слушао и бележио, па захваљујући њему многе од њих нису потонуле у заборав. Многе и данас живе у народу, у сећањима наших предака, који их радо певају и присећају се детињства, али је таквих примера све мање.

Углавном су већину лирских песама певале жене те их је В. Стефановић Караџић називао „женским” песмама. Тада је песма била централни вид забаве у народу, отуда и порекло настанка различитих врста песама које одговарају различитим приликама. Народ се уз песму и смејао и плакао, уз песму се веселио, уз песму је обављао послове на њиви, уз песму се успављивао, уз песму је прослављао празнике, песмом је покушавао да умилостиви природу око себе. Зато кроз народне лирске песме можемо оживети лирску историју и завирити, макар на кратко, у њихов занимљив, магијски свет, пун вила, змајева, додола, коледа, свет у коме су човек и природа – једно. Дух народне књижевности је несаломив без обзира на начине преношења и изолованост у односу на ауторску књижевност, међутим, народна књижевност колико год да иде својим током у односу на ауторску, итекако утиче на писце и песнике, дајући им свесно или несвесно књижевне образце, теме и мотиве о којима је вредно писати. „Хердеров подухват у целини није значао само афирмацију фолклора, већ је отворио и једно ново поље утицаја, утицаја народне поезије на писану књижевност и књижевни језик” (Крњевић, 1986, стр. 110).

Усменокњижевне творевине које датирају из далеке прошлости, али њихове облике и данас слушамо, првенствено читамо, јесу одређене песме или бајке, легенде, пословице, загонетке и томе сл. Импровизација је једна од основних карактеристика народне књижевности. То се потврђује и у чињеници да казивач стално мења, скраћује или продужава своју песму, а притом највећу шансу да се поново нађу у садржају његове уметнине имају такозвана типична или стајаћа места. У томе су нека од тих места типичнија за једне певаче него ли за друге. Одређене посебности појединих казивача доводе до тога да су за

неке карактеристични, нпр., побожност или хумор, а за друге патетика, лиризам или пак опширни описи и слично.

Као основа за класификацију народне поезије узима се подела на женске песме, јуначке песме, и песме „на међи”, па се тако, најчешће, добија трочлани систем дела народне књижевности у стиху – лирске, епске и лирско-епске песме. У оквиру народне прозе препознају се различите врсте народних приповедака и кратки фолклорни облици – махом паремолошки.

„Бројне промене у наставним програмима довеле су до разнолике заступљености народне књижевности у наставном проучавању. [...] Показало се да естетска вредност, хуманистички значај, тематска и жанровска поливалентност, хумор и језичко и изражајно богатство народне књижевности представљају изазов за савремену наставу Српског језика и књижевности. [...] Читање и тумачење репрезентативних дела народне књижевности представља приоритетан наставни задатак” (Станковић-Шошо, 2020, стр. 235). Наставни план и програм за Српскохрватско-словеначки језик из 1926. године и Привремени наставни програм за основну школу из 1927. уврстили су жанровски разноврсне текстове народне књижевности у школске програме за основну школу: обичајне лирске народне песме (здравице и свадбене песме); епске народне песме о боју на Косову (*Комади од различнијех косовскијех пјесама*, народне песме *Цар Лазар и царица Милица*, *Смрт Мајке Југовића*); епске песме о Марку Краљевићу (*Марко није уз рамазан вино*, *Марков Шарац и Арапова бедевија*); одломци из народних епских песама *Диоба Јакшића* и *Почетак буне против дахија*; народне приче *Господ је јачи*, *Све, све, али занат*, *Цар и пијаница*, *Турчин*, *Србин и Циганин*; кратки фолклорни облици (народне загонетке, питалице и пословице о раду). (в. Вујанац, 1931) Наведени избор књижевних дела показује да су се у наставним програмима за основну школу у трећој деценији XX века превасходно налазили садржаји из народног стваралаштва којима се остваривала васпитност наставе књижевности и неговала свест ученика о значају улоге језика у очувању националног идентитета.

Привремени наставни програм за ниже разреде гимназија, који је усвојен 1926. године (стр. 8–11), предвидео је проширење корпуса народних епских песама и прозних текстова народне књижевности. У наставно проучавање се уводе: народне басне (*Лисица и курјак*, *Лав и медвед*, *Лав и миш*, *Цврчак и мрави*, *Магарац и коњ*, *Коњ и бик*, *Славуј и паун*, *Туђе перје*); народне приповетке (*Ко мање иште, више му се даје*, *Праведна пресуда*, *Све, све, али занат*, *Ко није добро свезао?*); епске народне песме и предања о Марку Краљевићу (*Маркова снага*, *Марко Краљевић и вила*, *Марко и Андрија*, *Марков одлазак у Призрен*, *Марко и соко*, *Краљевић Марко и бег Костадин*, *Турци и Марко на слави*, *Урош и*

Мрњавчевићи¹⁶, *Смрт Марка Краљевића, Марково стопало, Краљевић Марко и Милош Обилић*¹⁷, *Маркова ливада, Марко као краљ, Маркова побожност*). У избору текстова из народне књижевности водило се рачуна о васпитању ученика у духу толеранције и поштовања различитих националних, верских и културних вредности. Идеја о јединству различитих народа који живе у истој држави (Срба, Хрвата и Словенаца) подстакнута је и избором дела из народне традиције. (в. Вуловић, 1926)

Домаћа лектира обухватала је народне приповетке и предања (*Ђоса и џин, Јарац Живодерац, Ко мање иште, више му се даје, У цара Тројана козје уши, Стрижено – кошено, Дванаест мрва*). У програму су се нашли књижевни текстови који афирмишу рад, породичне вредности, поштовање традиције и негују патриотска осећања и слободарске идеје. Читанка Зоре В. Вуловић из 1928. године садржала је значајан корпус књижевних текстова народне књижевности који су подстицали код ученика љубав према ближњима и свест о неговању традиције и културе српског народа (*Како се моли Богу у нас, У славу Божју, Крсно име, Божић, Додоле, Кад девојка улази у кућу, Манастири, Бог ником дужан не остаје, Како се крсно име служи, Ко крсно име слави, оном и помаже, Рођење Христово, Пред кућом кад игра додола, Диоба Јакшића*). (в. Вуловић, 1928)

После двадесет година објављен је Наставни план и програм за основну школу, који је садржао (стр. 4–19) проширени корпус текстова из разноврсног народног стваралаштва: посленичке¹⁸, шаљиве и породичне народне песме (*Кујунџија и хитропреља, Женидба Врапца Подунавца*¹⁹, *Сестре без брата*²⁰); народне епске песме старијих (убрајају се песме о Немањићима²¹, Мрњавчевићима, косовским јунацима Бранковићима, Јакшићима и Црнојевићима), средњих и новијих времена (*Комади од различнијех косовскијех пјесама, Смрт Мајке Југовића, Марко Краљевић и Љутица Богдан*²², *Марко Краљевић и Муса Кесеџија, Марко Краљевић и вила, Рашта Новак оде у хајдуке, Три хајдука, Стари Вујадин, Бој на Мишару*); народну бајку, шаљиву народну причу и предање (*Чардак ни на небу ни на земљи, Еро и кадија, Како се Краљевић Марко јунаштву научио*); кратке фолклорне облике (народне пословице, загонетке, питалице, изреке).

Први наставни план и програм реформисане школе у осмогодишњем трајању усвојен је 8. јула 1959. године и незнатно је коригован 1963. године. У њему је највише пажње посвећено васпитности наставе књижевности. У разредној настави учитељ је имао

¹⁶ В. Самарџија, 2008, стр. 276, 292. Уп. Сувајџић, 20196.

¹⁷ В. Самарџија, 2008, стр. 293–294.

¹⁸ В. Карановић, Пешикан-Љуштановић, 1994, стр. 5–49.

¹⁹ В. Самарџија, 2004.

²⁰ В. Шаранчић Чутура, 2017, стр. 85–95.

²¹ В. Самарџија, 2008, стр. 29–31. Уп. Сувајџић, 20196.

²² В. Самарџија, 2008, стр. 269, 301.

слободу избора текстова из народне књижевности, које ће обрађивати са ученицима на часовима „матерњег” језика. На часовима су се читале и тумачиле краће лирске и епске песме, народне приповетке и бајке. Године 1959. донет је Закон о јединственој основној школи, којим су основне школе спојене са нижим гимназијама, и тако настају седмогодишње, а потом и осмогодишње основне школе. (1963, стр. 5–45)

Године 1976.²³ усваја се измењени и осавремењени Заједнички програм васпитно-образовног рада у основној школи. У избору текстова водило се рачуна да они по тематици и обиму одговарају узрасту ученика, али и да читање и проучавање школске и домаће лектире подстакне самостални стваралачки рад ученика и помогне им у формирању критичког погледа на свет. (в. Гудељ, 1978) Корпус прописаних и препоручених текстова народне књижевности у основној школи обухватао је: народне епске песме старијих, средњих и новијих времена (*Женидба Душанова, Косовка Дјевојка*²⁴, *Цар Лазар и Царица Милица, Смрт Мајке Југовића, Марко Краљевић укида свадбарину, Марко Краљевић и Муса Кесеџија, Орање Марка Краљевића, Почетак буне против дахија, Три сужња, Бој на Мишару*); шаљиве народне приче²⁵ (*Еро и Турчин, Утопио се поп што није руку дао*), народне приповетке *Краљ и чобанин, Дјевојка цара надмудрила, Међедовић*²⁶; легендарну причу *Свети Сава и ђаво*; народну бајку *Аждаја и царев син; народну басну Гавран и лисица*; народне загонетке и пословице; лирску породичну народну песму *Највећа је жалост за братом*²⁷ и посленичку народну песму *Наджњева се момак и дјевојка*; народну баладу *Хасанагиница* и народну романсу *Стојан и Љиљана*. Наставна интерпретација програмом предвиђених дела из народне књижевности требало је да подстакне интересовања ученика и љубав према народној књижевности, да развије код ученика осећај за лепо и вредно и подстакне њихову истрајност у читању и књижевних дела усменог стваралаштва.

У Наставном плану и програму из 1984/85. године у програму су се нашли и следећи текстови из народне књижевности: народне епске песме (*Зидање Скадра, Марко Краљевић и орао*); шаљиве народне приче и новеле²⁸ (*Еро с онога свијета, Дјевојка цара надмудрила*); митолошка народна лирска песма *Град градила бјела вила* и избор народних пословица о слози, слободи, доброту, поштењу, достојанству и искрености. (1985, стр. 155–186; в. Илић, Петровић, 1985)

²³ Уп. Rosandić, 1975; 1978; 1988; 2005; Petrović, 1976; Slavić, 2011; Пијановић, 2014, стр. 404–405, 412–413, 418–419.

²⁴ В. Карановић, 2011, стр. 301–315.

²⁵ В. Сувајџић, 2019а.

²⁶ В. Карановић, 2005, стр. 97–118.

²⁷ В. Јовановић, Карановић, 2017, стр. 19–39.

²⁸ В. Сувајџић, 2019а.

Године 1990. донет је Правилник о наставном плану и програму основног образовања и васпитања, који је имао неколико допуна и примењиван је од школске 1990/91. за пети разред, 1991/92. за шести разред, 1992/93. за седми и 1993/94. за осми разред, па све до 2006 године. (1990, стр. 3) Корпус текстова из народне књижевности обухватао је: обредне, посленичке и љубавне²⁹ лирске народне песме (*Вила зида град, Наджњева се момак и дјевојка, Српска дјевојка*); народне епске песме старијих времена (*Свети Саво, Зидање Скадра, Женидба Душанова*); народне басне (*Није вјера тврђа у јачега, Лав, магарац и лисица, Зећ и лисица*); народне бајке (*Аждаја и царев син, Међедовић*); народне новеле (*Дјевојка цара надмудрила, Краљ и чобанин*); шаљиву народну причу *Еро с онога свијета*; народне пословице о мудрости и марљивости, питалице, загонетке, изреке, клетве, заклетве.

Од 2008. године примењује се реформисани Наставни план и програм за основну школу, како примењује Наташа Станковић-Шошо, исти је у школски програм увео богат избор примарних текстова из народне књижевности и драгоцене секундарне изворе за њихово проучавање. (2020, стр. 239) Школска лектира обогаћена је избором научно-популарних и информативних текстова из народне књижевности. Избор текстова је обухватао и следеће фолклористе и њихове публикације: Павле Софрић Нишевљанин – *Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба* (одељци о ружи, босиљку, храсту, липи, јабуци), Веселин Чајкановић – *Студије из српске религије и фолклора* (одељци: Сунце, Месец, ружа, босиљак), В. Стефановић Карацић – *Живот и обичаји народа српског* (избор), *Српски митолошки речник* (избор) и М. Недељковић – *Годишњи обичаји у Срба* (избор). (Станковић-Шошо, 2020, стр. 242)

У наставним програмима усвојеним у периоду од 2017. до 2019. године избор из народне књижевности карактерише жанровска разноврсност, књижеоуметничка репрезентативност изабраних дела, њихова примереност узрасту ученика, поступност и систематичност у увођењу књижевнотеоријских појмова, корелативност наставних садржаја са другим предметима и тематско-мотивска и жанровска сродност. У наставним програмима за разредну наставу основне школе обухваћени су разноврсни жанрови народне књижевности, прилагођени узрасту ученика и њиховом разумевању књижевног текста. Посебно место заузимају народне умотворине, као што су загонетке, брзалице, питалице, разбрајалице и пословице. Ове кратке, ритмичке и често духовите форме развијају језичку спретност, логику, машту и уводе ученике у богатство народног израза.

---

²⁹ Станковић Шошо, 2021б.

У наставу се укључују и народне басне попут *Лисица и гавран*, *Коњ и магарац* и *Бик и зец*³⁰, у којима животиње имају људске особине и поступке, а порука текста има изразито поучан карактер. Програм предвиђа и обраду успаванки, као што су *Мајка Јова у ружи родила* и *Санак иде низ улицу*, кроз које се ученици упознају са лирским народним изразом, блиским емотивном свету детета. Шаљиве народне песме, попут *Ја сам чудо видео* и *Женидба Врапца Подунавца*, уносе хумор, игру и претеривање, чиме се подстиче дечија радозналост и критичко мишљење. Важну улогу у формирању моралних вредности имају поучне народне приче и приповетке, као што су *Свети Сава и ђаци*, *Деда и репа* (руска) или *Свијету се не може угодити*, у којима се често јавља лик Светог Саве као народног учитеља, заштитника и симбола мудрости.

Неизоставан део наставног програма чине и епске народне песме: *Марко Краљевић и бег Костадин*, *Орање Марка Краљевића* и *Милош у Латинима*, које ученике упознају са јунацима епске традиције, истичући вредности као што су храброст, част и слободарство. Народне бајке, попут *Чардак ни на небу ни на земљи*, *Баиш-Челик* и *Пепељуга*, кроз фантастичне елементе и симболичке поруке обликују моралну свест ученика и подстичу машту. Ту су и приче о животињама, као што је *Међед*, *свиња* и *лисица*, које представљају анегдотске и баснолике форме. Посебну врсту чини и лирско-епска песма, као што је *Јетрвица адамско колена*, у којој се прожимају породични односи, емоције и моралне дилеме, представљене у традиционалном, народном кључу. Овако структурисан програм не само да упознаје ученике са књижевним облицима и темама, већ и активно доприноси развоју вредносног система, националне културе и језичке писмености.

Први пут се у другом разреду основне школе кратки фолклорни облици појављују као домаћа лектира, што ће у предметној настави бити случај са народним епским песмама. У лектури за трећи разред програмом је предвиђено да се бајка *Баиш-Челик*³¹ обрађује као књижевни текст за читање у наставцима. „Током читања те народне бајке у наставцима ученици негују истрајност у читању и у усвајању њених доминантних естетских и васпитних вредности” (Станковић-Шошо, 2020, стр. 245).

Проучавајући наставне планове и програме за основну и средњу школу³², велику пажњу привлачи народна књижевност, њен статус и заступљеност у образовању деце. Из

³⁰ В. Сарачевић, Митић, 2024, стр. 162–175.

³¹ В. Сарачевић, Митић, 2023, стр. 30–40.

³² „Nastavni programi određuju opseg znanja, veština i navika, koji učenici treba da usvoje u pojedinim razredima; od njihovog kvaliteta zavisi kvalitet nastave, odnosno ostvarenih obrazovnih i vaspitnih ciljeva.” (Potkonjak, Šimleša, 1989, стр. 319). Заводи за вредновање и унапређивање квалитета образовања и васпитања прате и ревидирају програме и планове Министарства просвете Републике Србије. Наставни планови и програми могу се у крајњем, пречишћеном облику наћи на: <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/> [30. 9. 2022).

таквих извора проучавања поникла је идеја о систематизацији и дескрипцији корпуса народне књижевности у наставним плановима и програмима. Додатну мотивацију за ово истраживање даје чињеница да постоји велики број издавачких кућа, чији се избори народне књижевности у мањој или већој мери разликују једни од других. Потребно је указати на разлике које се појављују и одговорити на питања зашто је баш то дело заменило претходно, да ли је оправдање за такав поступак иновација, или треба тражити одговор у нечем другом. Важно је, такође, указати на чињеницу да постоје жанрови народне књижевности који су постали стални и одувек су заузимали место у наставном процесу. Поменута дела спајају почетке наставног процеса са садашњим наставним програмима и одликују се великом естетском вредношћу.³³

Приликом пописа и систематизације корпуса народне књижевности важно је указати и на педагошке циљеве, задатке, стандарде³⁴ и исходе³⁵. Поменути педагошки елементи помажу наставницима да ученицима приближе дело и да их науче да народна књижевност представља темељ схватања живота, али и темељ даљег проучавања књижевности.³⁶ Народна књижевност даје модел уметничкој књижевности, на шта је указала Снежана Самарџија говорећи о значају народне књижевности за проучавање дела Андерсена, Вајлда, Толкина, Павића, Домановића, Ћопића и бројних других писаца, за децу пре свега (2018, стр. 17).

Проучавањем народне књижевности у основним и средњим школама³⁷ ученици се упознају са старином, пре свега културом свог народа, која их формира као припаднике одређеног народа и државе. Народна култура³⁸ и веровања утукани су у стихове и редове жанрова народне књижевности, те представљају пут који води спознаји далеких времена наших предака.

Ученици врло рано почињу да се упознају са генезом остварења народне књижевности, која су допрла до нас, са природом народне књижевности као одраза

---

³³ Историјатом наставних планова и програма и присуством народне књижевности у њиховим садржајима детаљно и исцрпно бавили су се истраживачи Снежана Марковић у прва два образовна циклуса и М. Дашић у трећем образовном циклусу.

³⁴ В. Пијановић, 2014, стр. 530–531. Уп. Микановић, 2014, стр. 84–93.

³⁵ В. Пијановић, 2014, стр. 281–282. Уп. Микановић, 2014, стр. 84–93.

³⁶ Бројни истраживачи су се бавили наставним интерпретацијама народне књижевности, од актуелних треба, свакако, издвојити методичарке наставе књижевности Зону Мркаљ и Наташу Станковић-Шошо.

³⁷ Појам „средње школе” узет је уопштено као трећи циклус образовања. Свакако да су разлике у наставним програмима за средњу школу велике и занимљиве за нова проучавања, ово истраживање се ту ограничило на општи поглед из угла општих стандарда, који важе за опште предмете. Заступљеност народне књижевности посматрана је у различитим читанкама које су производ бројних и различитих издавачких кућа, а налазе се под окриљем важећих планова и програма за основно и средње образовање. Ту је традиционални Завод за уџбенике и наставна средства, затим Klett, Нови Логос, Едука. Одабир ових издавачких кућа оправдаћемо чињеницом да су оне последњих година доминантне и најзаступљеније у образовању и да њихова издања „покривају” сва три циклуса образовања.

³⁸ В. Икор, 1980.

патријархалне културе, као и са најважнијим моментима у историјату бележења народне књижевности – од најранијег познатог записа из 1497. године, преко посвећености систематском бележењу и објављивању фолклора В. Стефановића Караџића, до рада његових настављача и прегалаца, наших савременика.

Као основна подела наше народне књижевности наводи се подела на поезију и прозу, уз напомену да се свака од ових области даље дели на групе сродних текстова. Као основа за класификацију народне поезије узима се подела на женске песме, јуначке песме, и песме прелазног карактера, па се тако, најчешће, добија трочлани систем дела народне књижевности у стиху – лирске, епске и лирско-епске песме. У оквиру народне прозе препознају се различите врсте народних приповедака и мање умотворине – паремиолошки облици.

Лирске песме „усменог постања” функционално се деле на две веће скупине на основу тога да ли су намењене употреби у некој посебној ситуацији. Првој групи припадају оне песме у чијем је настанку полазиште употреба, тј. обредна и обичајна пракса, а другу чине тзв. ненаменске врсте, са љубавном лириком на првом месту. Као песме везане за одређене обичаје именују се календарске обредне песме (колеларске, водичарске, ђурђевске, ускршње, лазаричке, спасовске, краљичке, ивањске и додолске), песме повезане са разним тренуцима из људског живота (бабичке, успаванке³⁹, свадбене, тужбалице) и остале групе песама које су у својој основи пригодног карактера, а то су посленичке песме, тј. песме које се певају уз рад и забаву (жетелачке, играчке, песме на прелу и на ранилу, слепачке итд.) У посебну групу издвајају се љубавне, породичне, митолошке, сатиричне и шаљиве лирске народне песме. Љубавним песмама је обично посвећено највише пажње. Повремено се скреће пажња и на посебне, локалне типове „лирских песама усменог постања” – севдалинка и бећарац. Посебан одељак дисертације биће деконструкција могућих веза између обредно-обичајне лирике и љубавне лирике као вид могуће контекстуализације образовног садржаја народне књижевности, таква деконструкција можда није могућа, али је свакако забавна⁴⁰.

Лирско-епске песме се у наставним плановима и програмима јављају најчешће и разматрају у целини посвећеној лирским песмама. Обично су истакнуте следеће подврсте: религиозно-моралистичке легенде у стиху, бајке у стиху, новелистичке песме о породичним односима и љубавним згодама, романсе и баладе, последње најчешће.

³⁹ В. Шаранчић Чутура, 2017, стр. 41–75. Уп. Ђорђевић, 2020, стр. 487–501.

⁴⁰ В. Митић, 2020, стр. 129–138.

Наредна целина – народних епских песама, такође, често складишти и народне баладе⁴¹. Као основне групе народне епике наведене су песме дугог стиха или бугарштице⁴² и песме кратког стиха или десетерачке, које су у разматрањима присутније. Полази се од поделе В. Стефановића Карацића, скраћено речено – на песме најстаријих, средњих и новијих времена, а потом се бави њиховом даљом поделом на тематске кругове, које чине песме груписане око личности, догађаја и мањих раздобља. Термин циклус не употребљава се као синоним термину тематски круг. Термин је повезан са животним циклусом појединца. Спорадично се у класификације укључују песме из муслиманске средине и песме о црногорским борбама.

Бављење народном прозом обично започиње класификацијама В. Стефановића Карацића. Његова подела на „женске” и „мушке” приповетке, и мушких приповедака на дуге и кратке, као и оне где је присутан хумор и оних где није, резултира издвајањем бајки, новела и шаљивих прича. Томе се обично прикључује херојска анегдота, прича о животињама, басна, скаска и легенда. Предања се издвајају као посебна врста народне прозе, а оно што се у науци сматра предањима, крије се иза појмова скаске и легенде, најчешће.

Кратки фолклорни облици проучавају се као врсте између поезије и прозе, и приликом бављења природом пословица, исте се повезују са анегдотом, док се питалице повезују са шаљивом причом, отуда смо овај део корпуса прикључили контекстуализацијама народне прозе.

Као доминантан метод у овом истраживању појављује се компаративни метод, јер истраживање захтева упоређивање различитих читанки и садржаја народне књижевности. Сама чињеница да постоје дела која се одувек налазе у наставним плановима и програмима, ученицима даје могућност да о њима разговарају са старијим савременицима, који се тих дела сећају у различитим варијантама, па и по причању својих старих. Тако се код њих развија потреба за причом и причањем, али и за истраживањем народне традиције свог завичаја.⁴³

Народна књижевност је постала и преносила се усменим путем, али се не занемарује ни њен колективни карактер нити социјално одређење. Колективизам и даље

---

⁴¹ У дисертацији смо „по науку” проф. др Зоје Карановић и њене антологије, лирско-епске врсте прикључили контекстуализацијама народне лирске поезије. Нарочито нам је била занимљива идеја о пореклу народних епских песама из тужбалица, али је та теорија остала ван оквира дисертације. В. Карановић, 1998, стр. 217–281.

⁴² В. Расправу о бугарштицама у Богишић, 2003, стр. 3–89. Уп. Сувајдић, 2013, стр. 331–357.

⁴³ На почетку рада јавила се и идеја „вредновања” извора грађе за различите читанке, али се у међувремену од те идеје одустало јер је примећено велико „шаренило” и неуједначеност (инверзија, екавизирање, изостављање, удвајање и сл.), те би се отишло у крајност „превредновања” што нам никако није циљ, али ту свакако има простора за истраживања. В. Прилог I.

остаје доминантна особина ове књижевности без обзира да ли је именујемо терминима „усмена” или „народна” књижевност. Шири појам од поменутога два је „вербални фолклор”, који је свеобухватан и чини се најприхватљивији, али није заживео у школском систему, нити је било озбиљнијих покушаја имплементирања.

Народна књижевност је морала имати посебну структуру и грађу како би се дуго памтила. Отуда говоримо о формулама које олакшавају памћење усмених творевина. Основна одлика народне књижевности је да средина говори кроз појединца – творца. Појединци који касније преносе ту песму или причу чине то механички, или је прилагођавају својој средини и времену (Љубинковић, 2010, стр. 35). Н. Љубинковић овде говори о најважнијој особини народне књижевности, а то је да даровити појединац говори у име колектива, али и да то певање или причање зависи од средине и времена. Зависност песме и приче од средине и времена певања или причања уводи појам варијантности са којим се тек ученици средње школе ближе упознају. Постојање варијантности омогућава поређење песама и прича и уочавање промена делова песме кроз време (Крњевић, 1980, стр. 282).

Проучавање различитих варијанти једне творевине народне књижевности заступљене у наставном плану и програму може ученицима показати и приближити поезику народне књижевности. Ученици тим активностима уочавају разлику између народне и ауторске књижевности, такође. Видо Латковић наводи да се често народна књижевност погрешно посматра као супротност писаној (уметничкој) књижевности (Латковић, 1987, стр. 35). Ова чињеница се прихвата и делом одбија јер је уметничка књижевност настала на темељима народне књижевности. Као таква морала је имати више сличности са уметничком књижевношћу, а та сличност огледа се како у спољашњем тако и у унутрашњем сегменту књижевног дела. Пример који потврђује ову чињеницу је компаративно изучавање народне и ауторске бајке.

У савременој наставној пракси често сусрећемо таква компаративна изучавања књижевних дела народне и ауторске књижевности. Народна књижевност је израз културе у којој настаје (Дашић, 2016, стр. 10) и као таква веома је важна у наставном процесу. Ученици, проучавајући народну књижевност, уочавајући жанровске карактеристике, оспособљавају се за адекватно тумачење ауторске књижевности. Народна књижевност, народна мудрост, кроз своја дела чува најстарије обрасце васпитавања деце, која се не смеју одбацити олако. Читав тај поглед на важна животна питања, решавање истих, подстицајно утичу на младог или малог човека, јер се ради о живој речи која је аутентична.

Овако представљена народна књижевност одувек је заузимала своје место у наставном процесу. Проучавајући статус народне књижевности у образовању, Снежана Марковић говори о елементима који утичу на формирање наставних планова и програма. Она представља историјски развој наставних планова и програма са циљем да укаже на статус народне књижевности у образовању. Посебно издаваја 1929. годину: „После завођења Шестојануарске диктатуре донето је више закона, међу којима је и Закон о народним школама из 1929, који је важио за целокупну територију Краљевине Југославије и предвиђао да настава предмета Народни језик има за циљ: да уведе ученике у живот и суштину народног језика и књижевности, да их оспособи да помоћу језика изразе свој унутрашњи свет на природан, личан и подесан начин (говор и писмено изражавање), да помоћу књижевности обогате свој унутрашњи живот и развију способност језичког изражавања. Књижевност се први пут издваја као посебна област изучавања, са циљем да упозна децу са народном и уметничком књижевношћу и развије интерес за самостално читање одличних дела народне књижевности и на тај начин им развије осећај за лепо, и јединствену националну свест и понос.” (2014, стр. 92)

Ова констатација потврђује све напредречено о народној књижевности у наставном процесу. Ученици, проучавајући усмену књижевност, глорификују историју, културу и националност. Као чувар историје, културе и националности једног народа, народна књижевност се мора проучавати у свим циклусима образовања, у свим разредима и са знатно већим бројем часова. Међутим, пракса показује супротно. Народна књижевност нема адекватно место у наставним програмима, јер су текстови народне књижевности квантитативно знатно мање заступљени у односу на текстове ауторске књижевности (Марковић, 2011, стр. 750), али што их додатно осиромашује јесте њихова истргнутост из контекста.

Место народне књижевности у нижим разредима основне школе сагледава се анализом наставног плана и програма за основну школу и одабраних садржаја народне књижевности, који треба народну књижевност да представе као књижевни феномен. Народна књижевност представља заокружен и целовит књижевни систем и на тај начин треба да буде присутна у наставним плановима и програмима (Марковић, 2011, стр. 751). Овде Снежана Марковић истиче да наставни планови и програми морају поштовати целовитост и заокруженост народне књижевности, што значи да треба ученике упознати са свим жанровима народне књижевности, што није случај.

Како језик као систем проучавамо од речи до реченице, тако и народна књижевност треба бити проучавана и сагледавана на свим нивоима, укључујући поред текста и контекст

и текстуру, тј. знања о истим. Како је то заокружен систем, ваља ученике упознати са свим особеностима унутар тог круга. Од првог до четвртог разреда основне школе ученици се упознају са књижевнотеоријским појовима као што су: пословице, загонетке, бајке, басне, породичне лирске песме, епске песме, ауторска и народна бајка и обичајне лирске народне песме, али само на нивоу препознавања (Дашић, 2016, стр. 43). Народна књижевност у разредној настави првенство даје прози, док је поезија најмање заступљена.

Први сусрети ученика са народном књижевношћу немају амбицију да код њих развију јасну свест о посебностима народне књижевности у односу на ауторску, а још мање да ученици улазе у проблеме изучавања народне књижевности (Митић, 2014, стр. 440).

У првом разреду основне школе народна књижевност је најмање заступљена у плановима и програмима. Завод за уџбенике и наставна средства⁴⁴ нуди свега три дела из области народне књижевности: народне приче – *Кад сам био стар човек* и *Ја сам чудо видео*; народну песму *Славујак*. Едука⁴⁵ додаје и басну *Лисица и гавран*, али избацује народну песму *Славујак*. Поред тога налазе се и три народне приче: *Ја сам чудо видео*, *Свети Сава*⁴⁶ и *ђаци* и *Голуб и пчела*. Klett⁴⁷ избацује народну песму; оставља народну басну *Лисица и гавран*; народне приче *Ја сам чудо видео* и *Голуб и пчела* и додаје избор народних загонетки. Нови Логос⁴⁸ предност даје прози, али задржава и народну песму *Славујак*. Од прозних дела ту су народне приче: *Ја сам чудо видео*, *Свети Сава* и *ђаци*, *Голуб и пчела*, *Рђава шала* и *Зли ловци*.

У другом разреду основне школе корпус народне књижевности је разуђенији јер се појављује већи број жанрова народне књижевности. Завод за уџбенике и наставна средства⁴⁹ нуди чак девет дела из области народне књижевности: успаванку *Мајка Јову у ружи родила*; народне бајке – *Биберче* и *Чардак ни на небу ни на земљи*; народне приче: *Свети Саво гради прозоре* и *Чудне дечије жеље*; народне басне – *Коњ и магаре* и *Лисица и гавран*; и једну епску „песму усменог постања” *Марко Краљевић и соко*. Појављује се и избор шaljивих народних прича означен насловом *Ја сам чуда видео*. Klett⁵⁰ у односу на претходни избор једино задржава народну успаванку *Мајка Јову у ружи родила*. Ова издавачка кућа предлаже дела: народне приповетке – *Седам прUTOва*, *Да вам певам што*

⁴⁴ В. Јовановић, С., *Читанка за први разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2018.

⁴⁵ В. Јовић, И., Јовић, М., *Читанка за први разред основне школе*, Едука, Београд, 2018.

⁴⁶ В. Сувајџић, 2005, стр. 131–139; Самарџија, 2008, стр. 220, 268.

⁴⁷ В. Жежељ, Р., *Машиа и Рашиа. Царство речи*, читанка за други разред основне школе, Klett, Београд, 2018.

⁴⁸ В. Станковић-Шошо, Н., Костић, М., *Читанка за први разред основне школе*, Нови Логос, Београд, 2018.

⁴⁹ В. Јовановић, С., *Читанка за други разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2019.

⁵⁰ В. Жежељ, Р., *Машиа и Рашиа. Царство речи*, читанка за други разред основне школе, Klett, Београд, 2018.

истина није и *Свети Саво и отац и мати са малим дјететом*; басну *Бик и зец*; шаљиву народну песму *Мишија моба*. За разлику од претходне читанке, ова читанка не нуди избор шаљивих народних прича, већ избор народних умотворина. Нови Логос⁵¹ у односу на претходне издавачке куће предлаже избор народних бајки и уноси шаљиву народну причу *Клин-чорба* из Вуковог *Српског рјечника*, који управо садржи само шаљиве народне приче. Поред поменуте шаљиве приче, појављују се следећа дела: народна успаванка *Мајка Јову у ружји родила*; народне басне – *Лисица и гавран* и *Коњ и магаре*; народне приче – *Смешно чудо*, *Старо лијино лукавство* и већ поменута *Клин-чорба*; народна приповетка *Седам прUTOва*; народна бајка *Биберче*; народна епска песма *Марко Краљевић и орао*. Појављује се и мађарска народна прича *Лакоми мечићи*. Поред избора народних бајки, читанке Новог Логоса, нуде и избор народних пословица. Издавачка кућа Едука⁵² своје читанке оплемењује са свега шест дела из народне књижевности, од тога два шира избора народних умотворина и засебно избора народних пословица. Поред тога, у њиховом избору своје место су нашла следећа дела: народна успаванка *Мајка Јову у ружји родила*; народне приче *Да вам певам што истина није* и *Свети Саво и отац и мати са малим дјететом*; и народна басна *Бик и зец*.

Читанке за трећи разред основне школе издавачке куће Завод за уџбенике и наставна средства⁵³ опремљене су изузетно великим бројем образовних садржаја народне књижевности. Појављују се: народне приче – *Свијету се не може угодити*, *Кад би било*, *Еро и кадија*, *Свети Саво и сељак без среће*, *Ветар и сунце*; народне приче страних народа – *Лав и човек* (арапска народна прича), *Бели коњ* (америчка народна прича); народне лирске песме *Паде листак наранче*, *Женидба Врапца Подунавца* и *Двије сеје брата не имале*; епска народна песма *Марко Краљевић и бег Костадин*⁵⁴; народна бајка *Чардак ни на небу ни земљи*. Од иностраних народних бајки појављује се енглеска народна бајка. Читанке за трећи разред издавачке куће Едука⁵⁵ дају два шира избора и то: *Чудотворни прстен*, избор из народне књижевности и избор народних прича и песама о Светом Сави. Први избор представља иновацију у наставним програмима, јер наставницима даје могућност да сами одаберу жанрове народне књижевности, док је други уобичајен у наставном процесу. Поред поменутих избора појављују се и следећа дела народне књижевности: народна бајка *Чардак ни на небу ни на земљи*; народне приче: *Свети Саво и сељак без среће*, *Ветар и*

⁵¹ Станковић-Шошо, Н., Костић М., *Уз речи растемо*, читанка за други разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2019.

⁵² В. Манојловић, М., Бабуновић, С., *Читанка за други разред основне школе*, Едука, Београд, 2019.

⁵³ В. Јовановић, С., *Читанка за трећи разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства: Београд, 2020.

⁵⁴ В. Самарџија, 2008, стр. 130.

⁵⁵ В. Првуловић, Б. и др., *Водено огледало* – Читанка за трећи разред основне школе, Едука, Београд, 2020.

сунце, Лав и човек (арапска народна прича); лирска народна песма *Двије сеје брата не имале*; епска народна песма *Марко Краљевић и бег Костадин*. Издавачка кућа Klett⁵⁶ оплемењује своје читанке циклусом обичајних лирских народних песама које се појављују као избор. Ту су и народна епска песма *Марко Краљевић и бег Костадин*; народне лирске песме *Двије сеје брата не имале*, *Женидба Врапца Подунавца*; народна басна *Вук и јагње*; народна бајка *Чардак ни на небу ни на земљи*; народне приче: *Свијету се не може угодити*, *Ветар и сунце*, *Охолица*, *Кад сам био стар човек и Свети Саво и сељак без среће*. Избор издавачке куће Нови Логос⁵⁷ сличан је претходном избору, с тим што Нови Логос нуди избор народних успаванки, чиме се ученицима нуди широка лепеза ове врсте. Поред тога јављају се и обичајне лирске народне песме; народне песме *Женидба Врапца Подунавца* и *Двије сеје брата не имале*; народна епска песма *Марко Краљевић и бег Костадин*; народне приче: *Свијету се не може угодити*, *Свети Сава и сељак без среће* и *Лав и човек*; народна бајка *Чардак ни на небу ни на земљи*⁵⁸.

Читанка за четврти разред основне школе издавачке куће Завод за уџбенике и наставна средства⁵⁹ уводи следеће образовне садржаје народне књижевности: народна бајка *Пепељуга*; народне приче *Међед*, *свиња и лисица* и *Најбоље задужбине*; лирске народне песме: *Наджњева се момак и дјевојка*⁶⁰, *Јеленче* и *Јетрвица адамско колена*; и народну епску песму *Стари Вујадин*⁶¹. Издавачка кућа Klett⁶² сачињава свој избор као и Завод за уџбенике и наставна средства: народна бајка *Пепељуга*; народне приче *Међед*, *свиња и лисица* и *Најбоље задужбине*; лирске народне песме – *Наджњева се момак и дјевојка*, *Јеленче* и *Јетрвица адамско колена*; и народну епску песму *Стари Вујадин*.

⁵⁶ В. Жежељ Р., *Маша и Раша. Река речи*, читанка за трећи разред основне школе, Klett, Београд, 2020.

⁵⁷ В. Станковић-Шошо, Н., Костић, М., *У свету речи*, читанка за трећи разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2020.

⁵⁸ „Дотеривања” нису неопходна, али се ипак практикују иако ученици у настави језика и говорне културе упознају дијалекте; бајка је могла остати у запису В. Стефановића Караџића: *Чардак ни на небу ни на земљи* (Вуков запис): „Био један цар па је имао три сина и једну кћерку, коју је држао у кафезу и чувао као око у глави. Када је дјевојка одрасла, једне вечери замолила је оца да јој допусти да изађе са браћом мало пред двор на шетњу, и отац јој је допустио. Али тек што је изишла пред двор, одједном је долетио змај, узео дјевојку између браће и однио је у облаке.” *Чардак ни на небу ни на земљи* (уџбеник): „Био један цар, па је имао три сина и једну кћерку коју је чувао као око у глави. Када је девојка одрасла, једне вечери замолила је оца да јој допусти да шета са браћом испред двора. Али тек што је изашла пред двор, дошао је змај, узео девојку и однео је у облаке.” В. Шаранчић Чутура, 2017, стр. 175–191.

⁵⁹ В. Николић Опачић, З., Пантовић, Д., *Прича без краја* – читанка са електронским аудио-додатком за четврти разред основне школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2014.

⁶⁰ В. Шаранчић Чутура, 2017, стр. 95–102.

⁶¹ В. Самарџија, 2008, стр. 37, 210–212.

⁶² В. Жежељ, Р., *Маша и Раша. Речи чаробнице*, читанка за четврти разред основне школе, Klett, Београд, 2020.

Читанка издавачке куће Едука⁶³ садржи идентичан избор као и претходне две читанке, с тим што Едука додаје обичајне народне лирске песме и избор из народне књижевности.

Народна књижевност у предметној настави предност даје поезији, док је у разредној настави обрнут случај. Епска „поезија усменог постања” у предметној настави заузима највећи број часова и она се изучава према традиционалној класификацији. Најпре се изучава тзв. неисторијски тематски круг, затим песме старијих времена, песме средњих времена и у осмом разреду избор из епике се заокружује песмама новијих времена, тзв. устаничком епиком. Лирска „поезија усменог постања” појављује се у мањој мери, али је заступљена у свим разредима предметне наставе или другог циклуса образовања. Наставни садржаји из народне књижевности, које ученици треба да савладају од петог до осмог разреда основне школе, јасно нам показују да би ученици, ако заиста овладају оним што је програмом предвиђено (бар када је реч о избору текстова), требало да имају јасну и заокружену представу о суми онога што се под народном књижевношћу подразумева. (Митић, 2014, стр. 441)

Ученици, проучавајући поменута дела уче нове књижевнотеоријске појмове међу којима се појављују: 1) у петом разреду – митолошке и обредне песме, врсте стихова у народној књижевности, народна епска песма, бајка, новела, шаљива народна прича, народне приче о животињама; 2) у шестом разреду – обичајне и породичне народне лирске песме и предања; 3) у седмом разреду – посленичке народне лирске песме и легендарне приче; 4) у осмом разреду – љубавна народна лирска песма, народна балада и народна романса. (Дашић, 2016, стр. 43)

Читанка за пети разред издавачке куће Завод за уџбенике и наставна средства⁶⁴ од епских песама уводи наслове: *Свети Саво*⁶⁵, *Женидба Душанова*⁶⁶ и избор народних епских песама старијих времена. Лирске народне песме се такође појављују и то: *Војевао б'јели Виде, коledo, Вила зида град* и обредне народне песме. Од народних прича појављују се: *Еро с онога свијета, Краљ и чобанин, Дјевојка цара надмудрила* и избори – народних шаљивих прича, народних прича о животињама и народних бајки. Народна књижевност о Светом Сави је такође присутна, али и репрезентативно *Студије из српске религије и фолклора Веселина Чајкановића*. Klett-ова⁶⁷ читанка од лирских народних песама нуди песму *Вила зида град* и избор обредних лирских народних песама. *Женидба Душанова* и

⁶³ В. Тодоров, Н., Јовић, М., *Трешња у цвету* – Читанка за четврти разред основне школе, Едука, Београд, 2020.

⁶⁴ В. Мркаљ, З., Бајић, Љ., *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за пети разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд, 2018.

⁶⁵ В. Делић, Детелић, Пешикан Љуштановић, 2017, стр. 81–91.

⁶⁶ В. Самарџија, 2008, стр. 35; В. Делић, Детелић, Пешикан Љуштановић, 2017, стр. 91–131.

⁶⁷ В. Несторовић, З., Грушановић, З., *Мост*, читанка за пети разред основне школе, Klett, Београд, 2018.

Свети Саво овде представљају народне епске песме. Појављује се и избор народних прича о животињама и избор шаљивих народних прича. Поред избора шаљивих народних прича, као обавезна, појављује се прича *Еро с онога свијета*. Народна новела *Дјевојка цара надмудрила* појављује се као обавезна у Klett-овим читанкама. Основне поетичке одлике народне бајке ученици обнављају, али и продубљују тумачећи народну бајку *Три јегуље*. Едука⁶⁸ од народних бајки издваја бајку Биберче, која је већ присутна у разредној настави. У читанкама се налазе епске песме преткосовског тематског круга и песме – *Женидба Душанова*, *Зидање Скадра*⁶⁹ и *Свети Саво*; лирске народне песме: *Вила зида град*, *Војевао б'јели Виде*, *коledo* и обредне лирске народне песме; народне приче *Еро с онога свијета* и *Дјевојка цара надмудрила*. Поред кратких фолклорних облика читанке ове издавачке куће краси и избор народних прича о животињама, али и научно дело Веселина Чајкановића у изводима. Нови Логос⁷⁰ из корпуса народних прича издваја: *Еро с онога свијета*, *Побијеђени Вук* (народна прича о путовању животиња, записана у XIX веку у Херцеговачком загорју. Из: *Српске народне приповетке*, Веселин Чајкановић), *Дјевојка цара надмудрила* и *Није вјера тврда у јачега*. Народне епске песме: *Свети Саво*, *Зидање Скадра* и *Женидба Душанова* појављују се као репрезентативне. Из корпуса народних бајки аутори шестом разреду намењују бајку *Аждаја и царев син*, али такође и избор из народних бајки. Ученицима се даје могућност да упознају боље свет народних бајки. Народна лирска песма *Војевао б'јели Виде*, *коledo*, *Вила зида град* и обредне лирске народне песме заузимају значајно место у избору. Избор шаљивих народних прича и народних умотворина додатно опрема читанке петог разреда. Рад Веселина Чајкановића показује ученицима како је народна књижевност повезана са обичајима, веровањима и религијом.

Читанка за шести разред основне школе издавачке куће Завод за уџбенике и наставна средства⁷¹ нуди следеће жанрове: народне епске песме – *Смрт мајке Југовића*⁷², *Марко Краљевић укида свадбарину*, а такође и избор народних епских песама о Косовском боју⁷³ и избор народних епских песама о Марку Краљевићу⁷⁴; народне лирске песме: *Највећа је жалост за братом* и обичајне народне лирске песме (свадбене); народна бајка *Мала вила* и научни текстови *Живот и обичаји народа српског*⁷⁵ и *Студије из српске*

⁶⁸ В. Јовић, М., *Читанка за пети разред основне школе*, Едука, Београд, 2018.

⁶⁹ В. Делић, Детелић, Пешикан Љуштановић, 2017, стр. 31–39.

⁷⁰ В. Станковић-Шошо, Н., Сувајцић, Б., *Уметност речи*, читанка за пети разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2018.

⁷¹ В. Андрић, М., *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за шести разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд, 2019.

⁷² В. Самарџија, 2008, стр. 297.

⁷³ В. Сувајцић, 2019в.

⁷⁴ Исто, 2019г.

⁷⁵ В. Милошевић-Ђорђевић, 2002, стр. 127–145.

религије и фолклора Веселина Чајкановића. Klett-ове⁷⁶ читанке убрајају следећа дела: епске песме – *Смрт мајке Југовића, Марко Краљевић укида свадбарину*, као и избор песама о Косовском боју и избор песама о Марку Краљевићу; лирске народне песме: обичајне, свадбене песме и народна бајка *Мала вила*. Издавачка кућа Едука⁷⁷ од лирских народних песама нуди свадбене народне лирске песме у избору, од прозних дела нуди народну бајку *Мала вила*, а од епских песама издваја наслове: *Цар Лазар*⁷⁸ и *царица Милица*⁷⁹, *Косовка девојка*⁸⁰, *Смрт мајке Југовића и Марко Краљевић укида свадбарину*. Поред избора свадбених народних лирских песама, Едука нуди и избор епских народних песама о Косовском боју. Извод из текстова В. Стефановића Карацића под насловом *Живот и обичаји народа српскога* такође је заступљен. Нови Логос⁸¹ нуди мало већи број лирских народних песама: *Највећа је жалост за братом*, избор народних успаванки, избор народних лирских породичних песама и избор свадбених⁸² народних лирских песама. Такође, Нови Логос нуди: народне епске песме – *Комади од различнијех косовскијех пјесама, Цар Лазар и царица Милица, Косовка девојка, Смрт мајке Југовића и Марко Краљевић укида свадбарину*; народну бајку *Мала вила* и избор из текстова В. Стефановића Карацића и В. Чајкановића. Овде се више пажње поклања предањима као жанру.

Читанка за седми разред издавачке куће Завод за уџбенике и наставна средства⁸³ нуди осам образовних садржаја из народне књижевности и то: народна бајка *Златна јабука и девет пауница*; народне епске песме – *Диоба Јакишића, Мали Радојица и Иво Сенковић и ага од Рибника*⁸⁴; лирска народна песма *Кујунџија и хитропреља* и кратки фолклорни облици (пословице, питалице, загонетке). Поред тога појављује се и избор народне књижевности о Светом Сави. Читанка издавачке куће Klett⁸⁵ нуди следећа дела народне књижевности: народне епске песме – *Смрт Војводе Пријезде, Диоба Јакишића, Иво Сенковић и ага од Рибника, Мали Радојица, Старина Новак*⁸⁶ и кнез *Богосав и Ропство Јанковић Стојана*; лирске народне песме *Љубавни растанак* и *Кујунџија и хитропреља*; народна бајка *Златна јабука и девет пауница*; и кратки фолклорни облици (пословице,

⁷⁶ В. Несторовић, З., Грушановић, З., *Корак*, читанка за шести разред основне школе, Klett, Београд, 2019.

⁷⁷ В. Журић, Ј., *Чезнем да ти кажем* – читанка за шести разред основне школе, Едука, Београд, 2019.

⁷⁸ В. Самарџија, 2008, стр. 151–154; 219–221.

⁷⁹ Исто, стр. 228–230.

⁸⁰ Исто, стр. 246.

⁸¹ В. Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Уметност речи*, читанка за шести разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2019.

⁸² В. Стојановић, 2011, стр. 181–193.

⁸³ В. Андрић, М., *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за седми разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд, 2020.

⁸⁴ В. Самарџија, 2008, стр. 140.

⁸⁵ В. Несторовић, З., Грушановић, З., *Пут*, читанка за седми разред основне школе, Klett, Београд, 2020.

⁸⁶ В. Самарџић, 1988, стр. 9–18, 95–109, 129–147; Сувајџић, 2005, стр. 201–253; Самарџија, 2008, стр. 274, 277.

питалице, загонетке). Појављује се, као и у претходном случају, избор народне књижевности о Светом Сави. Програм је обогачен и научнопопуларним тесктом *Живот и обичаји народа српског*. Издавачка кућа Едука⁸⁷ додаје још једну народну епску песму, поред поменутих: *Смрт Војводе Пријезде, Диоба Јакшића, Мали Радојица, Сенковић и ага од Рибника, Ропство Јанковић Стојана*, појављује се и народна епска песма *Стари Вујадин*, која је већ била заступљена у четвором разреду основне школе. Поред обиља епских песама појављује се и једна лирска песма *Љубавни растанак* и избор посленичких народних лирских песама. Народна бајка *Златна јабука и девет пауница* такође налази своје место у овом избору. Аутори издавачке куће Едука нуде избор народне књижевности о Светом Сави и избор кратких фолклорних облика. Нови Логос⁸⁸ од епских песама бира наслове: *Диоба Јакшића, Мали Радојица, Иво Сенковић и ага од Рибника, Ропство Јанковић Стојана и Старина Новак и кнез Богосав*. Од лирских народних песама појављује се народна лирска песма *Љубавни растанак* и избор посленичких народних лирских песама. Ова издавачка кућа већу пажњу поклања епским песама, јер поред поменутих обавезних епских песама нуди избор епских песама о хајдуцима и ускоцима и избор покосовских епских песама. Поред поменутих избора стандардно се појављује избор народне књижевности о Светом Сави. Поетику народне бајке ученици продубљују проучавајући бајку *Златна јабука и девет пауница*. Научно-популарно дело *Живот и обичаји народа српског* налази се у овом избору са посебним нагласком на обичајима о различитим празницима. Неизоставни део овог избора су кратки фолклорни облици.

Завод за уџбенике и наставна средства⁸⁹ своје читанке за осми разред основне школе опрема следећим избором образовних садржаја народне књижевности: епска народна песма *Почетак буне против дахија*, али и избор народних епских песама новијих времена; лирско-епска врста *Женидба Милића Барјактара*⁹⁰, али и избор из народних лирско-епских песама: народна лирска љубавна песма *Српска дјевојка*, али и избор љубавних народних песама; народне бајке *Немушти језик* и *Усуд*. Klett-ове⁹¹ читанке за осми разред предлажу народну бајку *Немушти језик*. Од осталих врста заступљене су: народна лирска љубавна песма *Српска дјевојка*; народна балада *Женидба Милића Барјактара*, али и избор народних балада; народна епска песма *Почетак буне против дахија*, али и избор народних епских

⁸⁷ В. Влаховић, Ј., Влаховић, Г., *Читанка* – уџбеник за седми разред основне школе, Едука, Београд, 2020.

⁸⁸ В. Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Уметност речи*, читанка за седми разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2020.

⁸⁹ В. Мркаљ, З., Бајић, Љ., *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за осми разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд, 2010.

⁹⁰ В. Самарџија, 2008, стр. 80; Делић, Детелић, Пешикан Љуштановић, 2017, 269–283.

⁹¹ В. Несторовић, З., Грушановић, З., *Речи мудрости*, читанка за осми разред основне школе, Klett, Београд, 2020.

песама новијих времена. Ученици на часовима књижевности уче како се користи и проучава *Српски рјечник* В. Стефановића Караџића и то има двоструку функцију, како књижевну тако и лингвистичку, јер се на тај начин ученици оспособљавају да користе речник/лексикон, којим се бави лингвистичка дисциплина, лексикологија. Klett предлаже и текст *О народним певачима*, В. Недића⁹², који ученицима помаже да се упознају са најважнијом кариком у усменој књижевности, а то је даровити појединац који проговара у име свог колектива. Читанка за осми разред издавачке куће Едука⁹³ предлаже следећа дела: народну бајку *Усуд*; народну епску песму *Почетак буне против дахија*, али и избор народних епских песама новијих времена; народну лирску љубавну песму *Српска дјевојка*; народну баладу *Женидба Милића Барјактара*, али и избор народних балада. Поред овог избора, Едука предлаже и избор народних лирских љубавних песама и текст *О народним певачима*. Нови Логос⁹⁴ предлаже две народне баладе: *Хасанагиница*⁹⁵ и *Женидба Милића Барјактара*; народну романсу *Стојан и Љиљана*; народну љубавну песму *Српска дјевојка*, али и избор народних лирских љубавних песама; епске народне песме: *Почетак буне против дахија*, *Бој на Мишару*, *Три сужња* као и избор народних епских песама новијих времена и народне бајке – *Немуштити језик* и *Усуд*. Такође је заступљен *Српски рјечник* В. Стефановића Караџића и текст *О народним певачима*.

Народна књижевност у средњој школи заступљена је у првом, и делимично, и ван књижевноисторијског контекста у четвртом разреду. У првом разреду она се изучава у оквиру *поетике народне књижевности* и у оквиру целине *увод у проучавање књижевности*. У четвртом разреду народна књижевност се изучава у оквиру изучавања слојева књижевног текста, конкретније лирска песма *Лијени Иве* служи као један од примера демонстрирања овог проблема (слој звучача дела).

Читанка за први разред средње школе издавачке куће Завод за уџбенике и наставна средства⁹⁶ у свој избор укључује: народну бајку *Златна јабука и девет пауница*; митолошку народну песму *Сунце се дјевојком жени*; народну баладу *Хасанагиница*; народне епске песме: *Комади од различнијех косовскијех пјесама*, *Диоба Јакшића*, *Опет диоба Јакшића*, *Бановић Страхиња*⁹⁷, *Ропство Јанковић Стојана* и бугарштицу *Марко*

⁹² Уп. Недић, 1990; Бован, 1980, стр. 333–349. и лит.; Милошевић-Ђорђевић, 2002, стр. 34–43.

⁹³ В. Јовић, М., *Читанка за осми разред основне школе*, Едука, Београд, 2020.

⁹⁴ В. Станковић-Шошо, Н., *Уметност речи*, читанка за осми разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2020.

⁹⁵ В. Самарџија, 2008, стр. 109; Делић, Детелић, Пешикан Љуштановић, 2017, стр. 283–319.

⁹⁶ В. Милић, Б., Вучић, К., *Читанка за први разред средње школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2019.

⁹⁷ В. Цајић, 1987; Сувајџић, 2005: 21–51; Самарџија, 2008, стр. 277, 287, 243–244. Делић, Детелић, Пешикан Љуштановић, 2017, стр. 149–173.

Краљевић и брат му Андријаши. Завод нуди и избор народних бајки. Klett-ова читанка⁹⁸ убрја следеће жанрове: народне епске песме – *Комади од различнијех косовскијех пјесама*, *Диоба Јакшића*, *Бановић Страхиња*, *Ропство Јанковић Стојана*, *Марко пије уз Рамазан вино* и *Бој на Мишару*; народну бајку: *Златна јабука и девет пауница* и *Војник и смрт* (као пример руске народне бајке); митолошку народну песму *Сунце се дјевојком жени*; баладу *Хасанагиница*; народну лирску љубавну песму *Српска дјевојка* и народну приповетку *Дјевојка бржа од коња*. Издавачка кућа Едука⁹⁹ одлучује се за следећа дела народне књижевности: народне епске песме – *Комади од различнијех косовскијех пјесама*, *Диоба Јакшића*, *Опет диоба Јакшића*, *Бановић Страхиња*, *Ропство Јанковић Стојана* и *Смрт мајке Југовића*; бугарштицу *Марко Краљевић и брат му Андријаши*; народну баладу *Хасанагиница*; народне бајке *Змија младожења* и *Царева кћи жаба* (руска народна бајка) и кратки фолклорни облици. Нови Логос¹⁰⁰ издваја следећа дела: епске песме – *Комади од различнијех косовскијех пјесама*, *Диоба Јакшића*, *Опет диоба Јакшића*, *Бановић Страхиња*; бугарштицу *Марко Краљевић и брат му Андријаши*; народну баладу *Хасанагиница*; народне бајке *Златна јабука и девет пауница* и *Царева кћи жаба*; народну лирску песму *Сунце се дјевојком жени* и народну приповетку *Дјевојка бржа од коња*.

Желели бисмо индиректно да укажемо на иновативне помаке које су у својим читанкама начинили поједини аутори. Важно је напоменути да је редослед којим се читанке наводе у овом раду сасвим случајан и не подразумева вредносну хијерархију. Аутори се, између осталог, разликују према склоностима ка одређеним врстама текстова. Када им неки текст тематски и стилски „одговара”, уочљиво је да су и пратећи задаци и тумачења знатно промишљенији, квалитетнији и подстицајнији за ученике. Присуство, нпр., различитих типова речника¹⁰¹ – било да су речи објашњене у самом контексту или издвојене ван њега – значајно унапређује квалитет читанке. Ни све читанке не садрже речнике, иако они значајно олакшавају разумевање текста. Постоје читанке без икаквог речника, што представља недостатак. Иако су структурни елементи уџбеника већ у великој мери предмет истраживања, „и даље је уочљиво да поједини аутори укључују и сопствене ауторске текстове, као и верски интониране или пригодне песме, што често измиче критичкој евалуацији. Неопходно је да постоји јасна информација о томе ко је извршио избор обавезних текстова за читанке. Уз то, било би пожељно формулисати

⁹⁸ В. Павловић, М., Мркаљ, З., *Српски језик и књижевност за први разред гимназије*, Klett, Београд, 2019.

⁹⁹ В. Стишовић Миловановић, А., Радуловић, О., Живковић, В., *Читанка за први разред гимназија и средњих школа*, Едука, Београд, 2019.

¹⁰⁰ В. Сувајдић, Б., Станковић-Шошо, Н., Петаковић, С., *Читанка за први разред гимназије*, Нови Логос, Београд, 2019.

¹⁰¹ В. Станковић-Шошо, 2010.

рестриктивнији, али аргументовано утемељен избор текстова који ће чинити обавезни део наставног програма.” (Мркаљ, Плут, 2007, стр. 54, 56, 57)¹⁰²

Приметно је да су читанке организоване или тематски или проблемско-хронолошки. Тематске читанке обично имају мањи број блокова, док проблемско-хронолошке имају више, што може указивати на систематичнији приступ. Није у свим читанкама присутна граматика, док се теорија књижевности јавља у различитом обиму – од ретке до изражено присутне. То указује на неуједначеност у покривању наставног програма. Читљивост читанки значајно варира: од „одличне” до „лоше”. Неке читанке имају ситан фонт, слабо организован текст или су лошег физичког квалитета, што отежава коришћење у настави.

Квалитет¹⁰³ читанки је неуједначен – и у садржајном и у техничком смислу. Само мали број читанки се може окарактерисати као потпун и функционалан наставни материјал. Остале показују значајне недостатке који могу утицати на ефикасност наставе и разумевање градива код ученика.

Подаци показују да различите читанке имају знатно различите нивое присутности и квалитета структурних елемената. Недоследност у организацији – већина читанки нема садржај, индекс, систематизацију нити кључна питања. Тамо где их има, често се јављају повремено или делимично, што отежава сналажење и планирање наставе. Кључни елементи су ретки – кључна питања, систематизација и завршна питања су углавном одсутни или се појављују само у појединим издањима. Како примећују Зона Мркаљ и Дијана Плут читанке¹⁰⁴ Креативног центра су најструктурисаније, издања Klett читанки имају највећи број структурних елемената (садржај, индексе, предговоре, систематизацију), што их чини најкомплетнијим и најпогоднијим за наставу. ЗУНС-ове читанке су мање структурисане и углавном не садрже важне организационе елементе, што може утицати на квалитет наставе и разумевање градива. Из Прилога III се види да постоји значајна разлика у уделу обавезних и факултативних текстова у различитим издањима читанки. Док неке читанке имају висок проценат обавезних текстова, друге, као Едукине, нпр., имају знатно мањи проценат обавезних текстова (око 39%), што указује на већу заступљеност факултативног садржаја. Ово показује различите уредничке приступе у уравнивању наставног програма између обавезног и изборног материјала. (Мркаљ, Плут, 2007, стр. 58–59)

Наставни програм конципиран у читанкама различитих издавача омогућава ученицима да кроз различите жанрове и облике народне књижевности развијају осећај за

¹⁰² Опширније у: Пешић, 1998; Требјешанин, Лазаревић, 2001; Плут, 2003.

¹⁰³ В. Пијановић, 2014, стр. 302–303.

¹⁰⁴ В. Маринковић, 2000. Уп. Ракоњац, 2021.

естетику, разумевање националног идентитета, као и љубав према читању, али приликом прављења претходног прегледа наметнула се идеја конципирања универзалне фолклорне читанке, и то једне за предмет Српски језик и књижевност и друге за Српски као нематерњи.¹⁰⁵

---

¹⁰⁵ В. Прилог II.

2. ОБРАЗОВНИ САДРЖАЈИ НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

У образовном контексту избори народне књижевности, направљени првенствено у читанкама, знају да воде ка поједностављивању и етноцентричној интерпретацији образовних садржаја народне књижевности, без осврта на њихове шире интеркултурне, историјске и извођачке димензије. Стога је важно да се у образовању народна књижевност не представља само као канонизовани, архаични материјал, већ као комплексан и жив дискурс који захтева контекстуализацију у складу са савременим теоријским и методолошким увидима из области фолклористике.

У савременим приступима образовању, посебно у домену народне књижевности, неопходно је преиспитати начине на које се фолклорни садржаји презентују и интерпретирају. Савремена фолклористика указује на проблематичност третирања народних творевина као статичних и непроменљивих облика, што доводи до њиховог измештања из контекста извођења и живог народног израза. Овакав приступ умањује комплексност фолклорне традиције и занемарује њен перформативни и динамички карактер.

Индекси приповедних сижеа и мотива, иако представљају важан допринос класификацији и проучавању народних творевина, носе са собом ризик редуковања фолклора на збир статичних елемената, чиме се „сужава могућност да се индивидуалне творевине прикажу као фолклорне, као и могућност ‘затварања’ фолклорних дела у националне границе”. (Раденковић, 2015, стр. 58)¹⁰⁶

На питање да ли усмени књижевни текст након издвајања из изворног контекста преношењем у писани и даље остаје фолклорни, припада ли и даље народној књижевности, или се потпуно изједначује с писаном књижевношћу, одговор је двојак. Према типу комуникације и последицама које отуда произилазе, текст је тако изједначен с писаном књижевношћу. Ипак, са својим сачуваним карактеристикама и по нужности да се читалац, ако жели да прихвати дело, бар делимично уживи у специфичну естетику усмене књижевности и прихвати њену поезику – текст ни након записа не престаје да припада народној књижевности.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ В. Раденковић, 2008; 2012.

¹⁰⁷ Уп. Perić-Polonijo, 1992/1993, стр. 269–283.

Важна је разлика ипак у томе да се након записа естетска функција може на јасан начин издвојити као доминантна, док је она у изворном контексту делила „власт” с практичним функцијама. Напокон, важно је да и народна и ауторска књижевност припадају, свака на свој начин, међу језичке творевине и баш због тог разлога могуће је, поштујући промене које притом настају, да усмено дело пређе из некадашње усмене у писану форму. (Раденковић, 2015, стр. 68)

Према закључцима Љ. Раденковића, Чистов фолклор разуме као природну контактну уметничку комуникацију, док га Бен-Амос дефинише као уметничку комуникацију у малим групама. Ова гледишта омогућавају потпуније разумевање народне књижевности као специфичног облика комуникације и уметничког израза, што је од посебног значаја у наставном процесу када се фолклор користи као педагошки и културни ресурс. (2015, стр. 55–69)¹⁰⁸

У фолклористици XX века, у односу на XIX век, започиње усмеравање пажње са спољашњег на унутрашњи аспект фолклора, као и на контекст у коме се он реализује, док се методе тумачења траже и ван оквира поетике. Интересовање за конкретни фолклорни текст и његов историјски значај замењује интересовање за индивидуални говор унутар контекста описа. Ако се узме да је фолклор (на бази музичке компоненте) делатност бар три науке – филологије, теорије књижевности и етнологије, главни допринос изучавању XX века дала је филологија. Сазнање да је човек у категоријалној свести често „себично несазнајно вођен менталним обрасцима културе” којој припада, дало је нов импулс тумачењу слике света¹⁰⁹, опажене у фолклору. (Уп. Раденковић, 2015, стр. 55–69)

Култура као најшире поље обухвата процесе кроз које се стварају и преносе знања, идентитети и друштвени односи, а перспектива је један од кључних елемената у тумачењу различитих визија стварности. Књижевност нам пружа прилику да кроз приче уђемо у светове другачије од свог, разумемо туђе гледиште и реконструирамо стварност помоћу наративних техника. Уметност, користећи визуелне, звучне, концептуалне и перформативне облике, нуди нове начине посматрања света и гради дубље слојеве значења.

Класични фолклор, како се у литератури често назива, није имао искључиво функцију забаве и разоноде, већ превасходно васпитну и вредносну. Његова примарна функција огледа се у утврђивању и преношењу друштвено релевантних категорија као што су слобода, родољубље, јунаштво, поштовање родитеља, верност, солидарност, истина и правда. Осим тога, посредством фолклора човек је успостављао однос са невидљивим

---

¹⁰⁸ Уп. Пијановић, 2014, стр. 342–343.

¹⁰⁹ В. Бартмински, 2012.

светом, нарочито са прецима, покојницима, што је додатно наглашавало његову улогу у духовном образовању. (Раденковић, 2015, стр. 59)

Распоред грађе у читанкама готово искључиво има распоред: народна лирска поезија, народна епска поезија (уз њу се готово подразумева лирско-епска поезија), народна проза, кратки фолклорни облици. Наставник може прилагодити план потребама одељења. Уколико сматра да је за неки час предвиђено више часова обраде него што је потребно, може на тим часовима (или деловима часова) радити језичку културу (у складу са програмом наставе и учења) или књижевно дело из изборног дела. Уместо књижевних дела која су у изборном делу, наставник може радити друга дела по свом избору или те часове искористити за часове језика или језичке културе. Исто је и са приређивачима читанки и остале приручне литературе.

Наративни и језички интегритет фолклорних текстова од суштинског је значаја за њихову адекватну интерпретацију у оквиру образовних садржаја народне књижевности. Како се наводи у релевантној литератури, не води се довољно бриге да се фолклорни текст запише у дијалекту (говору) на ком је казан, да се не врше скраћивања, допуњавања или домишљања фолклорног текста. Ова појава указује на значај очувања аутентичности усменог израза као основног предуслова за квалитетну и контекстуалну обраду наставних садржаја. Упоредо са тим, непоштовање језичке изворности може довести до поремећаја у преносу културног наслеђа, али и до неправилне рецепције од стране ученичке публике. Стога је у процесу планирања и реализације наставе неопходно инсистирати на доследном преносу изворног народног текста, без стилских или структурних интервенција које ремете његову првобитну форму и значење.

Праћење уџбеничке продукције представља велики изазов, јер се уџбеници непрестано развијају, побољшавају¹¹⁰ и појављују у новим издањима. Уз то, од тренутка када је наше истраживање завршено до објављивања дисертације прошло је три године. Читанке увек анализира бар двоје стручњака – један из области српског језика, а други из области развојне психологије. (Мркаљ, Плут, 2007, стр. 51) У читанкама за средње школе тематске целине су углавном организоване по књижевноисторијском принципу. [...] За разлику од тога, у читанкама неких суседних земаља, попут Хрватске и Словеније, садржај је чешће груписан жанровски – у оквиру блокова као што су проза, поезија и драма. [...] Разноврсност наставних циљева, који постају све комплекснији током интерпретације књижевноуметничких дела, представља највећи изазов у покушају њиховог систематичног

---

¹¹⁰ Стручно у: Ђорђевић, 1981; Николић, 1992; Лекић, 1993; Арсић, 2000; Вилотијевић, 2000; Ивић, Пешикан, 2001; 2008; Колаковић, 2008; Вилотијевић, Вилотијевић, 2016.

рашчлањивања. [...] Посебно су захтевни за разумевање поезија и кратки фолклорни облици. (Мркаљ, Плут, 2007, стр. 53)

Уочљив је велики број омашки и огрешења о фолклорне текстове. Назив, нпр. народног предања *Светлост у кућу*, како запажају Зона Мркаљ и Дијана Плут неопходно је ревидирати, јер је нетачно преузет из старије уџбеничке литературе. Под тим насловом се, у стварности, налази предање *Свети Саво гради прозоре*, што треба јасно назначити. Текст нпр. *Кад би било* (издање Завода за уџбенике и наставна средства) не припада корпусу народне прозе, нити је део званичног наставног програма, па се као такав не би смео уврстити. (Мркаљ, Плут, 2007, 59)

Изузетно је важно водити рачуна о изворима текстова који се уносе у читанке. Прецизни пописи текстова, заједно са препорученом литературом, требало би да буду саставни део приручника за наставнике. У том смислу, у читанци Завода за уџбенике и наставна средства, приповетка наведена као Езопова под насловом *Сељакови синови* заправо одговара нашој народној причи *Седам прUTOва*, која је уједно део наставног програма, и потребно је да се тако и именује. (Мркаљ, Плут, 2007, стр. 58)

Затим, избор одломка за уџбеник представља методички комплексно питање. Спајање више, у оригиналу неповезаних одломака у један „нови” текст, доводи до измене његовог идејног слоја и онемогућава правилно разумевање, као и интерпретацију у контексту изворног дела. У таквим случајевима, новонастали текст функционише као самостална и од оригинала одвојена целина, што представља методолошки проблем. Због тога је нужно да се у читанкама јасно истакне уколико је одломак адаптиран. (Мркаљ, Плут, 2007, стр. 58–59)

Поред наведеног, потребно је обратити пажњу на садржаје који могу имати дискриминаторни карактер. Нпр., изрази попут: „Када пољубиш попа у руку, запамти шта ће ти тада рећи” могу створити осећај искључености код ученика који долазе из породица у којима родитељи нису верници или исповедају другу религију. (Мркаљ, Плут, 2007, стр. 74) Педагошки приступ мора уважавати религијску и светоназорну разноликост ученика.

Народна књижевност је најстарији и најдуготрајнији облик уметности речи. За њу се може рећи да је стара колико и човек, колико и његова потреба да своје емоције и сазнања искаже. И народна и ауторска књижевност имају своје стилске особености које су резултат стваралачких могућности језика, зависно од тога да ли се језик користи у усменом разговору или у писаној форми.

Народна књижевност се разликује од ауторске пре свега према томе што је основни праоблик сваке уметничке творевине у народној књижевности подложен сталним проме-

нама и новим уобличавањима. Када један уметник пише књижевно дело, облик који му он даје је коначан, сваки пут када се дело преноси, прештампава, рецитује, изводи, оно се преноси баш у том облику којем је и настало. Преношење уметничких творевина из народне традиције подразумева увек слободан, сустваралачки однос према делу. Певачи или казивачи увек су с више или мање даровитости и смисла у обогаћивању или поједностављивању песме или приче коју певају/казују. Тако, уместо индивидуалне и непроменљиве уметничке творевине добијамо колективну уметничку творевину која је без коначног, аутентичног облика.

У народној књижевности постоји увек низ паралелних варијаната једнога дела, једне песме или приче. Народна традиција има и свој „усмени стил”, који одговара усменом начину казивања: преношење једне уметничке творевине олакшавају све врсте понављања. Поједини мотиви, па и читави сижери, посебно у прозним и дужим епским врстама, имају широку, интернационалну распрострањеност. У поезији, стални епитети, устаљена изражајна средства, устаљена метричка шема за одговарајуће садржаје (рецимо, десетерац у народној епизици) и низ других устаљених формула (формулативност) служе певачу као чврсто упориште јер се понављају у многим песмама. (Деретић, 2007, стр. 279, 294–295)

Разликовање народне и ауторске књижевности има значај нарочито у праћењу развоја књижевности у појединим друштвеним срединама и историјским раздобљима. Народна књижевност датира из најранијег доба људских заједница и преносила се усменим путем, за разлику од писане књижевности која се везује за период појаве писма и не говори се, него се записује и чита. На основу разлика које постоје између народне књижевности (коју твори талентовани стваралац и преноси је усменим путем, живим говором као колективни израз) и ауторске књижевности (која има свог аутора и јавља се само у писаном облику у књигама), не треба схватити да постоје два различита типа књижевности. Између народне и ауторске књижевности постоје узајамни додир и утицаји. У ризницу културе сваког народа улазе и усмено и писано књижевно стваралаштво.

Ипак, важно је разликовати народну и ауторску књижевност и у пракси посебно класификовати њихове књижевне форме. То је важно из неколико разлога: анализе књижевних форми најуспешније су у истраживању народне књижевности; књижевне форме у тим двома сферама, чак и онда када постоји међу њима видљива сличност, имају сасвим различита значења која произлазе из различитости њихових поетика; ако се

посматрају посебно, могуће је показати када долази до преплитања и мешања усмених и писаних форми и како оне делују једна на другу.¹¹¹

Том проблему, истина, у настави се настоји дати посебно место, али се истовремено од наставника тражи да удовољи захтевима „свестрано развијене личности” и да не буде само наставник књижевности, па се књижевно дело, као што смо већ рекли, користи у различите неуметничке сврхе. Стога се не може исправно приказати ни традиција у одређеном историјском тренутку, ни промена традиције, па ни друштвена условљеност књижевних дела. Тако се тежак и креативан посао интерпретације често своди на препричавање фабуле и низ оквирних чињеница о делу, или се исцрпљује у аспекту искључиво стилском, или идејном, или социолошком.

Истина, многе збирке, па и оне најбоље, често немају података о настанку песама, о начину како су биле прикупљане и уређиване, немају података о састављачима и певачима. Ипак, чудно је што се ретко у уџбеницима помињу извори из којих су народне песме, приче и кратки фолклорни облици преузети. Ова примедба се односи на целокупно представљање народне књижевности у свим уџбеницима.

Занимљиво би било показати и доказати како су народне песме и приче и кратки фолклорни облици настајали и какав су пут пролазили од првог записа и објављивања и шта се све дешавало с њима након објављивања. Наравно, свиме тиме не треба оптерећивати уџбенике, али налажење извора (збирке) из којег је песма преузета било би неопходно. На тај начин се посредно указује на трајање народне књижевности у записаном облику, у збиркама, антологијама, различитим другим записима, па и у уџбеницима, дакле, у писаном медију.

И уопште, шире интернационално у фолклору, односно у народној књижевности, то нигде у уџбеницима није наглашено. Потписане као народне, без одређења врсте, без ознаке извора, те језичке творевине уткане су у школске уџбенике као дела неких анонимних аутора изван времена и простора. И тамо где се неке временске категорије спомињу, нпр. „некада давно”, „у прошлости” итд., спомињу се зато да се указивањем на давно постојање вреднује усменокњижевно дело, или да се о народном стваралаштву говори као о нечему што је давно постојало. Ни једна ни друга одредница нису потпуне. (Perić-Polonijo, 1992/1993, стр. 279)

За народну књижевност се не може одредити колико дуго трају њене појаве, стога трајање није за њу вредносно мерило. Али да усменокњижевне појаве трају и данас и да

---

¹¹¹ Ако нпр. народну љубавну лирску песму у којој се велича лепота девојке упоредимо са ауторском љубавном лирском песмом у којој је присутан исти мотив, ипак ће се оне разликовати, а упоређивање нам може показати како су то два засебна жанра, како народна делује на ауторску песму и како је та песма постала специфични уметнички књижевни жанр – нпр. песма „на народну”.

живе и у непосредној усменој комуникацији и у записаним облицима – то је чињеница на коју и ученике треба подсећати. Наглашава се образовна функција текста и утиче се и на изграђивање културног идентитета ученика. Настава књижевности јача национални и културни идентитет ученика, кроз упознавање своје књижевности и културе, као и књижевности и културе других народа.

У процесу обраде књижевних дела из народне књижевности, ученици стичу своја прва искуства у области књижевне естетике, развијају способност тумачења и вредновања прочитаног или одслушаног дела, као и личне ставове према садржају, тематици и уметничком изразу текста.

Народна књижевност, као део колективног културног наслеђа, има снажан утицај на формирање естетских критеријума младих читалаца, јер их упознаје са лепотом језика, симболиком, митским и архетипским мотивима, као и са специфичном поетиком усменог стваралаштва. Пажљиво одабрани текстови из овог корпуса не само да обогаћују ученичко искуство кроз сусрет са традицијом, већ и доприносе изградњи и учвршћивању културног и националног идентитета. Истовремено, они омогућавају ученицима да уоче универзалне теме и вредности које повезују нашу народну књижевност са књижевним и културним наслеђем других народа, чиме се подстиче интеркултурна свест и разумевање. Улога народне књижевности у настави је вишеструка: она подстиче развој читалачких навика, продубљује интересовање за књижевност, обогаћује речник ученика и проширује њихове сазнајне и културне хоризонте. Кроз живу реч, снажне ликове, моралне поруке и богатство стилских израза, ученици се охрабрују да читају с радошћу и уживањем, откривајући значајне вредности и лепоту народне уметности речи. (Станковић-Шошо, 2020, стр. 247)

Контекстуализације образовних садржаја народне књижевности подразумевају приступ који те садржаје не посматра изоловано, већ у оквиру културног, друштвеног и комуникативног контекста у коме су настали и у коме функционишу.

Ипак, анализа наставних програма, уџбеника и методичких приручника показује да се народна књижевност у настави често третира редуковано, као збир фолклорних примерака са моралним или образовним порукама. У програмима и уџбеницима доминира стручни појам књижевност, али се она даље разлаже на појединачне жанровске одреднице као што су „народна пословица”, „народна песма”, „народна приповетка”, чиме се већ на почетку губи целовито разумевање усмености као специфичне форме комуникације.

Уместо да се народна књижевност приближи ученицима као жива, отворена и колективна форма изражавања, она се у школској пракси своди на дидактички избор

текстова који служе тумачењу социоморалних по(р)ука, учењу језика или националне, балканске историје. (Perić-Poloniјо, 1985, стр. 273)

Тања Перић-Полонијо још крајем прошлог века пише о посебно проблематичном односу према народној књижевности у млађим разредима основне школе, где уџбеници неретко садрже поетски и прозни материјал који није прилагођен узрасту. „Нпр., у другом разреду основне школе уџбеници су препуни дужих песама и прозних одломака који, за ученике који тек овладавају основама читања, постају недоступни и заморни.” Тај дисбаланс између развојних могућности ученика и тежине текста често доводи до тога да деца на самом почетку „замрзе” поезију и прозу као напорне и неразумљиве форме. Иронијом, управо „једноставни облици” – попут кратких анегдота, загонетки или шаљивих прича – имају већи потенцијал да заинтересују децу и подстакну их на усмено или писмено изражавање. Ипак, они се у настави недовољно користе, или се појављују маргинализовано, без адекватне интерпретације и без уважавања њихове функције у усменој култури. (1985, стр. 284)

С друге стране, додаје иста ауторка, када ученици током средњошколског образовања стекну развијеније когнитивне и емоционалне способности, и када би били спремни за дубље разумевање поезије као комплексног уметничког израза, дешава се да се песнички текстови представљају површно, сведени на неколико општих и често стереотипних реченица. Таквим приступом уџбеници пропуштају могућност да младим читаоцима приближе народну поезију као полифону, семантички богату и емотивно снажну форму. (Perić-Poloniјо, 1985, стр. 294–295)

Још једна важна димензија контекстуализација тиче се језика. Језик народне књижевности значајно се разликује од стандардног израза. Савремена лингвистичка и фолклористичка истраживања показују да су дијалекатски облици и индивидуални стилски казивача од непроцењиве вредности, јер откривају богатство варијанти, локалних идиома и личних поетика. Међутим, у пракси и даље постоји отпор према објављивању приповедака у њиховом изворном, дијалекатском облику, нарочито када су намењене школској употреби. Главна замерка је да су такви текстови, када се дословно запишу, наводно „досадни” и „неразумљиви”, јер губе живост усменог казивања. У томе има истине – запис није пуноправна замена за перформативну стварност усменог чина. Управо у том „губитку у преводу” откривају се границе традиционалног школског приступа: народна књижевност се не може у потпуности репродуковати у писаном облику, али се може и мора подучавати у контексту који ученицима открива њену функцију, динамику, варијабилност и културни значај. (Perić-Poloniјо, 1985, стр. 273–316)

У оваквом контексту важно је указати на потребу за бољом прилагођеношћу наставних садржаја когнитивним и емоционалним способностима ученика, али и њиховом културном пореклу. У мултинационалним и мултикултурним¹¹² срединама, ученици не долазе у учионицу са истоветним предзнањима, језичким искуством или вредносним системима. Народна књижевност, управо због своје повезаности с колективним идентитетом, представља потенцијално снажан алат за изградњу интеркултуралног разумевања, али само ако се пажљиво контекстуализује. Уместо да се национални корпус народне књижевности представи као једини легитиман и вредан, наставници би требало да направе простора за упоређивање са другим народним традицијама, да подстакну ученике да препознају сличности у мотивацији, форми и функцији народних прича из различитих културних окружења. Тако се, уместо искључивости, развијају толеранција, критичка свест и културна осетљивост.

Иако је разумљиво да наставници, педагози и методичари у свом раду морају задовољити многе захтеве – од прилагођавања садржаја узрасту, преко дефинисања термина, до формалних исхода учења – ипак се очекује да тај посао не буде механички, већ опремљен увидима из савремене науке о књижевности и фолклору. Наравно, не очекује се да сви учесници у образовном процесу буду истраживачи, али се подразумева да у осмишљавању програма и уџбеника користе релевантну литературу и резултате фолклористичких и књижевнотеоријских истраживања. Чести приговори који се тичу недостатка методичких приручника или јасне класификације врста народне књижевности делимично су оправдани, али их не треба апсолутизовати, с обзиром на то да у последњим деценијама постоји значајан корпус радова, који нуде драгоцене увиде и систематизације.

Посебно се истичу радови у којима су обрађене кључне врсте усмене књижевности, укључујући како појединачне интерпретације текстова, тако и шира теоријска питања односа усменог и писаног, традиције и креативности, језика и стила. Аутори попут Маје Бошковић-Стули дали су значајан допринос разумевању усмене књижевности кроз бројне чланке и синтезе, од којих посебну вредност имају они посвећени прозним облицима, али и расправе о лирици и сложеном односу усменог и писаног израза (1967, 1970, 1983). Њена капитална дела, у којима је представљена историја и теорија народне књижевности у хрватском културном простору, могла би послужити као референтни оквир за наставнике и ауторе уџбеника и у ширем, бившејугословенском контексту. Управо употреба таквих извора може подстаћи методички приступ који ће уместо формалног задовољавања

---

¹¹² В. Пијановић, 2014, стр. 458–459.

програмских захтева понудити живу, функционалну и контекстуално осмишљену наставу народне књижевности. (Perić-Polonijo, 1992/1993, стр. 279)

Од образовних стандарда на основношколском нивоу појављују се: 1СЈ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту. 1СЈ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту. 1СЈ.3.5.3, 1СЈ.1.5.1. препознаје књижевне родове на основу формалних одлика поезије, прозе и драме. 1СЈ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту).¹¹³ Од образовних стандарда на средњошколском нивоу појављују се: СЈК.3.2.1. чита, доживљава и самостално тумачи књижевноуметничка и књижевнонаучна дела из обавезног школског програма, као и додатне (изборне) и факултативне књижевноуметничке и књижевнонаучне текстове; током интерпретације поуздано користи стечена знања (о стваралачком опусу аутора) и књижевноисторијском контексту. СЈК.3.2.2. влада књижевнотеоријском терминологијом и теоријска знања адекватно примењује у тумачењу књижевноуметничких и књижевнонаучних дела која су предвиђена школским програмом и других дела ове врсте различитих жанрова, изван школског програма. СЈК.2.2.1. интерпретира књижевни текст увидом у његове интеграционе чиниоце (дживљајни контекст, тематско-мотивски слој, композиција, ликови, форме приповедања, идејни слој, језичко-стилски аспекти...). СЈК.2.2.2. познаје књижевнотеоријску терминологију и књижевнотеоријска знања адекватно примењује у тумачењу књижевних дела предвиђених програмом.¹¹⁴

2.1. ПРВИ ЦИКЛУС ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА

У првом разреду основне школе као прва лирска народна песма¹¹⁵ појављује се песма *Славујак*. Узимајући у обзир да ученици разредне наставе тек упознају „чари” књижевности и да се њихово усвајање жанровских одлика своди само на препознавање, анализи се приступа онолико колико то дозвољавају и захтевају стандарди и исходи учења и образовања. Ученике песма *Славујак* уводи у свет народне књижевности. Тешко је сврстати ову песму у одређени жанр, јер је у њој видна сикретичност као одлика народне лирике. Песма има поучни карактер, јер показује да је људски грешити, и да се човек на грешкама учи. Образовни стандарди за песму *Славујак* су: 1СЈ.1.2.5. одређује основну тему текста; 1СЈ.1.2.6. разуме дословно значење текста; 1СЈ.1.2.8. процењује садржај текста на

¹¹³ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2023]

¹¹⁴ Исто.

¹¹⁵ В. Карацић, 1961; 1964; 1966; 1972; 1986а; 1988. и литературу тамо предложену; Недељковић, 1990; Карановић, 2010.

основу задатог критеријума: да ли му се допада, да ли му је занимљив; да ли постоји сличност између ликова и ситуација из текста и особа и ситуација које су му познате; издваја речи које су му непознате и 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту.¹¹⁶ У песми преовладавају осећања и ученицима се скреће пажња да се ради о народној лирској песми. Поступци ликова у песми – ловца и славуја – подучавају ученике животу и томе како треба поступати. Ловци лишавају славуја слободе јер га померају из његовог природног станишта. Он је несрећан у новом окружењу јер нема више слободе на коју је навикао. Ловци на крају увиђају да је славуј несрећан и враћају га у природно станиште. Ово говори о њиховој потреби да исправе своју грешку, која је велика јер је некога лишила слободе.

У другом разреду основне школе ученици се упознају са народном успаванком *Мајка Јову у ружи родила*. Већ сам наслов наговештава да је у питању лирска народна песма јер одише дубоким и тананим осећањима. У питању је успаванка или „пјесме које се пјевају дјечи уз колијевку”, како их сам В. Стефановић Карацић дефинише. И са овим жанром се јавља проблем сврставања, неки истраживачи је сврставају у породичне, неки у обичајне, док други говоре да су то изразито обредне лирске народне песме. Љиљана Пешикан Љуштановић наводи да се зависно од тумачења функције и значења може сврставати или у породичне или у животно-обредне песме, али могу бити и једно и друго (Пешикан-Љуштановић, 2012, стр. 32–33). Миодраговић наводи да су то песме чија је улога да успавају дете и припадају периоду прве неге детета (Миодраговић, 2009, стр. 94–116). Успаванке имају функцију да на магијски начин, узнемиреном и плачљивом детету донесу спокојство и сан. Народна успавка ствара један нови свет, дечији, који је блистав, чудан, засићен звуковима и бојама и у чијем центру се налази колевка и уснуло дете у њој. Љиљана Пешикан-Љуштановић наглашава да је главна одлика народне успаванке „снажна емотивна ангажованост” (Пешикан Љуштановић, 2012, стр. 32)¹¹⁷. Од обазовних стандарда треба издвојити: 1CJ.3.5.1. тумачи особине, понашање и поступке ликова позивајући се на текст. 1CJ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту. 1CJ.3.5.3. тумачи идеје у књижевноуметничком тексту, аргументује их позивајући се на текст.¹¹⁸ Ученици читајући народну успаванку, увиђају колико су мајчина осећања велика, топла и нежна. Мајка изговарајући/певајући/певушећи успаванку, детету жели дуг и леп живот. Она

¹¹⁶ <https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/publikacije> [17. 10. 2020]. Уп. <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi> [17. 10. 2020]

¹¹⁷ Уп. Buturović, Maglajlić, 1998; Šemšović, 2020, стр. 19–39.

¹¹⁸ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2023]

благосиља своје дете да буде румен као ружица, хитар као ластавица итд. Мајка апострофира сан и тиме жели да њено дете буде здраво, јер је дуг и миран сан оличење здравог живота. Све одлике народне успаванке ученици препознају на овом „класичном” примеру.

У другом и трећем разреду основне школе заступљен је жанр шаљиве лирске народне песме. У лексикону *Народна књижевност* за шаљиве народне песме се каже да су само „парсифлажа неког збивања”, догађаја и начина певања и оне се најчешће певају уз пиће у друштву као вид забаве (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 273). Снежана Самарџија додаје да шаљиве песме можемо посматрати и као пародијске двојнице појединих тематских кругова и лирских врста (2007, стр. 71). Шаљиве лирске народне песме обилују хуморним елементима и као такве служе и да поуче и да забаве ученике. Као примере шаљивих народних песама издвајамо *Мишију мобу* и *Женидбу Врапца Подунавца*. Песма *Женидба Врапца Подунавца* може се тумачити као пародијска двојница епских женидбених песама, где се уместо јунака жени птица станарица. Његове сватове не чине делије, већ читаво птичје јато. Као и у женидбеним епским песмама и овде се појављују препреке, непријатељи који нарушавају хармонију. У песми *Женидба Врапца Подунавца* непријатељ је птица грабљивица, која на крају спречава свадбу. Ова песма одише хумором управо у том пародирању јунаштва младожење. Сви „епски” јунаци успевају да победе непријатеља, Врабац Подунавац остаје кукавица, јер не успева да победи непријатеља. Народна шаљива песма *Мишија моба* била би пародијска двојница посленичких лирских народних песама које се обрађују у старијим разредима. Појављивање животиња уместо човека, актера, додатно чини песме хуморним и забавним. Шаљиве песме код човека изазивају ведро расположење. Као такве, шаљиве песме су погодне за разредну наставу, јер забављају децу и додатно их мотивишу за даљи рад и учење. Од образовних стандарда појављују се: 1СЈ.3.5.1. тумачи особине, понашање и поступке ликова позивајући се на текст 1СЈ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту. 1СЈ.3.5.3. тумачи идеје у књижевноуметничком тексту, аргументује их позивајући се на текст.¹¹⁹

Четврти разред основне школе погодан је за упознавање обичајних лирских народних песама. Као што смо напред поменули, већина фолклориста лирску народну поезију дели на обредну и обичајну. Обичајне лирске народне песме усмерене су ка тренуцима значајним за животни пут човека. Најчешће се у њиховим коренима могу препознати архаични обреди прелаза¹²⁰, мада је „обредна компонента у њима сведена и пригушена” (Самарџија, 2007, стр. 69). Обичајне лирске народне песме прате најважније

¹¹⁹ Исто.

¹²⁰ В. Ван Генеп, 2005.

тренутке у животу човека од рођења, стриже/шишања, крштења, одрастања, венчања, па све до смрти (Карановић, 2010, стр. 45). Ове творевине народне књижевности процентуално су најмање заступљене у наставним плановима и програмима. Неке од њих се појављују са по једним примером, док друге, нпр., стрижбарске, нису заступљене у наставним плановима и програмима. У обичајне лирске народне песме спадају још и: песме на бабинама, почаснице и тужбалице, којих, такође, добрим делом нема у школском систему. Од образовних стандарда појављују се: 1СЈ.2.5.1. разликује лирску од епске песме. 1СЈ.2.5.2. одређује фолклорне облике (кратке – пословице, загонетке, брзалице)¹²¹. Као пример обичајне лирске народне песме, који је обавезан у читанкама, стоји народна почасница *Паде листак наранче*. Оне се у лексикону *Народна књижевност* дефинишу као кратке лирске народне песме које се певају угледним појединцима на част, а често о гозбама или свадбама уз чашу. Најчешће су испеване у стиховима од пет до осам слогова, затим у петерцима или десетерцима (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 206). Ова почасница као мотив узима чашу јуначку, чиме се глорификује култ јунаштва. Листак наранче пада у чашу јуначку благосиљајући укућане стиховима: „и око и чело, све вам, браћо, весело”.

У четвртој разреди појављују се још две народне лирске песме *Наджњева се момак и девојка* и *Јеленче*. Лирска народна песма *Наджњева се момак и девојка* пример је посленичких народних лирских песама, мада се у песми прожимају и друге врсте лирских народних песама. Посленичке народне лирске песме певају о раду или се певају уз одређене послове (Самарџија, 2007, стр. 69). Ове песме су олакшавале рад и давале снаге да се издржи тежак и напоран сеоски радни дан. Људи су уз песму заборављали на свакодневне проблеме. Жене би се окупиле и почеле да раде ручне радове, затим би песмом величале тај моменат. Ученици поетичке одлике посленичких лирских песама први пут уочавају; нпр. песма *Наджњева се момак и девојка*¹²², која пева о жетви, сезонском послу, коме се радује сваки домаћин. Поред мотива рада, појављује се и мотив љубави двоје младих. Ова два мотива се паралелно развијају, јер момак и девојка заједничким радом показују и наклоност једно према другом. Читава песма се може тумачити и као љубавна. Песма говори и о равноправности мушкарца и жене. Девојка у песми успева да надмудри и надигра момка и у послу и у животу. После ноћи проведене уз пиће, „момак спава ни главе не диже”, док „девојка ситан везак везе”. Девојка показује своју свестраност и спремност да ради било који мукотрпан посао. Она од жетве прелази на женски посао, на вез. Од

¹²¹ <https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/publikacije/> [30. 9. 2020] Уп. <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/> [30. 9. 2020]

¹²² Уп. Шаранчић Чутура, 2017, стр. 95–101.

образовних стандарда појављује се: 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту.¹²³

Лирска народна песма *Јеленче* прожета је дубоком емоционалношћу јер пева о односу мајке и детета. Песма пева о брижној мајци кошуту и о младом јеленчету, које је неискусно и радознало. Велика брижност и опрезност кошуте није могла да заустави младо јеленче у својој намери да лута. Његова непослушност и неискуство довели су до трагичног исхода. Јеленче наилази на искусног и младог ловца и том приликом страда. Од образовних стандарда појављује се: 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту. 1CJ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту. 1CJ.3.5.3. тумачи идеје у књижевноуметничком тексту, аргументује их позивајући се на текст.¹²⁴ Песма одише најдубљим осећањима, искреном и великом љубављу мајке према детету. Она опомиње свако дете да мора увек слушати родитеље, јер му желе добро. Песма је одличан пример породичних лирских народних песама јер говори о односу родитеља и деце.

Како би поетика породичних лирских народних песама била потпунија, ученици проучавају и народну песму *Двије сеје брата не имале*¹²⁵, која говори о великој љубави сестре према брату. Песма показује колико су две сестре спремне да своју сестринску љубав пруже нерођеном брату. Оне га „вију од бијеле свиле”, „струк му дрво шимширово”, а „очи два драга камена”. Оне благосиљају брата јер га ките свилом, јер му очи пореде са драгим камењем, а струк са дрветом шимшировим. Од образовних стандарда појављују се: 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту.¹²⁶ Ученике ова песма наводи да никад не забораве да је највећа братска и сестринска љубав и да од те љубави никад не треба одустати.

У разредној настави ученици се упознају са народном епском песмом¹²⁷ већ у другом разреду основе школе. Листајући наставне планове и програме, увиђамо да је разредној настави предложено упознавање са народним епским песмама кроз тематски круг о Марку Краљевићу. Појављују се песме: *Марко Краљевић и орао* и *Марко Краљевић и бег Костадин*. Како је доминатна одлика епске песме певање о догађајима и великим јунацима, ученицима разредне наставе је тематски круг о Марку Краљевићу најрепрезента-

¹²³ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2023]

¹²⁴ Исто.

¹²⁵ Уп. Шаранчић Чутура, 2017, стр. 85–94.

¹²⁶ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2023].

¹²⁷ Караџић, 1961; 1964; 1972; 1986б; 1988б; 1988в; 2004. и литературу тамо препоручену; Милошевић-Ђорђевић 1971; 1990; Сувајџић, 2005; Самарџија, 2008.

тивнији пример. Марко Краљевић је највећи балкански књижевни епски јунак и то је прва информација са којом се ученици упознају. Од образовних стандарда појављују се: 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту. 1CJ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту. 1CJ.3.5.3, 1CJ.3.5.3, 1CJ.1.5.1. препознаје књижевне родове на основу формалних одлика поезије, прозе и драме. 1CJ.2.5.1. разликује лирску од епске песме.¹²⁸

У читанкама за трећи разред основне школе налази се и народна лирско-епска песма¹²⁹ *Јетрвица адамско колена*, често одређена и као само епска, али и само лирска, и народна епска песма *Стари Вујадин*. Ученици се полако припремају за систематичније изучавање народних епских песама, које почиње од петог разреда основне школе. Песма *Јетрвица адамско колена* насловом не сигнализира да се ради о народној епској песми или о каквом јуначком подвигу, она је прави пример лирско-епске песме, у којој је главни јунак жена; песма је поред епских елемената доминантно лирски интонирана. Ученици одлике епског јунака, присећајући се Марка Краљевића, уочавају код Ковиљке, храбре жене која је туђе дете прихватила као своје и која ће касније јуначки поднети смрт сопственог дета. Песма *Стари Вујадин* ученике подсећа да јунаштво, истрајност и храброст остају најважније одлике епског јунака. Стари Вујадин, учећи своје синове да се не плаше тиранина и њихових злодела, проговара о подвизима који глорификују епског јунака. Од образовних стандарда појављују се: 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту. 1CJ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту. 1CJ.3.5.3, 1CJ.1.5.1. препознаје књижевне родове на основу формалних одлика поезије, прозе и драме. 1CJ.2.5.1. разликује лирску од епске песме.¹³⁰

У разредној настави ученици се најпре упознају са народном прозом¹³¹ и то са народним бајкама и баснама, пре свега. Бајка је одувек била на првом месту када се говори о народној прози. Сетимо се да је још В. Стефановић Карацић понајвише величао народну бајку као жанр. Према подели народне прозе В. Стефановића Карацића бајка се сврстава у „женске приповијетке”, у којима се појављују чудеса која се у реалном животу не могу десити. Нада Милошевић-Ђорђевић наводи да је народна бајка била саставни део културе

¹²⁸ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2024] Уп. <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/> [23. 10. 2024]

¹²⁹ Уп. Карановић, 1998.

¹³⁰ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2024]

¹³¹ В. Карацић, 1966; 1988а и литературу тамо наведену; Самарџија, 1997; 2017. и литературу тамо наведену.

тзв. примитивних народа, али се одржала и у високоцивилизованим срединама (Милошевић-Ђорђевић, 2006, стр. 17).

Бајка је неутуђиви део васпитних и образовних циклуса образовања. Ова жанр развија машту и радозналост код деце. М. Лити бајку дефинише као: „уметничко дело које свет одражава у правом смислу речи и она не само да је у стању да сублимира и у себе угради ма који елемент, већ заиста одражава све битне елементе људског постојања.” (Лити, 1994, стр. 78) Бајка је одраз стварности, само је та стварност приказана на другачији начин и другачијим средствима. У бајкама стварност је прикривена фантастичним елементима, који представљају најважнији елемент народне бајке. Поред фантастичног простора и времена, у бајкама делају фантастична бића: аждаје, змајеви, виле, вештице, чаробњаци и др.¹³²

Већ у експозицији бајке упознајемо се са главним актером, типским ликом који се смешта у родбинске односе путем којих се и идентификује (отац, син, трећи најмлађи син, маћеха итд.). Ликови могу бити именовани друштвеним положајем (слуга, краљ и сл.), али и занимањем (чобанин, војник и сл.). М. Лити пише о најважнијим одликама народне бајке и истиче следеће особине бајке: једнодимензионалност, недостатак дубинске перспективе, апстрактни стил, изолованост, свеопшту повезаност и сублимирани одраз света.

Једнодимензионалност је одлика народне бајке која се тиче односа стварног и фантастичног. Наиме, јунак народне бајке комуницира са фантастичним бићима као да она заиста постоје у реалности. Страх није присутан ни када се пред јунаком појави вештица. Недостатак дубинске перспективе означава одбацивање ма каквог продубљивања које је, нпр., присутно у роману. Не показују се јунакова осећања. Јунак решава проблем који се појавио и наставља свој хармонични живот. Управо недостатак дубинске перспективе доводи до апстрактног стила, јер у бајкама се ништа не описује већ се само именује. Апстрактни стил тиче се и чврстих формула, које су одлика читаве народне књижевности. Приказивање је изоловано, што се изнова повезује са недостатком дубинске перспективе. Изолованост и свеопшта повезаност одлика је апстрактног стила. Сублимирани приказ света значи да ликови и мотиви у бајкама губе индивидуална обележја, остају без сопственог одраза. Ликови и мотиви постају једноставни и лаки у бајкама, те је лакше створити типове јунака и мотива у бајкама. Конкретније, јунаци и мотиви у бајкама постају универзални, типски (Лити, 1994, стр. 17–30).

Нада Милошевић-Ђорђевић наводи најважније сегменте бајке: почетак садржи опис срећне свакодневице, нарушавање хармоније (појава фантастичних бића), појава јунака

---

¹³² В. Чајкановић, 1994, стр. 204–339.

који одлази у свет како би повратио нарушену хармонију, сусрети и сукоби јунака са противницима, превазилажење препрека, појављује се помагач који додатно оснажује главног јунака, на крају следи сусрет са главним непријатељем, који је нарушио хармонију с почетка и тада главни јунак убија непријатеља и враћа све у првобитно стање (Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 17–20).

Примећује се да бајка има кружну композицију и да јунаци прелазе читав круг како би се вратили¹³³ до хармоничне тачке. Бајке се завршавају срећно и обично јунак добија заслужену срећу и мир због свог делања и доброте, што није случај са ауторским бајкама. Проучавање народне бајке није могуће без учења В. Пропа о функцијама у бајци. Проп бајку дефинише као мрежу функција, односно синтагматски распоред функција, чији је број ограничен (31), али се оне могу комбиновати у неограниченом броју случајева чинећи сиже променљивим. (Проп, 1978, стр. 39–50)

Нада Милошевић Ђорђевић наводи тек понеке функције у бајкама, оне са којима се упознају ученици основних и средњих школа.¹³⁴ Са поетиком народне бајке ученици првог циклуса образовања упознају се читајући бајке: *Чардак ни на небу ни на земљи, Биберче, Пепељуга*. Од образовних стандарда појављују се: 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту. 1CJ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту. 1CJ.3.5.3, 1CJ.1.5.1. препознаје књижевне родове на основу формалних одлика поезије, прозе и драме. 1CJ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту).¹³⁵

Народна басна представља најважнију карику у првом и другом циклусу образовања, али најзаступљенија је ипак у разредној настави. Ученицима је басна примамљива због тематике која је често прожета хумором. Нада Милошевић-Ђорђевић басну дефинише као „врсту алегоричне поучне приче у стиху или прози, у којој се животиње понашају као људи, а радња служи да илуструје морално начело” (Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 25). Животиње су антропоморфизоване у басни како би се на занимљив начин указало на одређени проблем и како би се извукло наравоученије.

Зона Мркаљ (2008, стр. 188) наглашава да је басна „готово обавезно кратки текст у коме је описан мање или више драматичан догађај, у коме учествује мали број актера”. У *Историји српске књижевности* Деретић се осврће на басну истичући како она има исте

¹³³ Уп. Станковић-Шошо, 2006.

¹³⁴ Више о Проповим функцијама у бајци: В. Проп, 1982, стр. 39–50. Временом се показало да је Пропов метод могуће применити и на друге фолклорне наративе (Antonijević, 2023, стр. 43).

¹³⁵ [https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/publikacije/\[28. 9. 2021\]. Уп. https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/](https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/publikacije/[28. 9. 2021]. Уп. https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/) [14. 10. 2021]

актере као и приче о животињама, али они су првенствено „носиоци људских особина”, само сада у једној „суженој, алегоријској функцији” (2007, стр. 298). Ученици првог циклуса образовања упознају се са басном читајући већи број примера.

ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈИ ПРВОГ ЦИКЛУСА ОБРАЗОВАЊА¹³⁶

НАРОДНА ЛИРСКА И ЛИРСКО-ЕПСКА ПОЕЗИЈА

- I. Шаљива песма *Ја сам чудо видео*.
- II. Шаљиве песме *Мишија моба* и *Да вам певам што истина није*; народне успаванке *Мајка Јова у ружи родила*, *Санак иде низ улицу*.
- III. (нема садржаја).
- IV. Шаљива народна песма *Женидба Вратца Подунавца*; лирско-епска песма *Јетрвица адамско колена*.

НАРОДНА ЕПСКА ПОЕЗИЈА

- I. (нема садржаја).
- II. (нема садржаја).
- III. Народне епске песме *Марко Краљевић и бег Костадин*; *Орање Марка Краљевића*.
- IV. Народна епска песма *Милош у Латинима*.

НАРОДНА ПРОЗА И КРАТКИ ФОЛКЛОРНИ ОБЛИЦИ

- I. Народне приповетке *Голуб и пчела*; *Свети Сава и ђаци*; *Деда и репа* (руска); народна басна *Лисица и гавран*; загонетке, брзалице.
- II. Народне приповетке *Седам прUTOва*; *Свети Сава и отац и син*; *Свети Сава и отац и мајка с малим дјететом*; загонетке, питалице, брзалице, пословице.
- III. Народне приповетке *Свијету се не може угодити*, *Свети Сава и сељак без среће*; народне бајке *Чардак ни на небу ни на земљи*, *Баи-Челик*.
- IV. Народна прича о животињама *Међед*, *свиња и лисица*; народне приповетке *Најбоље задужбине*; *Ветар и сунце*; народна бајка *Пепељуга*.

---

¹³⁶ Уп. Прилог II, III.

У настави¹³⁷ Српског језика и књижевности за први разред основне школе народна књижевност заузима истакнуто место, што се потврђује избором садржаја у најчешће коришћеним читанкама. Анализом уџбеника објављених од стране издавачких кућа Нови Логос, Клет и Едука у периоду 2022–2024. године, уочава се релативно уједначен корпус текстова, што указује на стандардизован приступ у обради ове грађе.

Најзаступљенији текстови су *Ја сам чудо видео* (шаљива народна песма), *Голуб и пчела*, *Лисица и гавран* и различите приче о Светом Сави, као што су *Свети Сава и ђаци* и *Ради на њеи имати*. Укључене су и народне загонетке, као и један пример стране народне књижевности – руска народна прича *Деда и репа*. Ови текстови доследно одражавају карактеристике усменог предања – језичку економичност, понављање, ритмичност и поучност – чиме се омогућава приступачност најмлађим читаоцима.

Народна књижевност у овом контексту има вишеструку функцију: естетску, васпитну, културну и језичку. Са становишта књижевних родова, доминира епика – у виду народних прича, басни и анегдота – које деци приближавају појмове наратива, карактера и радње. Лирика¹³⁸ је заступљена кроз шаљиве песме, попут песме *Ја сам чудо видео*, која служи као увод у ритам, риму и звучну игру речи. Посебно место имају басне, које кроз персонификацију животиња и јасну моралну поуку омогућавају почетно разумевање алегорије. Кратке усмене форме као што су загонетке, доприносе развоју логичког мишљења и језичке домишљатости, чинећи наставу интерактивнијом и динамичнијом.

Тематика текстова усмерена је на развој моралне осетљивости, социјалне интелигенције и културне свести код ученика. Присутне су поруке о вредности рада, солидарности, скромности и поштењу. Посебну улогу имају приче о Светом Сави, које обједињују културно-историјски и васпитни аспект – уводећи децу у националну традицију кроз фигуру просветитеља који симболизује знање, мудрост и човекољубље. Такав избор текстова омогућава да се у најранијој фази школовања поставе темељи за развој личног и колективног идентитета.

Избор народне књижевности у читанкама за први разред усклађен је са узрасним могућностима ученика. Кратке и јасне реченице, ритмичност, поновљивост и хумор олакшавају почетно читање и разумевање. Текстови се често налазе у пратњи илустрација и задатака за разговор, драматизацију или визуелно представљање, чиме се отвара простор за комплексније учење. У том смислу, народна књижевност се не представља само као предмет изучавања, већ као активни образовни ресурс који доприноси развоју језичке, културне и етичке компетенције ученика.

¹³⁷ В. Пастернак, 2010, стр. 19–22.

¹³⁸ Уп. Šabić, 1983; 1991; Пијановић, 2014, стр. 358–359.

Из свега наведеног, може се закључити да је улога народне књижевности у настави Српског језика и књижевности за први циклус образовања вишедимензионална. Она обједињује традиционалне вредности и савремене педагошке захтеве, омогућавајући ученицима да кроз народну реч стекну основна књижевна, морална и културна знања. У том контексту, народна књижевност делује као средство иницијалне социјализације и културне оријентације, припремајући дете за даље образовање и живот у заједници.

У другом разреду основне школе наставља се систематско увођење ученика у народну књижевност, с проширеним жанровским спектром и дубљом тематском обрадом. Анализом читанки и радних свезака издавачких кућа Клет, Едука и Нови Логос, видљиво је да је народна књижевност заступљена у различитим облицима: од шаљивих песама и успаванки до приповедака, басни, пословица и фолклорних минијатура. Најчешће се појављују текстови: *Седам прUTOва*, *Бик и зец*, *Мајка Јову у ружји родила*, *Мишија моба*, као и различите верзије приче о Светом Сави (и отац и мати са малим д(ј)ететом). Укључени су и избори кратких фолклорних облика као што су пословице, брзалице, питалице и разбрајалице, чиме се додатно обогаћује усмени и језички фонд ученика.

Жанровска разноврсност народне књижевности у другом разреду указује на педагошку стратегију у којој се фолклор не приказује једнолично, већ се ученицима представља у својој пуној изражајној и функцијској ширини. Наративне форме, као што су *Седам прUTOва*, *Бик и зец* или приче о Светом Сави, имају снажну етичко-педагошку основу и служе као подстицај за разговор о правди, породици, односу деце и родитеља, као и о одговорности и поштовању. Са друге стране, песме попут *Мишија моба* и *Да вам певам што истина није* уносе елемент хумора, игре и преувеличавања, развијајући дечију машту и осећај за језичку структуру. Успаванка *Мајка Јову у ружји родила* представља додир са лирским, нежним и ритмичним говором, а тиме и увод у дубље емоционално и симболичко разумевање текста.

Присуство кратких усмених форми – пословица, брзалица, разбрајалица – нарочито је значајно у наставном процесу, јер те форме истовремено делују као средство за развој артикулације, фонолошке свести и брзине мишљења. Њихова усменост и поновљивост подстичу активну употребу језика и помажу ученицима у лакшем савладавању ритма, интонације и логичког повезивања појмова. Фолклорни обрасци који се понављају у овим формама носе колективна искуства, народну мудрост и начин размишљања, што их чини незамењивим елементом почетне књижевне и културне писмености.

Посебно место заузимају приче о Светом Сави. Њихова вишеструка функција – културна, духовна, етичка – служи као основ за развој колективне меморије и идентитета.

Фигура Светог Саве, као симбола знања, правде и човекољубља, приказује се кроз народну призму, чиме се ученицима приближава не само као историјска личност већ и као блиска, народна фигура која решава свакодневне проблеме. Овим се омогућава први контакт са културним нарративом који превазилази појединачне приче и уводи ученике у вредносни систем заједнице којој припадају.

Узрасна прилагођеност садржаја огледа се у избору текстова са јасном структуром, поједностављеном радњом и наглашеном моралном поруком. Уместо компликоване симболике или апстрактних мотива, у текстовима доминирају конкретни поступци ликова, јасна конфликтна структура и поуке које се могу непосредно применити у дечијој свакодневици. Осим тога, овакви текстови често се обрађују у дијалогу, кроз драматизацију, илустрацију и креативно препричавање, чиме се омогућава вишеструко учешће ученика у наставном процесу.

Постављањем народне књижевности у центар наставе у другом разреду, настава Српског језика и књижевности добија не само едукативни, већ и јасно васпитни и културни карактер. Кроз сусрет са народном традицијом, ученик не само да развија језичке и комуникационе вештине, већ учи и како да препозна и укључи вредности заједнице у европски, светски контекст. У том смислу, народна књижевност се у настави не користи само као садржај, већ и као метод – она постаје средство социјализације, образовања и естетског обликовања младог читаоца.

У настави српског језика за трећи разред основне школе народна књижевност добија знатно комплекснију улогу, како у смислу жанровске разноликости, тако и у погледу тематика и моралних порука које се обрађују. Упоредујући читанке издавачких кућа ЗУНС, Клет, Едука и Нови Логос, јасно се издваја корпус који укључује народне бајке (*Чардак ни на небу ни на земљи, Баш-Челик*), јуначке народне песме о Марку Краљевићу (*Марко Краљевић и бег Костадин, Орање Марка Краљевића*), народне приповетке (*Свијету се не може угодити, Свети Сава и сељак без среће*) и пословице. Сви ови текстови налазе се у најмање две, а најчешће у све четири посматране читанке, што потврђује њихов статус канонских у оквиру школског програма.

За разлику од првог и другог разреда, где доминирају краћи, ритмични текстови и песме са шаљивим, игровним или афирмативним тоновима, у трећем разреду ученици се сусрећу са дужим, комплекснијим нарративним формама које подразумевају вишеслојно читање. Народне бајке, попут *Баш-Челика* или *Чардака ни на небу ни на земљи*, обилују фантастичним мотивима, херојским путовањима, симболичким препрекама и архетипским ликовима, што представља важан корак ка развоју апстрактног мишљења, симболичке

перцепције и разумевања структура књижевне фикције. Њихова улога је, међутим, двострука – поред уметничке и књижевне вредности, оне подстичу моралну интроспекцију кроз теме као што су храброст, верност, пожртвованост и сукоб добра и зла.

Увођење јуначке епике кроз песме о Марку Краљевићу представља кључну тачку у изградњи културне свести и историјске имагинације код деце. Марко се приказује као фигура народног хероја – снажан, храбар, али и близак обичном човеку. Његове песме повезују епско са фолклорним, историјско са митским, чиме ученици добијају модел јунака који носи вредности заједнице. Упоредо с тим, приче о Светом Сави настављају традицију представљања духовне и моралне вертикале, али у овом узрасту она добија нијансираније облике: уместо једноставне поуке, приче попут Свети Сава и сељак без среће отварају теме социјалне правде, судбине, односа среће и труда, и човековог односа према вишим силама.

Народне приповетке и пословице у овом разреду задржавају своју поучну функцију, али је она сада проширена на теме као што су разлике у вредносним системима, релације појединца и друштва, као и критичко сагледавање људског понашања. Текст *Свијету се не може угодити* својом хумористичном и ироничном поставком подстиче децу на размишљање о релацији између друштвених очекивања и личних избора, чиме се подстиче и емпатијско и критичко мишљење.

Са становишта наставног процеса, ови текстови омогућавају наставнику да проширује приступ: од једноставне репродукције садржаја ка аналитичком читању, упоређивању мотива, препознавању симбола и интерпретацији поступака ликова. Такође, текстови су погодни за мултидисциплинарни приступ – могу се повезивати са историјским, уметничким и етичким садржајима, чиме се остварује функционална интеграција знања. Дужи наративи, комплекснија радња и језичка структура текстова доприносе развоју читалачке писмености, нарочито у домену разумевања, обраде информација и критичког приступа тексту.

У целини, народна књижевност у настави трећег разреда служи као мост између дечије игре и озбиљније књижевне естетике. Њена улога није више само у основном увођењу у традицију и моралне вредности, већ у изградњи способности ученика да размишљају о свету и себи кроз књижевне моделе. Она тако постаје основ за развој културне компетенције, националног идентитета и естетске осетљивости, што је у складу са ширим циљевима васпитно-образовног процеса.

У наставном програму за четврти разред основне школе народна књижевност достиже једну од својих најзначајнијих и најобимније представљених тачака у оквиру млађег школског узраста. Жанровски репертоар проширује се и укључује народне

приповетке (*Ветар и Сунце, Најбоље задужбине*), шаљиве народне песме (*Женидба Врапца Подунавца*), народне приче о животињама (*Мећед, свиња и лисица*), бајке (*Пепељуга*¹³⁹), лирско-епску поезију (*Јетрвица адамско колена*) и епску поезију (*Милош у Латинима, Стари Вујадин*). Ова разноликост омогућава да се фолклорска грађа обрађује не само у оквиру књижевности већ и у ширем образовном и васпитном контексту.

Избор текстова сугестивно указује на потребу да се ученици уведу у културну матрицу националне традиције путем наратива који обухватају теме морала, части, друштвених односа и колективних вредности. Народне епске песме које третирају јунаке као што су Милош Обилић и Стари Вујадин не служе само као историјски или митски узор, већ и као медиј кроз који дете стиче прве представе о патриотизму, родољубљу, одговорности и жртви. У овом узрасту ученици почињу да препознају симболичка значења, па је увођење епике оправдано не само педагошки, већ и психолошки – она стимулише развој моралне свести и етичког расуђивања.

Паралелно с тим, бајке и приповетке као што су *Пепељуга* и *Ветар и Сунце* функционишу као наративни модели у којима ученици могу препознати дихотомије добра и зла, правде и неправде, надмудривања и понизности. Тиме се развија емпатија и осећај за етичке импликације поступака ликова. Приче о животињама, као што је *Мећед, свиња и лисица*, настављају традицију¹⁴⁰ басноликних прича, али са изразито народним, социјално обојеним оквиром, прилагођеним дечијој перцепцији прича о животињама. Њихова улога је да кроз алегорију представе људске карактере, развијају осећај за хумор, али и критичку дистанцу према појавама у друштву.

Шаљиве народне песме, попут *Женидбе Врапца Подунавца*, уносе лирски и хумористички елемент у наставу, доприносећи опуштеној атмосфери и развијању језичке и ритмичке осетљивости. Њихова употреба није само у функцији забаве, већ и у служби развоја слуха за риму, метафору, и народну поетику, што представља увод у касније разумевање уметничке књижевности.

---

¹³⁹ Бајка о Пепељуги спада у најраспрострањеније и најпознатије народне бајке света. Њене варијанте постоје у бројним културама, од којих је једна од најстаријих записана у Кини већ у IX веку, док се у старом Египту, према појединим изворима, прича о сличној јунакињи појављује већ у III веку п. н. е. Европске верзије бајке највише су познате захваљујући В. Стефановићу Карацићу, браћи Грим и Шарлу Пероу. Универзална тема неправде, скромности и награде за доброту инспирисала је бројне уметнике широм света – од Волта Дизнија, који је начинио чувени анимирани филм, до савремених позоришних адаптација, попут драме Александра Поповића у домаћем културном простору. Ова бајка, без обзира на културне или верске разлике, преноси општељудске вредности и подстиче развој моралне и емоционалне осетљивости код деце. (Уп. Антонијевић, 1991, стр. 71–86; Шаранчић Чутура, 2017, стр. 152–175; Бонцић, 2017, стр. 265–274; Аземовић, 2021, стр. 24–32. и литературу тамо наведену)

¹⁴⁰ Већ на овом нивоу школовања било би пожељно увести фигуру народног казивача/певача: Тешана Подруговића. Уп. Милошевић Ђорђевић: *Казивати редом* (2002).

Важно је истаћи да избор текстова задржава вертикалу националне културе и вредносног система, али истовремено негује универзалне теме – породицу, поштење, издржљивост, храброст, слободу. Структура и стил текста остају прилагођени узрасту: наративи су јасни, са добро дефинисаним ликовима и порукама, али уједно довољно изазовни да подстакну ученике на дубље разумевање и интерпретацију. То омогућава наставнику да у процесу обраде комбинује читање, разговор, драматизацију, илустрацију, као и међупредметно повезивање (на пример са Историјом или Музичком културом у случају народних епских песама).

Контекстуализација ових садржаја у оквиру наставе подразумева и њихово вредносно уобличавање. Деца у овом узрасту већ имају развијенију способност расуђивања, па се народна књижевност користи не само као објекат тумачења, већ и као полазиште за разговор о моралу, понашању, међуљудским односима, па и друштвеним нормама. Тиме се остварује један од кључних циљева почетног образовања – изградња вредносно стабилне и културно освешћене личности.

Проучаване и овде делом споменуте елементе традиционалне, народне културе у обавезним књижевним текстовима могуће је систематизовати и прегледније приказати: – језик; – начин живота; – обичаји; – морал; – материјална добра; – одевање; – вредности; – понашање; – ритуали; – веровања; – навике; – детињство. Кроз издвојене слике лако се уочава стваралачка лепота традиционалне културе као један сегмент шире националне културе. Настава српског језика и књижевности у млађем школском образовању чвршће и убедљивије треба да се повеже са културом. Логично би било, због тога што је наслеђем примамо, да та веза прво буде остварена са домаћом фолклорном културом. (Митровић, 2017, стр. 113–114)

Народна књижевност у настави српског језика у прва четири разреда основне школе представља кључни инструмент у изградњи културног, националног и језичког идентитета ученика. Њен избор и методичка обрада¹⁴¹ у уџбеницима, у оквиру прописаног наставног програма, омогућавају континуирану изградњу културолошке и књижевне писмености.

Већ у првом разреду, кроз кратке народне приче, басне, загонетке и приповести о Светом Сави, ученици се сусрећу са основним обрасцима традиционалне културе и морала, као и са симболичким представама добра, рада, поштења и заједништва. У другом разреду, садржаји попут приче *Седам прUTOва* или успаванке *Мајка Јову у ружи родила* оснажују вредности породичне слоге, мајчинске брижности и очинског ауторитета, уводећи ученике у теме културног памћења и духовног наслеђа. У трећем и четвртом

---

¹⁴¹ В. Пијановић, 2014, стр. 520–521.

разреду текстови постају сложенији и жанровски разноврснији – обухватају народне бајке, приповетке, али и народне лирско-епске и епске песме, у којима су садржани темељи националне митологије и историјске свести. Присуство јунака као што су Свети Сава¹⁴², Марко Краљевић¹⁴³ и Милош Обилић¹⁴⁴, као и појава културних симбола (задужбина, чојство, вера), указује на потребу активирања културног контекста како би ученици могли дубље да разумеју текст и његову вредносну поруку. Овде књижевни текст постаје медиј за интерпретацију колективног памћења, а настава се отвара ка ширем дијалогу између књижевности, традиције и савременог дечијег искуства.

С тим у вези, реализација културног потенцијала наставе српског језика захтева не само избор одговарајућих текстова, већ и активну улогу наставника у методичком обликовању садржаја и отварању простора за разговор о културолошким и вредносним димензијама књижевног дела. Упућивање ученика на препознавање културних слојева текста, уочавање обичаја, веровања, моралних порука и идентитетских елемената, представља један од најзначајнијих аспеката наставе матерњег језика. Тако се од најранијег

---

¹⁴² Култ Светог Саве у старој српској држави имао је значајну улогу као симбол културног и просветитељског наслеђа. Његов отац Стефан Немања, оснивач династије Немањића, био је истакнута историјска личност и предмет поштовања у традицији српског народа. Свети Сава се сматра првим организатором и зачетником српске писане културе и просвете, оснивачем школа и првим архиепископом Српске православне цркве. Манастири као што су Хиландар (Самарџија, 2008, стр. 161), Жича, Студеница и Милешева били су центри културе током средњег века, а Савин утицај на духовни и културни развој био је вишеструк. У наставном програму, текстови о Светом Сави служе не само као књижевни садржаји већ и као увод у шири културни контекст, представљајући важан део националног идентитета и историјског наслеђа. Приповетке у којима је Свети Сава приказан као врховни учитељ имају за циљ подстицање етичких вредности и националне традиције, а истовремено се настоји обезбедити приступачност и укључивост и за ученике различитих верских и светоназорних уверења.

¹⁴³ Марко Краљевић је најпознатији балкански епски јунак, чији лик у народној традицији превазилази историјске чињенице и постаје симбол храбрости, мудрости и правде. У песми *Марко Краљевић и бег Костадин*, коју ученици трећег разреда читају и тумаче, Марко није приказан само као ратник већ као морални узор. Он одбија да учествује у слави због етичких разлога, јер бег Костадин не показује разумевање за сиромашне и не поштује пријатеље и родитеље. Ова прича указује на значај моралних вредности које се сједињују са храброшћу у српској култури и преноси важне лекције о правди и одговорности. Марко Краљевић је историјски лик из средњег века, владар западне Македоније и турски вазал након освајања дела територије, али у народној књижевности представљен је као заштитник слабих и симбол отпора. Његова слика као храброг и мудрог јунака била је важан етички узор за српски народ у борби за слободу, али и вредност која се може посматрати и изван религиозног контекста као пример снаге морала и правде. (Уп. Сувајџић, 2005, стр. 97–131; Димитријевић, 2013; Ивановић, 2018, стр. 18–27; Перишић, 2024, стр. 123–126)

¹⁴⁴ Песма *Милош у Латинима*, коју ученици четвртог разреда изучавају као део народних епских песама, има вишеструки значај у повезивању српске средњовековне историје и културе. У њој се успоставља континуитет од владара династије Немањића до последњих векова српске државе, у време када је Србија била у сталном контакту са византијском (грчком) и римском културом. Термин „Латини” у народној поезији означава управо те западне културне и политичке центре, а конкретно у песми то је град Солун, препознатљив по Цркви Светог Димитрија, његовог заштитника. Главни јунак, Милош Обилић, креће у мисију, а песма велича значај српске средњовековне архитектуре и задужбинарства, помињући бројне манастире као што су Студеница, Хиландар, Жича и Дечани, који представљају културно-историјске симболе. Иако је народ тада углавном неписмен живео под турском владавином, поетско памћење је сачувало прецизне податке о манастирима и њиховим ктиторима, чиме песма служи као важан културни и историјски извор који повезује прошлост и идентитет. Овај текст је пример како народна поезија, без обзира на верску или световну припадност, може пренети универзалне вредности и културну баштину.

узроста гради основа културне писмености – кроз лепоту речи, али и кроз дубље разумевање сопственог културног порекла.

2.2. ДРУГИ ЦИКЛУС ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА

Надовезујући се на обичајне лирске народне песме¹⁴⁵, у петом разреду основне школе ученици се упознају са поетиком обредне лирске народне песме¹⁴⁶. У лексикону *Народна књижевност* обредна лирска народна песма дефинише се као најстарија усмена творевина која настаје с циљем да умилостиви природне силе пред којима је човек немоћан (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 177)¹⁴⁷. Обреди су увек праћени песмом, а често и игром. Веровало се у магију изговорене речи. Ови су се обреди уклапали у старе религије обожавања: сунца, земље, тотемизма и предака, и временом су примили и извесна схватања хришћанства (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 117).

Често се испред термина обредна лирска народна песма налази и детерминатор „календарска” указујући на најважнију одлику обредних лирских народних песама, а то је тачно одређено време њиховог певања. Међу обредним, календарским песмама налазе се: коледарске, божићне, водичарске, на ранилу, ускршње, ђурђевске, спасовске, краљичке, додолске и друге.

Обредне поворке које су чинили мушкарци (нпр. коледари) и девојке (нпр. лазарице, додоле) обилазили су села и својом обредном песмом, често и игром, благосиљали свако домаћинство. Зоја Карановић наводи најчешће мотиве у овим песмама, а то су: магијска снага речи, о којој смо напред говорили, борбе светлости и таме, плодност, култ¹⁴⁸ предака и друге (Карановић, 2010, стр. 15). Веровало се да обредна поворка благосиља дом доносећи плодну годину испуњену пољопривредним, сточарским берићетом, али доносећи и подмладак у домаћинству. Обредна и животна драма непрекидно се преплићу, стапају и разилазе (Пешићан Љуштановић, 2012, стр. 27).

Ово су песме које се изводе у колективу и пред колективом, па често оне почињу множинским обликом: нпр. „Ми идемо преко поља, а облаци преко неба”. Колектив обилази село и пева песме молећи се за благодет читавог колектива.

Као пример обредних лирских народних песама у школским читанкама налази се песма *Војевао б'јели Виде, коледо*. Из наслова песме и на основу припева сазнајемо да се ради о коледарској обредној лирској народној песми. Коледарске песме су у вези са култом

¹⁴⁵ В. Сувајцић, 2021б.

¹⁴⁶ В. Станковић Шошо, 2019д.

¹⁴⁷ Уп. Карацић, 1961; 1964; 1966; 1972; 1986а; 1988. и литературу тамо предложену; Недељковић, 1990; Карановић, 2010.

¹⁴⁸ В. Пијановић, 2014, стр. 339.

плодности, „рађањем” сунца, нове године, „терањем” зиме и сл. Основ ових песама данас чини исказивање добрих жеља (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 118). Деретић наводи да коледарске песме представљају и радост ишчекивања (2007, стр. 325). Домаћинства знајући да тог дана коледари пролазе, нестрпљиво ишчекују да у њихов дом коледари унесу светлост и берићет. Коледари остављају гранчицу бадњака сваком домаћинству јер се верује да је свако добро и берићет, одласком коледара, остало у њој. У песми *Војевао б’јели Виде, коледо* прославља се рођење новог живота, нове године. Испраћа се све што је старо. „Стаде громот, стаде топот” означава да су лоши дани далеко иза нас и да је светлост, коју симболизују голубови у песми, победила таму. Почине нова година за домаћинство, коледари овом песмом доносе срећу и берићет укућанима. Мотив коња треба повезанти снагом и јунаштвом. Укућани су спремни за нове животне изазове јер су старе оставили иза себе и спремно корачају напред. На неки начин ово је ритуално чишћење. Од образовних стандарда појављују се: 1CJ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту). 1CJ.2.5.6. разликује приповедање од описивања и дијалога. 1CJ.2.5.7. разуме фигуративну употребу језика у књижевноуметничком тексту. 1CJ.3.5.3. тумачи идеје у књижевноуметничком тексту, аргументује их позивајући се на текст.¹⁴⁹

Лирска народна песма *Вила зида град* обрађује се у петом разреду основне школе као пример митолошких народних песама. За овај жанр народне књижевности Снежана Самарџија каже да указују на најстарије слојеве традиције и присуство паганских елемената у традицијској култури. Јунаци ове врсте народне књижевности јесу небеска тела (Сунце, Месец, Даница¹⁵⁰), природне појаве (муња, гром) и митска бића (виле, змај) (Самарџија, 2007: 70). Као најстарије познате лирске песме, настале још у паганско доба, исказују веровања у велику моћ природе и небеских тела. Као главни актери митолошких песама, небеска тела попримају особине човека. Она показују своја осећања попут заљубљености, љубоморе, среће и сл. (Недић, 1969, стр. 18). Митолошке песме су одраз човекове жеље да умилостиви природне силе које су у њима антропоморфизоване. Небеским телима су приписана чиста људска осећања. Најчешћи мотиви у овим песмама јесу: „чудесна девојка”, „вила градитељка” и „вила богиња смрти”, „митарства” (царињења), „женидба Месеца”, мотив „небеске свете свадбе”, „невеста” (душа), мотив „светлости” (божанства), „двоверја” и „рођења звезде Данице” (Радуловић, 2013, стр. 124). Митолошка народна лирска песма *Вила зида град* пева о томе како вила зида град на

¹⁴⁹ http://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi/kraj_obaveznog_obrazovanja/ [7. 10. 2022] Уп. <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/> [7. 10. 2022]

¹⁵⁰ В. Самарџија, 2008, стр. 184–186.

облаку. Описује се вилино богатство и раскош о коме обичан човек може само да машта и сања. Вила је овде изнад човека по степену моћи и то је важна одлика митолошких народних песама. Сетимо се народне бајке *Чардак ни на небу ни на земљи* и уочићемо паралелу кад је хронотоп у питању. Чардак је на негде између неба и земље, а град који зида вила је на облаку. Изводимо закључак да су митолошке песме по тематици сродне народној бајци. Помиње се да град има златна, сребрна и врата од шкерлета. Златна врата су намењена вилином сину, сребрна кћерки, а врата од шкерлета вила оставља себи. Помиње се и мотив вилиног играња са муњом и громовима чиме се некад објашњавао овај природни феномен. Поред овог мотива појављује се и мотив ривалства између мушкарца и жене. Жена, попут девојке из песме *Наджњева се момак и дјевојка*, надиграва мушкарца, чиме се изједначава њихов положај у друштву. Од образовних стандарда појављују се: 1CJ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту). 1CJ.2.5.6. разликује приповедање од описивања и дијалога. 1CJ.2.5.7. разуме фигуративну употребу језика у књижевноуметничком тексту. 1CJ.3.5.3. тумачи идеје у књижевноуметничком тексту, аргументује их позивајући се на текст.¹⁵¹

Поетику породичних народних песама ученици петог разреда основне школе продубљују проучавајући народну песму *Највећа је жалост за братом*. Као што смо рекли у одељку посвећеном разредној настави, породичне народне лирске песме прожете су најдубљим емоцијама, што су нам посведочиле народне песме *Двије сеје брата не имале* и народна песма *Јеленче*. У првој песми дата је љубав сестара према брату, док је друга пример односа мајке и детета. Песма *Највећа је жалост за братом* још један је пример највеће и безусловне љубави сестре према брату. Градација у овој песми дочарава јачину те љубави која је овде дочарана сликом велике боли због губитка брата рођеног. Изавађене очи за братом рођеним не могу поново израсти. Губитак брата је завувек сестрин живот завио велом туге и патње.¹⁵²

Знање о посленичким народним песмама ученици седмог разреда основне школе обнављају и продубљују тумачећи народну лирску песму *Кујунџија и хитропреља* (Карацић, 1972, стр. 60–61). Од образовних стандарда јављају се: 1CJ.2.5.3. препознаје риму, стих и строфу у лирској песми. 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту. 1CJ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту). 1CJ.3.5.1. тумачи особине, понашање и поступке ликова позивајући се

¹⁵¹ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2023]

¹⁵² Уп. Јовановић, Карановић, 2017, стр. 19–39; Шаранчић Чутура, 2017, стр. 85–95.

на текст.¹⁵³ Посленичке народне лирске песме настале су, такође, у далекој прошлости. То су песме које су певане приликом жетве и бербе, на мобама и прелу. У њима се често налазе мотиви љубавне поезије, нпр. о такмичењу младића и девојке или о надмудривању преље и кујунције, који се преплићу са мотивима о раду и љубавним мотивима. Наши преци радо су помагали једни другима у земљорадничким и сточарским пословима. Такав вид помоћи називао се моба. Док су радили, они су певали народне лирске песме, што је представљало предах и разоноду у раду.

Са елементима љубавне народне лирске поезије ученици су се упознавали проучавајући друге жанрове народне лирске поезије. Песма *Наджњева се момак и дјевојка* је посленичка народна лирска песма, али она у себи садржи елементе народних лирских љубавних песама. Осећајући танку границу између лирских песама, В. Стефановић Карацић је управо најбројнију руковет својих збирки означио као „љубавне и друге различне женске пјесме” (Самарџија, 2007, стр. 70).

Поетика љубавних лирских песама предвиђена је за седми разред основне школе. Љубавне народне лирске песме се у лексикону *Народна књижевност* дефинишу као лирске врсте најбогатије по разноликости и бројности песама. Спајају се са култом плодности и везују се за пролећне светковине (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 141). Најзаступљенији мотиви у љубавним народним лирским песмама јесу: лепота девојке, лепота мушкарца, мотив сусрета, мотив растанка, мотив усамљености и др.

Ученици седмог разреда љубавну поезију из народа упознају кроз песму *Љубавни растанак*. Почетак песме наговештава растанак користећи прошло време. Двоје младих остају растављени, па је песма прожета осећањем туге и патње. Кроз дијалог сазнајемо појединости о растављеном пару. Девојка одговара да су њени јади толико велики да не би могла за три године да их испише. Разлог растанка није експлицитно дат у песми, али се претпоставља да се ради о војсци или о присилној (уговореној) удаји/женидби.

Други пример љубавне народне песме је народна песма *Српска дјевојка*. Доминантан мотив у овој песми је опис лепоте девојке Милице. Поред физичке лепоте, која несумњиво постоји, присутна је и духовна лепота. Милица се разликује од својих другарица, јер не гледа ка небу, већ гледа „преда се” и тако бива још лепша младићу, загонетнија. Ова песма се појављује и у средњошколским читанкама. Од образовних стандарда јављају се: 1CJ.2.5.3. препознаје риму, стих и строфу у лирској песми. 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу

---

¹⁵³ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2023]

ликовима у књижевноуметничком тексту. 1CJ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту).¹⁵⁴

Жанр народне књижевности који се први пут помиње у шестом разреду су свадбене народне лирске песме. Према класификацији народне лирске поезије овај жанр се сврстава у обичајне песме. Међутим, свадбени обред не треба одвајати од свадбене песме, која представља вербални израз свадбеног обреда. Као што је немогуће тумачити обредну лирску народну поезију без разграничавања обредног и поетског, тако и свадбене песме није могуће тумачити без увиђања обредног у њима и његове функције. Од избора невесте и просидбе до првих похођења тек удате жене елементи свадбеног обреда били су праћени одговарајућим стиховима, мада њихова обредна функција није строга и изразитно истакнута (Самарџија, 2007, стр. 69). Свадбена поезија пратила је читав комплекс свадбених ритуалних радњи које су имале за циљ да заштите брак и да младенци заштићени од зла срећно постану родоначелници нове породице.

Овде се, поново, треба позвати на Ван Генепа, који у својој књизи говори о обредима прелаза, међу којима је и венчање. Младенци започињу нови животни циклус, који ритуалним радњама желе да заштите од злих сила. Младенци постају пуноправни чланови заједнице самим чином венчања. Говорећи о свадбеном обреду, неизоставно је указати да он поштује култ плодности и култ предака. Ритуалне радње у свадбеним обредима имају функцију да умилостиве природне силе да младенцима подаре пород који би продужио породичну лозу. Ваља напоменути елементе који сачињавају свадбени обред некад: „гледање, проводацисање, гледање куће и капарисање девојке, прстеновање, момачко вече, девојачко вече, ритуално купање, свадба, долазак младожењиној кући и свођење младенаца”. В. Чајкановић обред ритуалног купања издваја као важан, јер на тај начин младенци одбацују све што је старо и прелазе у нови животни циклус (1994, стр. 142).¹⁵⁵

Нема сумње да је после крштења, када човек постаје члан духовне заједнице и братства, венчање најважнији моменат у животу човека. Младенци у свадбеном обреду свесно извршавају ритуалне радње с намером да се некад њихов пород нађе у истој ситуацији, односно да се испуни обредни круг. Свадбене народне лирске песме су у наставном плану и програму дате у избору. То наставницима омогућава да сами направе

¹⁵⁴ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2023]

¹⁵⁵ Сагледавајући народну лирску поезију кроз призму *Обреда прелаза* Арнолда ван Генепа (2005), увиђа се велика важност обреда ритуалног купања. Овим обредном човек као да се одриче свега дотадашњег и почиње изнова да нешто гради. Сетимо се купања детета у ритуалима прихватања у нову заједницу и његовог значаја за даљи развој и напредак детета. Младенци самим чином купања умољавају више силе да им нови животни циклус испуне срећом и берићетом, и да им кућу испуне децом и сл.

избор којим ће ученицима представити све сегменте свадбеног обреда у прошлости, али иу зависности од конфесије и етничке групе којој ученици припадају. Од образовних стандарда појављују се: 1CJ.2.5.3. препознаје риму, стих и строфу у лирској песми. 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту. 1CJ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту).¹⁵⁶

У предметној настави народна епска поезија¹⁵⁷ заступљена је у свим разредима, распоређена према класификацији В. Стефановића Карацића. У петом разреду основне школе ученици се упознају са песмама старијих времена. „Епска старија времена прослављала су периоде до пропасти царства и господства српског” (Самарџија, 2007: 75). У песмама старијих времена појављују се стихови о Мрњавчевићима, кнезу Лазару¹⁵⁸, Косовском боју, о Марку Краљевићу, Јакшићима, Црнојевићима и другим. Култ Немањин нарочито су ширили његови синови Сава и Стефан Првовенчани. О Сави има више песама и много више приповедака. Он је био вишеструко значајна личност. (Ђурић, 1969, стр. 16)

Преткосовски тематски круг у петом разреду започиње епском песмом *Свети Саво*. У овој песми ученици сазнају о великим делима великог жупана Стефана Немање. Његов син Свети Сава набраја збору које задужбине је саградио Стефан Немања, оличење земаљске доброте (у читанкама заступљена је варијанта жене-певача¹⁵⁹ В. Стефановића Карацића).

Након ове песме појављују се стихови о Мрњавчевићима. Песма *Урош и Мрњавчевићи* говори о отимању око престола које припада Урошу. Ова песма глорификује праведност, искреност, достојанственост и непоколебљивост Марка Краљевића, који умало није главу изгубио због очинског греха. О Мрњавчевићима ученици петог разреда сазнају и из песме *Зидање Скадра*. Ученицима је драгоцен овај избор, јер могу компаративно изучавати исте јунаке у различитим песмама и тако створити епски портрет јунака, пратити готово све елементе епске биографије¹⁶⁰.

Важна епска песма која је неизоставна у наставним плановима и програмима је *Женидба Душанова*. Ова песма, како сам наслов каже, припада типу женидбених песама, где се појављује лик Милоша Војиновића, за кога В. Ђурић каже да је један од највољенијих јунака народне епске поезије. Поред њега, Ђурић помиње војводу Момчила и

¹⁵⁶ http://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi/ [27. 9. 2023]. Уп. <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/> [27. 9. 2023]

¹⁵⁷ Карацић, 1961; 1964; 1972; 1986б; 1988б; 1988в; 2004. и литературу тамо препоручену; Милошевић-Ђорђевић 1971; 1990; Сувајџић, 2005; Самарџија, 2008.

¹⁵⁸ В. Самарџија, 2008, стр. 213–216.

¹⁵⁹ В. Клеут, Пешика-Љуштановић, Половина, Томин, 2014.

¹⁶⁰ В. Самарџија, 2008.

Гојковицу као величанствене ликове народне епске поезије (1969, стр. 18). Наставни план и програм за пети разред сугерише избор песама који ће ученицима представити најважније епске личности, које се одликују хуманошћу и добротом, и насупрот њима анти-јунаке који су похлепни, грамзиви и зли.

Народне епске песме старијих времена ученици настављају да изучавају у шестом разреду основне школе. Конкретније, изучава се косовски темски круг и даље тематски круг о Марку Краљевићу. „Природан прелаз од преткосовског ка косовском циклусу представљају оне песме које приказују Лазара у служби Душановој и као наследника Душановог царства. У њима се налази и један од елемената косовске легенде, тј. да ће српска држава пропасти по Божјој вољи.” (Ђурић, 1969, стр. 21)

Песме косовског тематског круга у наставним плановима и програмима појављују се како би ученицима развиле свест о Косову и Метохији, о историји и идентитету српског народа. Кроз стихове песама: *Смрт мајке Југовића*, *Комади од различнијех косовскијех пјесама*, *Косовка дјевојка* и *Цар Лазар и царица Милица*, ученицима се предочава јунаштво, борбеност, праведност и вера српских епских јунака. Ученици развијају потребу да више сазнају о прошлости свог народа и најважнијим тренуцима у историји.

Тематски круг песама о Марку Краљевићу представљен је песмом *Марко Краљевић укида свадбарину*. Свест о великом јунаку Марку Краљевићу код ученика се развија након интерпретације ове песме. Марко се представља као јунак коме непријатељ није могао наређивати и који се непријатеља није плашио. Турски зулум који је све више оптерећивао српски народ, никад није престао већ је почео уводити нове законе који су ишли њима у корист. У песми се говори о свадбарини, порезу који су морали плаћати и млада и младожења. Као велики јунак, велики заштитник народа, Марко Краљевић стаје на пут непријатељу и укида њихове законе. Ученици након интерпретације ове песме већ полако почињу слагати мозаик епског портрета Марка Краљевића. Ова песма више говори о Марковој физичкој способности и храбрости, насупрот песми *Урош и Мрњавчевићи*, где се у први план ставља Марково духовно богатство. У песми *Урош и Мрњавчевићи* Марко иступа у улози чувара Душановог царства. Он с огорчењем устаје против својих најближих рођака, који се отимају о царство, или тачније речено – „који комадају државу” (Ђурић, 1969, стр. 38).

Седми разред основне школе одређен је за изучавање поковског тематског круга. Покосовски тематски круг чине стихови о Јакшићима, Бранковићима, Црнојевићима и др. У наставним плановима и програмима предвиђене су две песме које приказују овај тематски круг. То су песме *Диоба Јакшића* и *Смрт Војводе Пријезде*. Ове песме опевају

стање у држави после Маричке битке и Косовског боја. Војислав Ђурић примећује да су песме покосовског тематског круга најближе песмама косовског тематског круга. Песма *Диоба Јакшића* ученицима показује како подела имовине може да завади браћу и да их натера да пожелеле смрт свога брата. Дмитар, опседнут бесом и гневом затражи од Анђелије да отрује његовог брата Богдана, на шта она никада не би пристала. Она одлучује да помири завађену браћу и тако спасе породицу од кобних збивања. „Молитвеном чашом” измирује завађену браћу и тиме постаје жена херој, јунак народне епске песме. Анђелија¹⁶¹ као патријархална жена, која поштује породицу и огњиште, никада себе не би осрамотила било каквим демонским радњама.

Сличан пример даје песма *Смрт Војводе Пријезде*. „Војвода умире да се не би осрамотио уступајући тиранину сабљу, коња и љубу. То троје он схвата као саставни део своје слободе, као пуноћу свога достојанства. Ако би њих изгубио, остао би крњ, ништаван, ружан.” (Ђурић, 1969, стр. 43) Ученици изводе закључак да нема крње слободе. Она је или потпуна или уопште и не постоји.

Поред покосовског тематског круга, као што смо напоменули, изучавају се песме средњих времена у које спадају тематски круг о хајдуцима и тематски круг о ускоцима. Трећу књигу В. Стефановић Карацић је испунио стиховима који су величали подвиге, четовања, женидбе, погибије и сукобе хајдука и ускока (Самарџија, 2007, стр. 75).

Песме хајдучког тематског круга описују славне хајдуке међу којима су најзначајнији: Старина Новак, Мали Радојца, Стари Вујадин, али међу њима је било и жена и деце. Као најистакнутија жена је Љуба хајдук-Вукосава, а дете нејаки Стеван.

У наставним плановима и програмима као обавезни текстови хајдучког тематског круга појављују се наслови: *Мали Радојца*, *Стари Вујадин* и *Старина Новак и кнез Богосав*.

„Стари Вујадин и Мали Радојца имају улогу победника на мукама, али сваки на свој начин. Вујадин је миран, озбиљан, непоколебљиво решен. Пребијених ногу и руку, он се подсмева Турцима који би му за признање оставили очи. Он с поносом цео умире да би цео остао човек пред друговима и пријатељима. Мали Радојца није мање храбар, а много је виталнији, један од највиталнијих типова у нашој епици, прожет безграничном вером да може и да мора остати жив, жив и слободан.” (Ђурић, 1969, стр. 53)

Ученици проучавајући поменуте две епске песме, упознају се са начином живота хајдука, са њиховим правилима, етиком и обичајима. Епске биографије Старог Вујадина,

---

¹⁶¹ В. Самарџија, 2008, стр. 87, 200.

Малог Радојице и Старине Новака предочавају нам све поменуте елементе хајдучје, али и њихове ратничке вештине које се разликују од дотадашњих.

Тематски круг песама о хајдуцима један је од најобимнијих у нашој епици. Најпопуларнији хајдуци били су Старина Новак, Мијат Томић и Бајо Пивљанин. О њима и њиховим хајдучким дружинама певају многе песме. Хајдуци су ценили другарство, све док се неко не усуди да изда чету. Онда су постајали све суровији. Рањеног хајдука нису остављали на бојишту, већ су га носили са собом и пружали му помоћ. Хајдуке је одликовала издржљивост, отпорност, храброст и увек спремност „стићи и утећи и на страшну мјесту постојати” (*Стари Вујадин*).

Један од таквих јунака био је Старина Новак, који је четрдесет година чувао друмове кроз планине. „У песмама он је кадар да стигне и претигне, и не боји се никога до бога”. (Ђурић, 1969, стр. 52) Поменуте карактеристике епске биографије хајдука ученици проналазе у поменутим песмама.

У лексикону *Народна књижевност* ускочке епске песме дефинисане су као „епске десетерачке песме које опевају подвиге и догађаје ускочких борби” (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 25). Временски се везују за XV век. Међу најзначајнијим ускоцима појављују се: сењски ускоци – Сењанин Иво¹⁶² и Сењанин Тадија¹⁶³; котарски ускоци – Јанковић Стојан¹⁶⁴ и Тодор од Задра. „У храбрости ускоци нису заостајали за хајдуцима. Они су и сами били – како је у једној прилици тачно речено – хајдуци нарочите врсте. Од правих хајдука разликовали су се поглавито по томе што нису живели у шуми или код јатака, него код својих кућа, у кругу својих породица (у Сењу, Задру и другде), одакле су предузимали даље или ближе походе на Турке.” (Ђурић, 1969, стр. 56).

Ученици основне школе упознају се са по једним представником из поменте две скупине, и то са Сењанин Ивом и Јанковић Стојаном. Сењанин Иво је типичан представник ускочког подмлатка јер са шеснаест година одлази на мегдан са искусним мегданцијом. Ту је осликана борбеност ускока, попут оне хајдучке. У лику Сењанина Иве осликава се српска младеж која се борила да очува идентитет и српство и да протера Турке. Јунаштво котарских ускока представљено је песмом *Ропство Јанковић Стојана*. „Стојан Јанковић је – како се види из историјских докумената – један од двојице или тројице најзнаменитијих вођа котарских ускока. Одликовао се у многим борбама против Турака за време дуготрајног Кандијског рата.” (Ђурић, 1969, стр. 58) У песми *Ропство Јанковић Стојана* ратничке вештине, јунаштво и борбеност нису приказане. Песма ставља нагласак

---

¹⁶² В. Самарџија, 2008, стр. 186, 200.

¹⁶³ Исто, стр. 36, 103.

¹⁶⁴ Исто, 2008, стр. 65.

на Стојаново чојство. Он показује да се један епски јунак мора одликовати и врлинама које красе човека. Он не убија сватове који су дошли да испросе његову жену, већ на достојанствен и миран начин решава непријатну ситуацију, дајући своју сестру младожењи. Песма има баладичан тон и одликује се великим упливом лирског у епској песми.

Ученици осмог разреда основне школе изучавају народне епске песме новијих времена. Ове песме се везују за ново доба јер славе личности, јунаке из Првог српског устанка и Другог српског устанка. Поред сече кнезова и подизања буне опевани су најзначајнији устанички бојеви, међу којима су истакнути: Бој на Салашу, Бој на Мишару, Бој на Чокешини. Стихови народне епске песме новијих времена глорификују најважније епске личности: Карађорђа¹⁶⁵, Илију Бирчанина¹⁶⁶, Стојана Чупића, Алексу Ненадовића, кнеза Ивана Кнежевића и др.¹⁶⁷

Највећи број песама новијих времена В. Стефановић Карацић је забележио од Филипа Вишњића како наводи и Војислав Ђурић: „Од самога Филипа Вишњића, који је један од најдаровитијих народних песника, потиче читав низ песама: *Почетак буне против дахија, Бој на Чокешини, Кнез Иван Кнежевић, Бој на Салашу, Бој на Мишару, Милош Стојићевећ и Мехо Оругић, Хвала Чупићева, Бој на Лозници, Луко Лазаревић и Пејзо, Бјелић Игњатије, Лазар Мутан и Арапин, Станић Станојло.*” (1969, стр. 63).

Ученици проучавају песме: *Почетак буне против дахија, Бој на Мишару и Три сужња*. Прва песма тематизује сечу српских кнезова и почетак буне српског народа против Турака. У песми је дата слика Србије непосредно пре избијања Првог српског устанка 1804. године. Друга песма већ у наслову казује о месту одигравања Боја, а то је Мишар. И ова песма опева победу српских јунака. Песма *Три сужња* раније се није појављивала као обавезни текст, али у новијим изборима то постаје. Ова песма припада тематском кругу о ослобођењу Црне Горе. Проучавајући поменуте песме ученици стварају слику Србије из устаничког доба, те је могуће повезивање са историјом.

Од образовних стандарда појављују се: СЈ.1.4.2. разликује типове књижевног стваралаштва (усмена и ауторска књижевност). СЈ.1.4.3. разликује основне књижевне родове: лирику, епику и драму. СЈ.1.3.15. одређује значења непознатих речи и израза¹⁶⁸ на основу њиховог састава и/или контекста у коме су употребљени (једноставни случајеви). СЈ.1.4.2. разликује типове књижевног стваралаштва (усмена и ауторска књижевност).

¹⁶⁵ В. Самарџија, 2008, стр. 230–239.

¹⁶⁶ Исто, стр. 191.

¹⁶⁷ В. Кнежевић, 2012.

¹⁶⁸ В. Мркаљ, 2008, стр. 106–115.

CJ.1.4.5. препознаје различите облике казивања у књижевноуметничком тексту: нарација, дескрипција, дијалог и монолог. CJ.1.4.7. уочава битне елементе књижевноуметничког текста: мотив, тему, фабулу, време и место радње, лик. CJ.2.4.8. уочава разлику између препричавања и анализе дела. CJ.3.3.7. уме да одреди значења непознатих речи и израза на основу њиховог састава, контекста у коме су употребљени, или на основу њиховог порекла. CJ.3.4.4. проналази и именује стилске фигуре; одређује функцију стилских фигура у тексту.¹⁶⁹

У другом циклусу образовања ученици се упознају додатно са жанровима народне прозе¹⁷⁰, и то са: шаљивом народном причом, народним причама о животињама и са народним предањем.

Са шаљивим жанром ученици су се упознали проучавајући шаљиве народне песме. У овом циклусу образовања, у оквиру прозе, ученици се упознају са шаљивом народном причом. У лексикону *Народна књижевност* шаљива народна прича се дефинише као „кратка прича заснована на комици речи или ситуације” (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 273). Често народна шаљива прича описује један догађај и једну особину. Нада Милошевић-Ђорђевић истиче да је комика у шаљивим народним причама углавном благонаклона, али је ситуација тако искаркирана да прелази у апсурд или фантастику (1997, стр. 24).

Сетимо се шаљиве народне приче *Еро с онога свијета*, која представља најрепрезентативнији пример овог жанра. Главни јунак ове приче је Еро. Јунаци попут Ере чине апсурдне радње користећи средства која им помажу да радњу изврше. Користе једноставне, површне, извртуте поступке који проистичу из непознавања праве природе ствари (Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 24)

Еро је подруглив назив за становника Старог Влаха (између Ужица, Лима и планине Романије)¹⁷¹. Овакав жанр народне књижевности ученицима је занимљив управо због извртутог поступка, јер у тренутку ученике натера да промисле о неким проблемима из књижевног дела. Ученицима је занимљив Еро, јер израз „с онога свијета” у наслову већ указује на „непоклапање”. То у шаљивим народним причама додатно појачава смехотворно.

¹⁶⁹ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2024]

¹⁷⁰ В. Караџић, 1966; 1988а и литературу тамо наведену; Самарџија, 1997; 2017. и литературу тамо наведену.

¹⁷¹ Уп. Фолклорни лик Ере функционише као прототип довитљивца, а током времена овај етнички појам је добио шира значења, премашивши првобитне, локалне оквири. Како истиче Данијела Станић, термин Ера је у почетку означавао ужичке муслимане староседеоце (ерлије), да би се касније, кроз различите локалне пежоративне изразе као што су еркуша, ерла, ерлача, ерло, Ерцопаћ, и придев ерлав, формирали значењски слојеви засновани на опозицијама попут паметан : глуп, Србин : Турчин, свој : туђи. Ауторка указује да је стереотип о Ери настајао кроз процес историјске условљености и колективног искуства, обликујући се као скуп менталитетских и карактерних црта које су се учврстиле у фолклорним наративима, а касније и у савременим жанровима попут вицева. (Станић, 2019, стр. 777, 780)

Занимљиво је затражити од ученика да компаративно сагледају шаљиву причу и шаљиву песму, али на нивоу препознавања. Шире компаративно изучавање ова два жанра народне књижевности могуће је у средњој школи. Од образовних стандарда појављују се: 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту. 1CJ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту. 1CJ.3.5.3, 1CJ.1.5.1. препознаје књижевне родове на основу формалних одлика поезије, прозе и драме. 1CJ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту).

Народна прича о животињама слична је народној басни, па је већина дефинише као басну или баснолику причу. Међутим, ова два жанра, иако на први поглед слична, поетички се доста разликују. „Од наративних усмених врста међу најстарије спадају приповетке о животињама. Потичу из времена магијског погледа на свет, када су људи приписивали своје особине живој и неживој природи, која их је окруживала. Животиње, које су у овим приповеткама главни носиоци радње, доживљавају низ авантура, понашају се као људи и делују сходно својим подразумеваним атрибутима.” (Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 13)

Из дефиниције сазнајемо још једну сличност са баснама, а то је да су животиње антропоморфизоване. Међутим, разлика се читава у функцији коју имају ова два жанра. Народна басна има функцију да укаже на недостатке код човека и да нас морално поучи, служећи се животињским светом. Њена функција је когнитивна, јер читање басни подучава човека. Народна прича о животињама превасходно има функцију да забави човека, те су оне погодне за ниже разреде основне школе. Најтипичнији јунаци ових прича јесу вук и лисица, увек у супарничком односу, у коме је лисица одраз лукавости, а вук халапљивости. Поред дивљих животиња: лисице, медведа, вука, честа је и појава домаћих животиња: магарца, овна, певца, кокошке, а постоји и читав круг прича о мачку. Фанстастичних представа и чудесних створења нема, осим чињенице да животиње говоре. Крећу се ивицом хумора и ироније, а са собом носе својеврсну поуку. „Познате у свим народима, ове приче носе обележја средина и уопште култура у којима се приповедају.” (Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 15).

Народна предања у другом циклусу образовања појављују се у читанкама издавачке куће Нови Логос. У осталим изборима овај жанр народне књижевности се не појављује самостално, већ само у изборима народне књижевности. „Предања се налазе на граници поетске функције и стварности, овоземаљског и оноземаљског света, историјских догађаја и митолошких представа и, трагајући за разјашњењима свеукупне природе ствари,

остављају им њихове тајне, а човеку његову рањивост.” (Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 25)

Народна предања В. Стефановић Караџић разврстава у три групе: вјеровања у ствари којијех нема (данас, митолошка и демонолошка предања); постање гдјекојих ствари (етиолошка и есхатолошка предања); јунаци и коњи њихови (историјска и културноисторијска предања). (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 210)¹⁷²

У демонолошким предањима веродостојност се постиже описом демона или потврдом сведока који су видели демонско биће. Непоштовање норми демонског света постаје кобно по човека, јер се угрожава његов живот. Својим ступањем на тло демона и у времене највећег деловања демонских сила, човек нарушава њихову хармонију и поредак, те се појављује сукоб. Сличну концепцију имали смо у народним бајкама, само је била обрнута ситуација. Натприродна бића нарушавају хармонију, равнотежу јунаку бајке, те овај креће у борбу с циљем повратка нарушеног стања.

Етиолошка предања тумаче порекло и настанак света, небеских тела, појава, објашњавању особине човека, биљака и животиња, а њихово постојање говори о веродостојности предања.

Историјска и културноисторијска предања говоре о јунацима догађајима, држави, завичају¹⁷³. Понекад су ова предања са елементима фантастике. Уколико је њихова фабула развијена, она постају ближа бајци и легендарној причи, али се од њих свакако разликују.

Као посебна категорија народне прозе, као уметност народне речи, предања су била на маргинама истраживања, тек средином прошлога века појављује се веће интересовање за предања. У то доба настају прве класификације народних предања, као и конкретније дефинисање поетичких елемената овог жанра (Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 26). Ученици другог циклуса образовања се површно упознају са овим жанром, а детаљније проучавање поетике предања касније изостаје.

Народна новела се у лексикону *Народна књижевност* дефинише као: „народна приповетка реалистичке садржине, по структури већином блиска бајци.” (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 210) Велика сличност са народном бајком, довела је до различитог жанровског одређења појединих дела народне прозе. Такав случај је са народном приповетком *Ђевојка цара надмудрила*, која се у различитим наставним

¹⁷² Постоји и четврта међународна група посвећена легендама и митовима о боговима и херојима, али ту групу не налазимо у Вуковој подели, нити је она уврштена у наставне планове и програме образовних циклуса, иако може бити упориште корелације између наставних предмета, тј. савремене пројектне наставе, уп. Пијановић, 2014, стр. 332–333.

¹⁷³ В. Пијановић, 2014, стр. 218. Сагледавање контекстуализација у оквирима завичајне наставе морало је да остане ван оквира дисертације; на том пољу могућности истраживања су бројне.

плановима различито одређује жанровски, у неким плановима она се дефинише као новела, док у другим налазимо да је реч о народној бајци.

„Догађаји у новели немају димензију фантастичног, али се новела, тежећи занимљивости, држи необичног и ужива у изненадним често духовитим обртима, који се насупротив бајци, заснивају на извесном психолошком развоју ликова, мотивисаности њихових поступака, на једној узрочно-последичној повезаности догађаја, на јединству епизоде.” (Милошевић-Ђорђевић, 2006, стр. 167)

Психологија ликова представља важно обележје новеле јер је она одваја од поетике народне бајке, у чијој поетици налазимо недостатак дубинске перспективе. Јунаци народне новеле добијају психолошку димензију и њихове поступке лакше разумемо јер је видна мотивација. „Јунак новеле увек успева да избегне смрт због привидне могућности јунака да контактира с другим личностима приповетке мења даљи ток догађаја.” (Милошевић-Ђорђевић, 2006, стр. 167) Ако се деси да помагач замени јунака, онда јунак постаје посредник, а помагач постаје главни јунак. Срећан исход по главног јунака зависи од његовог стеченог искуства, контаката са другим увек реалним ликовима, али и од његове домишљатости. Главни јунак као оружје користи свој интелект, па у зависности од ситуације може да испадне паметан или глуп. Не користи никакве чаробне напитке нити чаробна средства, већ се може ослонити само на реалног помагача. Типичан пример новеле, са којом се ученици упознају још у другом циклусу образовања је поменута приповетка *Дјевојка цара надмудрила*.

Од образовних стандарда појављују се: 1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевно-уметничком тексту. 1CJ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту. 1CJ.3.5.3, 1CJ.1.5.1. препознаје књижевне родове на основу формалних одлика поезије, прозе и драме. 1CJ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту)¹⁷⁴

---

¹⁷⁴ http://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi/kraj_obaveznog_obrazovanja/ [23. 9. 2020]. Уп. <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/> [23. 9. 2020]

НАРОДНА ЛИРСКА И ЛИРСКО-ЕПСКА ПОЕЗИЈА

- I. Митолошка лирска народна песма *Вила зида град*; посленичке народне лирске песме (избор); породичне лирске народне песме (избор); народне успаванке (избор).
- II. Обредне лирске народне песме (избор).
- III. (нема садржаја).
- IV. Љубавна народне лирске песме *Српска дјевојка*; *Љубавни растанак* и у избору; обичајне народне лирске песме (избор); народна балада *Женидба Милића Барјактара*.

НАРОДНА ЕПСКА ПОЕЗИЈА

- I. Народне епске песме старијих времена: *Свети Саво* (Слепа Степанија); *Зидање Скадра*; *Женидба Душанова* (Тешан Подруговић); *Урош и Мрњавчевићи* (Старац Рашко).
- II. Народне епске песме старијих времена: *Комади од различнијех косовскијех нјесама*, *Цар Лазар и царица Милица* (Тешан Подруговић); *Смрт Мајке Југовића*¹⁷⁶; *Косовка Дјевојка*; *Марко Краљевић и вила*; *Урош и Мрњавчевићи*; *Марко Краљевић укида свадбарину*; *Марко Краљевић и Муса Кесеџија*; *Орање Марка Краљевића*.
- III. Народне епске песме средњих времена: *Диоба Јакишића*; *Смрт војводе Пријезде*; *Смрт војводе Кајице*; *Болани Дојчин*; *Старина Новак и кнез Богосав*; *Мали Радојица*; *Стари Вујадин*; *Иво Сенковић и ага од Рибника*¹⁷⁷; *Ропство Јанковић Стојана*¹⁷⁸.
- IV. Народне епске песме новијих времена: *Почетак буне против дахија*; *Бој на Мишару*; *Три сужња*; *Бој на Чокешини*.

¹⁷⁵ Уп. Прилог II, III.

¹⁷⁶ Песму је В. Стефановићу Карацићу послао Л. Мушицки у време када је био епископ карловачки. С. Новаковић је 1878. године заменио последња два стиха да гласе: *Ал' ту мајка одољет' не може / препуче јој срце од жалости*.

¹⁷⁷ Тематско-сигејну основу чини интернационални мотив о двобоју искусног ратника са недораслим дечаком који односи победу; познат у светској и народној и ауторској књижевности (*Библија*, *Нибелуника песма* и др.) Уп. Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 97–98.

¹⁷⁸ Основ песме чини интернационални мотив о мужу на свадби своје жене (општепознат према Одисеју). Стојан Јанковић и један ускок од рода Миљковића провели су заиста у турском ропству четрнаест месеци, а потом се вратили у Котаре. Ова историјска чињеница доприноси могућности везивања интернационалног мотива о дуго одсутном мужу за овог врло познатог јунака; време се епски одређује на девет година, а с њим судбину у песми дели популарни јунак Илија Смиљанић. Уп. Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 230; Самарџија, 2008, стр. 262.

НАРОДНА ПРОЗА И КРАТКИ ФОЛКЛОРНИ ОБЛИЦИ

- I. Народне бајке: *Аждаја и царев син*, *Биберче*, *Три јегуље*; шаљиве народне приче: *Еро с онога свијета*, *Двије љеништине*, *Крепао котао*; Народна новела *Дјевојка цара надмудрила*¹⁷⁹; *Све, све, али занат*; загонетке, пословице, брзалице, питалице.

II. Народно предање *Марко Краљевић*.

- III. Народне бајке: *Златоруни ован*; *Чудотворни прстен*; *Међедовић*; народно предање *Свети Сава и богати Гаван*; легендарне приче: *Свети Сава и ђаво*; *Свети Сава и браћа која се деле*; *Свети Сава и отац и мати с малим дјететом*; *Свети Сава и два супарника*; *Свети Сава и лекар*; брзалице, разбрајалице, пословице, загонетке, питалице.

IV. Народна приповетка *Усуд*.

У петом разреду наставља се постепено, али значајно проширивање знања о народној књижевности које је започето у првом циклусу основног образовања. Док су у нижим разредима¹⁸⁰ ученици кроз краће народне приче, басне, шаљиве песме и легенде о Светом Сави упознавали основне обрасце народног мишљења и моралне поруке, у петом разреду уочава се прави искорак ка дубљем разумевању фолклора као темеља националне културе и књижевности.

Присуство разноврсних жанрова народне књижевности у свим уџбеницима за овај разред сведочи о комплексности фолклорног наслеђа које се овде изучава. Ученици се сусрећу са митолошким лирским песмама (*Вила зида град*, *Женидба сјајнога Мјесеца*) које уводе фантастичке мотиве и симболику у поетском кључу, али и са народним бајкама (*Аждаја и царев син*, *Биберче*, *Три јегуље*) које настављају традицију прича о победи слабог и паметног над моћним, карактеристичну за раније разреде. С друге стране, први пут се у наставни корпус шире уводе народне епске песме старијих времена – *Свети Саво*, *Женидба Душанова*, *Зидање Скадра*, *Урош и Мрњавчевићи* – што представља важан помак ка изградњи свести о средњовековном културном наслеђу.

Ове песме захтевају активирање културно-историјског знања, као и тумачење мотива задужбинарства, породичних односа, части и историјског сећања. Приметан је и пораст броја текстова у којима је наглашен морални и симболички ниво, попут песама у

¹⁷⁹ Ову народну новелу чуо је и записао В. Поповић, свештеник из Рисна, и послао је В. Стефановићу Карацићу, који ју је објавио.

¹⁸⁰ В. Пастернак, 2010, стр. 19–22.

којима се жртвује живот ради општег добра или се истиче културна вредност задужбина као основа идентитета народа.

Поред епских и лирских форми, пети разред обилује шаљивим и поучним приповеткама и новелама (*Еро с онога свијета, Дјевојка цара надмудрила, Двије љеништине, Све, све, али занат*), које настављају линију хумористичке прозе започету у четвртом разреду. Ове приповетке, засноване на досеткама, надмудривању, ироничном односу према власти и друштву, омогућавају ученицима да сагледају хумор као важан израз фолклорне мудрости и отпора.

Такође, велики простор дат је кратким фолклорним формама: пословицама, питалицама, загонеткама, брзалицама и изрекама. Оне служе као мост између књижевности и свакодневног народног живота, али и као користан материјал за развој језичке компетенције, меморије и логичког мишљења ученика.

Оваква разноликост жанрова и мотива поставља пред наставнике и програм специфичне методичке захтеве. Народна књижевност у петом разреду више није само етички оријентисана и образовна, већ постаје и објекат интерпретације, што значи да ученици, у складу са својим развојним могућностима, треба да уоче фолклорне симболе, културне алузије, традиционалне обрасце мишљења. Многи од ових текстова се могу повезивати са садржајима Историје, Ликовне културе, Музичке културе и Грађанског васпитања. Нпр., обрађујући песме *Свети Сава* и *Зидање Скадра*, могуће је организовати разговор о средњовековним манастирима као културним центрима, о друштвеној улози задужбина, па чак и о архетипском појму жртве у различитим традицијама.

Као и у млађим разредима, и овде се кроз народне песме и приповетке подстиче разумевање основних вредности српске (и универзалне) културе, попут поштења, правде, части, породичне слоге, рада и духовности. Вредност ове наставе је у томе што се не преноси декларативно, већ се кроз литерарни доживљај у ученицима граде основи културне и моралне оријентације.

Уочљив је континуитет у грађењу културног и моралног искуства ученика. Свети Сава, присутан у причама за први и други разред као симбол просветитељства и мудрости, у петом разреду се појављује у епском облику, као лик дубље историјске и културне симболике. Слично томе, моралне поуке из народних прича у трећем и четвртом разреду сада добијају епски облик кроз приче о краљевима, царевима и задужбинама. Бајке и приповетке такође добијају више простора, са сложенијом структуром. Овим се ученицима постепено отвара вертикала културног памћења, од дечијег искуства ка колективном историјском знању.

У шестом разреду ученички сусрет са народном књижевношћу достиже нов квалитативни ниво, иако се гради на основама постављеним у претходним разредима. Народне приповетке, шаљиве приче, загонетке и легендарне приче из млађих разреда уступају место дубљим, тематски и формално сложенијим примерима лирског и епског наслеђа, а садржаји се све чешће повезују са историјским и религијским контекстом српског средњег века.

С обзиром на предзнања ученика – већ су се сусрели са бајкама, новелама и кратким епским песмама (нпр. о Светом Сави) – у шестом разреду на сцену ступају две доминантне групе текстова: обредне лирске народне песме и народне епске песме о Косовском боју и Марку Краљевићу.

Обредне лирске народне песме (коледарске, божићне, ђурђевске, додолске, краљичке) представљају значајан део духовне културе српског народа. Њихов садржај је уско повезан са календарским обичајима, народном религијом, магијом и аграрним ритуалима. Песме као што су *Кад додоле иду преко села*, *Опет кад игра додола*, *Кад улазе колеђани у кућу* или *Домаћину* откривају ученицима ритам традиционалног живота који је био тесно повезан са природним циклусима и заједничким вредностима као што су плодност, здравље и заштита дома. Иако ове песме често делују једноставно, њихова улога у културном памћењу је дубока, а њихово разумевање захтева увођење појмова као што су мит, обред, симболика, народна веровања.

С друге стране, посебно место у програму шестог разреда заузимају народне епске песме о Косовском боју, које се налазе у свим уџбеницима и чине срж наставе о епској традицији. У текстовима као што су *Цар Лазар и царица Милица*, *Смрт мајке Југовића* и *Косовка Дјевојка* ученици улазе у најдраматичнију епизоду српске епске историје – Косовску битку. Ове песме више нису само поука о храбрости или части, већ и увод у историјско памћење, у појам судбинске жртве, патриотизма и националног идентитета. Косовски циклус у шестом разреду представља тачку на којој се спаја књижевно, историјско, митско и етичко искуство. Ученици почињу да разумеју еп као начин памћења народа и као начин тумачења света.

Паралелно са Косовским циклусом, обрађују се и песме из циклуса о Марку Краљевићу: *Марко Краљевић и вила*, *Марко Краљевић укида свадбарину*, *Марко Краљевић и Муса Кесеџија*, *Орање Марка Краљевића*. У овим песмама се наставља већ започета обрада лика Марка као народног јунака која је уведена у трећем разреду, али се сада представља у потпунијем и богатијем облику. Његов лик се из дидактичке перспективе (као моралног јунака у песми *Марко Краљевић и бег Костадин*) помера ка комплекснијем

јунаку у којем се преплићу снажна индивидуалност, чудесне способности, али и хумани однос према слабима. У песми *Марко Краљевић и вила*, нпр., наглашава се однос између човека и натприродног света, док *Орање Марка Краљевића* симболички повезује јунака са земљом, радом и жртвом за народ.

Упоредо са поетским развојем, у шестом разреду се од ученика очекује знатно већа аналитичка зрелост. Ученици не само да треба да прате радњу и препознају јунаке, већ се уводе у тумачење структуре песме, сталних епских формула, улоге мотива, као и у културолошке оквире у којима су песме настале. Од њих се очекује да повежу песнички текст са историјским догађајем, али и да разумеју митотворну димензију народне поезије – способност да кроз фикцију изрази трајне вредности једног народа.

Важно је напоменути да многе песме и мотиви који се у шестом разреду први пут обрађују имају, ипак, своје темеље у садржајима нижих разреда. Нпр., Свети Сава се више не појављује као јунак, али се култ његовог добročинства сада може разумети у ширем контексту историјских и епских личности. Лик Марка Краљевића, већ присутан у трећем разреду, добија нову дубину, као што и разумевање појма задужбинарства из песама о Немањићима у петом разреду може бити проширено кроз причу о Косову и духовној вертикали српске епике.

На крају, посебну вредност програма шестог разреда представља увођење културне свести: ученици се више не упознају само са ликовима и радњама, већ и са начином на који народ памти своју историју, вреднује своје јунаке и кроз уметност обликује колективни идентитет. У том смислу, народна књижевност у овом разреду не служи само као средство за усвајање језичких и књижевних појмова, већ и као основа културне писмености и грађанског васпитања.

У седмом разреду основне школе наставља се интензивно проучавање народне књижевности, с посебним акцентом на епске народне песме покосовског тематског круга и песме о јунацима хајдучког и ускочког циклуса. На тај начин продубљује се разумевање историјских последица Косовског боја и положаја српског народа у вековима након пада српске средњовековне државе. За разлику од шестог разреда, где се обрађује непосредна трагика Косова и ликови попут цара Лазара, Косовке Дјевојке и Мајке Југовића, у седмом разреду се пажња усмерава на песме у којима се развијају теме преживљавања, пркоса, породичне и племенске части, одбране народа и борбе за слободу у новим условима.

Песме као што су *Диоба Јакшића*, *Смрт војводе Пријезде*, *Болани Дојчин* или *Смрт војводе Кајице* доносе слику о српском витешком моралу у временима после Косова, кроз сложене односе унутар српског друштва, браћу која се деле, сукобе око части, и части као

вишој вредности од живота. Хероји ових песама нису више војсковође царске државе, већ појединци који у рушевинама царства чувају њене идеале.

Циклус песама о хајдуцима (најпознатије: *Старина Новак и кнез Богосав, Мали Радојица, Стари Вујадин*) и ускоцима (*Иво Сенковић и ага од Рибника, Ропство Јанковић Стојана*) истичу отпор према турској власти, борбу за правду, веру и слободу. Иако су хајдуци и ускоци историјски били разбојници и борци против Турака, у народном предању они су представљени као морални и јуначки узор, браниоци народа и осветници неправде. Њихова надљудска снага, храброст и досетљивост приближава их фантастичним јунацима, чиме се повезују са ликом Марка Краљевића из претходног разреда.

Посебну целину у настави представља циклус о Светом Сави. После његовог појављивања у петом и шестом разреду (углавном кроз епске песме и легендарне приче), у седмом разреду ученици читају већи број кратких народних прича, легенди и анегдота, које су вековима биле саставни део усменог народног предања. Ликови у овим причама нису више само историјске личности, већ симболи духовног и народног идентитета. У причама као што су *Свети Сава и ђаво, Свети Сава и браћа која се деле, Свети Сава и богати Гаван, Савина вода*, или *Свети Сава и сељак без среће*, он се јавља као учитељ, судија, исцелитељ, мудрац и човек из народа, који помаже сиромашнима и поучава све – укључујући и самог ђавола. Те приче ученицима пружају увид у јединствену симбиозу верског, моралног и социјалног значаја који Свети Сава има у српској народној свести.

У неким читанкама наставља се традиција обраде народних бајки и приповедака, као што су *Чудотворни прстен, Златоруни ован* или *Међедовић*. Тиме се обнавља жанровска разноликост која је почела већ у петом разреду. Ове приче садрже фантастичне мотиве, али се у њима истичу и врлине као што су храброст, понизност, истрајност и праведност – теме које се уклапају у вредносни оквир епских песама.

Присуство кратких фолклорних облика (пословице, питалице, загонетке) у наставном програму седмог разреда наставља праксу започету у петом разреду, али се њихова функција сада проширује – они се користе не само као језички и стилски украс, већ и као сажете форме народне мудрости.

У целини, народна књижевност у седмом разреду представља кулминацију епске едукације у основној школи. Она ученицима нуди не само ликове, заплете и језик, већ и вредносни систем у коме част, слобода, вера, братство, храброст и мудрост имају централно место. Уједно, то је припрема за интерпретацију књижевних текстова новијег датума у осмом разреду, у којима ће се ови мотиви јављати у новим, често и ироничним или критичким облицима.

У осмом разреду ученици настављају проучавање народне књижевности, при чему се фокус помера ка новијим временима и новим тематским целинама. Док се у претходним разредима развијала линија обредне лирске народне поезије, епских јунака и историјских трагедија, у осмом разреду посебно долази до изражаја љубавна лирика, песме обичајног карактера и епске песме које прате борбе за ослобођење Србије¹⁸¹ од турске власти у XIX веку. Тако се заокружује народнопоетски корпус, обухватајући како најстарије, тако и најновије слојеве усмене књижевности.

Посебно место у програму имају љубавне народне лирске песме, међу којима се издвајају *Српска дјевојка*, *Љубавни растанак*. Ове песме, за разлику од претходно обрађених обредних и епских, носе личну, интимну емоцију, често уоквирену снажним симболима (ружа, девојачка коса, прстен, венац) и снажном метафориком. Љубав се приказује као дубоко проживљено, али и често трагично или немогуће осећање, условљено друштвеним обичајима и ограничењима. У поређењу с јуначким песмама, у овим лирским творевинама глас добијају и женски ликови, нарочито кроз израз осећања туге и оданости.

Обичајне песме, свадбене, као и здравице и тужбалице, пружају увид у разноликост функција народне поезије у свакодневном животу. Те песме нису само уметничке творевине, већ и део живог традиционалног живота – извођене су приликом венчања, сахрана, сеоских сабора и празника. Путем ових песама ученици добијају увид у вредносни систем традиционалне заједнице: породицу, част, веру, дужност и припадност. Уједно се завршава линија обредног и обичајног наслеђа започета у нижим разредима, сада проширена на све сфере људског живота.

Посебно важну целину представљају народне епске песме новијих времена, које се тематски односе на устанке и борбе српског народа за ослобођење од турске власти. Песме попут *Почетка буне против дахија*, *Боја на Мишару* и *Боја на Чокешини* припадају тематском кругу о Првом српском устанку, у којем су јунаци историјске личности – Карађорђе, Ђорђе Ђурчија, браћа Ненадовићи и други. Ове песме, мада ближе модерном периоду, грађене су по узору на старе епске обрасце: са јуначким десетерцом, стереотипним мотивима, формулама и ликом хероја који носи колективну судбину.

Оно што их разликује од старијих епова јесте наглашена реалистичност, присуство историјских детаља и осећање борбе за опште народно добро. Ученици, који су претходно пратили развој српског епа од Косовског боја, преко хајдучких и ускочких јунака, сада добијају слику завршних фаза – обнове државности и борбе за слободу, чиме се тематска линија епске поезије заокружује.

---

¹⁸¹ В. Сувајцић, 2021а.

Посебан жанровски слој у наставном програму осмог разреда чини народна балада, у којој се спајају елементи лирског и епског. *Женидба Милића Барјактара* један је од најзначајнијих примера те врсте, јер приказује драму између личне емоције и друштвеног очекивања. Баладе ученицима нуде сложене и често трагичне приче са јаким ликовима, дубоким емоцијама и изненађујућим обртима, чиме представљају увод у књижевни реализам и трагичну поезију коју ће даље проучавати у средњој школи.

Неки уџбеници уводе и народне приповетке, као што су *Усуд* или *Међедовић*, које такође комбинују реално и фантастично, судбинско и морално. Њихова улога је да ученицима приближе приповедачку традицију српског села и начина на који су се преносиле поуке, страхови и животне истине у народној форми.

На крају, у осмом разреду се завршава циклус читања и тумачења српске усмене народне књижевности у основној школи. Тиме се ученицима пружа потпуна слика развоја народне поезије и прозе, од обреда и магијских текстова, преко витешких јунака, патњи народа, љубавних доживљаја и животних обичаја, до историјске борбе за слободу. Тај процес прати сазревање ученика – од дечије фасцинације причама и јунацима, до критичког сагледавања естетских и идеолошких порука.

2.3. ГИМНАЗИЈЕ И СРЕДЊЕ СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

У настави народне књижевности на средњошколском нивоу¹⁸² често се полази од претпоставке да ученици већ поседују солидно предзнање стечено у основној школи. Аутори уџбеника се, уместо да понуде нову, продубљену интерпретацију или контекстуализацију текстова, задовољавају са неколико општих реченица које прате одломке народних лирских или епских песама, или пак прозних облика попут народних приповедака.

Притом се неретко понављају иста дела која су већ обрађивана у основношколском програму и налазе се у изборима читанки и за основну школу (нпр. *Српска дјевојка*; *Марко пије уз рамазан вино*; *Златна јабука и девет пауница*), што код ученика може изазвати утисак формалности, шаблонског приступа и одсуства стварне вредносне интерпретације. Тиме се пропушта прилика да се текстови представе као отворени системи значења, релевантни за различите етапе мишљења и развоја ученичког интересовања. Слепо се држи књижевноисторијског „ритма” проучавања у средњој школи и народна књижевност је заступљена само у првом разреду гимназија и средњих стручних школа.

---

¹⁸² В. Караџић, 1961; 1964; 1966; 1972; 1986а; 1988; 1986б; 1988а; 1988б; 1988в; 2004. и литературу тамо предложену; Недељковић, 1990; Карановић, 2010; Милошевић-Ђорђевић 1971; 1990; Самарџија, 1997; 2008; 2017; Сувајић, 2005. и литературу тамо наведену.

Од књижевнотеоријских појмова за изучавање Дашић издваја: лирске („женске“), епске („мушке“) песме, подврсте народне лирске поезије, тематске кругове народних епских песама, народне баладе, епску поезију у стиху, епску поезију у прози, еп, епског јунака, предање, бајку, приповетку¹⁸³ (2016, стр 53). Поменуте књижевнотеоријске појмове ученици су већ сусрели у основној школи где је народна књижевност заступљенија. Међутим, како је средња школа виши ниво образовања, ове појмове ученици продубљују и усавршавају.

Образовни стандарди су другачији, те их је важно истаћи. Поставља се питање да ли је корпус народне књижевности у средњој школи довољан и да ли обухвата све жанрове народне књижевности. Уз читање и анализу тек најосновнијих појмова треба упозорити на свест о стилу текстова; требало би ученике у вишим разредима упутити у настанак, развој и ширење нпр. народних приповедака, као и у историју њиховог прикупљања и проучавања.

У трећем циклусу образовања појављују се жанрови који су већ дефинисани у претходним циклусима образовања. Како би се избегло понављање, указаћемо само на неке образовне стандарде: СЈК.3.2.1. чита, доживљава и самостално тумачи књижевно-уметничка и књижевна научна дела из обавезног школског програма, као и додатне (изборне) и факултативне књижевноуметничке и књижевна научне текстове; током интерпретације поуздано користи стечена знања о [стваралачком опусу аутора] и књижевноисторијском контексту. СЈК.3.2.2. влада књижевнотеоријском терминологијом и теоријска знања адекватно примењује у тумачењу књижевноуметничких и књижевна научних дела која су предвиђена школским програмом, и других дела ове врсте различитих жанрова, изван школског програма. СЈК.2.2.1. интерпретира књижевни текст увидом у његове интеграционе чиниоце (дживљајни контекст, тематско-мотивски слој, композиција, ликови, форме приповедања, идејни слој, језичко-стилски аспекти итд.). СЈК.2.2.2. познаје књижевнотеоријску терминологију и књижевнотеоријска знања, адекватно их примењује у тумачењу књижевних дела предвиђених програмом.¹⁸⁴

У оквиру наставе књижевности у првом разреду средњих школа¹⁸⁵ наставља се систематско изучавање народне (усмене) књижевности, с акцентом на њеном дубљем

---

¹⁸³ Овде изостаје бугарштина као књижевнотеоријски појам, јер се она појављује као обавезни текст тек у најновијим издањима читанки, после 2016. године.

¹⁸⁴ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2024]

¹⁸⁵ В. Пастернак, 2010, стр. 22–25, 25–35. *Лијени Иве* је народна лирска песма, женски усменопоетски израз, у којој доминирају звучни елементи као што су алитерација, асонанца, елипса, паралелизам и рефрен, што је чини погодним примером за анализу „звучног слоја уметничког текста“. У настави српског језика и књижевности, ова песма се у четвртом разреду средње школе проучава као модел који илуструје како се фонетско-ритмичка структура користи у функцији емотивне експресије и стилске ефективности.

поетичком, културолошком и историјском сагледавању. Програм се надовезује на знања стечена у основној школи, али их проширује у правцу критичке анализе жанровских, тематских и структуралних особености усменог предања. Овом фазом образовања ученици се подстичу да народну књижевност не посматрају само као део фолклорне баштине, већ као сложени културни и комуникацијски систем који функционише унутар књижевног канона, у релацији са ауторском књижевношћу и у контексту савремених тумачења и вредносних преиспитивања.

Наставни садржаји у средњим стручним школама (трогодишњим и четворогодишњим) обухватају једанаест наставних јединица посвећених народној традицији, у оквиру којих се изучавају: појам и одлике народне књижевности, основни тематски оквири и доминантни мотиви, као и њена уметничка вредност и значај у националном и културно-историјском контексту. Посебна пажња усмерава се на функцију епске поезије у обликовању колективног идентитета и историјске свести.

У лексикону *Народна књижевност бугарштице* се дефинишу као епске народне песме дугог стиха, најстарији познати слој српскохрватске народне епике из живог народног певања, настале у првој половини XVIII века (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 39). Ово је другачији вид народне епске поезије јер није десетарачки, како смо навикли. Бугарштице, као песме дугог стиха, имају најчешће петнаест или шеснаест слогова, док је цезура смештена иза седмог или иза осмог слога. У понеким бугарштицама наилазимо на припев или приложак од шест слогова. Назив бугарштице потиче од глагола бугарити што значи тужно певати. Најзначајнији сакупљач бугарштица је В. Богишић који је састављач зборника *Народне пјесме из старијих, највише приморских записа*.

Говорећи о структури зборника, он бугарштице смешта у прву групу песама говорећи да се ту смештају свеколике бугарштице, које год врсте биле и из свих познатих извора (Богишић, 2003, стр. 139). Богишић у прву групу смешта и десетарачке песме које имају исту тематику са бугарштицама. Тематику бугарштица чине личности и збивања из четрнаестог и петнаестог века (Марко Краљевић, Милош Кобилић, кнез Лазар, Косовски бој, учесници Другог косовског боја итд.) (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 40). Богишић песме грана и према тематици, па се тако јављају опште народне песме (догађаји и ликови који су значајни за народ) и песме локалног карактера (догађаји и личности важни само за једно место) (Богишић, 2003, стр. 32).

Ученици средњих школа се упознају са бугарштицом *Марко Краљевић и брат му Андријаш*. Богишић је ову бугарштицу пронашао код П. Хекторовића у рукопису *Рибање и рибарско приговарање*, који важи за најстарији познати извор бугарштица. У овој

бугарштици дата је развијена метафора смрти сјајно посредована митском представом јелена и универзалним симболима („туја земја”, „гиздава дивојка”, „вино од забитја” , „клицање предака”) (Сувајџић, 2013, стр. 335).

О мотиву јелена у бугарштици говори Маја Бошковић-Стули, истичући да јелен симболизује жртву, туђа земља,¹⁸⁶ ново и непознато, смрт (Bošković-Stulli, 1970, стр. 189). Два брата, Марко и Андријаш сукобе се око коња који је у епици најважнији атрибут епског јунака. Марко реагујући нагонски, убија Андријаша. Међутим, најважнији део ове бугарштице је Андријашев монолог где се појављују сви поменути мотиви. Ученици средње школе добијају још један делић мозаика Маркове епске биографије. Ова бугарштица наводи ученике да се присете епских десетерачких песама о Марку Краљевићу и да их посматрају у компаративном кључу са бугарштицом.

Од образовних стандарда појављују се: СЈК.3.2.1. чита, доживљава и самостално тумачи књижевноуметничка и књижевнонаучна дела из обавезног школског програма, као и додатне (изборне) и факултативне књижевноуметничке и књижевнонаучне текстове; током интерпретације поуздано користи стечена знања о стваралачком опусу аутора и књижевноисторијском контексту. СЈК.3.2.2. влада књижевнотеоријском терминологијом и теоријска знања адекватно примењује у тумачењу књижевноуметничких и књижевнонаучних дела која су предвиђена школским програмом и других дела ове врсте различитих жанрова, изван школског програма. СЈК.2.2.1. интерпретира књижевни текст увидом у његове интеграционе чиниоце (дживљајни контекст, тематско-мотивски слој, композиција, ликови, форме приповедања, идејни слој, језичко-стилски аспекти). СЈК.2.2.2. познаје књижевнотеоријску терминологију и књижевнотеоријска знања адекватно примењује у тумачењу књижевних дела предвиђених програмом.¹⁸⁷

У оквиру програма за први разред средње школе посебан значај добија увођење митолошких лирских песама, које ученицима омогућавају приступ дубљим слојевима народне културе и космогонијске свести. Песма *Сунце се дјевојком жени* представља израз митске логике и архетипског мишљења¹⁸⁸, откривајући начин на који је народ уобличавао своје разумевање света кроз поетски и религијски симболизам. Ова и сличне песме омогућавају ученицима да народну поезију препознају не само као литерарни феномен, већ и као израз првобитног начина мишљења у којем се преплићу мит, религија и естетика.

---

¹⁸⁶ Указује на онај свет, свет мртвих, што нам потврђују и синтагме вино заборава и биље непознато. Вино и овде симболизује крв.

¹⁸⁷ http://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi/kraj_obaveznog_obrazovanja/ [18. 10. 2020] Уп. <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/> [18. 10. 2020]

¹⁸⁸ В. Пијановић, 2014, стр. 44.

Песма *Виша је гора од горе*, која је саставни део спасовских обреда, сведочи о дубоким коренима усмене књижевности у календарском и ритуалном животу заједнице. Обредне спасовске песме, мада малобројне у записаној традицији¹⁸⁹, чувају елементе архаичног светоназора и поетике, у којима је естетска лепота нераздвојива од функције у обредном чину. Спасовске песме попут *Рано рани ђевојчица*, *Виша је гора од горе* и *Пала магла у приморје*, које је В. Стефановић Карацић добио од В. Врчевића, представљају ретке и вредне примере овог жанра. У описима обичаја и уранка у околини Будве, Карацић је забележио не само текстове песама, већ и њихову функцију унутар обредне структуре, чиме је указао на јединство књижевног, друштвеног и ритуалног.

Учење о овим песмама не подразумева само анализу поетских обележја, већ и промишљање о функцијама усмене традиције у ширем културолошком контексту. Ученици истовремено усвајају знања о обликовању, преношењу и очувању усменог наслеђа, о његовој канонизацији кроз рад класификатора и проучавалаца, као и о улози интерпретације у читавању значења у различитим историјским и културним околностима. Такав приступ омогућава да се народна књижевност не третира као затворен корпус текстова, већ као отворени културни систем који преноси вредности, памћење и поетичке обрасце једне заједнице.

Изучавање народне књижевности у првом разреду средње школе тако добија свој пуни смисао: ученицима се не нуди само садржај за репродукцију, већ оквир за разумевање традиције као живог и развојног процеса. Повезујући обредно, митско, епско и лирско, ученици добијају прилику да сагледају како се кроз различите жанрове обликовао културни идентитет, те како се кроз народну поезију преносе дубинске вредности једне заједнице. У том контексту, наставни програм у првом разреду не представља почетак, већ кулминацију вишегодишњег процеса упознавања са народном књижевношћу, у којем се завршава основно, а започиње аналитичко и критичко сагледавање њене уметничке, културне и историјске функције.

У програм се враћају песме из косовског и покосовског тематског круга, попут *Смрти мајке Југовића*, *Бановић Страхиње*, *Диобе Јакшића* и *Комада од различнијех косовскијех пјесама*, које представљају репрезентативне примере епског жанра и колективног памћења. Ове песме служе као основа за анализу кључних мотива, симболике, композиционих структура и концепта јунаштва у српској традицији.

Бановић Страхиња, нарочито, омогућава увођење етичких и психолошких компоненти у интерпретативни поступак, чиме се ученицима отвара простор за

---

¹⁸⁹ Уп. Карацић, 1988.

промишљање моралних дилема, питања части, индивидуалне одговорности и граница јуначког кодекса.¹⁹⁰

На овај начин, контекстуализација народне књижевности не подразумева само хронолошко или жанровско позиционирање усменог наслеђа, већ укључује и његово сагледавање у светлу савремене наставне праксе, културне трансмисије и променљивих тумачења вредности, што је кључни сегмент модерног образовног приступа.

У настави народне књижевности у првом разреду средње школе, акценат се ставља на проширивање разумевања усменог предања кроз сложенију интерпретацију тематских и поетичких одлика. Песме као што су *Ропство Јанковић Стојана* и *Кнежева вечера* проширују хоризонт тумачења националне епике, постављајући у средиште интересовања трагичне последице историјских сукоба, јуначку непоколебљивост и личну жртву као доминантне вредности. Ове песме, у дијалогу са епским циклусима, подстичу ученике да епску традицију сагледају не само као скуп националних митова, већ као културну матрицу у којој се обликују етички обрасци и историјска свест.

Лик Марка Краљевића, који се појављује у различитим варијантама – од гусларских песама попут *Марко није уз рамазан вино*, до бугарштице *Марко Краљевић и брат му Андријаш* – омогућава развој сложенијег приступа јунаку као вишеслојној књижевној фигури. Ученици имају прилику да посматрају како се један лик може обликовати у различитим поетичким контекстима: као традиционални јунак, као хумористички тип, па чак и као фигура отпора према ауторитетима, што отвара простор за интерпретацију епског јунаштва у светлу социјалне, културне и идеолошке динамике.

У оквиру наставе се уводе и народне баладе, као што су *Хасанагиница* и *Смрт Омера и Мериме*¹⁹¹, које својим лирским тоном и тематским фокусом на унутрашње конфликте, друштвене забране и емотивну трагедију представљају важан противтег епском корпусу. За разлику од епике, која афирмише колективне вредности и херојски етос, баладе усмеравају ученике ка поетским формама које истичу индивидуалну судбину, психолошку нијансираност и критички однос према друштвеним нормама. Таква поставка омогућава ученицима да препознају прелаз из усмене традиције у правцу психолошке приповести и књижевног реализма, што је од посебног значаја за касније разумевање ауторске књижевности.

Кроз интерпретацију народних песама ученици се упознају са појмовима као што су историčnost и интернационални мотиви, који указују на то да народна књижевност не

---

¹⁹⁰ Ученици веома радо прихватају и слушају и другачије варијанте ове народне епске песме, знатно другачије од варијанте која је школски (класични) пример, а коју је Вук забележио од Старца Милије.

¹⁹¹ В. Сарачевић, 2023.

припада само једној култури, већ функционише у ширем европском и светском оквиру. Мотиви људских жртви, неверних љуба, изгубљене части и подвизавања нису искључиво домаћи, већ припадају корпусу универзалних тема које се могу пратити од античке епике до модерне књижевности. Ова интеркултурна димензија омогућава ученицима да уоче повезаност националне књижевне традиције са глобалним културним тековинама, што је суштински елемент процеса контекстуализација.

Посебна пажња посвећује се поетичким средствима народне епике: епским формулама, устаљеним дескрипцијама, сталним епитетима, хиперболама и развијеним дијалозима. Ученици се упознају са структурним и језичким обрасцима који су омогућавали преношење и памћење текстова у усменом коду. Употреба ритма, десетерца као доминантног стиха и специфичних композиционих техника не представљају само формалне елементе, већ и важне показатеље културне функције усменог песништва – као средства очувања колективне историје и вредносног система. У том смислу, структура епске песме – која обухвата мотивску поставку, ликове, композицију и приповедачку перспективу – анализира се као функционална целина у служби изграђивања националне свести.

Сложенија анализа песме *Бановић Страхиња*, нарочито у Вуковој варијанти записаној од Старца Милије, представља кључни сегмент наставе, јер омогућава да се кроз један текст проуче различити интерпретативни приступи: морални, културолошки, психолошки и поетички. Однос јунака према супрузи, њеном оцу и браћи, као и непријатељу, поставља питања части, опраштања, индивидуалне одговорности и хуманости, што далеко превазилази оквир традиционалног јуначког кодекса. Ученик се тиме упућује на то да епска књижевност није само репрезентација колективних вредности, већ и простор унутрашњих конфликта, етичких преиспитивања и наративне сложености.

Народна књижевност се не посматра као затворен и завршен систем, већ као динамична културна појава у сталној промени. Управо на томе инсистира В. Стефановић Карацић када у својим збиркама истиче варијантност као суштину усмене традиције – „исто то, само мало другачије”. Његов рад, заједно са делима П. Хекторовића, В. Богишића и др., омогућио је да се усмена поезија уврсти у корпус националне и европске културне баштине, чиме се ученицима пружа прилика да уоче вредносну, уметничку и историјску димензију народне књижевности у контексту савременог културног образовања.

Значајно место у настави народне књижевности у првом разреду средње школе заузимају и народне бајке и приповетке, које уносе фантастичку димензију у корпус народне традиције и отварају нове путеве интерпретације. Текстови као што су *Златна*

јабука и девет пауница и *Дјевојка бржа од коња* представљају полазиште за разумевање структуре бајке као жанра заснованог на симболичком мишљењу, мотивима иницијације, проласка кроз искушења, препознавања и преобраћаја. Ученици се овде упућују на тумачење симболике бројева¹⁹², простора и ликова, као и на важност фантастичних елемената који, иако ванреални, у себи носе дубоко утемељене архетипске и културолошке поруке.

У средњој школи се појављују жанрови народне прозе који су већ дефинисани у претходним циклусима образовања, те се избегава понављање. Ваља указати на образовне стандарде који се разликују: СЈК.3.2.1. чита, доживљава и самостално тумачи књижевноуметничка и књижевнонаучна дела из обавезног школског програма, као и додатне (изборне) и факултативне књижевноуметничке и књижевнонаучне текстове; током интерпретације поуздано користи стечена знања о стваралачком опусу аутора и књижевноисторијском контексту. СЈК.3.2.2. влада књижевнотеоријском терминологијом и теоријска знања адекватно примењује у тумачењу књижевноуметничких и књижевнонаучних дела која су предвиђена школским програмом и других дела ове врсте различитих жанрова, изван школског програма. СЈК.2.2.1. интерпретира књижевни текст увидом у његове интеграционе чиниоце (доживљајни контекст, тематско-мотивски слој, композиција, ликови, форме приповедања, идејни слој, језичко-стилски аспекти итд.). СЈК.2.2.2. познаје књижевнотеоријску терминологију и књижевнотеоријска знања адекватно примењује у тумачењу књижевних дела предвиђених програмом.¹⁹³

Увођење руских бајки, попут *Војник и смрт* или *Жаба – царева кћи*, омогућава поређење различитих националних традиција унутар заједничког жанровског обрасца. На тај начин, бајка постаје не само простор за поетичко и морално обликовање универзалних тема, већ и прилика за разумевање књижевности као интеркултурног дијалога. Препознавање заједничких мотива и структура између различитих култура подстиче ученике да размишљају о усменој књижевности као о делу ширег система културног памћења, у коме се преплићу локално и универзално, специфично и општељудско.

Паралелно са читањем бајки и приповедака, настава се усмерава на развијање разумевања књижевних појмова везаних за изградњу лика. Ученици се упознају са начинима књижевне карактеризације, не као техничким средствима, већ као начином обликовања значења и функције ликова унутар текста. Посебно се истиче појам комбиноване карактеризације – као споја директних и индиректних поступака представљања,

---

¹⁹² В. Самарџија, 2020.

¹⁹³ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi/ [22. 9. 2020] Уп. <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/> [22. 9. 2020]

што омогућава целовито сагледавање личности у књижевном делу. Разматрају се улоге лика као структуралне и семантичке категорије, која није сведена на пуку улогу у фабули, већ као симболички носилац вредности, етичких идеја и културних кодова.

Ученици истражују различите нивое карактеризације: од дескриптивног портрета и понашања ликова, преко њихових речи, мисли и емоција, па све до метафоричке пројекције унутрашњих стања на спољашњи свет. На тај начин се подстиче развој читаоца који препознаје вишезначност лика као носиоца не само радње, већ и комплексних значењских мрежа унутар дела. Ученик је подстакнут да разликује појмове као што су „тип”, „карактер”, „јунак”, „психолошки портрет” – не у механичком, већ у контекстуалном смислу који се везује за функцију лика унутар књижевног текста и културне традиције из које он долази.

У овом сегменту наставе, народна књижевност се поново показује као отворени систем значења, у којем фантастика није бекство од стварности, већ симболичко осветљавање стварности кроз поетске механизме. Бајке и приповетке постају простор за промишљање моралних вредности, естетских структура и културних матрица, у којем ученик развија способност интерпретације, али и емпатије, креативности и критичког читања. Тако се наставни процес унапређује не само у правцу стручне анализе, већ и у правцу дубљег разумевања књижевности као средства за обликовање човекове етичке и културне свести.

3. КОНТЕКСТ, ТЕКСТ, ТЕКСТУРА

Народна књижевност представља један од најсложенијих и најзначајнијих облика културног израза, дубоко укорееен у колективно искуство, веровања и естетику народа. Њена поетика, тематска разноликост и друштвена функција чине је незаобилазним садржајем у настави књижевности, посебно у оквиру основног и средњег образовања. Међутим, да би њено проучавање било делотворно и смислено, неопходно је применити поступке контекстуализације – односно постављање народне књижевности у њене историјске, друштвене, ритуалне и митолошке оквире¹⁹⁴.

Ова дисертација бави се управо могућностима и значајем контекстуализације образовних садржаја народне књижевности у наставном процесу. Полазећи од појмовне и термилошке сложености области народног стваралаштва, размотрени су основни правци у њеном историјском развоју, као и односи између мита, обреда, религије и књижевне форме. Кроз ову анализу тежи се ка томе да се у настави приступи народној књижевности не само као естетском феномену, већ и као живој форми колективне свести и културног памћења. Циљ рада је да укаже на важност методолошки утемељеног и културолошки осетљивог приступа у настави, који народну књижевност не изолује из њеног контекста, већ је приказује као неодвојиви део културе, историје и идентитета.

Све чешће сведочимо трансформацији образовног система¹⁹⁵ који тежи успостављању интернационалног оквира знања запостављајући изградњу и очување националног идентитета као заједничких дискурзивних пракси и културноисторијских творевина. Тумачећи циљеве и исходе школских планова и програма, уочавамо да су они усмерени на „континуирано унапређење” личности и компетенција ученика, тј. на „7. Развијање компетенција за сналажење и активно учешће у савременом друштву које се мења”, 8. Пун интелектуално, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима” [...] „13. Развијање позитивних људских вредности” [...] „16. Развијање личног и националног идентитета [...], свести о истом и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и

---

¹⁹⁴ В. Пијановић, 2014, стр. 428–429.

¹⁹⁵ Исто, стр. 714–717.

националних мањина, развијање интеркултуралности¹⁹⁶, поштовање и очување националне и светске културне баштине.” [...] „на путу остваривања циљева и исхода кључна је улога наставника, који добија значајан простор за слободу избора и повезивање садржаја, метода, поступака и техника наставе и учења” (*Службени гласник*, 11, 15. 8. 2019; Уп. Пијановић, 2014, стр. 887–888).

Народна књижевност заступљена у плановима и програмима¹⁹⁷ сва три циклуса образовања у Републици Србији сублимира готово све аспекте културе омогућавајући сагледавање и разумевање традицијског и културолошког контекста српске књижевности. Народна књижевност део је књижевне уметности који има несумњиву уметничку вредност и значајан утицај на формирање духовно богате, емоционално јаке и дубоко моралне личности ученика. Организација савремене наставе не омогућава потпун емоционални доживљај, а тиме ни успешну рецепцију дела народне књижевности. Без контекстуализација образовних садржаја народне књижевности ученици нису у могућности да целовито доживе и схвате уметнички свет дела.

Предмет Српски језик и књижевност у основној школи и у средњој школи има задатак да ученика, као савременог реципијента, упути у проучавање и спознавање суштине народне књижевности, што је без сагледавања контекста из ког су одабрани садржаји потекли, немогуће. Определили смо се за сагледавање културноантрополошког, општесловенског¹⁹⁸ и књижевноисторијског контекста образовних садржаја народне књижевности заступљених у уџбеницима прописаним и одобреним од стране Министарства просвете Републике Србије.

Истраживање очекивано наглашава статус и значај народне књижевности у савременом образовном систему. Досадашња истраживања наставних програма показала су да су се два тренутка у историји српског народа рефлектовала и на позицију народне књижевности у образовном систему. Први се десио половином прошлог века, а други на почетку нашег века. Оба тренутка обележила је промена друштвених и политичких система, што је резултирало реформама¹⁹⁹ образовних система, школских планова и програма, и смањењем броја народних песама и прича у настави. Враћање образовних садржаја народне књижевности у поменуте контексте, тј. повезивање с њима, доприноси комплекснијем учењу о народној књижевности у образовном систему.

---

¹⁹⁶ В. Сувајдић, 2012, стр. 7–15; Пијановић, 2014, стр. 262–263.

¹⁹⁷ В. Пијановић, 2014, стр. 903–904.

¹⁹⁸ Исто, стр. 726–727.

¹⁹⁹ Исто, стр. 680–681.

Наставни планови и програми и уџбеници настали на основу њих за основну и средњу школу показују да народна књижевност није обухваћена у потпуности, као што је то случај са ауторском књижевношћу, а још већи проблем је што је народна књижевност потпуно истргнута из контекста коме припада и из ког је потекла. Поједини жанрови народне књижевности само су напоменути.

Разредна настава²⁰⁰ предност даје избору народне прозе, док избор из народне поезије заузима најмањи број часова у односу на остала два образовна циклуса. Од прозних дела народна бајка²⁰¹ и народна басна су доминантне, али се појављују и друге врсте народних прича. Паремолошки облици су обавезни у свим циклусима образовања, али нису заступљене све врсте, већ се појављују само одређене: пословице, питалице, загонетке, и ређе разбрајалице. Благослови, клетве и брзалице не добијају статус обавезних дела из области народне књижевности, али је остављена могућност да се ове врсте изучавају на часовима избора из народне књижевности. Са народном епском поезијом ученици разредне наставе се упознају кроз тематски круг о Марку Краљевићу, чему се додаје једна песма из тематског круга песама о хајдуцима, конкретније о Старом Вујадину.

Предметна настава већу пажњу поклања народној поезији, те можемо закључити да је успостављена равнотежа на нивоу родова, али не и на нивоу жанрова. Најдоминантнија је народна епска поезија, која се изучава у свим разредима предметне наставе, и то према класификацији В. Стефановића Караџића народне епске поезије. У петом и шестом разреду изучавају се песме „старијих времена”, у седмом песме „средњих времена”, а у осмом песме „новијих времена”. У шестом разреду се изучава поново тематски круг песама о Марку Краљевићу. За сваки тематски круг су предвиђене највише две песме, што је недовољно да би ученици стекли комплетну представу о поетичким одликама, али отвара могућности контекстуализација садржаја, који би олакшали рецепцију. Народна лирска поезија и у предметној настави има мањи број часова. У петом разреду се изучавају обредне лирске народне песме²⁰², у шестом свадбене песме и породичне песме, у седмом посленичке, а у осмом љубавне. У осмом разреду се, такође, изучавају лирско-епске врсте. Поменуте творевине народне лирике добијају највише два часа за изучавање, што је недовољно да би се у потпуности уочиле све особености овог комплексног жанра, особито контекст²⁰³ и текстура. Процент прозних дела народне књижевности у предметној настави

---

²⁰⁰ О улози читанке у разредној настави пише Зона Мркаљ у Мркаљ, 2016, стр. 44–74. Уп. Требјешанин, Лазаревић, 2001; Плут, 2003; Цветановић, 2012.

²⁰¹ В. Пијановић, 2014, стр. 54–55.

²⁰² „О вези, о сталном кружењу између биљне равни живота (која се схвата као непресушни извор живота) и људске равни” в. Eljade, 2011, стр. 359.

²⁰³ В. Пијановић, 2014, стр. 328.

је смањен. Ученици поред басне, бајке и новеле, упознају нове жанрове народне прозе и то народну причу о животињама и шаљиву народну причу. Један час посвећен је предањима, што је недовољно да би се увидела разуђеност и потенцијал овог жанра. Паремолошки облици се стандардно појављују, али са истим врстама као и у разредној настави.

Наставни планови и програми за средњу школу показују да је народна књижевност најмање заступљена, може се рећи скрајнута. Творци наставних планова и програма водили су се логиком да је народна књижевност довољно изучена у основној школи, те да није потребно ширити корпус, већ исти свести на најпознатија дела народне књижевности. Таква замисао довела је до тога да у уџбеницима за средњу школу народна епска песма поново постаје доминантна. Најновије читанке иновирају наставни план и програм за средњу школу уводећи бугарштицу Марко Краљевић²⁰⁴ и брат му Андријаш²⁰⁵, али и поједине епске десетерачке песме. Народна проза у средњој школи добија недовољно простора. Она је сведена на једну бајку, једну новелу и једну врсту на граници жанра (бајка/предање). Сличну позицију добија и народна лирска поезија, за коју слободно можемо рећи да је у средњој школи неправедно запостављена. Паремолошки облици се појављују, али са десеткованим избором врста. Упоређујући наставне планове за основну и средњу школу учавамо да није успостављена равнотежа између ова два нивоа образовања као што је то случај са другим предметима, где се градиво проучавано у основној школи шири и продубљује у средњој. Књижевна култура ученика треба бити утемељена на народној књижевности, која изражава колективни дух, опште интересе, ставове, наду и тежње једне заједнице. Подаци о томе да народна књижевност има корене у VI веку, као и чињеница да је најочуванија уметност у кругу словенских, и да заузима једно од важнијих места у усменокњижевној традицији европских народа, довољно говоре о њеној вредности и месту које би требало да има у настави и у науци.

Образовање²⁰⁶, а посебно настава²⁰⁷ усмерена је на темељно испланиране и програмиране циљеве и задатке који се односе на знања, умећа, ставове и вредности које ученици треба да развију и усвоје укључивањем у одређене сегменте образовне праксе. Циљеви и исходи повезују се са одговарајућим садржајима и методама наставе и учења.

Народна књижевност нема прецизно утврђено време настанка; будући да није омеђена временом, њени почеци задиру дубоко у прошлост, још од давне човекове потребе за социјализацијом. Човеково препричавање, преношење догађаја, исказивање сопствених

---

²⁰⁴ В. Колјевић, 1982; Зукловић, 1985, стр. 118; Самарција, 2008, стр. 116–120.

²⁰⁵ В. Самарција, 2008, стр. 69.

²⁰⁶ В. Пијановић, 2014, стр. 523–524.

²⁰⁷ Исто, стр. 483–485.

емоција се дешавало на различите начине. Сам ток преношења различитих форми казивања зависи од тога ко одређену творевину преноси и на који начин. У таквом амбијенту улога народног певача односно казивача, његова способност казивања, памћења, импровизације је и те како важна и утиче, односно утицала је на развој и сам ток стварања народне књижевности. На тај начин настала су и многа ауторска дела која заправо представљају готов облик неког усменог казивања. Развој народне књижевности представља дуготрајан пут који је прошао кроз различите етапе, те су се и услови њеног развоја временом мењали услед различитих друштвених дешавања, промене времена, промене у политичком, културолошком или пак територијалном погледу.

Утицај различитих фактора времена и друштва знатно је деловао на сам развој народне књижевности. Књижевност је такве природе да не може трпети шаблонску наставу, а приликом приступа народној књижевности може се искористити чињеница да је народна књижевност често служила као прототекст, извориште мотива за остварења у другим врстама уметности. Нпр. говорити о балади као посебној врсти народне књижевности је готово немогуће без освртања на ауторску баладу, која представља врло значајан део књижевности не само на нашим просторима већ и у свету уопште. Заправо, ауторска балада је и те како повезана са народним песништвом, па и самом баладом и фолклором. И у ауторској балади, као и у народној, постоји преплитање два жанра, епике и лирике. Кад говоримо о ауторским баладама у светској књижевности, оне се могу посматрати у односу на њен настанак, на романску и на баладу која је настала у германским књижевностима, али опет истичући да су све оне настале под директним утицајем народне баладе.

Приликом тумачења образовних садржаја народне књижевности неопходно је откривати присутност интертекстуалних веза. Савремена књижевнотеоријска мисао све више препознаје књижевност као жив, динамичан дијалог који се непрекидно води кроз историју човечанства. Свако књижевно дело, било да потиче из усмене традиције или је настало као писани запис одређеног културног тренутка, треба разумети као дијалогски чин – као одговор на раније текстове, идеје, вредности и друштвене околности. Ова свест довела је до преиспитивања самог појма књижевности: шта она представља, како настаје и на који начин комуницира са читаоцима током времена. (Lešić, 1971, стр. 28). У том контексту, посебно је значајна народна књижевност, која као колективни израз културе, етике и светоназора једног народа, представља не само уметнички, већ и историјски и антрополошки документ. Њена снага не лежи искључиво у тематском и стилском слоју, већ и у способности да подстакне размишљање, одговор и ново стварање. Текстови народне

књижевности нису затворени и завршени системи, већ отворене структуре које инспиришу тумачења, препричавања, прераде и адаптације – од усменог предања до савремених педагошких приступа и културолошких читања.

Та способност текста да изазове реакцију – било у виду креативне интерпретације, било кроз критички осврт – основ је интерактивне и дијалошке природе књижевности. У томе и лежи њен васпитно-образовни потенцијал: народна књижевност није само садржај који се „преноси” ученицима, већ полазиште за дијалог, критичко мишљење и личну креативност. Контекстуализација ових садржаја у настави значи напуштање формалног и репродуктивног приступа, и окретање тумачењу текста као живе комуникације између прошлости и садашњости, чиме се дубински обогаћује процес учења.

Ова појава умрежености текстова условљава то да се текстови другачије тумаче, да престану да се сагледавају као једна затворена структура. Интертекстуалност представља начин живота књижевности, као и њеног развика, што није неуобичајено с обзиром на то да је књижевност свеприсутна дубоко у свим аспектима човековог живота, сходно томе је због неодвојивости књижевности и живота, она кренула да поприма одлике живљења и да гради сопствени живот комуницирајући међусобно.

Једновремено ћемо се усмерити ка компаративном сагледавању наставних планова и програма, паралелно пратећи препоруке наставницима путем методичких приручника, на релацији традиционална настава – савремена настава. Поређење истраживачког узорка треба да укаже на специфичности контекстуализација образовних садржаја народне књижевности у школским плановима и програмима различитих сегмената образовања.

Најтрајније је знање које се у свести повезало у обрасце неуралних веза који представљају смислене целине. Тематско учење је најприкладнији облик интегративног учења у коме се самостално и активно учење организује око једне средишње теме по моделу умрежавања, јер се средишња тема обрађује „умрежавањем” знања из различитих предмета. Тематско учење може се осмислити на три нивоа: први ниво механичка интеграција (мотив који се сматра темом); други ниво садржајна интеграција (избор средишње теме је ограничен програмом, циљевима и задацима); трећи ниво појмовна интеграција. Образовање изнутра за трансфер знања употребом менталних модела (Lake 1994). Јединствен поглед на заједничко у знању које је мотиватор за изналажење нових односа, успостављање веза, стварање нових модела, система и структура. Опсежна истраживања знања у различитим предметима која се односе на аспекте средине у којој деца живе. Истраживања Пијажеа и Инхалдерове (1975) која су показала да су деца центрирана, тј. усредсређена на једну особину стварности, па ако усвајају одвојене

појмове, онда делови знања у свести детета остају неповезани. Теорија Виготског (1978) који наглашава велику важност социјалне средине у учењу детета, јер интегративним приступом ученик може говором, разговором, сарадњом да разуме нове појмове и дође до решења проблема, а нарочито наглашава учениково усмено и писано изражавање у коме описује цео поступак долажења до решења, даје образложење и тражи и даје одговоре. Гарднерова теорија вишеструке интелигенције (1983) којом се потврђује да човек поседује способност интелигентног понашања унутар девет подручја активности и решавања проблема, и то: језичко, логичко-математичко, просторно, музичко подручје, физичко, интерперсонално, интраперсонално, природно и егзистенцијално.

Варијантност се сматра темељном карактеристиком народне књижевности и односи се на постојање више верзија једног истог текста – било да је реч о народној епској песми, бајци, пословици или другој форми. Унутар усмене традиције, свако ново извођење представља оригиналну варијанту, јер се текст не чита него изговара, приповеда или пева, приликом чега долази до мањих или већих промена у садржају и форми. Ове измене могу обухватити различите елементе: имена јунака, локалне топониме, друштвене околности, па чак и идеолошке поруке. Ипак, наративна структура – тзв. наративни скелет – обично остаје стабилна, што омогућава препознавање текста као „истог”, упркос разликама. Таква флексибилност чини усмену књижевност отвореним системом, прилагодљивим различитим социјалним, културолошким и историјским контекстима. У настави књижевности, ова појава може се педагошки искористити кроз компаративну анализу различитих варијанти истог мотива или приче. Такав приступ не само да развија критичко мишљење ученика, већ их подстиче да уоче механизме културне адаптације и живу природу народне традиције. Варијантност, као кључна одлика народне књижевности, омогућава флексибилност и прилагођавање уметничког израза захтевима времена, простора и друштвене средине. Варијанта представља свако појединачно извођење народне песме, приповетке или кратке говорне форме пред публиком. Тај стваралачки чин, у основи заснован на импровизацији, резултира непоновљивим текстом. С обзиром на условљеност временом, простором, жанром и индивидуалним афинитетима извођача, варијанте се јављају као различити облици једне исте традиционалне творевине. Варијанте представљају различите облике једне исте усмене творевине, често зависне од првобитног (пра)облика. У поређењу више варијанти једне приче или песме могуће је уочити стабилне композиционе елементе, али и индивидуалну обраду певача или приповедача. На жанровско-тематском нивоу, варијанта се може посматрати као творевина која произилази из неке претходне (тзв. праваријанте), од које преузима кључне структурне и сужејне

елементе. Иако је народна књижевност знатно старија од писаних форми, уз помоћ сачуваних записа могуће је пратити стабилне и променљиве компоненте унутар истог сижејног склопа. Променљивост усмених дела условљена је вишеструким факторима: временом – преношењем прича и песама из генерације у генерацију долази до постепених трансформација. простором – приликом ширења са једног географског подручја на друго, дело се прилагођава културним, друштвеним и језичким специфичностима нове средине. контекстом извођења – чин причања или певања увек је подређен одређеној ситуацији и публици, што подразумева и могућност импровизације. даровитошћу ствараоца – појединац уноси сопствени уметнички печат, стил и емоцију, што резултира различитим обрадама истог наративног језгра. жанровским нормама – различити усмени жанрови (епика, лирика, пословице, предања итд.) поседују различите степене толеранције према променама. Функционисање усменог дела увек је уско повезано с колективом. Средина, њене вредности и интересовања утичу на селекцију тема, јунака и форми које се преносе. В. Стефановић Карацић је указивао на то да популарност неке песме или приповетке зависи од афинитета средине и тренутних услова живота. Колективне норме и културно-историјски оквири нису константни, већ динамични чиниоци који утичу на опстанак и трансформацију усмених дела. С друге стране, личност извођача – његово животно искуство, карактер и даровитост – има значајан утицај на облик варијанте. Чак и у оквиру исте заједнице, два певача или приповедача могу понудити битно различите обраде исте теме. Запажање В. Стефановића Карацића да „добар казивалац може и лошу песму добро да изведе” наглашава управо тај индивидуални аспект усменог стваралаштва. Променљивост се може пратити на више нивоа: језички: ситне разлике у реченицама, избору лексике или стилу. композициони: промена у редоследу мотива, дужини описа или увођењу нових сцена. тематски: исти мотив се користи у различитим жанровима или се прилагођава жанровским обележјима (нпр. мотив женидбе човека са вилом појављује се у епским, лирским песмама, бајкама и предањима). културно: одраз материјалне и духовне културе средине (нпр. климатско-географски услови, обреди, религија, морални кодекс). Интернационални утицај: исти наративни образац се јавља у различитим културама, али свака средина га обрађује према сопственим традицијама и вредностима. Краћи облици народне књижевности, попут пословица и изрека, обично показују мањи степен варирања (нпр. моја кућа – моја слобода / моја кућица – моја слободица), али чак и ту може доћи до значајних разлика у стилу и формулацији.²⁰⁸

---

²⁰⁸ В. Станковић Шошо, 2019, а, б, в; 2020; 2021а.

Свака варијанта усменог дела представља културни документ: она у себи носи отиске времена, друштва и индивидуалне имагинације. Песме и приче нестају и настају, мигрирају с људима, мењају се под утицајем других култура, али задржавају језгро традиције које се изнова обликује. У том смислу, варијанта није „мање вредна” верзија неког „оригинала”, већ пуноправан израз колективне и појединачне стваралачке снаге.²⁰⁹ Различити родови и врсте народне књижевности настају у различитим друштвеним и културним условима. Нпр., за обичајне и обредне лирске народне песме неопходно је постојање одређених ритуала и колективних пракси; бајке и приповетке се развијају у оквиру другачијег наративног контекста од јуначке епике.

Усмено песништво се развија у друштвима са ниским степеном писмености, где су колективна свест и усмено преношење доминантни облици културне комуникације. Писменост често значи почетак опадања усменог стваралаштва. Са развојем друштва, јављају се посебни слојеви – свештенство, феудална класа, интелигенција – који преузимају креативне и мисаоне функције. У феудалном друштву писменост припада углавном свештенству, док се усмено стваралаштво одржава међу неписменим слојевима – првенствено сељаштвом. Колективна свест сељака и даље омогућава настанак и очување народне књижевности. У том контексту, јуначка епика често одражава вредности феудалне витешке идеологије. Развој народне књижевности у српској култури условљен је историјским прекидима: прелазак из паганства у хришћанство (од IX до XII века); народна књижевност, која је садржала паганске елементе, била је у супротности са хришћанском догмом. хришћанско свештенство је често прогонило или настојало да христијанизује те облике стваралаштва. Окупиране територије нису имале услове за развој писане књижевности. Народна књижевност је у овом периоду доживела обнову и постала носилац националног идентитета. Према томе, развој народне књижевности код Срба дели се на три периода: предфеудални период (до XII века); период домаћег феудализма (XII – крај XV века); турски феудализам (до средине XIX века)

Посебну тешкоћу представља то што код извора народне књижевности начелно постоје оскудни и непотпуни подаци о бележењу и контексту или чак сасвим изостају, чиме се неминовно сужава могућност критичког преиспитивања и контекстуализације извора. У народним песмама, нпр., догађаји се крећу од митолошких до реалистичко-социјалних. Чудесно из бајки и ритуално из обредних песама блиско је митском. Љубавна лирика, као

---

²⁰⁹ В. Бајић, 2001, стр. 47–55.

медијум емоционалног и породичног израза, често трансформише митске структуре у лирску поезију.²¹⁰

Обреди и обичаји у народној култури структурирани су у годишњим циклусима, животним обредима (рођење, свадба, смрт), као и у свакодневном животу. Синкретизам – повезаност игре, певања, музике и речи – посебно је видљив у обредним формама.

Према Нортропу Фрају, целокупна књижевност има митску основу и представља „померену митологију”, адаптирану у историјске, социјалне или психолошке форме. Народна књижевност омогућава најдиректнији увид у те архетипске структуре. Народна култура, иако базирана на традицији, није затворен систем. Она усваја туђе утицаје, трансформише их и прилагођава сопственом културном моделу. Управо у томе лежи парадокс: у ономе што се чини аутентично „нашим”, често откривамо дубоке сродности са културама других народа.²¹¹

Народна књижевност представља најранију и најпримитивнију форму књижевног стваралаштва у људској историји. Међутим, уметничка вредност књижевног дела не зависи директно од степена друштвеног и културног развоја заједнице у којој је дело настало. Писана књижевност појављује се на вишем, комплекснијем нивоу културног развоја, али је важно нагласити да између усмене и писане књижевности не постоји директан и одмах уочљив прелаз – већ се јављају специфичне прелазне форме које представљају еволутивне везе између ова два начина преношења и очувања књижевног наслеђа.

Једна од тих прелазних, хипотетички реконструисаних форми, јесте књижевност забављача – глумаца, певача, свирача и жонглера – која се у средњовековним српским и јужнословенским изворима помиње од XIII до XVI века (у регионима Зете, Босне и Дубровника). Ови забављачи су својом уметношћу били блиски народу и њихове песме и драмске сцене су се преносиле искључиво усмено. Међутим, услед социјалних и верских забрана према овим занимањима, као и због турске окупације, ова форма је постепено изгубила значај и остала само као прелазни вид усменог стваралаштва.

Посебно је значајна беседа презвитера Козме из IX века, у којој он оштро критикује „гусле” и „бесовске песме простога народа” пружајући увид у друштвени контекст и перцепцију народне лирике тог доба. Обредне лирске народне песме се први пут документују од IX века, како у *Синајском требнику* (1116) и *Дубровачком статуту* (1292), који помињу обичаје као што су „коледе”. Помен обичајних песама бележи се још од XII века, као што је случај са „Летописом попа Дукљанина”, у коме је описано „лелекање”

²¹⁰ В. Караџић, 1961; 1964; 1966; 1972; 1986а; 1988; 1986б; 1988а; 1988б; 1988в; 2004. и литературу тамо предложено; Недељковић, 1990; Карановић, 2010; Милошевић-Ђорђевић 1971; 1990; Самарџија, 1997; 2008; 2017; Сувајић, 2005. и литературу тамо наведеноу.

²¹¹ Уп. Meletinski, 1983, 99–123.

краљице Јаквинте. Византијски хроничар Никифор Грегора у XIV веку бележи „тужну монотонију” војничких песама, које су изражавале јуначку славу, и описује праксу играња и певања у колу као део народног обичаја. (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 193–194)

Из XIX века потичу први сачувани записи народне лирске и епске поезије, а записи народних предања постају све бројнији. Први сачувани стихови потичу из тужбе градским судијама у Дубровнику из 1462. године. Један од значајних хуманиста тога доба Јурај Шижгорић у делу *О положају Илирије и града Шибеника* (XV век), прецизно набраја бројне жанрове народне књижевности, укључујући тужбалице, пословице, љубавне и свадбене песме, уз оцену да се ове форме могу мерити са, па и премашити, највиша уметничка достигнућа антике, што сведочи о развијености жанровског система у народној поезији. (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 196)

Рођеро де Пачиенца у свом спеву *Балцино* (XV век) бележи стихове из „бугарштице” на српском језику, које је изговорио Јанко Сибињанин²¹² док је био заточен код деспота Ђурђа Бранковића, што показује и ширину усмене традиције и њену повезаност са историјским догађајима. Никша Рањина у свом Дубровачком зборнику (XV век) поред песама „на народну” садржи и прецизне записе народних лирских песама са карактеристичним мотивима, укључујући почаснице и свадбене песме. Значајни су и рани зборници бројних дубровачких и бокелских сакупљача, као и појединачна сакупљања приповедака и загонетки (као што су *Народне српске приповијетке* из 1821. и 1853. године). (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 197–198)

Путописац Стефан Герлах из XVI века описује тужбалице из околине Смедерева и народне обичаје као што су играње и певање у колу жена на путу за Ниш, чиме бележи континуитет народне усмене традиције у време турске владавине. У 17. веку, Никола Буровић оставља наслеђе од око 100 лирских песама у рукопису, што сведочи о активном усменом стваралаштву у периоду Војне границе. *Ерлангенски рукопис* настао око 1717. године на територијама Војне границе, а откривен тек 1913. у Ерлангену, садржи преко 220 песама, углавном народних, али и песама које представљају прелаз између усмене и писане лирике. Најзаступљеније су епске песме о јунацима као што су Краљевић Марко, Бранковићи, Јакшићи, ускоци, хајдуци и крајишници. (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 199)

У XIX веку В. Стефановић Карацић организовао је систематично сакупљање и објављивање народне поезије, почевши од *Мале прстонародне славеносербске пјеснарице*

---

²¹² В. Самарџија, 2008, стр. 117–119.

(1814), која садржи 100 лирских и осам епских песама, наставивши са „Народном србском пјеснарицом” (1815) и даљим збиркама (*Српске народне пјесме* 1823, 1824 и 1833). В. Стефановић Караџић је у својим издањима развио жанровску типологију која обухвата љубавне, јуначке и обредне песме, наглашавајући њихову културну и естетску вредност.

Вук Врчевић и други сакупљачи XIX века наставили су традицију прикупљања народних приповедака и песама, чиме су сачували драгоцену усмену наслеђе које и данас представља кључни извор за проучавање народне културе, језика и менталитета.

В. Стефановић Караџић, једна од најзначајнијих личности српске културне и књижевне историје, оставио је неизбрисив траг у области кодификације народног језика и сакупљања народног стваралаштва. Рођен у Тршићу, образовање је стицао у Сремским Карловцима и Београду, а највећи део живота провео је у Бечу, где је развијао своје филолошке, лексикографске и етнографске²¹³ пројекте.

Рад В. Стефановића Караџића је био усмерен на афирмацију народног језика као основе књижевног израза. Својим реформама створио је темеље модерног српског књижевног језика, примењујући фонолошки правопис заснован на принципу пиши као што говориш, читај као што је написано. Овај принцип је преузео од немачког филолога Јохана Кристијана Аделунга, а прилагодио српском језичком систему. Избацивањем непотребних графема и увођењем нових слова, попут латиничног „ј”, В. Стефановић Караџић је осавременио ћирилицу, што је изазвало бројне критике, нарочито из црквених кругова, који су га оптуживали за покатоличавање.

Његова револуција није се сводила само на правопис; она је обухватала и суштинску промену схватања књижевности. Караџић је тврдио да српска књижевност не сме бити елитистичка и затворена, већ да мора бити доступна и разумљива ширем народу. Стога је сакупљао, бележио и објављивао лирске и епске народне песме, пословице, приче, загонетке и обичаје, у жељи да сачува и афирмише српску усмену традицију као пуновредни део националне културе.

Уз подршку свог пријатеља и ментора Јернеја Копитара, В. Стефановић Караџић је 1814. године објавио *Пјеснарицу*, прву збирку српских народних песама, као и *Писменицу*, прву српску граматику засновану на народном говору. Потом следи *Српски рјечник* (1818), дело које представља почетак српске лексикографије. У њему је не само пописао речи народног говора, већ и описао обичаје, одећу и свакодневни живот српског народа. Ово дело је, упркос почетним критикама, добило међународно признање – превод на немачки

---

²¹³ В. Пијановић, 2014, стр. 207–208.

извршио је Јакоб Грим, један од славне браће Грим, који је изразио дивљење раду В. Стефановића Карацића.

Карацићеву борбу за народни језик савремени историчари често описују као „културну револуцију”. Његова изјава: „Језик је хранитељ народа...”, постала је манифест српске језичке политике XIX века. В. Стефановић Карацић је сматрао да очување језика значи очување самобитности народа.

Упркос отпору који је доживео од стране неких српских интелектуалаца и књижевника, попут Милована Видаковића, који су се залагали за стилске узоре старословенског или славено-српског, В. Стефановић Карацић је постепено стицао подршку европске интелигенције. Његова победа кулминира 1847. године, када српски књижевни живот прихвата народни језик као основу нове књижевности. Тада излазе три капитална дела: Његошева Горски вијенац, Бранкова Ђачка песма и превод *Новог завјета* који је В. Стефановић Карацић сам извршио.

Кључни део његовог рада представља теренско истраживање. В. Стефановић Карацић је од најранијих дана бележио песме које је слушао од чланова своје породице – оца Стевана, стрица Томе и деде Јоксима Карацића, као и од бројних казивача широм српских земаља. Посебно место у његовом раду заузимају слепи гуслари попут Филипа Вишњића, од којег је записао више јуначких песама, и Тешан Подруговић, који му је такође био значајан извор. Карацић је водио прецизне белешке о томе ко му је коју песму казивао и у каквим условима.

У својим предговорима збиркама песама, В. Стефановић Карацић се често обраћао читаоцу с понизношћу, наглашавајући да није песник, већ бележник, и да му је циљ био да очува народно благо онакво какво је чуо. Ипак, у том процесу је неретко вршио стилске интервенције, водећи рачуна о карактеру српског језика, а не личном укусу. Посебно је наглашавао разлике у говору у различитим крајевима, што је касније допринело нормирању херцеговачког дијалекта као основе књижевног језика.

Његова прва збирка садржала је 108 народних песама – лирских и епских, краћих и дужих, од којих су многе остале у канону српске књижевности. Услед интересовања за све облике усмене културе, В. Стефановић Карацић је истовремено бележио и обреде, митове, предања и приповетке, градећи на тај начин темеље српске етнографије.

Неоспорно је да је Карацић, иако самоук и без формалне учености, захваљујући животном искуству и дубоком разумевању народне културе, подигао српску књижевност на ниво модерног европског духа. Његов рад је представљао пресудан корак у преласку са феудалне и црквене културе на грађанску и националну.

Вуков допринос српској култури не огледа се само у стварању новог књижевног језика, већ и у подстицању националне свести и културног самопоуздања. Његов ангажман је резултирао тиме да се српски народ и његова књижевност стекну признање у ширем европском контексту. Његов рад, као и реченица: „Ја сам се родио и одрастао ондје гдје су се пјесме јуначке пјевале и казивале [...]”, остали су сведочанство дубоког повезивања са народом и културом из које је потекао.

Контекстуална фолклористика приближава етнологију и фолклористику и чини се да истраживања људске културе, симболичко-антрополошка тенденција истраживања значења поступака, обреда итд., истраживања преплитања текстова, односно различитих сегмената културе, јесу путеви савременог истраживања. Уз помоћ теорије говорних жанрова (Михајла Бахтина) савремени фолклористи баве се структуром жанрова као типовима исказа и њиховом динамиком, те више пажње настоје да посвете неуметничким говорним жанровима усмене традиције – као важном вербалном контексту усмено-књижевних жанрова. (Bošković-Stulli, 1970, стр. 190)

Занимања за контекст, за живе ситуације извођења у којима се онда и вербални текст (народна књижевност) остварује као целина императив су савремене и самим тим модерне наставе Српског језика и књижевности на свим нивоима образовања у Србији. Управо је занимање за контекст навело истраживаче да се од претежно синхронијске оријентације у фолклористици окрену посматрању фолклора у историјском процесу.

Више се нису посматрала издвојена извођења без дијахронијског приступа и без свести о „комуникацијском ланцу” као временском следу извођења – настајању, променама и нестајању фолклора. Истраживање народне књижевности кретало се тако од структурализма (Проповог типа), преко Дандесовог учења 60-их година прошлог века о тексту, текстури и контексту, па 70-их година преко учења о перформансу (извођење, догађај у средишту пажње), до 80-их година, када је тежиште померено на свакодневна причања, на модерна урбана предања и тзв. исповедне жанрове (као што су причања о животу, биографије, аутобиографије, мемоари, дневници и слично).

Естетска функција у оквиру народне књижевности не може бити подређена и споредна. Њено деловање се манифестује у специфичним формама народног стваралаштва – причи, пословици, бајци или песми – које се не реализују искључиво као средства преношења поруке или поуке, већ као уметничке структуре.

Лирска песма, нпр., не мора имати доминантну функцију у смислу јасне поуке, већ се њена вредност огледа у песничкој функцији, у естетском моделовању стварности, као и у језичкој креативности. Естетска компонента овде није само присутна, већ је интегрални

део комуникације и изражавања колективне свести. У том контексту, фолклор се може посматрати као медијум кроз који се образовни садржаји преносе не само путем значења, већ и путем форме која носи уметничку вредност.

У процесу савремене наставе књижевности, нарочито када је реч о народној књижевности, важно је указати ученицима на специфичности усменог стваралаштва и промену његових функција у контексту читања и интерпретације. Како наглашава М. Бошковић-Стули, „уводне и завршне формуле да се приповетка прича слушаоцима, док обоје у исти мах могу снажно деловати као песничко уобличење”, указују на то да се усмена књижевност не може посматрати само као наратив већ као целовит уметнички и комуникацијски чин. (Bošković-Stulli, 1983, стр. 43)

Дидактичка импликација оваквог сагледавања огледа се у потреби да ученици разумеју трансформацију усменог текста у писани – његову „секундарну” форму у контексту савременог читања. У том смислу, ауторка истиче: „У овом се излагању трајно, а и намерно, преплићу идеје о томе да при читању текста усменог дела неки квалитети бивају изгубљени, а други нови придлазе; односно неки се квалитети преносе у нов начин постојања.” Управо та дидактичка свест о губитку или трансформацији значењских слојева текста омогућава наставнику да ученике води ка дубљем разумевању функције народне књижевности у заједници, као и њене уметничке вредности.

Даље, у наставном процесу, потребно је указати на механизме кроз које модерни читалац долази у контакт са овим делима. Бошковић-Стули прецизира: „Читајући, дакле, песме, приче и остале облике усмене књижевности, дистанцирали смо се од практичних функција и од контекста; проналазимо у текстовима нека дотле незапажена значења, док нам некадашња значења остају делимично скривена.” Оваква дистанца омогућава да ученици у настави не само препознају уметничке елементе текста, већ и критички промишљају контекст његовог настанка и функцију у заједници. (Bošković-Stulli, 1983, стр. 59)

На крају, у интерпретацији и анализи, могуће је указати на специфична поетичка средства усмене књижевности, као што су формуларне структуре, стилске фигуре²¹⁴, као и припеви, што сведочи о њиховој важности у комуникацији и преношењу колективног искуства.

Када су варијанте у већем броју окупљене у записаној форми, оне почињу изненада импресивно да сведоче о стваралачкој моћи својих аутора, о инвентивности и богатству

---

²¹⁴ В. Пијановић, 2014, стр. 775–776.

привидно сличних, па чак и нехотичних интервенција казивача – једном речју, о скривеним потенцијалима и могућој лепоти импровизације (Уп. Bošković-Stulli, 1967).

Прожимање жанрова народне књижевности открива једну од најважнијих карактеристика народне књижевности – њену флексибилност и динамичност. Жанрови се не третирају као строго разграничене јединице, већ се често преплићу, што чини да су границе између њих прилично пропустљиве и неопределене. В. Стефановић Караџић је, иако је уводио одређене структуре и правила у своје збирке, такође препознао ову текућу и променљиву природу народне књижевности.

Пример 1: *Немушти језик* као спој бајке, басне и шаљиве приповетке. У овом примеру, ми видимо како један текст комбинује елементе различитих жанрова. Бајка доноси чудесне аспекте, као што су дарови или магијске способности. Басна обухвата мотиве о животињама, али са моралном поуком. Шаљива приповетка додаје лакши тон, који је често сателитни елемент у сличним жанровима. Ова врста жанровске синтезе не ствара само нови, комплекснији текст, већ и показује како жанрови могу коегзистирати и узнемиравати једни друге. Бајка као жанр, који се често одликује фантастичним и моралним мотивима, може „апсорбовати” или прихватити елементе басне и шаљиве приповетке, али тиме понекад губи неке своје основне карактеристике.

Пример 2: *Дјевојка бржа од коња*. Овде се може приметити мешавина демонолошког предања и бајке. Чињеница да се дејство помера у сферу фантастике, али уз задржавање неких мотива који су типични за бајке, представља динамично преплитање жанрова. Такав спој указује на дубоке културне слојеве који се и даље налазе у народним предањима и веровањима, али и на свест народа о постојању више слојева стварности (док стварни свет и фантастични свет коегзистирају).

Пример 3: Тешаново казивање о *Међедовићу*. У овом казивању видимо како бајка и хумор могу да се преплићу, а технике епике и загонетке додају слојеве динамике. Један елемент озбиљности, као што је борба за опстанак или истина, може бити измешан с комичним детаљима или пародијским моментима. Овакав процес комбинује разне елементе традиције и позива на разматрање целокупног стваралачког процеса, у којем не постоје чврсте границе жанрова.

Прожимање жанрова у народној књижевности, које В. Стефановић Караџић карактерише и у својим белешкама, открива дубоку и динамичну природу народног стваралаштва. Овај процес не само да доприноси развоју нових облика и жанрова, већ и показује богатство и флексибилност усмене традиције, која се изнова трансформише кроз контекст, интерпретацију и непосредну комуникацију са публиком.

Формулативност се односи на употребу стабилних, препознатљивих и често понављајућих елемената у оквиру усменог израза. Она представља поетичку и функционалну одлику усменог стварања, засновану на устаљеним формулама – лексичким, синтаксичким, стилским и наративним – које омогућавају лакше памћење, репродукцију и варијацију текстова. У процесу стварања, казивач/певач не ослања се на личну инвенцију у ужем смислу, већ на репертоар традицијом усвојених модела, које модификује или комбиновањем обликује нови садржај. Овај поетички механизам не значи стваралачко сиромаштво, већ представља начин уметничке типизације, у коме се преко ограниченог скупа елемената постиже изузетна разноврсност. Формулативност се у народној књижевности јавља у два основна облика: садржинском и изражајном. Они се преплићу и заједно граде системске елементе народнопоетске традиције. Формулативност, такође, омогућава импровизацију, јер даје наративну стабилност, а истовремено отвара простор за уметничко прилагођавање контексту и публици. У наставном процесу, изучавање формулативности може се повезати са развојем језичке свести, разумевањем поетских структура и истраживањем традиционалне културне логике. Поред тога, она омогућава повезивање са другим облицима уметности (нпр. реп музика, стенд-ап комедија), што отвара могућности за интердисциплинарно учење и медијску контекстуализацију.

У целини, формулативност у народној књижевности представља системско средство како у структури садржаја, тако и у изразу. Њена естетска и практична функција лежи у способности да омогући стварање, прилагођавање и трајност усмене уметности кроз генерације. Мотиви су основне тематске јединице народне књижевности. Теоријска дефиниција мотива варира: од ширег поимања као тематског јединства које се понавља у различитим делима, до уског схватања где мотив постаје најситнији недељиви елемент. Проп га дефинише као једночлану, функционалну јединицу приповедања. Мотиви се деле на: мотиве везане за носиоце радње, позадинске мотиве који одражавају материјалну културу или етичке норме, мотиве једночланих збивања, динамичке, уводне и статичне мотиве. Мотиви се у народној књижевности повезују у веће наративне целине – фабуле. Фабула је скуп међусобно повезаних мотива који прате узрочно-последични ток радње. Поновљивост у структури ових склопова одражава дубоку традицију у обликовању приче.

Типски ликови су чести у народној књижевности и представљају скуп општих психо-физичких карактеристика (нпр. вила²¹⁵, змај, трећи брат, оклеветани јунак, издајник, Арапин²¹⁶). Описи су најчешће статички мотиви формулативне природе. Заснивају се на хиперболизацији, посебно у описима предмета, оружја или лепоте јунакиње. У лирским

²¹⁵ В. Самарџија, 2008, стр. 247–249.

²¹⁶ В. Самарџија, 2008, стр. 189, 199.

песмама, опис може бити централни мотив, који успорава радњу али продубљује психологију ликова. Етичке компоненте обухватају обичаје, веровања, религијске и друштвене норме, често укључене у структуру приче као елементи провере или процене. Те норме представљају дух колектива стилизован кроз наративну форму.

Окупљени око ватре, људи су од давнина делили мисли, емоције, страхове и наде. У друштву је централно место припадало појединцу који је умео да својом песмом или причом заокупи пажњу слушалаца. Тиме су најдаровитији постајали преносиоци културне традиције, брусећи кроз време народни израз. Дуготрајна неписменост становништва на овим просторима омогућила је развој изузетно богате народне књижевности, којом су били одушевљени и страни аутори попут Ј. В. Гетеа.

Дела народне књижевности до нас су дошла у облику у којем их је В. Стефановић Карацић записао од најдаровитијих певача и приповедача. Још од античког доба, књижевност се делила на три рода: лирику, епiku и драму. У оквиру народне књижевности, слична подела укључује лирску и епску поезију, као и народну прозу. Посебну категорију чине кратки говорни облици (загонетке, пословице и сл.). В. Стефановић Карацић је уочио жанровске особености које је називао песмама „на међи”, указујући на нејасне границе између родова²¹⁷.

3.1. КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ НАРОДНЕ ЛИРСКЕ И ЛИРСКО-ЕПСКЕ ПОЕЗИЈЕ

Народна лирска поезија представља један од најстаријих видова поетског изражавања осећања (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 138). Проучавањем народне лирске поезије, као најстаријег вида књижевности, уочавамо генезу лирике као рода, као и генезу жанрова унутар лирске поезије. Народна лирска поезија се преносила усменим путем и преносила се с колена на колена. Од тренутка настанка лирске народне песме до данас она је променила свој првобитни облик, али није изгубила аутентичност. Сагледавајући једну народну лирску песму уочавамо њену слојевитост, јер преношењем песма није изгубила или изменила све архајске елементе, слојеве. Архајско је веома важна одлика лирске поезије, а на ту одлику указују сви проучаваоци лирске народне поезије. Зоја Карановић истиче да архајски корени имају митско-религијску и магијско-култичку функцију (Карановић, 2010, стр. 11). Народна лирска поезија је уско повезана са

---

²¹⁷ О „недоумицама” у проучавању народне књижевности у школи, првенствено прозног типа, пише Зона Мркаљ у Мркаљ, 2011, стр. 87–118. Посебно наглашене „недоумице” су: подела на родове и врсте (в. Милошевић-Ђорђевић, 2002, стр. 57–68; Самарџија, 2010а, 33–38), предања, разликовање предања и бајке, легендарна прича, шалјива прича, једноставни облици, мит, виц, примереност прозног текста узрасту.

митологијом, религијом и магијом. Народне лирске песме једино можемо разумети уколико смо „способни” да поменуто слојеве проучимо изоловано од других, а потом да их посматрамо заједно као књижевне творевине.

Нпр., лирска обредна поезија у себи садржи све поменуто слојеве, и религијски и магијски, јер се веровало у магију речи. Из угла књижевности немогуће је разумети једну обредну песму ако у њој јасно не видимо шта је обредно, а шта поетско и какав је однос та два елемента. У народном песништву се појављују пагански, старозавентни и новозавентни слојеви (Питулић, 2011, стр. 6, 79). Примањем хришћанства стара паганска вера није се у потпуности изгубила, она је опстајала заједно са хришћанском и тако су се мешале. Проучавањем усмених творевина пре примања хришћанства и након тога, постепено се увиђа колико је једна вера утицала на другу. Како то данас изгледа, показују нам савремена теренска истраживања фолклора.

Једно је сигурно, а то је да лирска народна поезија представља „палимпсест” где се уочава наслојавање, али где не видимо потпуно потискивање старијих слојева. Постоји велико неслагање око класификације народне лирске поезије. Различити поучаваоци фолклора различито класификују народну поезију водећи се сопственом методологијом и ставовима. Народна лирска поезија обилује различитим функцијама: магијском, религијском, поетском, те представља велики проблем фолклористима око класификација.

На крају се ипак задржава она подела на обредне и обичајне песме, где се јасно истиче разлика међу овим врстама. Разликовањем обреда од обичаја, разликујемо обредни циклус од животног циклуса (Пешикан Љуштановић, 2012, стр. 32). Обредне песме се изводе у одређено доба, када је магијска моћ тих песама најјача. Тако се крстоношке песме певају на Спасовдан, ђурђевске песме око Ђурђевдана, а лазаричке песме уочи Лазареве суботе. То је тренутак када су магијске моћи речи најделотворније и верује се да тад виша сила најбрже делује. С друге стране, обичајне песме су певане онда када би се за то указала прилика, без прецизних датума, скопчано са животом појединца. Нпр., стриљбарске песме су се певале приликом стриљбе која се могла одиграти у било које годишње доба, у било ком месецу и дану, само је потребно да се стекну услови за извођење стриљбе (кад дете напуни годину дана). Ова два слоја, обредни и обичајни, чине саставни део живота архајског човека, за кога је живот био „круг”.

О структури народне лирске песме се доста писало. Ана Вукмановић у својој студији Досадашња проучавања српске народне лирике даје преглед аутора и радова који су посвећени овом жанру народне књижевности. Она наводи: Хатицу Крњевић, Ненада Љубинковића, Зоју Карановић, Љиљану Пешикан Љуштановић, Дејана Ајдацића и друге

(Вукмановић, 2014, стр. 182–194). Читајући рад Ане Вукмановић, стиче се утисак да је највећи допринос науци о лирским врстама „усменог постања” са наших простора дала Хатица Крњевић својим теоријским утемељењем овог жанра народне књижевности.

У свом раду Лирски источници: из историје и поетике лирске народне поезије, Хатица Крњевић говори о композиционим моделима народне лирске песме. Она издваја: монолошки, дијалошки, описно-приповедни модел, приповедни сједињен са монологом и са дијалогом (Крњевић, 1986, стр. 130–139). Говорећи о композиционим моделима Хатица Крњевић проговора и о осталим најважнијим елементима народне лирске песме: емотивности, сажетости, сликовитости, музикалности, естетици народне лирске песме, као и о шаљивим елементима у народним лирским песмама.

Ваља напоменути још једно својство народне лирске поезије, које није својствено поезији, али је ипак у мањој мери присутно, а то је „наративност”. Наративност је најважније својство прозе, као такво очекујемо га у епским делима, бајкама, причама, где се појављује догађајност, радња. Када се дубље загледа у структуру народне лирске поезије, уочава се наративност, а њу треба тражити у описно-наративном, као загонци и у дијалошко-монолошком као одгонци (Крњевић, 1986, стр. 11). Као пример ове констатације можемо узети народну лирску љубавну песму Српска дјевојка, где у описно-наративном делу имамо загонетку кроз опис девојачког лица и понашања, да би тек у монолошко-дијалошком делу добили одговор зашто девојка не гледа ка небу као остале девојке. Лирска сажетост је, такође, у основи проучавања Хатице Крњевић.

Снежана Самарџија у књизи Увод у усмену књижевност говори о изражајним облицима формулативности: епитету, поређењу, паралелизму, градацији, хиперболи, понављању, асонани и бројним другим фигурама својственим и народној књижевности или само народној књижевности. Ауторка истиче важност изражајних облика формулативности за разумевање саме лирске песме. Изражајни облици формулативности помажу да се песма боље и лакше упамти, али и утичу на музикалност саме песме. Тако песма уз помоћ паралелизама, алитерације и асонанце бива музикалнија, иако је сама музикалност у основи лирске поезије.

О музикалности народне лирске поезије говори В. Стефановић Карачић истичући да се „у пјевању женских пјесама више гледа на пјевање него на пјесму”. Да би народна песма била естетски успешнија, морала је задовољити све услове који доприносе њеној музикалности. Многе читанке као додатни материјал нуде и звучне читанке, аудио-апаратуру, па се тако народна песма Наджњева се момак и дјевојка најпре прочита, а затим се ученицима пусти музичко извођење ове варијанте. Тако ученици боље упознају одлике

народне лирске поезије, њеног контекста, текста и текстуре. Међутим, не можемо највеће естетске домене народне лирске поезије везивати само за музикалност, већ то треба приписати њеној укупној специфичности.

„Своје највеће естетске домете она постиже у оним тренуцима када се оно што се збива у човјеку и око човјека исказује на посредан начин, у сликама и призорима у природи, који изнутра трепте људским емоцијама” (Митић, 2014б, стр. 138). Ова констатација се највише односи на обредну поезију, али и на остале жанрове народне лирске поезије. Те емоције унутар човека су одраз вере и наде. Без емоција више силе се не би умилоствиле. Једна обредна песма се сматра естетски успелијом уколико укршта све ове карактеристике.

Народна лирска поезија представља један од најважнијих стубова народне књижевности, али и израз колективне осећајности, веровања, обичаја и животне филозофије нашег народа. У настави књижевности у основној школи, ова врста поезије има посебно место, јер ученицима приближава народну културу на непосредан, емотиван и често шаљив начин. Кроз народне лирске песме ученици стичу увид у народне представе о свету, природи, љубави, породици, животу и смрти, али и увид у некадашњу народну машту, хумор и мудрост.

Наставни планови и програми обухватају разноврсне типове народне лирике: од шаљивих песама попут *Ја сам чудо видео*, *Мишија моба*, *Женидба Врапца Подунавца*, до љубавних (*Српска дјевојка*, *Љубавни растанак*), породичних, обичајних, обредних, посленичких и митолошких песама као што је *Вила зида град*. Ту су и нежне успаванке попут *Мајка Јова у ружји родила*, које сведоче о топлини и дубини породичних односа.

Контекстуализације ових песама у настави подразумевају не само разумевање њиховог лирског, тематског и емоционалног слоја, већ и постављање у шири културни, историјски и обредно-обичајни оквир. На тај начин ученици не уче само о песмама, већ преко њих уче о народу који их је стварао – његовим вредностима, страховима, надама и радостима. Управо зато народна лирска поезија у настави представља не само књижевни садржај, већ и важан део културне писмености младих генерација.

Истраживачи сматрају да су народне лирске песме најстарије. На то указују писани извори и ренесансни књижевници попут Никше Рањине, Петра Зоранића, Ханибала Луцића. Записе народне лирске поезије пре В. Стефановића Караџића налазимо с краја XVII века, а изузетан значај има *Ерлангенски рукопис* из периода око 1720. године, који се у настави Српског језика и књижевности и не помиње или је то изузетно ретко у трећем циклусу образовања.

Прва збирка В. Стефановића Карацића – *Мала прстонародна славеносербска пјеснарица* (1814) – садржи претежно лирске песме (100). В. Стефановић Карацић је народну лирику посматрао као „женске пјесме”, указујући на њену емотивну природу и блискост с природом и друштвеним контекстом у коме су жене биле доминантни извођачи овог вербалног фолклора. Као најстарије је издвојио обредне песме – краљичке и додолске. В. Стефановић Карацић је током свог рада формирао класификацију која је укључивала 20 подврста народних лирских песама, сврставајући их према функцији и садржају: свадбене, краљичке, додолске, жетелачке, љубавне, свечарске, обредне и др. Савремена класификација, коју је формулисао В. Недић, групише лирску поезију у шест основних категорија: религиозне песме – обухватају митолошке (о постанку света, небеским телима), хришћанске (са мотивима из канонских и апокрифних текстова) и слепачке (с карактеристикама библијских алузија); обредне песме – певане у оквиру празничних и календарских ритуала: коледарске, божићне, водичарске, лазаричке, додолске, краљичке и др., у којима се често преплићу соларни, аграрни и плоносни култови, а најдоминантнији култ је „предачки”; посленичке песме – тематизују рад и активности у пољу или домаћинству, попут жетелачких и жетварских песама; обичајне песме – обухватају песме везане за значајне животне догађаје: свадбе (свадбене, почаснице), рођење (песме о бабинама, успаванке), смрт (тужбалице), као и разбрајалице, молитвице и друге; љубавне песме – представљају најдинамичнију категорију, често испреплетану са осталим лирским формама; породичне песме – доносе односе унутар породице и свакодневни живот у заједници.

Народна лирска поезија представља жанровски сложен систем. За разлику од уметничке поезије, она је колективна по свом изворишту, условљена обредима, обичајима и друштвеном праксом. Њен израз је синкретичан – најстарија обухвата музику, плес, маскирање и ритуал. Емоције се исказују посредно – кроз слике природе, митске ситуације и симболичке радње, што јој даје изразиту културну и магијску димензију, ванестетска функција ових текстова је најдоминантнија и преко ње је могуће ученике повезивати са прасловенским контекстом и пансловенским идејама, па и са знацима хипотетичког прасловенског пантеона.

Народне лирске песме, које је В. Стефановић Карацић називао „женским” песмама, представљају један од три књижевна рода и карактеришу се сложеност и разуђеном жанровском структуром. Њихова специфичност огледа се у томе што појмови лирског израза као што су лично, индивидуално и субјективно, у овом контексту имају шире и колективније значење него у писаној књижевности. Субјективност народне лирике не

подразумева појединачни израз, већ могућу људску ситуацију која задржава колективну димензију. Емоције у народној лирској песми посредују се сликом или конкретном ситуацијом, а апстрактни појмови се изражавају кроз описе стварног света.

Народна лирска песма није самостални уметнички израз, већ је често условљена обредима, обичајима и радним активностима, што јој даје практичну примену и синкретичну природу. Извођење песме обично је праћено музиком, плесом, маскирањем и преоблачењем. Такође, свака народна песма живи на основу утврђених вербалних средстава, као и скупа обичаја, ставова и веровања који повезују заједницу и чине њену традицију. У народној лирској поезији слике и ситуације имају превасходно митско-религијску и магијску функцију.

Ученици кроз упознавање обредне поезије не само да стичу разумевање традиционалног света наших предака, већ развијају и свест о значају културне баштине, народне вере у снагу речи и заједништва. Песме се повезују са календарским циклусима и животним обредима, што доприноси бољем разумевању како је народни живот био уређен у складу са природом, годишњим добима и духовним потребама заштите и плодности. У том контексту, обредна поезија постаје живо сведочанство човекове тежње ка складу са светом и вишим поретком.

Први писани траг певања код Словена датира из IV века, а први помени народних лирских песама повезани су са црквеним забранама њиховог извођења, јер је хришћанско схватање света настојало да смањи утицај паганских обичаја.

Обредне лирске народне песме заузимају посебно место у српској усменој традицији као најстарији облик колективног поетског израза. Настале у дубокој прошлости, у време када су човеков живот и опстанак били тесно повезани са природом и њеним ритмовима, ове песме представљају јединствену везу између уметности, веровања и свакодневице. Њихова основна функција није била естетска, већ магијско-обредна: певане су са уверењем да реч, музика и покрет могу утицати на природне појаве, донети кишу, плодност, здравље или заштиту од несрећа – готово хомеопатски.

У оквиру наставе Српског језика и књижевности, ученици кроз обредне песме као што су коледарске²¹⁸ (мушке поворке, зимске песме у славу буђења природе, накнадно повезане са прослављањем Божића), лазаричке (женске поворке, пролећне песме у славу

---

²¹⁸ Коледа (колеђани) су, бележи В. Стефановић Карацић у *Српском рјечнику*, група момака који уочи Божића (6. јануара) иду од куће до куће, играју и певају коледарске песме, желећи домаћину и укућанима родну годину и здрав живот. Коледарске песме су зимске обредне песме које су се певале сваке године од 22. децембра до 7. јануара. Према веровању, песма је помагала младом Сунцу да ојача и победи таму. Сунце се у коледарским песмама приказује као млад коњаник, враћајући се из боја, доноси са собом светлост, радост и благостање.

бујања природе, накнадно повезане са васкрснућем библијског Лазара), додолске²¹⁹ (оказионалне, певане по потреби у сушне дане аграрне године, обично четвртком, који се сматрао даном бога Перуна) и друге, откривају како је народ користио уметност у практичне, али и духовне сврхе. Те песме се уче не само као поетски текстови, већ и као сведочанства старих веровања, обичаја и начина живота. Сажетост израза, синкретизам (спој речи, музике и игре), колективни дух и обредна функција ових песама представљају кључне елементе који се наглашавају у наставном процесу. У настави књижевности у основној школи, обредне песме служе као вредан инструмент за разумевање начина на који су наши преци доживљавали природу, живот и смрт. Ученици кроз ове песме упознају старе паганске и хришћанске обичаје, симболичне радње, сезонске циклусе и веровања која су обликовала народни свет. Песме у којима се прослављају годишње промене у природи – рађање, сазревање, старење и умирање вегетације – називају се обредне песме. Иако својом суштином припадају предхришћанској традицији, многе од њих су кроз време прилагођене хришћанској религији и повезане са великим црквеним празницима попут Божића, Лазареве суботе и Ускрса.

Обредне лирске песме представљају најстарији и најслојевитији облик српске народне поезије, настао у окриљу колективног живота и дубоко укореван у обичајима, веровањима и природним циклусима. Ове песме, тесно повезане са годишњим добима, календарским празницима и животним обредима, не само да одражавају традицију, већ су и сведочанство народне духовности, потребе за објашњењем света, али и за његовим утицањем помоћу магијске речи, песме и ритуала.

Обредне песме се класификују по циклусима у складу са годишњим добима:

Зимски циклус обухвата коледарске, божићне и богојављенске песме, које се изводе у част Сунца, новог живота и почетка године. У тим песмама се кроз симболичне радње и песме подстиче плодност и благостање.

Пролећни циклус обухвата лазаричке, ђурђевске, ускршње песме, које славе буђење природе, почетак пољопривредних радова и обнову живота. Свети Ђорђе се, нпр., у ђурђевским песмама приказује као пролећно божанство које својом појавом доноси топлину, плодност и здравље. Ђурђевданска обредност обележје је више конфесија и на различитим просторима, па би с тим у вези у школском систему била изузетно потентан материјал за шире контекстуализације, што најчешће није случај.

---

²¹⁹ Посебну улогу у летњем циклусу имају додолске песме које се изводе у сушним периодима, искључиво када је потребно дозвати кишу. Девојке или боље речено девојчице у поворци, од којих једна представља додолу украшену биљем, обилазе домаћинства, играју и певају обредне песме, најчешће у осмерцу са седмерачким припевом, док домаћини поливају водом главну од њих, тако имитирајући жељене дарове „с неба”.

Летњи циклус садржи краљичке, додолске, ивањске песме, које су најчешће веселе и пуне захвалности за дарове природе, али и усмерене на призивање кише, заштиту од суше и прославу зрелости вегетације.

Обредне песме се карактеришу сажетошћу, синкретизмом (спој текста, музике и игре), пригодношћу (везаност за одређени обред), колективним извођењем и магијско-обредним карактером. Њихов циљ је да обезбеде благослов, плодност, здравље, заштиту од несреће и успоставе хармонију између човека и природе.

Ученике у нижим и вишим разредима обредне песме упућују на вредности заједништва, поштовање природе и свест о сопственој културној баштини. Разумевање ових песама подразумева и разумевање времена у којем су настале – времена када је реч имала моћ, а песма била средство да се утиче на свет.

У том контексту, обредне народне лирске песме у настави нису само поезија прошлости, већ живи документ културног идентитета и духовности народа. Оне повезују ученике са природним ритмовима, породичним вредностима и обичајима, развијају емпатију према прошлости и подстичу поштовање према традицији.

Обичајне народне лирске песме чине значајан део српске усмене традиције, јер прате најважније тренутке у животу човека – рођење, прелаз у свет одраслих, ступање у брак и смрт. За разлику од обредних песама које су најчешће везане за природу и календарске циклусе, обичајне песме се изводе у оквиру породичних и животних ритуала. Њихова функција је истовремено естетска, култна и друштвена: кроз песму се учествује у ритуалу, изражавају емоције, али и преносе важне поруке и вредности заједнице. У настави књижевности, ове песме омогућавају ученицима да разумеју значај животних прелаза, улогу појединца у заједници и начин на који се народ кроз уметност односио према радосним и тешким тренуцима живота.

Свадбене песме представљају важан сегмент ових обичајних песама. Прате обреде који се изводе у оквиру женидбе и удаје и представљају симболички пут младенаца кроз који стичу нови друштвени статус. Ове песме обухватају све фазе свадбених обичаја – од припрема младенаца (купања, кићења, облачења) до обредног преласка невесте у младожењину кућу. У песмама се често препознају магични мотиви плодности, заштите од злих сила и обредне радње које обезбеђују срећан брак и потомство. Преоблачење невесте и даривање одеће има функцију симболичке трансформације – улазак у нову животну фазу, док вода, као симбол живота, често прати невесту у песмама као знак плодности и обнове.

У школском програму, поред ових песама, место налазе и шаљиве свадбене песме, које на сатиричан начин приказују неприкладне бракове или удруживање света живих са

натприродним светом, чиме се истовремено исмевају друштвене девијације и преноси важна поука.

Почаснице, као посебна врста обичајних песама, изводе се у породичном окружењу – на славама, свадбама или другим свечаностима. За разлику од јавно изведених ритуала, ове песме имају интимнији карактер и често величају појединца, његове врлине, јунаштво, витештво, или симболе као што су оружје и коњ. Присутни су и остаци паганских елемената, нарочито у прослави херојских подвига, што ове песме повезује с епском традицијом.

Посебан део чине тужбалице, песме које прате обреде смрти. Њихова улога је помоћ у прелазу душе у други свет, али и у утехи живих. Изводе се у специфичном контексту и одражавају дубоко укореења веровања у загробни живот, као и потребу за успостављањем духовне равнотеже након губитка. У тужбалицама се могу уочити и елементи магичке заштите, што их чини обичајно и религијски значајним.

Љубавне народне лирске песме, као посебна врста лирике, говоре о емоцијама, страстима, чежњама, али и о друштвеним и моралним ограничењима. Неретко су обликоване као прича о иницијацији, у којој младић или девојка пролазе кроз различите препреке како би остварили љубав. Крај ових песама може бити срећан – брак, или трагичан – растанак, смрт или забрањена љубав. У њима се одражавају етичке норме и социјалне баријере, а ученици кроз анализу ових песама лакше разумеју културне и друштвене вредности традиционалног света.

Обичајне народне лирске песме у настави представљају снажан извор културне и емоционалне писмености. Кроз њих ученици уче о значају заједнице, ритуала, породичних веза и духовности, као и о начинима на које је народ поетски обликовао сваки прелаз у животу – од колевке до гроба.

Породичне народне лирске песме представљају важан сегмент српске усмене поезије, јер осликавају унутрашњу динамику породичног живота, одражавајући и емоционалне и социјалне аспекте традиционалне породичне заједнице. Док обредне и обичајне песме прате важне прелазе у животу појединца (рођење, свадба, смрт), породичне песме развијају мотиве повезаности, блискости, сукоба и солидарности међу члановима породице, те приказују процес социјалне интеграције појединца у нову породичну структуру након брака.

У овим песмама јасно се огледа традиционална структура породице и њена хијерархија – улоге мужа, жене, мајке, деце, снаје, свекрве и зета. Певајући о односима међу члановима домаћинства, народна песма изражава колективне вредности

традиционалне културе, као што су поштовање старијих, међугенерациска солидарност, оданост и пожртвовање, али и конфликте који настају услед тих истих норми.

Посебно су заступљене песме које приказују нежну и заштитничку љубав мајке према деци, сестринску бригу, или оданост брата. Ове песме истичу интимне, личне емоције унутар строгих патријархалних оквира, при чему жена често заузима позицију емотивног језгра породице – као мајка, сестра или снаја.

Породичне песме такође функционишу као чувари архаичних социјалних односа, у којима се често препознају и трагови предхришћанских, митолошких мотива. Тако, на пример, мајка у песмама није само родитељ, већ и симбол природе, заштитница, или медијатор између света људи и света натприродних сила. Понекад су односи међу члановима породице представљени у виду моралних поука, чиме ове песме добијају и васпитну улогу.

Посебан облик породичних песама су успаванке, које се изводе као део вечерњег ритуала у комуникацији између мајке и детета. Иако наизглед једноставне, успаванке имају вишеслојну функцију: осим што умирују дете и подстичу сан, оне у себи носе магично-обредни и заштитнички карактер, настојећи да удаље несаницу, болест или зле силе. Успаванке су често испеване у једноставним, музички прилагођеним обрасцима, са мелодијским понављањем и топлим, умилним лексиком, у којој се одражава брига за физичко и духовно здравље детета.

Садржај успаванки најчешће обухвата жеље за добрим здрављем, лепотом, срећом и дугим животом, а често се у њима појављују симболични ликови (санак, месец, анђео, цвет, пчела) који имају улогу чувара детета. Неке успаванке садрже и вербалне чаролије, као што су понављања речи, магичне формуле или призивање сна, што указује на њихову дубоку везу са архајским веровањима и ритуалима заштите.

У наставном програму основне школе, породичне песме представљају важан ресурс за развој емпатије, разумевања породичних односа и социјалних улога. Ученици кроз њих уче о значају породице у традиционалној култури, о вредностима заједнице, али и о емоционалним световима ликова који су део породичне целине. Кроз анализу породичних песама развија се способност ученика да препознају универзалне људске теме у традиционалном књижевном облику, као што су: љубав, брига, жртва, растанак, смрт, и животни циклус.

Истовремено, ове песме пружају могућност да се ученицима укаже на социјално-историјски контекст у којем су песме настале – патријархални модел породице, сеоски начин живота, традиционалне вредности и обичаји. Поред тога, кроз личну интерпретацију

ученици могу да упореде приказе породичних односа у народној поезији са савременим искуствима и сопственим породичним вредностима.

Укључивањем породичних народних песама у наставу, ученицима се пружа могућност да кроз поетски израз уђу у дубљу емотивну и културолошку комуникацију са сопственом традицијом, али и да развију сензибилитет за блискост, пажњу и разумевање других.

Посленичке народне лирске песме представљају поетску рефлексију на свакодневни рад и традиционалну поделу улога у сеоској заједници. Оне се везују за обављање различитих физичких и занатских послова и представљају јединствен спој практичне функције, колективног искуства и лирске емоције. Ове песме се најчешће изводе током рада – у пољу, на пашњаку, у домаћинству или унутар задруге – и служе као средство организовања темпа рада, подстицања заједништва и очувања психичке снаге унутар тешког физичког ангажмана.

У основи ових песама налази се уверење да рад није само економска, већ и духовна категорија, дубоко укореењена у космичком поретку. Многе посленичке песме садрже трагове митолошких представа – о божанском пореклу рада, о првом човеку који је научио да оре или тка, као и о магијској снази речи изговорене током рада. Оне доприносе одржавању веровања да је рад не само нужност, већ и обред, начин одржавања хармоније између човека и природе.

Ове песме се класификују према врсти посла уз који се певају – пољопривредне песме: орање, жетва, копање, брање; занатске и кућне песме: предење, ткање, шивење, ваљање вуне; чобанске песме: певају се док се чува стока, често изражавају љубавну тугу, усамљеност или чежњу; песме уз мобу (удружени рад): певају се приликом колективног рада (нпр. моба за жетву или градњу куће) и имају друштвено-ангажовану и често шаљиву форму, служећи и као облик социјалне интеракције.

Посленичке песме имају изразито колективан карактер, али истовремено дозвољавају и израз личног осећања – љубави, туге, наде или радости. У њима се често појављују мотиви обраћања природи, што указује на архајско схватање света у коме човек живи у динамичној равнотежи са земљом, сунцем, водом и биљем.

У женским посленичким песмама (предење, ткање, жетва) често је присутан и љубавни мотив, јер је радни простор био и простор социјализације, као и могућност да се изрази интимно осећање. Такве песме спајају љубавну и посленичку тематику, наглашавајући важну улогу жене у и економском и емоционалном животу заједнице.

Подела рада у овим песмама је јасно диференцирана: мушки радови (орање, жетва, чобанлук) носе одлике физичке снаге и заштите заједнице, док женски радови (ткање, предење, вез, домаћинство) одражавају бригу за породицу и наставак традиције. Ипак, ова подела није хијерархијска, већ комплементарна, јер оба пола кроз свој рад доприносе одржању економског и друштвеног поретка.

Функције посленичких песама: ритмичка – помажу у одржавању ритма и темпа рада (нпр. жетвене песме); магијска – призивају плодност, добру жетву, здравље и благостање; социјална – јачају дух заједништва, подстичу комуникацију и солидарност; едукативна – преносе знања, вештине и вредности на млађе генерације; емоционална – омогућавају лични израз усред колективне активности.

У школском контексту, посленичке песме омогућавају ученицима да упознају радну културу традиционалне заједнице, као и поетски одраз тог света. Анализа ових песама подстиче развој критичког мишљења о друштвеним улогама, вредности рада, поштовању природе и животне заједнице. Ученици кроз њих стичу увид у етички и духовни значај рада, који је у традиционалној култури био саставни део личног и колективног идентитета.

Осим тога, повезивањем ових песама са данашњим облицима рада, наставник може омогућити интердисциплинарни приступ – повезујући књижевност са историјом, географијом, музичком културом и грађанским васпитањем.

Шаљиве народне лирске песме заузимају посебно место у традицији усменог песништва, јер хумор у овом корпусу није само извор забаве, већ и средство друштвене критике, психолошког растерећења и обредне катарзе. Ове песме, најчешће кратке форме и лаког ритма, ослањају се на комичне ситуације, неочекиване обраће, иронију, хиперболу и алегорију, не би ли публици пренеле одређену поуку, или је напосто насмејале. Иако наизглед лаке и забавне, шаљиве песме садрже дубље слојеве значења: указују на друштвене неправде, исмевају људске мане, проблематизују родне односе и преиспитују утврђене норме понашања у заједници. Животиње као главни ликови у овим песмама – попут врапца, мачке, миша – играју симболичке улоге, представљајући типизоване људске особине и уносећи алегоријски ниво у песму. Тако, кроз хумористичке ситуације у којима се појављују „младожења” врабац, прождрљива невеста или смешно изведена женидба, слушалац (или данашњи читалац) препознаје архајске облике народне духовитости, али и колективно преиспитивање моралних и социјалних категорија. Хумор у овим песмама варира од безазленог до саркастичног, често служећи као средство социјалне контроле, док њихова приповедна структура и лексичка разиграност чине овај тип лирике изузетно приступачним и подстицајним за млађе генерације у наставном контексту. Шаљиве песме,

иако по тону лаке и ведре, у себи носе и снажан облик усмене филозофије, у којој се смејање користи као начин разумевања света.

Митолошке народне лирске песме представљају најстарији слој усмене поезије, сачуван из доба паганских веровања и архајских светоназора. У њима се одражавају космогонијске представе старих Словена, веровање у анимистички свет у којем свака појава у природи – Сунце, Месец, звезде, муња, гром, дрво или камен – поседује душу, осећања и дејствену моћ сличну људској. Песме овог типа тематизују однос човека према натприродном, настојећи да појасне порекло света и уреде космички поредак путем поетских слика. Често су јунаци ових песама митолошка бића као што су виле, змајеви, аждаје, персонификоване небеске силе и стихије. Виле се јављају као заштитнице, сестре или саборци људских јунака, понекад као градитељке небеских тврђава или посреднице између светова. Месец и Сунце појављују се као женидбени или свадбени јунаци, улазећи у симболичке везе са звездама, облацима или вилама. У тим песмама се митолошко и људско преплићу, па тако Сунце жури да огреје сирочад, Месец проси девојку, а звезда Даница постаје објекат поређења у опису женске лепоте. Митолошка лирика, иако поетска по форми, у себи чува фрагменте древне религије, архетипске обрасце и антропоцентричне представе о свету као живом и испреплетаном систему. Посматране из савременог угла, ове песме имају непроцењив значај за разумевање колективне психе и симболичког

„Виле живе по великим планинама и по камењарима око вода. Вила је свака млада, лијепа, у бијелу танку хаљину обучена, и дугачке, низ леђа и прси распуштене косе. Виле ником неће зла учинити докле их ко не увриједи (нагазивши на њихово коло, или на вечеру, или друкчије како), а кад их ко увриједи, онда га различно наказе: устријеле га у ногу или у руку, у обје ноге или у обје руке, или у срце, те одмах умре.” (Караџић, 1966)

Формална организација народне лирске песме открива различите поступке исказивања осећања. Поступци приповедања представљају начин уметничке организације приповедних јединица у целину, укључујући повезивање епизода и мотива, однос реалистичних и фантастичних елемената, као и удео хуморних компоненти. Паралелизам, као процес упоређивања супротних појмова (нпр.: добро/зло, живот/смрт, човек/природа), представља основни конструктивни принцип многих фигура у народном песничком језику. У народној лирици паралелизам функционише и као стилска фигура и као оквир композиције. Често песма има два микросегмента повезана директно или метафорично, као у свадбеној почасници „Јеленак ми гору ломи, путак да му је; за њим иде кошутица, тек друг да му је”, где симболи и обредни контекст појачавају израз осећања.

Други важан облик компоновања јесте надовезивање или степености, ланчани склоп, где се низ догађаја или појава међусобно повезује у градацијском односу. Такав низ обично има три члана и често се јавља у свадбеним песмама које апострофирају чланове породице које невеста напушта, као и у песмама намењеним званицама (барјактару, старом свату, куму, деверу).

Уклапање епизода у приповедни ток не подразумева спајање наративних линија, јер се сегменти најчешће везују за портретисање ликова и основну радњу. Народна лирска поезија обично комбинује реалистичне и фантастичне елементе. Карактеристична је митолошка фантастика, у којој су пагански слојеви преплетени с хришћанским религијским представама и реалним елементима. Обредна фантастика кроз ритуале неутралише доживљај чуда, што омогућава да се чудо прихвата као могуће.

Језичко изражајно средство којим се неко својство или стање објашњава и истиче довођењем у везу са неким познатим појмом назива се поређење. У народу су честа поређења. Нпр.: жут као жито, дебео као: буре; глуп као: врата; јак као: медвед; брз као: зец; добар као: овца; међу вуковима, стидљив као: мачак и миш.

Посебан значај имају и песме „на међи” – лирско-епске песме у којима се преплићу елементи оба рода. Ту спадају баладе, романсе, легенде и бајке у стиху. Оне имају радњу, главне јунаке и субјективно осећање, а често обрађују породичне и емотивне теме.

Говорећи о лирско-епским врстама, говоримо о творевинама које у себи садрже поетичке одлике лирике, епике, али и драме. Ове песме не можемо сврстати ни у епске ни у лирске, те је зато у науци о књижевности настала трећа група, лирско-епске врсте.

Још је В. Стефановић Карацић говорио о овом проблему називајући ове песме – песмама на „међи”. „Овакве су пјесме наличније на јуначке, него на женске, али би се тешко чуло да и људи пјевају уз гусле, а због дужине не пјевају се ни као женске него се само казују” (према Самарџија, 2007, стр. 71).

У *Речнику књижевних термина* народна балада се дефинише као народна песма коју обележава јединство неједнако заступљених чинилаца епског, лирског и драмског израза. Балада има наративни карактер, а прича се казује или пева у трећем лицу (сродност са народном епском песмом), док је радња значајно условљена и дубоко прожета емоцијом (сродност са народном лирском песмом, што смо ми опазили као доминантнију категорију и сличност) (Živković, 1985, стр. 62–66)²²⁰.

Овај жанр народне књижевности одликује се одсуством мотивације јер је све у сугестијама. Појављује се скривање уместо откривања, слутња уместо сазнања,

---

²²⁰ Уп. Krnjević, 1973; Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 21–23.

изостављање пуних имена и спољашњих описа јунака и места збивања. Као такав жанр народне књижевности, балада даје главну улогу читаоцу, који у лавиринту тамних места баладе мора пронаћи адекватне излазе, односно мора кроз сугестије доћи до адекватног тумачења дела.

У наставном плану и програму за осми разред ученици добијају две обавезне народне баладе: *Хасанагиница* и *Женидба Милића Барјактара*. Прва балада коју је забележио Алеберто Фортис, говори о трагичној судбини Хасанагинице, док је друга балада женидбеног карактера, тј. можемо је изучавати као женидбену песму. У балади *Женидба Милића Барјактара* ученици препознају свадбене обичаје и њихове функције, које су научили у шестом разреду основне школе бавећи се свадбеним народним лирским песмама. Хасанагинца се изучава и у средњој школи јер је непоновљиви пример народне баладе.

Новија издања читанки поред народне баладе препоручују и Симовићеву истоимену драму. То је добар корак у развоју свести о народној књижевности и њеном значају. Она је инспирисала савремену драму, али и остале жанрове ауторске књижевности, као и филма, опере итд. Драма отвара сва она места која су у балади скривена или само сугерисана. Ученици након анализе народне баладе приступају драми и тако стварају комплетнију слику о Хасанагиници. Ово је јединствено решење које ученицима даје могућност да овладају и поетиком народне баладе и поетиком савремене драме.

Поред баладе у осмом разреду се појављује и жанр романсе, који се поетички разликује од баладе. У *Речнику књижевних термина* романса се дефинише као лирско-епска народна песма, по карактеру ведра, често хуморна, са изненадним преокретима у радњи и често неочекиваним решењем. Тема која у романсама преовлађује је љубав, и то чулна, еротска. После наглашено драматичног заплета, расплет разноликих љубавних доживљаја у романси је према правилу срећан. (Živković, 1985, стр. 674–675)²²¹ Романса *Стојан и Љиљана* говори о љубави и лепоти двоје младих чија имена налазимо већ у наслову. За разлику од баладе, свет романсе је ведар, оптимистичан и усхићен. Јунаци романсе на сваки начин покушавају да изјаве љубав вољеном бићу, па често њихови покушаји могу бити хуморно интонирани. Фолклористи истичу да је пољзеније користити термин лирско-епска песма, а не термине балада и романса или користити ове термине условно (Видаковић Петров, 2014, стр. 198).

Ученици након анализе романсе уочавају да се балада и романса разликују, али такође уочавају и сличности које сигурно постоје, имајућу у виду да припадају истој

---

²²¹ Уп. Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 220.

скупини песама. Од образовних стандарда: СЈ.1.4.2. разликује типове књижевног стваралаштва (усмена и ауторска књижевност). СЈ.1.4.3. разликује основне књижевне родове: лирику, епику и драму. СЈ.1.3.15. одређује значења непознатих речи и израза на основу њиховог састава и/или контекста у коме су употребљени (једноставни случајеви). СЈ.1.4.2. разликује типове књижевног стваралаштва (усмена и ауторска књижевност) СЈ.1.4.5. препознаје различите облике казивања у књижевноуметничком тексту: нарација, дескрипција, дијалог и монолог. СЈ.1.4.7. уочава битне елементе књижевноуметничког текста: мотив, тему, фабулу, време и место радње, лик.²²²

Како се ученици са баладом и романсом срећу и у трећем циклусу образовања, где се шире упознају са поетичким одликама поменутих жанрова, важно је указати на образовне стандарде тог нивоа: СЈК.3.2.1. чита, доживљава и самостално тумачи књижевноуметничка и књижевнаучна дела из обавезног школског програма, као и додатне (изборне) и факултативне књижевноуметничке и књижевнаучне текстове; током интерпретације поуздано користи стечена знања о стваралачком опусу аутора и књижевноисторијском контексту. СЈК.3.2.2. влада књижевнотеоријском терминологијом и теоријска знања адекватно примењује у тумачењу књижевноуметничких и књижевнаучних дела која су предвиђена школским програмом и других дела ове врсте различитих жанрова, изван школског програма СЈК.2.2.1. интерпретира књижевни текст увидом у његове интеграционе чиниоце (дживљајни контекст, тематско-мотивски слој, композиција, ликови, форме приповедања, идејни слој, језичко-стилски аспекти...). СЈК.2.2.2. познаје књижевнотеоријску терминологију и књижевнотеоријска знања адекватно примењује у тумачењу књижевних дела предвиђених програмом.²²³

3.2. КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ НАРОДНЕ ЕПСКЕ ПОЕЗИЈЕ

Са народном епском поезијом ученици се упознају веома рано, већ у трећем разреду основне школе. У разредној настави примат преузима народна проза, док је поезија мање заступљена. У предметној настави епска поезија постаје доминантна у односу на друге жанрове народне књижевности. Од петог до осмог разреда ученици детљано упознају поетику епске народне поезије проучавајући је према тријади В. Стефановића Караџића и према ограниченим тематским круговима.

Под народном епском песмом подразумева се творевина у којој је опеван одређени догађај или какав јуначки подвиг (Самарџија, 2007, стр. 5). Овом дефиницијом показујемо

²²² https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2023]

²²³ https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi [23. 9. 2023] Уп. <https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/> [4. 10. 2024]

основне разлике између епских и лирских народних песма. Лирске народне песме опевају осећања и емоције, док епске говоре о догађајима и подвизима јунака. Међутим, како смо напред рекли, говорећи о одликама лирске народне поезије, лирска и епска песма не искључују једна другу, већ се и у епским песмама појављују лирски пасажии, али и у лирским имамо наративност, изражену у мањој мери. Доказ за овакво тврђење су народне баладе које представљају спој епског, лирског и драмског. О томе смо више говорили у одљеку о лирско-епским врстама.

Причање о јунацима и догађајима није својствено само епским песмама већ и старијим врстама као што су тужбалице. Код тужбалица се лирским средствима проговара о јунацима и догађајима. Поводом *Антологије јуначких народних песама* Војислав Ђурић проговара о генези народне епске поезије, истичићи да се она развијала паралелно са развитком друштва, култа предака и мита, али да је на настанак народних епских песама утицала народна бајка, која је најближа народним епским песмама (Ђурић, 1989, стр. 9).²²⁴

У лексикону *Народна књижевност* народна епска песма се дефинише као песма која приповедним начином опева какав значајан догађај или пажње вредан догађај у друштвеном јавном деловању човека (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 82), из дефиниције реч догађај говори доста о поетици народне епске песме. Догађај је кључан за епску песму, без њега епска песма не би постојала. Догађајност, радња, динамичност одвајају епску песму од лирске песме.

О епској техници писао је П. Павличић у *Уводу у књижевност* (Pavličić, 1986, стр. 531–562). Догађај о којем епска песма пева збива се у епском свету који је сама заједница изградила, у свету који није фиктиван, а ни потпуно историјски. (Деретић, 2007, стр. 369). Епски певач казује о неком збивању из далеке прошлости. Прича се одвија јасно и целовито како би се слушаоцима предочио догађај. Приповедање мора бити исцрпно. Казивање често прелази у приказивање, јунаци узимају реч, те се приповедање може развити у виду монолога или дијалога јунака.

Ова одлика епске песме омогућава транспозицију епске песме у драму. Монолог и дијалог у епским песмама чине зачетак мале драме. Епске песме, такође, имају јунака који се сукобљава са околином или другим великим јунацима. Као одлика епске песме, појављује се и ретардација, односно успоравање главне радње уз помоћ епизода, дигресија и др. То омогућава епском певачу да опише све на шта наиђе: простор, одећу, оружје и др.

---

²²⁴ Митски слој епске песме је прва додирна тачка са народном бајком, али поред тога треба скренути пажњу на ликове, на структуру бајке и епске песме, и др. И ова идеја, као и она о пореклу епике из тужбалица, остала је ван оквира дисертације, иако може бити добар оквир за контекстуализације.

Ова особина епске поезије је карактеристична за већу форму од епске песме, а то је еп. (Živković, 1994, стр. 123). Епски певач користи епску објективност приликом излагања догађаја. Он не показује сопствене осећаје и емоције. Он говори смиреним, узвишеним и свечаним тоном о јунаштву и минулим временима. Стих епске поезије је епски десетрац који је метрички стабилан. Епске песме обилују формулама или општим местима које епски певач користи како би се песме брже упамтиле и преносиле.

На крају ваља напоменути још једну важну одлику епске поезије као народне творевине, а то је варијантност. Могућност да се једна песма јави у више варијаната, које се по нечему разликују од претходних.

Епска поезија се углавном певала уз гусле тематизујући националну прошлост (историју), народно предање и митологију. У својој књизи *Вукови певачи* В. Недић исцрпно говори о најважнијој спони у народном епском песништву, а то су певачи од којих је В. Стефановић Караџић чуо и забележио епске песме.

Међу њима, најпознатији су: Старац Милија, Тешан Подруговић, Филип Вишњић, Слепа Живана²²⁵, Слепица из Гргуреваца и бројни други (према неким рачунањима било их је 77). Недић истиче класификацију певача В. Стефановића Караџића на добре и лоше.

В. Стефановић Караџић истиче: „Рђав певач и добру песму рђаво упамти и покварено је другоме пева и казује; а добар певач и рђаву песму поправи према осталим песмама, које он зна. Тако ја мислим, да какав Подруговић данас чује најгору песму, он би је после неколико дана казао онако лепо по реду, као што су и остале његове песме; или је не би никако ни упамтио, него би казао, да је то будалаштина, која није за памћење и казивање” (Караџић, 1985, стр. 378).

В. Стефановић Караџић истиче да је важно од кога записује епску песму и чини се као да је В. Стефановић Караџић у томе заиста успевао јер је бележио врхунске варијанте народних епских песама. Наведимо народну епску песму *Бановић Страхиња*, коју је записао од Старца Милије, а која данас представља најпознатију епску песму која је инспирисала Михиза да напише истоимену драму. Варијанта Старца Милије налази се и у школском систему.

Што се тиче групације епских народних песама, В. Стефановић Караџић их је овако груписао: 1) најстарије јуначке песме налазе се у другој књизи; 2) песме средњих времена налазе се у трећој књизи; 3) песме новијих времена налазе се у четвртој књизи. Оваква подела народних епских песама задржала се у школским уџбеницима, па се епске песме у предметној настави изучавају према том принципу.

---

²²⁵ В. Клеут и др., 2014, стр. 114–129.

Песме старијих времена у које убрајамо и неисторијски тематски круг²²⁶, преткосовски, косовски и поковски, изучавају се у петом и шестом разреду. Овоме треба додати и тематски круг народних епских песма о Марку Краљевићу, који је заступљен још у разредној настави. Песме средњих времена, у које спадају хајдучки и ускочки тематски кругови, изучавају се у седмом разреду. Песме новијих времена, оне о ослобођењу Србије, ученици упознају на крају основног образовања.

Говорећи о епској поезији и њеној композицији неизоставно је говорити о формулама²²⁷ које смо поменули у уводном делу рада као одлику целокупне народне књижевности. Формуле су доминантне и важне у изградњи епске песме јер олакшавају памћење песме. Снежана Самарџија истиче да су то стабилни елементи који се постојано понављају и могу се јављати у распону од једне речи до целих композиционих струкура (Самарџија, 2007, стр. 52). Композициони модел народне епске песме сличан је драми, јер садржи: експозицију (увод), заплет, кулминацију, перипетију и расплет.²²⁸

У експозицији се појављују инцијалне формуле, којима се директно апострофирају ликови. Попут бајке, и у епским песмама је непоходно да се наруши равнотежа како би отпочео заплет. Радња доживљава свој врхунац (кулминацију) и након тога следи изненадни обрт (перипетија). Финалним формулама епски певач завршава епску песму. Овако сагледана народна епска песма одликује се чврстом структуром и динамичном радњом. Динамичност народне епске песме огледа се у сталном присуству напетости, јунак непрестано наилази на препреке, сукобљава се са непријатељима што доводи до преокрета радње. Од облика казивања у епским песмама појављују се: монолог, дијалог, дескрипција и наратија. Проучавајући народну епску поезију, закључујемо да је најдоминантнији облик казивања наратија и дијалог, док су монолог и дескрипција ређе појаве.

У настави Српског језика и књижевности у основној школи, садржај народне епике представља се кроз кључне јуначке песме и историјске теме које одражавају богатство и

---

²²⁶ Снежана Самарџија предлаже да се уместо циклуса користи тематски круг имајућу у виду шта прецизно означава циклус песама, који се тиче народне лирике.

²²⁷ Милман Пери (Milman Parry) и његов ученик Алберт Лорд (Albert Lord) поставили су темеље парадигме усменог стваралаштва у проучавању епске поезије. Пери је 30-их година прошлог века истраживањем југословенске епике показао да народна поезија почива на формулном систему и импровизацији унутар традиције, док је Лорд у делу *The Singer of Tales* (1960) додатно развио ову теорију, истичући улогу „песника” као носиоца колективног знања и контекста. Њихова открића имају посебан значај за разумевање структуре и преноса народне књижевности, укључујући и њену образовну примену. В. Лорд, 1990. Уп. Antonijević, 2023, стр. 55–57.

²²⁸ Ово је један од разлога настанка савремене драме са епским предлошком, јер су епске песме драме у малом. Оно што драма додаје јесте видна мотивација ликова, то јест оправдање за какво делање јунака. Ученицима старијих разреда може бити од користи драма за разумевање „тамних” места епске поезије, али и других усмених врста. Најновија реформа образовања поред изучавања народне баладе *Хасанагиница*, додаје и Симовићеву истоимену драму, што ученицима олакшава разумевање и једног и другог жанра.

дубину наше народне традиције. Ученици се упознају са најпознатијим јунацима и догађајима, почев од народних епских песама о Марку Краљевићу, као што су *Марко Краљевић и бег Костадин* и *Орање Марка Краљевића*, где се истичу мотиви храбрости, част и народне мудрости. Баладе попут *Милош у Латинима* и *Јетрвица адамско колена* уводе децу у сложенији емоционални и историјски контекст. Значајне историјске теме и јунаци настављају се песмама као што су *Свети Саво*, *Зидање Скадра* и *Женидба Душанова*, које повезују народну поезију са средњовековном прошлошћу. Косовски тематски круг песама, као што су *Цар Лазар и царица Милица*, *Смрт Мајке Југовића* и *Косовка девојка*, наглашавају патриотизам, жртву и колективни идентитет народа. Кроз песме о различитим јунацима, попут *Диоба Јакишића*, *Смрт војводе Пријезде* и *Ропство Јанковић Стојана*, ученици сазнају о историјским и митским слојевима који су сачињавали срж народног памћења. Историјски догађаји као што су *Почетак буне против дахија* и *Бој на Мишару* приближавају им борбу за слободу и националну свест.

Сви садржаји се темеље на принципима објективног и хронолошког приповедања, са нагласком на развијеној фабули, епским формулама и понављањима, што све помаже памћењу и разумевању. Такође, кроз епске форме које комбинују наратију, дијалог и описе, ученици стичу осећај за народну културу и важност колективног сећања, што их упућује у основне вредности и историјски идентитет српског народа.²²⁹

Народна епска поезија заузима централно место у корпусу народне књижевности, како по обиму, тако и по утицају на национални културни идентитет. Њене контекстуализације у настави, као и у научном проучавању, подразумевају приступ који превазилази формално-естетске оквире и укључује историјске, антрополошке, културолошке и педагошке димензије. Циљ овог одељка је да прикаже кључне аспекте који омогућавају дубље и функционалније разумевање епске поезије у савременом образовном и истраживачком контексту.

Епика (грч. епикос – реч, говор, прича) представља књижевни род који се темељи на приповедању стварних или измишљених догађаја, уз описивање јунака, простора и времена у којима се радња дешава. У оквиру народне књижевности, епика се посебно истиче својим објективним тоном, хронолошким приповедањем и колективном функцијом, јер чува сећање на историјске догађаје, јунаке и вредности једне заједнице.

Кључне карактеристике народне епске поезије су: објективност – приповедач (наратор) безличан је, не изражава лична осећања, већ хронолошки и мирно излаже догађаје; ретроспективност – радња се односи на значајне догађаје из прошлости, често

---

²²⁹ О културном и историјском контексту српске епике у делу В. Стефановића Карацића пише емерита Љиљана Пешикан Љуштановић (2020, стр. 35–51).

историјски обликоване или митологизоване; колективна репрезентативност јунака – ликови не представљају појединце у психолошком смислу, већ архетипске фигуре – јунаке, владаре, мајке, девојке – који симболизују вредности заједнице; развијена фабула – Приче имају јасну узрочно-последичну структуру, са уводом, заплетом, кулминацијом и расплетом; описивање простора и догађаја – простор, време и физички изглед јунака често се детаљно описују, али у служби наративне функције; наративни дијалог – дијалози су у функцији приповедања, а не драматизације – не развијају психолошку дубину, већ покрећу радњу; епска опширност – радња је проширена епизодама, дигресијама и понављањима, што омогућава успоравање радње (ретардацију) и наглашавање појединих мотива. Све ове особине чине епску поезију не само уметничким изразом, већ и чуварком колективног памћења. У нашој народној традицији, посебно у песмама косовског и хајдучког тематског круга, ове одлике долазе до пуног израза.

Под епском техником подразумева се скуп књижевних поступака и стилских средстава који обликују начин приповедања у епској поезији. Ова техника није произвољна, већ проистиче из народне традиције и захтева јасну композицију, препознатљиву структуру и формуле које омогућавају меморисање и репродукцију текста.

Кључне компоненте епске технике су: увод у приповедање – често је кратак и одмах представља предмет приповедања и главне јунаке; техника увођења директно у центар збивања, без опширног уводног контекста омогућава динамичност радње и моментални улазак у конфликт или заплет; ретардација (успоравање радње) како би се појачао ефекат ишчекивања или се развили споредни мотиви: дигресије – одступања од главног тока радње, често у виду анегдота, описа, историјских осврта, епизоде – заокружене целине које имају унутрашњу структуру и служе као засебне приче унутар већег наратива, понављања – устаљене формулације и изрази који се више пута појављују, служећи и као помоћна меморијска средства.

Народна епика карактерише се разноврсним стихованим моделима, који утичу на ритам, мелодију и начин казивања. Структура стиха је кључна за разликовање периода и стилских слојева унутар традиције епског певања. Најзаступљенији стих у епској народној поезији је епски десетерац, који има цезуру после четвртог слога, што омогућава јасан ритам и мелодијску поделу. Доминира у народним епским песмама од средњег века па до краја XIX века. Ритмичка и звучна једноставност олакшава меморисање и усмено извођење.

Бугарштице су старији облик народне епске песме, јављају се у записима од XV до XVII века. Њихова основна обележја су: дугачак стих (од 12 до 20 слогова), најчешће

петнаестерац или шеснаестерац. Карактеристичан је успорен ритам и висока формулаичност израза. Често садрже рефрен – посебно у шестерцу – који уноси ритмичко понављање. Тематски покривају старију историјску епику, нарочито Косовски бој и јунаке као што су Милош Обилић и Сибињанин Јанко. Ретке су у народној свести данашњице, али значајне за историју епског певања.

У савременим издањима и транскрипцијама врши се подела народне епске поезије ради прегледности, обично на: дијалошке целине, описне целине, наративне сегменте. Ова функционална подела не одражава структуру која би била присутна у усменом извођењу, већ служи анализи и образовној интерпретацији.

Јунак представља централни лик у народној епској поезији. Он није само појединац, већ и симбол колективних вредности и судбине народа. Историјски јунаци: личности из стварне историје, као што су кнез Лазар, Милош Обилић, Вук Бранковић. Легендарни јунаци: митски или полумитски ликови, нпр. Марко Краљевић. Анегдотски и локални јунаци: мање познати, али важни за одређене заједнице или приче. Карактеристике јунака: храброст и витештво – неустрашивост у борби и одбрани народа; поштовање части и достојанства – важан елемент епске етике; лојалност и оданост заједници и вери; трагични елементи – често јунак пролази кроз велике жртве и страдања; колективна улога – јунак у песми често представља цео народ или друштвену групу. Јунак је идеалтипски – симбол снаге, мудрости и правде. Његове врлине и мане служе као модел и упозорење. Он је често тесно повезан са историјским местима и значајним биткама. Ликови и догађаји у песми оличавају културно-историјски контекст народа.

Народна епика настаје у специфичним историјским условима – у време друштвених потреса, поробљивања, борбе за очување идентитета и колективног сећања. Управо у том контексту, епске песме преузимају функцију усмене хронике која памти и обликује догађаје кроз јуначки, вредносно обојен наратив.

Контекстуализације епике у настави треба да обухвате разумевање историјског времена које је генерисало овај тип песничке продукције – не у смислу дословног хронолошког тумачења, већ као културног и вредносног конструкта, који обликује колективни идентитет.

Централна вредност народне епске поезије је јунаштво, представљено кроз архетипске фигуре попут Марка Краљевића/Алије Ђерзелеза²³⁰, Милоша Обилића/Баје Пивљанина. Ове фигуре нису историјски ликови у ужем смислу, већ митологизовани репрезенти идеала – части, оданости, пожртвовања, али и отпора, слободе и пркоса.

---

²³⁰ В. Самарџија, 2008, 226, 298.

Педагошка интерпретација ових образаца треба да нагласи њихову симболичку функцију, као и њихову променљивост у зависности од социјалног и историјског контекста.

Народна епска поезија настаје и живи у перформативном контексту, кроз казивање или певање уз гусле, у јавном простору или у оквиру друштвеног ритуала. У том смислу, она није само текст, већ перформанс – чин у коме се успоставља релација између казивача и заједнице. Контекстуализујући приступ у настави може укључити слушање или гледање савремених интерпретација, као и анализу перформативне димензије песме, која укључује глас, ритам, понављања и реакцију публике.

Народна епска поезија чини део нематеријалне културне баштине, признате не само у националним, већ и у ширим (нпр. UNESCO) оквирима. У том смислу, она превазилази функцију књижевног текста и постаје индикатор културног континуитета, као и инструмент у очувању језика, вредности и идентитета. Наставна интерпретација епике мора бити отворена за савремене друштвене дискурсе, укључујући и питања родне перспективе, насиља, историјског ревизионизма и сл.

У оквиру школских програма, епска поезија се често представља као средство за развој патриотизма и језичке културе. Ипак, њена савремена контекстуализација захтева шири и критички оквир који укључује: међупредметно повезивање (историја²³¹, музика, уметност), критичку анализу вредносног система (однос према јунаштву, рату, „другом”, „иноверном”), анализу наративне структуре (мотиви, формуле, ритам), упоређивање са савременим наративима (филм, популарна култура, музика). Контекстуализације народне епске поезије у настави не смеју се зауставити на репродукцији традиционалних интерпретација, већ треба да подстакну дијалог између ученика и културног наслеђа у светлу савремених вредности и изазова.

Епска народна поезија, коју је В. Стефановић Карацић називао „јуначким” или „мушким” песмама, заузима централно место у његовом опусу. Према подели В. Стефановића Карацића, епика обухвата три велике историјске целине: епоху српске средњовековне државе, период турског ропства и српску револуцију. Прва епоха обухвата песме о Немањићима и другим племићким породицама; друга – хајдучке и ускочке песме; трећа – еп о Првом и Другом српском устанку, с посебним местом које заузима певач Филип Вишњић. Контекстуализације народне епске поезије представљају кључну методолошку тачку у модерном приступу народној књижевности – било у образовању, било у академском истраживању. Разумевање епике као живе, културно условљене и симболички богате уметничке форме омогућава њену смислену интеграцију у савремени

---

²³¹ Торовић, 2005; Тодосијевић, 2019.

образовни процес. Увођење различитих контекста – историјског, перформативног, вредносног и културолошког – не само да обogaћује тумачење, већ и подстиче активно, критичко и емпатијско читање народног наслеђа.

3.3. КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ НАРОДНЕ ПРОЗЕ И КРАТКИХ ФОЛКЛОРНИХ ОБЛИКА

Класификација народне прозе није толико разуђена у наставним плановима и програмима, као што је то случај са народном поезијом. Проблем класификације народне прозе једновремено се јављао због различитих теоријских и методолошких приступа жанровима народне прозе. Ипак, управо таква различита разматрања довела су до јаснијег дефинисања жанрова народне прозе. Снежана Самарџија наводи да В. Стефановић Карацић није прецизно разврставао народну прозу, али је његова подела имплицитно присутна приликом погледа на објављивање грађе (2007, стр. 78).

В. Стефановић Карацић народне приповетке дели на „мушке” и „женске”. Женске приповетке приповедају „којекаква чудеса, што не може бити”. Другачији назив за женске приповетке јесте „гатке”. Термин „гатка” има мноштво значења и означава: загонетку, басму, причу у значењу личне визије догађаја, приповетку у уопштеном значењу, бајку и предање (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 58). Мушке приповетке су оне у којима нема чудеса, него оно „што се приповеда се заиста могло догодити” у реалном животу. Женске приповетке се могу назвати фантастичним приповеткама, а мушке реалистичним приповеткама. Нада Милошевић-Ђорђевић наводи да В. Стефановић Карацић „мушке” приповетке разликује и по дужини и по краткоћи, „у њихов оквир ставља ’смијешне и шаљиве приче’, уводи и појам приповедака ’на међи’ (између ’мушких’ и ’женских’)” (2006, стр. 10).

В. Стефановић Карацић у *Предговору* из 1853. године овако оправдава своју класификацију: „По овоме правилу мушке су приповијетке у овој књижици по броју ове: 25. (Дјевојка цара надмудрила), 41. (Ђевојка, удовица и пуштеница), 42. (Једна гобела у као а друга из кала), 44. (Лаж за опкладу), 45. (Краљ и чобанин), 46. (Ко умије, њему двије), 47. (Два новца), 48. (Све, све, али занат), а остале су све женске. Као што има пјесама за које се управо не може казати или су женске или јуначке, тако има и приповиједака које су између женскијех и мушкијех” (Карацић, 1853, стр. 2).

Поствуковских покушаја класификације народне прозе било је доста. Нада Милошевић-Ђорђевић наводи да се „класификација народне прозе не може посматрати одвојено од историје приповедачке материје уопште” (2006, стр. 10). Свако време има нека

своја нарочита правила и мерила за класификацију, те је тешко говорити о исправној и свеобухватној класификацији. У својој књизи *Од бајке до изреке* она поступно и систематски излаже ставове проучавалаца књижевности о класификацији народне прозе, чиме нам предочава историјски развој свести о класификацији народне прозе.

Она наводи: Ј. Бошковића, М. Ваљевца, И. Радетића, Т. Остојића, С. Новаковића, В. Јагића и друге. Од свих проучавалаца усмених предања најјачи утицај извршили су Јагић и Новаковић. Полазећи од разматрања В. Стефановића Карацића (2006, стр. 14), Јагић и Новаковић говорећи о класификацији и особеностима народне приповетке, позивају се на теорије о настанку народних приповедака и то на: миграциону и митолошку теорију. Нада Милошевић-Ђорђевић уочава да се ове две теорије преплићу у учењу С. Новаковића, а да се код В. Јагића осећа утицај миграционе теорије (2006, стр. 14–15). П. Поповић предлаже следећу поделу народне прозе – озбиљне приповетке: а) женске приповетке (гатке, бајке); б) мушке приповетке (новеле), в) приповетке које се везују за личност (библијске, историјске) и места (легенде, скаске, каже); г) басна; шаљиве приповетке: а) шаљиве новеле; б) анегдоте, приче. (2006, стр. 155)

В. Латковић у књизи *Народна књижевност I* предлаже сличну поделу народне прозе: приче о животињама и басне; бајке; скаске и легенде; новеле; шаљиве приче; ратничко-патријархалне анегдоте. (2006, стр. 155)

Из поменуте две класификације увиђамо да се јављају неслагања. П. Поповић изоставља народну причу о животињама, док В. Латковић народну причу о животињама и басну смешта у исту групу. Такође, ове две репрезентативне поделе показују колико је тешко извршити класификацију народне прозе имајући у виду колико су неки жанрови слични и према тематици и према структури, али ипак различити по функцији.

Сагледавајући наставне планове и програме за основну и средњу школу сазнајемо да је народна проза заступљенија у основној школи, конкретно у разредној настави, тј. у првом образовном циклусу. Ученике разредне наставе народна проза уводи у свет народног ставаралаштва. Млађим разредима настава народне књижевности доприноси развоју маште и креативности, а такође и обликује њихову свест о добрим и лошим делима јунака из народне прозе.

Народна књижевност преносила се усменим путем с колена на колена, што ју је чинило подложном изменама све до тренутка записивања. Такав процес можемо упоредити с преношењем вица – свако га препричава својим речима, додајући или одузимајући детаље.

У оквиру наставе Српског језика и књижевности у основној школи обрађују се разноврсни облици усмене приповедне традиције, укључујући народне приче: басне, бајке, предања, новеле и шaljиве приповетке. Ови жанрови представљају значајан део културног наслеђа, али и педагошки релевантан материјал, који се користи за развијање моралне свести, критичког мишљења и естетског укуса ученика. Педагошки приступ овим текстовима ослања се на њихову структуралну јасноћу и присуство универзалних мотива, што омогућава њихову интерпретацију у светлу Aarne–Thompson–Uther класификационог система и Томпсоновог индекса мотива.

Примери као што су Голуб и пчела, Свети Сава и ђаци, Свијету се не може угодити, Чардак ни на небу ни на земљи, Баш-Челик²³², Еро с онога свијета и Дјевојка цара надмудрила омогућавају ученицима да се сусретну са различитим типовима јунака, конфликтима и порукама.

Бајке попут *Пепељуге*, *Биберчета*, *Аждаје и царевог сина* и *Три јегуље* могу се лако анализирати кроз типологију фантастичних елемената и архетипова, док басне као што је *Лисица и гавран* омогућавају рано увођење у алегоричко читање.

Шaljиве приче и новеле (*Двије љеништине*, *Све, све, али занат*) подстичу критички однос према друштвеним стереотипима и вредностима, а предања и легендарне приче о Светом Сави повезују књижевну традицију са историјским и духовним контекстом нашег народа.

Контекстуализације ових текстова у настави подразумевају препознавање њихове естетске и етичке функције, као и њихову укореењеност у културној матрици народа. Једновремено, ова дела омогућавају наставницима да упознају ученике са наративним техникама усменог приповедања, типичним обртима, формулним исказима и доминантним мотивима – што доприноси развијању свести о специфичностима народне књижевности у целини. Таква структура наставног програма омогућава поступно усвајање сложенијих књижевних садржаја и уводи ученике у дубљу анализу прозних жанрова у вишим разредима и у средњој школи.

Народна проза представља други велики „огранак” народне књижевности, заснован на приповедачком облику који се преносио, такође, усменим путем, али није везан за стих или музичку традицију. У оквиру образовног система, народна проза има вишеструку функцију: она подстиче развој наративног мишљења код ученика, обогаћује лексички фонд, преноси културне моделе, вредности и веровања једне заједнице.

---

²³² В. Богатај, 2016, стр. 83–92.

У школи се најчешће изучава кроз бајке, приче о животињама, новеле, легенде и анегдоте. Бајке карактерише мотив натприродног, фантастичног, борба добра и зла, јасна структура (увод – заплет – расплет – срећан крај). Чести су ликови: фантастична бића, јунак на путу²³³ искушења, зли противник. Приче о животињама често имају алегоријски карактер, са израженом поуком или друштвеном критиком. Ликови су животиње са људским особинама, а заплети кратки и духовити. Новеле или приповетке са јасним драмским заплетом и неочекиваним преокретом. Садрже животне мудрости, често комичне ситуације и народну домишљатост. Предања и легендарне приче засновани су на веровањима, повезани често са историјским личностима или местима, садрже религијске и митске елементе. Анегдоте – кратке духовите приче о животу познатих људи. Имају јасну поенту, изражен народни хумор и иронију.

Најистакнутије карактеристике народне прозе јесу: варијантност – прилагођавање времену и месту; функционалност – бајке и легендарне приче уче децу вредностима, приповетке критикују друштвене девијације, анегдоте подучавају мудрости; народна проза омогућава развој – читања с разумевањем, моралне свести, интерпретативних вештина, креативног изражавања (нпр. писање модерних бајки или адаптација), мултикултуралне толеранције (упоређивањем са светским фолклором).

Народна приповетка представља традиционални, пре свега усмени облик народног стваралаштва, преношен „са колена на колено”. Приметно је да је народна приповетка присутна код примитивних народа, али и да има значајан културни удео у цивилизованим друштвима. Посматране као део ритуала, народне приповетке су почеле да привлаче научну пажњу током XIX века, посебно након открића сличности индоевропских језика, укључујући санскрит. Овај период обележава развој теорија које покушавају да објасне узајамне сличности ширег интернационалног круга народних приповедака.

Митолошка теорија браће Грим – настала је из закључка да сличност у језицима указује на заједничко порекло народа који су живели у истој заједници и говорили сличним језиком. Браћа Грим су уочили подударане мотиве у бајкама и приповеткама, што су тумачили као доказ заједничког индоевропског порекла, где архаичне црте представљају остатке разореног мита. Они су сматрали да делови веровања који допиру до најстаријих времена, изражавају духовне вредности заједничке свим приповеткама, чиме се објашњава да приповетка у удаљеном селу може имати сличности са неким из Индије, Грчке или Србије. Ова теорија је посебно важна за нашу грађу јер су браћа Грим познавали радове В. Стефановића Карацића. Следбеници ове методе траже митолошка значења природних

---

²³³ В. Станковић-Шошо, 2006.

појава и небеских тела, а идеја је да се поређењем варијанти једног сижеа и праћењем географског ширења утврди првобитни облик приповетке.

Миграциона теорија Т. Бенфаја преусмерава пажњу са узрока подударности на средства и начине ширења приповедака. Бенфај, преведећи индијску збирку *Панчатантру*, закључује да се велики број бајки и народних прича из Индије усмено проширио по целом свету пре X века, а касније и писмено. Он сматра да су исламски²³⁴ утицаји, преко Византије, Италије и Шпаније, помогли у стварању европских народних приповедака. Према његовом мишљењу, Индија је расадник ових приповедака. Ову теорију у нашој науци науци подржавао је В. Јагић.

Географско-историјска (финска) метода – развила се из миграционе теорије и има циљ да у великом броју варијанти из Европе и Азије одреди првобитни, изворни облик сваке појединачне приповетке. Главни заступници ове методе били су К. Крон и А. Арне, а најзначајнији следбеник био је С. Томпсон. Иако нису у потпуности остварили циљ утврђивања првобитних облика, њихово класификовање огромне приповедне грађе допринело је систематизацији међународних индекса приповедака и мотива, што је омогућило дубљи увид у европску приповедну традицију. Код нас је ова метода заступљена кроз рад В. Чајкановића.

Антрополошка теорија Е. Тејлора – оспорава миграциону теорију и у оквиру антрополошких истраживања указује на значајне подударности у идејама, веровањима, обичајима и усменим казивањима примитивних народа Аустралије, Африке и Америке, који нису припадали индоевропској заједници и нису имали међусобне контакте. Ова теорија тумачи да су културе свих народа настале из једног старијег заједничког стања у коме су садашњи културни остаци имали свој прави смисао. Из ове теорије проистекла је теорија полигенезе коју је развио Е. Ленг. Он је уочио сличности у бајкама народа који су временски и просторно удаљени, што је довело до закључка да слични менталитети могу самостално производити слична веровања и понашања.

Класификација народне прозе, за разлику од обимније и прецизније поделе народног песништва, код В. Стефановића Карацића није експлицитно формулисана, али је његова концепција јасно видљива у погледу прикупљања и објављивања грађе. В. Стефановић Карацић је већ 1818. године у *Предговору Српског рјечника* изнео најопштију поделу народних приповедака, која касније добија формалнији облик у *Предговору Српских народних приповједака* (1853). У основи, народна проза састоји се из две комплексне категорије: приповетке и предања. Према садржају, В. Стефановић Карацић дели

---

²³⁴ В. Пијановић, 2014, стр. 272–273.

приповетке на „женске” и „мушке”. Прве обухватају приче са фантастичним елементима, односно чудесима која се не могу догодити, док друге садрже реалистичке, могуће истините догађаје. Поред овог основног критеријума, приповетке се разликују и према дужини композиције и према уделу хумора у приказивању ликова и радње.

У оквиру приповедака издвајају се основне жанровске врсте: басне и приче о животињама као алегоријски текстови с поуком, бајке с развијеном композицијом и доминантним фантастичним елементима, новеле које доносе реалистичне приказе у сеоском или градском амбијенту, шаљиве приче с једноставном структуром и препознатљивим ликовима, анегдоте које везују типизоване јунаке за познате личности и преносе етичко-обичајне норме, као и легендарне приче које имају фантастичке састојке и објашњавају настанак места, личности или догађаја.

Предања, којима В. Стефановић Карацић посвећује посебну пажњу, али не довршава свој рад, груписана су тематски у три основне групе: демонолошка и митолошка, у којима доминирају прикази натприродних сила и магијских радњи; етиолошка, која објашњавају порекло природних појава, света и моралних норми, укључујући есхатолошке елементе који представљају визију апокалипсе („пошљедњег времена”); и културно-историјска, у којој се епски јунаци повезују са митским бићима, а нарочито су истакнути симболи попут коња и оружја. Систематизација В. Стефановића Карацића, иако не увек формално изражена, остала је основа за касније научне приступе и добила је савремене термилошке модификације. Прикупљање приповедака, које В. Стефановић Карацић описује као тежи и комплекснији процес у односу на сакупљање песама, подразумевало је задатак да се приповести забележе у што вернијој усменој форми, без значајних језичких измена, како би се очувао дух народног израза. У својим издањима В. Стефановић Карацић је сарађивао с бројним сакупљачима, више или мање добрим Вук говори од „добрим” и „рђавим” певачима, али та категорија код казивача и сакупљача изостаје), истичући варијантност усмених верзија и потребу за њиховим достојним бележењем.

Новела је народна приповетка реалистичне садржине која, по структури, често кореспондира с бајком. Почетну равнотежу у приповедној радњи ремети догађај изазван овоземаљским узроком – често друштвеним или психолошким фактором – након чега јунак настоји да поврати нарушени поредак. У класификацији В. Стефановића Карацића, овај тип прозе назива се „мушка приповетка”, док је термин „новела” ушао у нашу научну и књижевну терминологију под утицајем Бокачовог новелистичког модела.

Садржај новеле је реалистички, док њена структура остаје слична оној у бајкама. Идентична приповетка понекад се појављује у оба жанровска облика, зависно од карактера ликова и амбијента. За разлику од бајки, новеле не садрже елементе фантастике, мада често укључују неочекиване и духовите обрте. Ти обрти проистичу из психолошког развоја ликова и логике узрочно-последичног низања догађаја. Иако понекад пренаглашене, ситуације у новелама су вероватне и засноване на искуствима из свакодневице. Јунак избегава трагични исход не захваљујући натприродним силама, већ личној сналажљивости или уз подршку реалних помагача. Кључну улогу има његова способност да у интеракцији с другим ликовима активно мења ток радње. Ликови су динамични, подложни развоју и преласку из једне моралне или психолошке позиције у супротну. Структура новеле прати предвидљиву шему која усмерава развој радње ка очекиваном разрешењу. Одатле произилази утисак јунакове „моћи”, која је последица жанровске логике, а не натприродних способности.

Приче о животињама представљају развијени облик народне приповетке у којем су главни носиоци радње животиње, приликом чега се њихово понашање антропоморфизује – оне добијају људске особине, говор и друштвене улоге. Композиционо, овакве приче обично се заснивају на троделној структури: иницијалном окупљању, централном сукобу и завршном расплету. У већини варијаната радња се организује око мотива путовања: једна животиња креће на пут, а друге јој се постепено придружују. На крају пута долази до конфликта – било међу самим учесницима, било са спољашњом претњом (нпр., надмоћнији противник или неочекивани домаћин). Уколико наступе заједнички, животиње успевају да надвладају супротстављену силу, чиме се афирмише идеја колективног деловања и солидарности. У овим наративима сваки лик представља типску фигуру са изразитом доминантном особином (лисица – лукавство, медвед – снага, зец – плашљивост), што их чини идеалним за усвајање моралних порука кроз симболичко посредовање. Приче о животињама, попут басни, служе као средство не само за етичко васпитавање, већ и за развијање наративног мишљења код деце, због чега заузимају важно место у образовној пракси. У складу са интернационалном класификацијом народне прозе (Arne–Thompson–Uther индекс), ове приче најчешће припадају типовима из групе 1–299 (животињске приче), приликом чега се у нашем фолклору најчешће срећу типови који илуструју доминацију лукавог над снажним или колективну победу слабијих над силом, што одговара типовима ATU 103 (*Лисица и гавран*), ATU 200–219 (приче о удруженим животињама) и другим сродним обрасцима.

Врста, дакле, народне прозе која представља приповетке у којима су животиње носиоци радње јесу приче о животињама. Потичу из доба магијског доживљаја света, у коме су се животињама приписивале људске особине. Радње су обично духовите и сликовито представљају типично људске ситуације, трансформисане у животињски свет. Иако старог порекла, мотиви ових прича су интернационални и распрострањени у архаичним, аграрним културама. Приче о животињама могу се поделити у две основне групе: једносмерна, верижна структура – животиња путује, а остале јој се поступно придружују. Кулминација наступа у обрачуну, након кога опстаје само најјача; сукоб путника и домаћина – путујуће животиње, као странци, изазивају панику код домаћина и преузимају простор не због снаге, већ због страха који се шири међу другима. Типични јунаци су вук и лисица, који поседују особине попут лукавства, глупости или агресије, према којима се гради комични или поучни ефекат. У писаној традицији, ове приче су постале основа за развој „животињског епа“.

Басна је кратка, алегоријска прозна или стихована форма у којој животиње симболички представљају људске особине и друштвене релације. Примарна функција није забавна, већ морално-дидактичка. Поука је често експлицитна или имплицирана у завршном сегменту текста. Басне су најчешће једноепизодне, а уколико прелазе у двоепизодичну структуру, то чине кроз контраст између ликова или ситуација. Животиње се одмах уводе с устаљеним, препознатљивим карактеристикама (нпр. вук као крволочан, лисица као лукава, во као глуп). У томе се огледа остатак анимистичког и тотемистичког погледа на свет. Својом сажетошћу и алегоријском јасноћом, басна саопштава универзалну моралну истину и представља епско-дидактички облик са драмским елементима.

Шаљиве приче представљају специфичан жанровски облик народне прозе који се темељи на хумору као основном стилском и значењском принципу. Ове кратке приповетке обрађују свакодневне ситуације, карактерне слабости или друштвене апсурде, при чему се хумор јавља у облику вербалне игре, неспоразума, двосмислености или комичних обрта. Централно место у овим причама заузимају типизирани јунаци, попут ленштина, наивчина, лукавих слугу, попова, сеоских шаљивџија или занатлија, који својом досетљивошћу, мудрошћу или пак незнањем покрећу радњу и изазивају комичне ефекте. Шаљиве приче често имају функцију друштвене корективе: путем исмевања људских мана, попут глупости, охолости, лењости или лакомости, оне имплицитно промовишу друштвене вредности као што су умереност, разборитост и здрав разум. У традиционалном друштву, ове приче су имале и важну улогу у социјалном обележавању граница допуштеног понашања, кроз сатирично осветљавање стварности. Примери овог жанра у српској

усменој књижевности укључују популарне приче као што су *Еро с онога свијета*, *Двије љеништине*, *Крепао котао*, као и различите варијанте анегдота у којима лукавост сељака или слуге надмудрује моћнике, попут попа или богаташа.

Овакве приче показују виталност народног духа и смисао за хумор, али и суптилно изражавају отпор према ауторитету и неправди. Шалјиве приче, као подврста народне прозе, представљају краће приповетке засноване на хумору и сатири, чији је основни циљ да засмеју слушаоца, али и да му скрену пажњу на одређене друштвене или моралне аномалије. Комични ефекат у овим причама најчешће се постиже употребом језичке двосмислености, неочекиваним обртима у радњи, као и хумором ситуације или карактера. У њиховој основи често се налази неспоразум, логичка игра или ироничан суд о појединцима и друштвеној средини. Ликови у шалјивим причама су углавном типизирани и представљају носиоце одређених особина, приликом чега се слика лењог човека, лукавог слуге, преласног попа или простодушног мужа развија кроз догађаје који разобличују њихове мане.

Иако имају забавну функцију, овакве приче делују и као облик друштвене критике, у којем се, кроз смех, казују и осуђују људске слабости. Њихова наративна економичност – кратка форма, ограничен број ликова и једноставна радња – доприносе брзом преносу поруке, што их чини веома ефикасним у фолклорној комуникацији. Шалјиве приче чине специфичан жанр народне прозе, који се одликује хумористичким приступом стварности. Иако се не могу једнозначно дефинисати, заједничка им је тенденција ка сатиричном или комичном посматрању друштвених појава, људских особина и свакодневних ситуација. По својој структури, шалјиве приче могу бити: комплексне, с моделом сличним бајкама, у више епизода; једноепизодичне или двоепизодичне, где се у другој епизоди успоставља поремећена равнотежа.

У основи је увек наглашена реалистичност, без фантастике. Хумор произилази из апсурдних радњи, вербалних игара, ситуационе и карактерне комике. У центру је често глуп или лукав поступак, који резултира комичним исходом. Типичан пример је поступак који се служи заумним радњама (нпр. подизање вола на таван уместо спуштања сена). Ликови су често носиоци етничких или социјалних одлика (нпр. представници одређене заједнице, професије или културног слоја). Хумор може бити и етнопсихолошки, културно или историјски условљен. Често је у питању низ кратких сусрета у којима сваки догађај представља посебну епизоду, а свака епизода понавља исту матрицу: апсурд – савет – разрешење.

Народне бајке представљају један од најсложенијих и најсимболичнијих облика усмене прозе, у којима фантастика служи као средство за структурисање животних искушења и етичких порука. Бајка се одликује фантастичном радњом, архетипским јунацима и мотивима, као и композицијом заснованом на путовању, сукобу, испитивању и награди. Њен јунак, често најмлађи син или потлачени члан друштва, креће на пут из нужде или у потрази за правдом, послом, изгубљеним чланом породице, чаробним предметом или решењем неког надљудског проблема. На том путу он пролази кроз различите препреке које савладава храброшћу, истрајношћу и – што је кључно – моралном исправношћу.

Бајке имају изразиту моралну димензију, у којој добро увек побеђује зло, а јунак, након низа искушења, бива награђен повратком кући, браком, наслеђем или стицањем новог идентитета. Овај повратак симболизује обнављање поретка и правде.

У педагошком контексту, бајке су служиле као важан инструмент у социјализацији деце, преносећи поруку да успех не зависи од порекла, богатства или физичке снаге, већ од врлина попут поштења, храбрости и вере у добро. Због тога су у народној култури бајке заузеле значајно место, као што је видљиво и у поштовању којим је традиционално праћено извођење усмених текстова, укључујући епске песме и приче, где се очекивала тишина и пажња.

У класификацији (АТУ) система, бајке спадају у групу 300–749, с најчешћим типовима попут АТУ 300 (неман и јунак), АТУ 403 (тројица браће), АТУ 510А (Пепелуга), или АТУ 550 (брат који тражи сестру). Примери из нашег усменог предања укључују приче као што су *Баш-Челик*, *Чардак ни на небу ни на земљи*, *Биберче*, *Аждаја и царев син* и друге.

Бајке као жанр усмене прозе имају вишеструку функцију у оквиру традиционалне културе, приликом чега се нарочито издваја њихова васпитно-педагошка улога у процесу социјализације деце. Оне на симболичком плану подстичу развој етичких вредности, оснажују представу о праведном поретку света и преносе уверење да је могуће превазићи животне препреке без обзира на почетну позицију појединца – било да је реч о његовој интелигенцији, снажљивости или друштвеном статусу. У том смислу, бајка се јавља као медијум колективног искуства и мита о излазности из кризе, што је чини кључним инструментом традиционалног образовања и одрастања.

Фолклорни жанрови су, управо због своје дубоке повезаности са заједницом и њеним вредносним системом, уживали висок степен поштовања. Ово се огледа и у самом чину извођења – епске песме су се, на пример, певале у свечаним приликама, попут слава,

уз поштовање ритуалне тишине, где су само најстарији чланови домаћинства задржавали право коментара. Такав друштвени статус народне књижевности додатно наглашава њену улогу у очувању колективног идентитета и културне меморије.

Бајка као народна приповетка фантастичне садржине и сложене композиције заснива се на моделу пута јунака, у којем јунак напушта дом ради неког вишег циља²³⁵: како би нашао посао, помогао цару у невољи, пронашао отету сестру или чаробни предмет. Понекад је разлог одласка прогон од стране маћехе или другог непријатељски настројеног члана породице. У свим варијантама, јунак пролази кроз серију искушења, превазилази их помоћу сопствених или натприродних способности и на крају бива награђен. Његово путовање обично се завршава повратком у матичну заједницу или одласком у нови, бољи свет, што имплицира обнову поретка и успостављање правде.

Оваква структура бајке подстиче слушаоце на идентификацију с главним јунаком и афирмише вредности као што су храброст, оданост, упорност и морална исправност. Народна бајка представља најстарију и једну од најважнијих врста књижевности. Спада у жанр и народне традиције и, иако потиче из примитивних друштава, она је опстала и у савременом друштву. Бајке су фантастичне приповетке које имају једноставну, али дубоку структуру и служе као средство забаве, али и као наставно средство за преношење моралних поука.

Бајке се могу анализирати на два основна начина: сижејно-тематски приступ – разматра се природа мотива у бајци, као и оно што се догађа у радњи; структурални приступ – изучавају се облици компоновања бајке, као и начин на који је она организована.

Бајка се обично састоји од три основна дела: експозиција – овде се приказују јунаци и њихови односи, а радња почиње срећним и мирним животом који се изненада прекида неким догађајем; путовање јунака – јунак одлази у свет да реши неку невољу, сусреће друге ликове који му помажу, али и изазове; решавање проблема – након бројних авантура, јунак на крају решава свој проблем, обично уз помоћ чаробног средства или помоћника.

Сви ликови у бајци имају своје специфичне функције, које се често понављају, што чини да бајке имају исти шаблон или формулу. Увек постоји неко искушење које јунак мора прећи, а он или добија награду или казну. Бајке су динамичне, али су истовремено и једнодимензионалне, јер ликови немају дубљи психолошки развој и њихове особине су једноставне и јасне. Бајке често имају јасно дефинисане ликове који су или добри или зли, и нема места за њихову промену или еволуцију.

---

²³⁵ В. Станковић-Шошо, 2006.

Ликови и догађаји у бајкама обично имају дубљи симболички значај. Чудесни и натприродни елементи чине свет бајке посебним, али јунаци се у том свету крећу као да је све природно. Свет бајке није подељен на стварни и натприродни, већ су оба света исте вредности и као такви се не разликују. Ликови немају психолошку дубину и немају осећања за бол или страдање. Вечно су млади или стари и не мењају своје основне особине. Бајке не користе детаљне описа и не истичу дубоке емоције. Уместо тога, имају јасне и једноставне формуле које се понављају.^ж

Владимир Проп је идентификовао 31 функцију која чини основу сваке бајке. Ове функције представљају кораке које ликови праве током приче и представљају основне радње које се морају десити у бајци. Проп је, такође, издвојио различите делокруге (кругове функција), који одређују улогу лика у радњи бајке. Ови делокрузи могу бити различито распоређени у зависности од верзије бајке, али су општи принципи исти. Основни делокрузи (Проп, 1978, стр. 39–50): делокруг противника, делокруг дариваоца, делокруг помоћника, делокруг царева кћери и њеног оца, делокруг пошљаоца, делокруг јунака, делокруг лажног јунака. Ови делокрузи и функције утичу на динамику бајке, и чине да она буде препознатљива и уједначена у свом току. Сви ови елементи су међусобно повезани и чине структуру која се понекад може прилагодити, али се основна схема увек задржава.

Народно предање²³⁶ врста је народне књижевности која се налази на граници између стварности и поетске фикције, између овоземаљског и оноземаљског света. Оно се бави историјским догађајима, али често у њему има и митолошких или фантастичних елемената. Предања су, у суштини, повезана с веровањима народа, а приповедачи настоје да истакну истину и веродостојност догађаја о којима говоре. Често, предање представља личну исповест приповедача који се поставља као учесник догађаја, а понекад чак као главни јунак. Култура²³⁷ и традиција играју значајну улогу у предањима, јер се у њима често објашњавају мистериозни или натприродни догађаји кроз већ усвојене мотиве и слике уколико превазилазе свакодневне норме. Понекад се одржава дистанца, посебно ако је реч о историјском догађају, али истина и веродостојност су увек у првом плану.

Предања се могу класификовати у неколико врста, од којих свака има своје специфичности и сврху.

Културно-историјска предања често се односе на значајне догађаје из историје, а њихова основна карактеристика је повећање важности и митолошке димензије историјских личности и догађаја. Ова предања се преносе као усмено народно мишљење о прошлости,

²³⁶ В. Пијановић, 2014, стр. 614–615.

²³⁷ В. Пијановић, 2014, стр. 758–761. Уп. Лић, 1983, стр. 65–70.

често укључујући фантастичне елементе, како би се повезали људи са својим прецима. Главни јунак је обично историјска личност, попут владара, хероја или јунака који су имали натприродне моћи или су у животним ситуацијама показали храброст и снагу. Догађаји су често описивани на начин који укључује фантастичне или натприродне појаве, али истовремено и потврду веродостојности тих догађаја. Поред великих историјских догађаја, постоје и локална предања која говоре о настанку места, имена или одређених природних облика.

Митолошко-демонолошка предања су дубоко укореењена у магијски и натприродни поглед на свет. Њихов циљ је да потврде веровања о натприродним силама, демонима, духовима и другим натприродним појавама. Митолошка предања често садрже приказе демона или других митолошких бића, а поред тога описују и њихова понашања, изгледе и утицаје на људе. Главна тема је пракса непоштовања природних или социјалних норми, што често води до несрећа и страха, јер човеку који улази у контакт с натприродним светом претња обично долази у виду тешких последица. Човек у овим предањима доживљава страх, патњу, а неке ситуације могу бити изузетно драматичне. У овим предањима људи се суочавају с неким демонским бићем или магијским злом, те се баве превазилажењем њихових утицаја, али са јаким нагласком на физичком или духовном страху.

Етиолошко-есхатолошка предања служе као објашњење порекла света, појава у природи, а понекад и људских карактеристика. Она истражују природно порекло света и његових елемената, као и сврху одређених појава и бића. Етиолошка предања су обично ретроспективна и сажета, и описују шта се десило у давној прошлости како би се објасниле данашње појаве. Објашњавају како су настали одређени природни феномени или друштвене појаве. Често се на основу ових предања објашњавају одређени обичаји, понашања, моралне вредности и правила која су важна за одређену заједницу. У овим предањима често постоји дубок симболизам који помаже у разјашњавању природних појава.

Легендарне приче представљају посебан тип народне прозе у којем је у фокусу сусрет човека са вишом силом – било да је реч о Богу, Усуду, ђаволу или о њиховим изасланицима, попут светаца, анђела, попова или калуђера. Ове приче имају изразито дидактичку и етичку функцију, а њихова структура често укључује два кључна сусрета. Први сусрет служи као искушење, у којем се испитују моралне вредности и понашање главног јунака путем постављених задатака или симболичних питања. Други сусрет, који се често дешава у измењеним околностима (нпр. када сиромаш постане богат), представља проверу карактера: реакција на поновљено искушење одређује исход – награду или казну.

Композициона симетрија и функција поновљених мотива у овој народној прози омогућавају јасно уочавање контраста између добра и зла, поштовања и гордости, милосрђа и себичности. Легендарне приче често имају есхатолошке или хагиографске елементе и блиско су повезане са верским веровањима и обредним праксама.

У корпусу наше народне традиције, нарочито је распрострањен круг прича о Светом Сави, који наступа као ходочасник, монах или испосник, а његови поступци имају снажну поучну функцију. У оквиру класификације АТУ индекса, легендарне приче се најчешће сврставају у групу 750–849 (религијске и легендарне приче), са честим примерима типова АТУ 750А (испитивање сиромаша), АТУ 779 (казна за гордост), или АТУ 800 (светац као путник). Легендарна прича представља прозни фолклорни жанр у којем се тематизује сусрет човека са вишом силом – било да је реч о божанској, демонској или судбинској појави (Бог, Усуд, Ђаво), односно са њеним посредницима (свецем, анђелом, свештеником или калуђером). Ове приче носе снажан етички и религијски набој, а њихова структура обично обухвата две наративне целине у којима се понавља мотив сусрета, али у различитом контексту. Први сусрет има карактер искушења: лик бива стављен у ситуацију која подразумева моралну пробу, најчешће кроз постављање питања или задатака који захтевају одговоре у складу са општеприхваћеним вредносним нормама. На тај начин композиционо се припрема терен за каснији развој радње и подвлачи значај избора који јунак начини. Други сусрет одвија се у измењеном социјалном и егзистенцијалном амбијенту (на пример, лик који је у првом сусрету био сиромашан сада је богат), али задржава исту моралну матрицу. Поновљено искушење служи као мера доследности, а крајњи исход приче зависи од тога да ли јунак остаје веран својим вредностима. Награда или казна појављују се као последица моралних поступака, чиме легендарна прича задобија дидактичку функцију: негативни јунак бива кажњен, док праведник и племенити јунак добија заслужену награду. Ова дводелна композиција, заснована на принципу паралелног искушења и етичког исхода, указује на дубоку укорењеност овог жанра у колективној представи о правди и трансцендентној равнотежи у свету.

Легендарна прича је врста фантастичне приповедне прозе која се најчешће бави религиозним и моралистичким темама, посебно оним које су у вези са хришћанством и *Библијом*. Ова прича илуструје односе између човека и виших сила, као што су Бог или Исус, и служи као средство за преношење етичко-религијских норми. Легендарне приче истражују људску природу и моралне дилеме, и често садрже елементе натприродног. Њихова структура обично подразумева следеће кораке: сусрет са вишом силом – јунак се среће с неким од виших сила, као што су Бог, Исус или анђели; искушавање јунака – јунак

се ставља на тест, где се од њега очекује да донесе моралну одлуку или пређе неки духовни тест; реакција јунака – јунак реагује на искушење и мора да изабере између добра и зла; награда или казна – на крају, јунак добија награду ако је поступио исправно, или казну ако је погрешно. Ова структура може да се понови више пута, чиме се продубљује радња и тестирају различити аспекти јунаковог морала. У неким случајевима, борба са вишим силама или покушај да се избегне казна чине радњу сложенијом. Легендарне приче често имају једноставан заплет, али снажну поруку која је усмерена на етичке и духовне теме.

Монографија акедемике Наде Милошевић-Ђорђевић *Од бајке до изреке* упутила нас је да садржаје народне прозе и кратких фолклорних облика сместимо у исто поглавље. Циљ наставе Српског језика и књижевности у одељцима који се баве народном књижевношћу свакако је повезивање. У читанкама би требало да се налазе примери кратких говорних облика који су проистекли из народне прозе и чија је веза и даље очигледна и нераскидива, какав је пример са сазвежђем Кумова слама.

Анализом програма и планова по разредима може се уочити да су кратки говорни облици форме присутне у настави српског језика и књижевности током већег дела основношколског образовања, али са неуједначеном расподелом и фокусом на одређене врсте. Најзаступљеније форме су загонетке, брзалице и пословице, које се понављају у више разреда. Питалице се појављују нешто ређе, али такође у више разреда, што указује на њихову улогу у развоју дијалошког и асоцијативног мишљења код ученика. Разбрајалице и ређалице ограничене су, углавном, на ниже разреде, што је можда последица фокусирања на дечије фолклорно наслеђе у млађем узрасту. Изреке и поређења нису систематски обрађене као посебна категорија, већ се јављају у склопу пословица или других форми.

Кратки говорни облици у настави основне школе служе као увод у народну књижевност и традицију, али и као средство за развијање језичке и когнитивне компетенције ученика. Најчешће се јављају у нижим разредима, где служе као средство игре и учења, али њихова појава у старијим разредима указује на могућност дубље интерпретације и контекстуализације у складу са развојним нивоом ученика. Међутим, у вишим разредима основне школе њихова заступљеност опада, што оставља простора за могуће проширивање садржаја и укључивање комплекснијих анализа ових форми, нарочито у оквиру проучавања фолклора, језичке културе и културне антропологије.

Кратки говорни облици представљају изузетно значајан и разноврстан сегмент народне књижевности. Иако формално сажете, ове умотворине носе дубоке слојеве културног, етичког и социјалног значења. Форме као што су загонетке, пословице,

питалице, брзалице, разбрајалице и ређалице део су колективног усменог израза који се преноси генерацијама и обликује у динамичном односу текста, контекста и начина извођења (текстуре). Њихова поетичка структура, функција и наративна економичност указују на изузетну изражајну моћ говорног језика, при чему је значајно што ове форме често функционишу као говорне игре, алати социјализације, едукативни модели или носиоци народне мудрости.

У српској и широј јужнословенској традицији, ови облици су записивани и анализирани у различитим контекстима – од дечије игре до озбиљне животне поуке – чиме се потврђује њихова прилагодљивост и културна виталност. Истраживачи попут В. Стефановића Караџића одиграли су кључну улогу у прикупљању и публиковању ових текстова, чиме су постављени темељи за даља етнолошка, фолклористичка и лингвистичка проучавања. Притом, варијантност, усменост и изведбени карактер ових умотворина указују да се њихово значење не исцрпљује у фиксираном тексту, већ у интеракцији с публиком и унутар конкретних друштвених ситуација.

Циљ овог поглавља јесте да понуди и контекстуалну анализу кратких говорних облика, са посебним освртом на њихову функционалност, жанровску разноврсност и социокултурни значај. Фокус ће бити на загонеткама, пословицама, питалицама, брзалицама и сродним формама, које се, упркос својој наизглед једноставној структури, показују као комплексни медији колективне меморије, вредносних система и језичке креативности.

Снежана Самарџија напомиње да као посебан род приликом класификације народне књижевности мора да се узме „хетерогена, специфична категорија кратких говорних облика” (Самарџија, 2010а, стр. 33). Хетерогеност се огледа у појављивању већег броја врста, које се одликују сопственим поетичким елементима, али које задржавају и заједничка обележја свих кратких фолклорних врста. Та заједничка обележја обједињују бројне врсте у целину.

В. Стефановић Караџић је прикупљању и објављивању кратких фолклорних врста посветио велику пажњу од почетка свог рада. Прва бележења су из 1814. године, након тога их у срећемо и у *Српском рјечнику* (1818), као и Буквару (1827). Загонетке срећемо у склопу збирке *Народне српске приповијетке* В. Стефановића Караџића, и то чак 166 примера. Он их је углавном бележио по сећању. Прву посебну књигу, где су кратке форме самостално објављене, штампао је 1836. под називом *Народне српске пословице*, на Цетињу.

В. Стефановић Карацић је дуго скупљао грађу за ову књигу, а записи су се множили релативно споро. Говорећи генерално о кратким фолклорним врстама, закључујемо да све фолклорне врсте повезује једноставност, која омогућује брже и дуже памћење. Једноставност и краткоћа омогућује да ове форме одликује и веома низак степен варијантности.

Снежана Самарџија наводи следеће врсте кратких фолклорних форми: пословице, питалице, пословичка поређења, загонетке, клетве, благослове, разбрајалице, брзалице и бројалице²³⁸ (Самарџија, 2010б, стр. 11–12). Поменуте врсте нису у потпуности заступљене у наставним плановима и програмима, већ се појављују стандардне врсте: пословице, загонетке, питалице, разбрајалице и брзалице. Како се ове врсте појављују од почетка образовања, па све до краја средње школе, поетичке одлике поменутих врста представимо без поделе на циклусе образовања.

У лексикону *Народна књижевност* пословице се дефинишу као кратко формулисано опажање у прози или стиху, засновано на искуству генерација (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 205). Највећи број потиче из *Библије*²³⁹, а затим из грчке и латинске традиције, коју преузимају учени људи средњег века и хуманисти.

Пословица може изражавати уопштена, безвременска, општељудска и општеважећа запажања, али и искуства одређених историјских раздобља и друштвених средина. Код пословица се основно значење речи проширује у пренесено. Дата је метафоричка слика. (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 206)

Нада Милошевић-Ђорђевић указује на то да изворе пословица не чини само живот у свим његовим облицима, него и литература, краће народне врсте као што су: басна, анегдота, шалвива народна прича и др. (2002, стр. 183)

„Загонетке су врста мисаоно-говорне игре, изражене у виду метафоричког – описног или непосредног, често збуњујућег питања које захтева одговор” (Милошевић-Ђорђевић, 2006, стр. 180) Загонетка захтева најчешће један одговор, који прихвата заједница и потиче из најстаријих времена. Често се повезује са митовима и најранијим култовима.

И наш обичај познат још у XIX веку да се (за)гонета само у одређено доба године, као и некадашња употреба загонетки у свадбеном обреду, упућује на мисао о њеном обредном карактеру. (Латковић, 1987, стр. 110) Највећи број загонетки се заснива на чињеничном упоређивању. Духовита слика неког бића или предмета дата загонетањем стоји у напетом односу са одгонетком. Разрешава се асоцијацијом по сличности својих

²³⁸ В. Пијановић, 2014, стр. 70–71.

²³⁹ В. Клеут и др., 2014, стр. 27–49.

карактерних особина са онима које су дате загонетањем. Загонетка представља неку врсту испита знања и оштроумности. (Милошевић-Ђорђевић, 2006, стр. 180–182)

Питалице су сродне пословицама по свом језгровитом исказу, али разликује их то што је дијалог кроз наравију представљен, те се више везују за народну причу, пре свега анегдоту. Питалица је најчешће сажет, контрастиран исказ или духовита опаска, дата као дијалог; обично је шаљива и мудра. Сведена на релацију „питање-одговор”, где део са питањем служи да уведе личност. Оне су ослобођене свих описа радњи и ситуација и увек су у прози. Јунаци могу бити историјске личности, а понекад и животиње. (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 190) Одговор често сусрећемо као самосталне пословице, зато их је В. Стефановић Карацић и сврстао заједно са пословицама, а не као посебну врсту.

Мање фреквентне врсте су разбрајалице и брзалице. Оне се не налазе у свим читанкама и искључиво су заступљене у првом циклусу образовања, када ученици увежбавају читање и артикулацију. Оне утичу на разговетност и брзину у говору и рецитовању. Брзалице служе и забави, смеху и шали јер се оне теже увежбавају и појединцима је потребно више покушаја. Заснивају се на звуковној или некад појмовној игри гласова и слогова, чији је распоред тежак за изговарање (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 38).

Разбрајалице представљају кратко, стиховано, углавном заумно казивање којим се разбрајају учесници у дечијој игри. Састоје се из неразумљивих речи распоређених по ритму и сазвучју, од којих последња наглашена има моћ искључивања (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1997, стр. 38).

4. РЕЦЕПЦИЈА НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ У МУЛТИНАЦИОНАЛНИМ СРЕДИНАМА

Народна књижевност представља један од најзначајнијих културних носилаца идентитета у мултинационалним заједницама. У окружењима у којима коегзистира више етничких и језичких група, народне приче, народна епика и лирика, кратки фолклорни облици, врсте на међи, служе као мостови међу културама, омогућавајући очување традиције уз истовремену размену и преплитање вредности²⁴⁰. Рецепција народне књижевности у оваквим контекстима често обухвата адаптације и интерпретације које одражавају сложеност мултикултуралних односа и потребу за очувањем и промоцијом заједничког наслеђа. Овај процес прилагођавања и препознавања народне књижевности као дела које припада широј заједници, а не искључиво једном етносу, кључан је за разумевање културне динамике у региону.

У мултинационалним срединама, где више народа живи на истом простору, народна књижевност игра двоструку улогу – чуварка културног идентитета појединачних етничких група и средство културног дијалога. Преношење народних прича и песама на различитим језицима и њихове адаптације у складу са посебностима сваке заједнице, омогућавају очување језичке и културне разноликости, али и међусобно разумевање. Народна књижевност постаје простор у коме се културне вредности препознају, преиспитују и поново конструишу, што је од изузетне важности за одрживост хармоније у мултиетничким друштвима.

Интерпретација народне књижевности у мултинационалним заједницама поставља изазове који произлазе из сложености етничких и културних идентитета, али истовремено пружа и бројне могућности за богаћење и ширење традиционалних значења. Док неке народне песме и приче носе симболе искључиво једног народа, њихова рецепција у мултиетничком окружењу захтева осетљивост према различитим тумачењима и адаптацијама. Тај процес омогућава не само очување културног наслеђа, већ и развој нових облика креативности, који интегришу разноликост као кључни елемент културне сарадње и заједништва.

---

²⁴⁰ Емерита Љиљана Пешикан Љуштановић има више драгоцених компаративних студија о теми сличности и различитости српске и муслиманске (санџачке) народне књижевности, 1996: 55–63; 1997: 71–83; 2002: 87–92.

У мултинационалним срединама у Републици Србији, где се настава одвија на језицима националних мањина, предмет Српски као нематерњи похађају ученици различитих језичких и културних полазишта. Међу овим ученицима уочавају се значајне разлике у степену овладаности српским језиком приликом поласка у школу, као и у темпу и обиму у којем напредују током школовања. Ове разлике проистичу пре свега из типолошке удаљености њихових матерњих језика од српског – док су неки језици сродни и омогућавају основно међусобно разумевање, други су структурно и лексички удаљени до те мере да успешна комуникација без претходне обуке није могућа.

Поред језичке разноврсности, важну улогу у процесу овладавања српским језиком има и социолингвистички контекст, односно карактер средине у којој ученици живе. Ученици из претежно хомогених, етнички и језички затворених заједница, имају ограничене могућности за спонтано усвајање српског језика у свакодневној комуникацији. Насупрот томе, ученици из језички мешовитих средина чешће долазе у контакт са српским језиком, што позитивно утиче на темпо и квалитет језичког усвајања.

У складу са наведеним диференцијацијама, наставни програм за предмет Српски као нематерњи конципиран је у два нивоа:

Програм А намењен је ученицима чији су матерњи језици значајно различити од српског и који долазе из хомогених језичких средина. Ови ученици у школу долазе без минималног предзнања српског језика или са минималним предзнањем, те програм акценат ставља на развој основних језичких компетенција, са постепеним увођењем у лингвистичке и књижевне садржаје.

Програм Б прилагођен је ученицима који живе у језички хетерогеним заједницама и који имају већи обим контакта са српским језиком. Захваљујући бољем стартном положају, ови ученици су у могућности да брже напредују и постижу виши ниво комуникативне компетенције, што омогућава обимнији и дубљи приступ наставним садржајима, укључујући и садржаје из области народне књижевности.

Ова диференцијација наставних програма представља предуслов за успешну рецепцију народне књижевности као дела културног и језичког наслеђа српског народа. У зависности од програма и језичке компетенције ученика, приступ народној књижевности мора бити пажљиво методички обликован – од основне интерпретације текста и разумевања наративне структуре, до сложенијих анализа мотива, симбола и културолошког контекста.

У процесу контекстуализације образовних садржаја народне књижевности у настави Српског као нематерњег, приоритет имају текстови који су језички приступачни, културоло-

лошки блиски и методички подстицајни. У раним фазама учења, ученици се сусрећу са дечијим разбрајалицама и играма попут *Ринге, ринге раја; Еци, пеци, пец* и бројалице 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, *изашао бели месец*. Ове усмене форме подстичу фонолошку свест, развијају ритам и интонацију и представљају природан увод у свет народне књижевности.

Загонетке и пословице, одабране у складу са језичким нивоом ученика, имају важну улогу у развоју дескриптивног и метафоричког мишљења, као и у усвајању основних културних кодова. Пословица *Не кажи све што знаш* представља пример сажетог народног „мудрослова” што отвара простор за разговор о моралним нормама, комуникацији и вредностима заједнице.

Кратке народне приче, као што су *Зеца и корњача, Свијету се не може угодити* и *У цара Тројана козје уши*, прилагођене језичком нивоу ученика, пружају могућност за развој наративне компетенције и разумевање структуре усмене прозе. Њихове поуке су универзалне, а језик довољно једноставан да ученицима омогући активно учешће у тумачењу. Сличну функцију имају и шаљиве народне приче, као и народна предања, попут *Свети Саво гради прозоре*, у којима се кроз хумор или митски наратив обликују вредносни обрасци и културно памћење²⁴¹.

Басне, као што су *Бик и зеца* и друге прилагођене ученичком узрасту, пружају основу за упознавање са алегоријским облицима и основу за анализу односа између ликова и њихових особина. Бајке, међу којима је значајно место нашло *Биберче* (укључујући и стрип адаптацију Ђорђа Лобачева), омогућавају ученицима да уђу у свет фантастике и симболике, чиме се подстиче креативно мишљење и развија способност интерпретације сложенијих текстова.

У оквиру виших програмских захтева (Програм Б), у наставу се уводе и народне лирске и народнепске песме, попут *Мајка Јову у ружу родила*, лирских љубавних и обредних песама, као и адаптирани одломци народних епских песама. Ови текстови служе као средство за упознавање са естетским и културолошким вредностима народне књижевности. Њихова рецепција подразумева виши ниво језичке и когнитивне зрелости, али и педагошку и методичку обраду која ученике постепено уводи у комплексност епског и лирског израза.

Контекстуализација ових садржаја захтева пажљив избор текстова, прилагођавање њихове језичке сложености и функционалну интеграцију у наставне активности које негују језичку продукцију, разумевање и интеркултуралну свест. Народна књижевност у овом контексту није само средство за овладавање језиком, већ и значајан канал за упознавање

---

²⁴¹ Уп. Јанићијевић, Mitrović, 2020, стр. 141–152.

културе српског народа и развијање сензибилитета за различите културне обрасце, што је од посебне важности у мултинационалним срединама.

Контекстуализација образовних садржаја у настави народне књижевности подразумева њихово прилагођавање социолингвистичком, културном и психолошком профилу ученика. У случају наставе Српског као нематерњег у мултинационалним срединама, ово прилагођавање је од кључне важности, јер ученици у истој учионици не полазе са истог језичког и културног нивоа. Усвајање језика и културе не одвија се као паралелни процес, већ је међусобно условљен, те се народна књижевност јавља као повлашћено поље у коме је могуће остварити интеграцију језичке и културне компетенције.

Теоријско полазиште²⁴² за овакав приступ налази се у оквиру интеркултурне педагогије, социокултурне теорије учења (Виготски) и савремених приступа настави језика као другог или страног. У тим оквирима, ученик се не посматра само као неко ко усваја лексику и граматику, већ као субјекат у процесу културне медијације. Народна књижевност, са својом отвореном симболичком структуром, повезаношћу са свакодневним животом и универзалним темама (љубав, правда, храброст, моралне дилеме), пружа широк простор за тај процес.

Методички гледано, контекстуализације подразумевају три основна принципа: језичку доступност, културну разумљивост и педагошку функционалност. Садржај мора бити лексички и граматички примерен узрасту и програму, приликом чега је допуштено и пожељно адаптирање оригиналних текстова. Културна разумљивост остварује се избором мотива и ситуација које се могу упоредити са искуствима ученика у њиховим матичним културама. Педагошка функционалност подразумева да садржај буде подстицајан за активности говорења, слушања, читања и писања, али и за дискусију, повезивање са другим предметима (нпр. Музичком културом, Ликовном културом, Историјом), као и за емоционално и морално сазревање.

Употреба разбрајалица, игара и загонетки у нижим разредима (Програм А) омогућава увођење ученика у српски језик кроз ритам, покрет и репетицију, што је у складу са принципима когнитивног развоја и природним путем усвајања језика. Увођењем народних прича, басни и пословица, постепено се проширује и културни хоризонт ученика, али и развијају интерпретативне способности. Притом, изузетно је важно користити визуелну подршку, драматизацију²⁴³ и причање прича као стратегије за приближавање сложенијих текстова.

---

²⁴² Уп. Пијановић, 2014, стр. 807–810.

²⁴³ В. Вучковић, 1994.

На вишим нивоима језичке компетенције (Програм Б), у наставу се могу увести и лирски и епски текстови, приликом чега је потребно не само језичко адаптирање, већ и културолошко посредовање. Овде наставник има улогу медијатора између текста и ученика, омогућавајући разумевање културних кодификација, симболике и поетике. Увођењем адаптираних епских одломака, обредних и љубавних лирских песама, ученици добијају прилику да се укључе у дубљи дијалог са културом већинског народа, чиме се гради међусобно поштовање и разумевање.

Контекстуализација садржаја народне књижевности у настави Српског као нематерњег у мултинационалним срединама, дакле, није само методички изазов, већ и педагошка одговорност. Успешно планирана и реализована, ова настава може значајно допринети не само развоју језичких компетенција, већ и изградњи културне припадности, толеранције и отворености ка различитостима – вредностима које су од суштинског значаја за савремено образовање.

У настави српског језика као нематерњег у средњој школи и гимназији, прилагођавање и контекстуализација образовних садржаја народне књижевности представљају кључну компоненту развијања језичке компетенције, културолошке писмености и интеркултуралног разумевања ученика. Кратки фолклорни облици, као што су пословице, загонетке, питалице, анегдоте и народне приче, омогућавају ученицима да се на приступачан начин упознају са основним обележјима наше усмене традиције и менталитета народа.

Текстови попут народне приче *Еро и кадија* и анегдоте *Карађорђе и Доситеј* садрже хумористичке и критичке елементе који омогућавају анализу односа моћи, сналажљивости и друштвених вредности. Упознавање са причом *Свети Сава и сељак без среће* доприноси разумевању улоге светитеља у народном предању и обликовању националног идентитета. Истовремено, анализа бајке *Баш-Челик* (у адаптираном облику) пружа увид у структуру фантастичне народне прозе и архетипске мотиве хероја и натприродних сила.

Избор балада, као што је *Смрт Омера и Мериме*, и свадбених песама омогућава ученицима да сагледају лирску димензију усмене књижевности, као и симболички језик емоција, обичаја и обреда. Конструисани текстови о В. Стефановићу Караџићу пружају историјски и лингвистички контекст који је неопходан за разумевање процеса сакупљања, записивања и стандардизације народне књижевности. Кроз пажљиво одабране и контекстуализоване садржаје, ученицима се омогућава не само развој језичких вештина већ и дубље разумевање српске културе и њених вредности, што је суштински циљ наставе Српског као нематерњег.

Стереотипи представљају поједностављене, унапред формиране представе о појединим групама људи, које се често описују као „стандардизоване слике других” (Петровић, 2024, стр. 11–12). Они подразумевају генерализацију, односно приписивање одређених особина целој групи, без обзира на индивидуалне разлике међу њеним члановима. Ове особине могу бити потпуно насумичне, произвољне или чак нетачне, али се унутар стереотипског оквира доживљавају као универзалне и непроменљиве. Једном када се формирају, стереотипи, постају изузетно отпорни на промене – нови подаци, контрадикторне информације или директна искуства која би могла да их оповргну, често бивају игнорисани, умањени или потиснути. Управо због ове ригидности, стереотипи имају снажан утицај на перцепцију, комуникацију и међугрупне односе, доприносећи предрасудама, дискриминацији и социјалној дистанци.

Стереотипне представе о другим етничким заједницама не одражавају њихову стварну културну или социјалну комплексност, већ су конструкције које настају под утицајем како унутаргрупних културних матрица, тако и историјских околности и динамике међуетничких односа. Иако редуктивни и често идеолошки обојени, етнички стереотипи могу послужити као релевантан аналитички инструмент за сагледавање начина на који једна заједница перципира другу, али и за разумевање дубљих структура међуетничке интеракције у датој друштвеној средини. У том смислу, народна књижевност, као медиј колективног памћења и носилац културних вредности, функционише као рефлексија друштвених ставова, искустава и идеала који се везују за припаднике других етничких група.

Приликом анализе народне традиције неопходно је узети у обзир амбивалентност етничке номенклатуре, приликом чега нпр. појам „Турчин” не означава искључиво припаднике турског етничког корпуса, већ се, у зависности од контекста, односи и на муслимане уопште. Управо контекстуални оквири – жанровски, културно-историјски и идеолошки – имају пресудну улогу у тумачењу значења ове одреднице. Атрибуција фигуре „Турчина” у епској традицији, нпр., условљена је бројним факторима: спољашњим, као што су време и место забележеног текста, друштвено-политички и културни контекст, тип народне епике, али и унутрашњим структурама самог песничког текста – наративним обрасцима, функцијом ликова у сужеу, као и степеном стилизације и идеологизације.

Представе о Турцима у српској и широј јужнословенској епској традицији почивају на стереотипним сликама формираним у процесу дуготрајних историјских и културних интеракција које датирају од периода османског освајања балканских простора. Те представе су нашле своје место не само у усменокњижевној традицији, већ и у

историографском дискурсу. У оквиру народне епске поезије Турци су често представљени као архетипски противници – истовремено историјски и митски – приликом чега се њиховој фигури приписују амбивалентне карактеристике: с једне стране, приказивани су као снажни, храбри и ратнички достојни противници, а с друге стране, као носиоци демонских, анималних и натприродних обележја. Ова слика „Турчина” присутна је у широком дијапазону жанрова нашег фолклора, приликом чега се у бројним наративним структурама јављају и типизовани и индивидуализовани турски ликови. Оваква дистинкција посебно је уочљива у систематизацијама попут индекса мотива народних песама балканских Словена Бранислава Крстића (Krstić, 1984), где су турски јунаци заступљени као репрезентативне фигуре у различитим фолклорним сижеима.

У настави Српског као нематерњег, народна књижевност има важну улогу, јер ученицима не само да помаже у овладавању језиком, већ и приближава културу, вредности и мисаони свет српског народа. Избор текстова у наставном програму пажљиво је прилагођен узрасту, нивоу језичке компетенције и степену културолошке интеграције ученика, тако да се са сваким разредом уводе нови жанрови, мотиви и облици народне књижевности, уз истовремено понављање и продубљивање већ познатог.

У најранијем школском узрасту, у трећем и четвртном разреду, ученици се сусрећу са народним причама, баснама и песмама једноставне структуре и јасне поуке. Приче као што су *Деда и репа*, *Зеца и корњача* и *Цврчак и мрав* илуструју основне моралне вредности као што су упорност, рад и поштовање старијих. Оне служе као темељ за развој речника, разумевање простих наративних образаца и усвајање основних граматичких структура српског језика. Уз то, кратке лирске форме попут песме *На крају села* доприносе развоју осећаја за ритам, мелодију и звучне облике језика.

У петом разреду, ученици се упознају са народним обичајним песмама и шаљивим причама, попут *Еро и кадија*, што уводи елемент хумора и социјалне критике. Овде се већ јавља могућност разумевања односа међу ликовима, ироније и друштвених норми, чиме се повећава културолошка осетљивост ученика и развија способност тумачења текста изван буквалног значења.

У шестом разреду програм постаје богатији и разноврснији. Ученици читају басне, приче, успаванке и бајк – од *Бика и зеца* до *Биберчета* – што омогућава први сусрет са симболичким слојем народне књижевности и фантастичним елементима. Упознавање са успаванкама, као што је *Мајка Јову у ружи родила*, доноси и емоционални доживљај језика, повезан са породичним и културним вредностима.

У седмом разреду ученици прелазе на сложеније облике, као што су народна предања (*Свети Саво гради прозоре*), легенде и љубавне песме (*Риба и дјевојка*), док се уводе и први контакти са епском традицијом, кроз песму *Диоба Јакишића* (у одломку). Ово је кључан корак у развоју способности ученика да разумеју наративну сложеност, историјски контекст и моралне вредности које обликују нашу народну књижевност.

У осмом разреду ученици већ овладавају ширим жанровским спектром: читају лирске обредне песме (додолске песме), народне бајке (*Чардак ни на небу ни на земљи*), као и народне епске песме попут *Ропство Јанковић Стојана*. Ту је и филозофски обојена прича *Тамни вилајет*, која уводи ученике у апстрактнија размишљања и симболичку интерпретацију. Преко ових текстова, ученици не само да унапређују своје језичке способности, већ почињу да развијају аналитичко и критичко мишљење о културним обрасцима и традицији.

У првом разреду средњег образовања за ученике који уче Српски као нематерњи, наставља се продубљивање рада на фолклорној грађи, сада већ са нагласком на жанровској разноликости и културној функцији. У програму се налазе кратки фолклорни облици (пословице, изреке), шаљиве приче (*Еро и кадија*), анегдоте (*Карађорђе и Доситеј*) и легендарне приче о Светом Сави (*Свети Сава и сељак без среће*), као и народне приповетке (*Немушти језик*). Овај избор подстиче ученике на разумевање различитих функција фолклора – од забаве и поуке до очувања колективног сећања и преношења моралних вредности.

Кроз све ове текстове, народна књижевност се показује као незаобилазна компонента у настави Српског као нематерњег. Она служи не само као средство за овладавање језичком структуром и речником, већ и као културолошки мост који ученике приближава језику, историји, менталитету и вредностима народа чији језик уче.

ЗАКЉУЧАК

И резултати истраживања и вишегодишња наставничка пракса потврђују уверење да би интерпретација народне књижевности у настави, уколико се заснива на садржајно разноврснијем избору текстова и промишљено примењеним дидактичко-методичким поступцима, допринела да естетске и етичке вредности овог корпуса добију већи значај у остваривању образовно-васпитних циљева наставе књижевности на свим нивоима образовања у Републици Србији.

У дисертацији се закључује да би и у настави књижевности морали бити присутни синхронијски и дијахронијски аспекти. У целини гледано, синхронијски аспект је на неки начин присутан у уџбеницима, док дијахронијски није ни назначен. Као што је потребно истаћи разлике између народне и ауторске књижевности, тако је с аспекта дијахроније важно указати на преплитање њихових историјских процеса. Међутим, честа је пракса наших историја књижевности да на те процесе не обраћају пажњу, па тако и уџбеници не одступају од те устаљене праксе. Истраживање је показало да још увек не постоји изразитије занимање за контекстуализације народне књижевности.

Народна књижевност и усмена традиција представљају богат и сложен систем у коме се различити облици духовне културе посматрају као саставни делови живота заједнице. Ови облици се могу поделити у три основна сегмента који обухватају поезију, веровања, пословице, историјска предања, обичаје и забаве, као и елементе сличне фолклорном позоришту. Усмена грађа се прикупља и проучава у контексту конкретних животних ситуација и функција, што наглашава њену улогу као органског дела традиције, а не само као уметничког текста. У том смислу, народна књижевност постоји у два облика: као записане песничке творевине које се вреднују као књижевна дела и као фолклорна грађа која се користи у обичајима и обредима, што показује различите нивое њене примене и значаја у култури.

У образовном процесу постоје бројне могућности за укључивање народне књижевности на начин који истиче њену суштинску карактеристику – усменост. Савремени облици фолклора, посебно дечији фолклор, пружају погодан материјал за непосреднији приступ народној књижевности као уметности речи. У том контексту, није реч о томе да се у уџбеницима доминантно наметну „песмице” једноставног лирског домета, већ да се у млађим разредима школовања посвети више пажње кратким

фолклорним облицима, као што су бројалице, ругалице и брзалице, које су и даље живе у дечијим колективима. Такав приступ допринео би да ученици постану свесни своје улоге као преносилаца и твораца народне поезије, чиме би се истакла непрекидност и актуелност народне књижевности у савременом животу.

Усменокњижевни облици, као што су песме, пословице и др., праћени су подацима о њиховој функцији у оквиру одређених обичаја, што представља ретку и драгоцену контекстуалну димензију у поређењу са старијим записима усмене књижевности. Ова контекстуалност омогућава дубље разумевање улоге и значења фолклорних форми у животу заједнице. У периоду између два рата није било систематичнијег проучавања народне књижевности, али касније се развио научни приступ који је настојао да објективно и свеобухватно проучи фолклор, препознајући његову стварну вредност и значај у културном наслеђу.

Општи увид у уџбенике показује да су усменокњижевни примери пажљиво одабрани и прилагођени тако да подрже дидактичке циљеве наставе. Често се на тим примерима истичу моралне и етичке вредности, као и херојски моменти из националне историје. Међутим, иако народна књижевност, нарочито поезија, успешно приказује важне историјске тренутке, она је истовремено била дубоко укореењена у свакодневни живот, обичаје и обреде, о чему у уџбеницима најчешће недостају потребне информације.

Ако пажљивије погледамо које аспекте народне књижевности ученици упознају кроз уџбенике књижевности, видећемо да су кратке и поједностављене информације дате у свим разредима. Нешто се дефинише, нешто се само именује, нешто се кратко и непоуздано описује. Такве поступке можемо разумети када је реч о настави у нижим разредима (не значи да их морамо и оправдати), али у вишим разредима очекивали бисмо да ће ситуација бити другачија, поготово данас, с обзиром на врло амбициозно сажете теоријске појмове. Упркос томе што је разговор о делу променио назив у интерпретација – импресија остаје основно полазиште, а о књижевним врстама, па тако и о усмено-књижевним, говори се и учи у кратким, непоузданим и уоквиреним правилима.

Синхронијски аспект народне и ауторске књижевности огледа се у неопходности јасног разлучивања жанрова и карактеристика народне и ауторске књижевности, што је посебно важно када се оба типа књижевности представљају заједно, као што је често случај у уџбеницима. Прецизно истицање разлика омогућава боље разумевање њиховог међуделовања, као и процеса преласка од усмене ка писаној књижевности и обрнуто. Док се синхронијски приступ делимично примењује у настави, дијахронијски аспект, који би указивао на историјско преплитање и развој тих врста, најчешће остаје занемарен. Овај

недостатак је у складу са устаљеном праксом у нашим историјама књижевности, која ретко посвећује пажњу динамици историјских процеса, па тако и уџбеници ретко иду даље од статичног приказа.

Ставови имају изузетан значај у образовном процесу. Они директно утичу на учење и памћење, па ученици лакше усвајају и дуже памте садржаје који су у складу са њиховим ставовима. Због тога је важно да наставници повезују наставне теме са интересовањима и позитивним ставовима ученика, како би процес учења био ефикаснији и мотивишући. Формирање ставова углавном се одвија кроз социјализацију, приликом чега школа, породица и вршњачка група имају кључну улогу. Наставници и васпитачи својим примером, подстицајем и вредностима могу значајно утицати на развој позитивних ставова код деце, обликујући начин на који ученици перципирају свет око себе.

Афективна компонента става наглашава потребу за стварањем позитивне емоционалне климе у настави, јер учење повезано са пријатним искуствима подстиче заинтересованост и мотивисаност ученика. Ставови такође имају важну функцију у социјалном понашању ученика. Они могу служити као одбрамбени механизам, помажући ученицима да заштите своје самопоштовање или обезбеде прихватање у групи, што захтева пажљив и сензитиван приступ наставника према различитим појединцима.

Иако су ставови релативно стабилни, они се могу мењати кроз искуство, дискусију и нова сазнања. Наставни процес може подстицати критичко мишљење и отвореност према различитим ставовима, уз уважавање већ постојећих ставова ученика. Циљ васпитања треба да буде развијање уравнотежених ставова који обједињују когнитивну, афективну и бихевиоралну компоненту, што значи да ученик не само да поседује знање о објекту става, већ и осећа одговарајућу емоцију и има спремност да се понаша у складу са тим.

С обзиром на то да ученици чешће перципирају оно што је у складу са њиховим ставовима, наставници треба да користе различите методе као што су примери, дискусије и активни облици рада, како би проширили њихову перспективу и помогли им да увиде различита гледишта. Поред когнитивног учења, образовање има и вредносну димензију, јер ставови омогућавају манифестовање личних вредности. Настава, осим преношења знања, треба да подстиче развој социјално пожељних ставова, као што су толеранција, сарадња и поштовање различитости, обликујући на тај начин свестрану и социјално одговорну личност.

Једна од најфундаменталнијих карактеристика народне књижевности јесте њена усменост – чињеница да она настаје, опстаје и преноси се без записа, искључиво усменим путем. Ова особеност одређује целокупну поетику овог стваралаштва. Усменост

подразумева варијантност, импровизацију и сталну динамику текста, те утиче на функцију памћења и репродукције, као и на уметничку изведбу. У образовном контексту, ова особина се често своди на формалну дефиницију, без довољног разумевања последица које усменост има на структуру, стил и рецепцију текста.

Народна књижевност представља резултат колективног стварања, где се појединачни доприноси уклапају у општи модел културне продукције. Анонимност аутора није последица недостатка значаја појединца, већ последица начина на који функционише усмена традиција – текстови се стално модификују, прилагођавају, допуњују и тако постају власништво заједнице. У школским програмима, ову карактеристику је важно представити не као „недостатак аутора”, већ као пример другачијег концепта уметничког стварања у односу на писану, индивидуалну књижевност.

Сваки усмени текст постоји у више варијанти, које се мењају у зависности од времена, места, говорника и контекста. Ова варијантност је резултат импровизацијске природе усменог извођења, као и одсуства фиксiranог текста. Из педагошке перспективе, ученицима је овај појам често апстрактан, те би примери различитих варијанти исте бајке или песме могли допринети бољем разумевању функције усмене књижевности.

Народна књижевност никада није постојала само као естетски производ. Њена функционалност обухвата ритуалне, магијске, моралне, друштвене и васпитне улоге. Лирске песме се везују за обредне оквире (нпр. свадбе, сахране, жетве), епске за историјско памћење или вредновање, а загонетке, пословице и приче служе као модели поучног и друштвено прихватљивог понашања, као народна филозофија. Школска интерпретација неретко занемарује ове аспекте и фокусира се искључиво на уметничку вредност, што доводи до губитка ширег културолошког контекста.

Народна књижевност се карактерише формулаичношћу, односно честим понављањем стилских и структурних образаца (формуле, клишеи, епитети, понављања). Ово је, с једне стране, резултат усменог памћења, а с друге – естетска одлика која доприноси ритму и препознатљивости. У школским програмима, ова карактеристика се може искористити као педагошки ресурс у настави креативног писања, препознавању стилских фигура и развоју језичке осетљивости.

Народна књижевност обилује симболичким слојевима, архетипским обрасцима и митолошким елементима. Бајке, епске песме и легендарне приче представљају структуре дубинског значења, у којима се обликују основни модели односа добра и зла, јунака и непријатеља, светог и профаног. У настави књижевности, тумачење симбола и митских

мотива може послужити као мост ка разумевању ширих књижевних и културолошких токова.

Иако је дуго сматрана „нижом” у односу на писану (ауторску, уметничку) књижевност, народна књижевност поседује сопствени естетски систем. Њена лепота се не огледа у индивидуалној иновацији, већ у колективном обликовању, ритму, сликовитости и емотивној снази израза. Савремена наука инсистира на потреби да се народна поезија, приче и друге форме вреднују унутар сопственог поетичког и културног оквира, што је важно и за контекстуализацију у настави – да се ученицима покаже да вредност није увек резултат „ауторства”, већ културне релевантности.

У еволутивном развоју културе, многе форме народне књижевности прелазе из усмене у писану форму, чиме долази до губитка неких особина, али и стицања нових. Пучка књижевност, нпр., задржава фолклорне теме и мотиве, али се обликује кроз писано стваралаштво познатих или анонимних аутора. Ова граничност између усменог и писаног омогућава флексибилан приступ настави, где се може повезивати традиционално с модерним, а локално са општекултурним оквиром.

Народна књижевност, као вишевековни одраз духовности, колективне свести и културне матрице српског народа, у наставним плановима и програмима није довољно заступљена у мери која би омогућила потпуно сагледавање њене сложене структуре, функције и значаја. Присутност појединачних жанрова и фрагментарно увођење одабраних текстова у школски програм не омогућавају ђацима да развију дубље разумевање улоге народне књижевности у формирању националног и културног идентитета.

Овим истраживањем тежило се ка томе да се испитају и разумеју образовни садржаји народне књижевности у сва три циклуса образовања – од разредне преко предметне наставе у основној школи до средњошколског образовања – с фокусом на начинима на које се ови садржаји могу контекстуализовати. Контекстуализација подразумева враћање усмене књижевности у њене изворне, али и културно-историјске и друштвене оквире, као и разумевање начина њеног настанка, преношења и функције у заједници. Посебан акценат стављен је на разликовање аутентичних услова у којима је усмена књижевност живела и преносила се, у односу на услове њеног бележења, кодификовања и институционализованог проучавања.

С тим у вези, посебна пажња у раду посвећена је и образовним срединама у којима се школују припадници националних мањина. У тим контекстима, контекстуализација народне књижевности добија додатну димензију, јер отвара простор за међукултурни дијалог, препознавање заједничких мотива, структура и вредности у усменим традицијама

различитих народа, као и за афирмацију сопственог културног наслеђа у оквиру шире образовне и друштвене целине. Увођење народне књижевности у наставу на такав начин не само да доприноси очувању културног идентитета свих заједница, већ и подстиче ученике да разумеју и уважавају „другост”, што је од кључног значаја за развој мултикултуралног и демократског друштва.

Методолошки приступ обухватио је интердисциплинарну анализу, која укључује сазнања из области књижевне науке, педагогије, фолклористике, антропологије и културологије, с циљем да се изгради целовитији и флексибилнији модел наставе народне књижевности. Овакав приступ омогућава ученичко повезивање наученог са стварним животним, културним и друштвеним контекстима, чиме се развија не само естетска и језичка компетенција, већ и културна писменост и критичко мишљење.

Увођењем контекстуализације као кључне педагошке и методолошке стратегије, добија се могућност да се народна књижевност више не третира као изолован корпус „стarih прича”, већ као живи израз културног памћења и етоса народа. Ово отвара простор за реформу наставе књижевности у правцу дубљег разумевања и интерпретације, као и за боље укључивање народне књижевности у савремене наставне праксе.

На крају, резултати овог истраживања могу послужити као полазиште за даље промене у наставним плановима и програмима, али и као подстицај наставницима да преиспитају досадашње приступе и у већој мери ангажују ученике у процесу разумевања народне књижевности као феномена који превазилази оквире литературе и постаје важан елемент културне свести, међугенерациског дијалога и друштвене едукације. Посебно у вишенационалним срединама, овакав приступ доприноси изградњи уважавајуће, плуралистичке и инклузивне наставне праксе. Само на тај начин народна књижевност може поново заузети своје заслужено место у образовном систему – не као реликт прошлости, већ као живо наслеђе које и даље има шта да каже савременом читаоцу.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

НАСТАВНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ

Наставни план и програм за основне школе, Београд, 1933, стр. 5–7.

Наставни план и програм за основне школе, Београд: Просвета, 1943, стр. 3–7.

Наставни план и програм за гимназије и учитељске школе за 1946/47. годину, Београд: Просвета, 1943, стр. 3–7 и 15–18.

Наставни план и програм за основне школе за школску 1948/49. годину, Београд: Знање, 1948, стр. 4–19.

Наставни план и програм за основну школу у Социјалистичкој Републици Србији, Београд: Завод за основно образовање и васпитање наставника, Савремена школа, 1963, стр. 5–45.

Заједнички план и програм васпитно-образовног рада у основној школи, Београд: Просветни гласник, бр. 6–9, 1976, стр. 281–297.

Заједнички план васпитно-образовног рада у основној школи, Београд: Просветни гласник, бр. 10, 1976, стр. 574–582.

Заједнички план васпитно-образовног рада у основној школи, Београд: Просветни гласник, бр. 8–10, 1979, стр. 595–596.

Заједнички план васпитно-образовног рада у основној школи, Београд: Просветни гласник, бр. 3–5, 1984/85, стр. 155–186.

Заједнички план васпитно-образовног рада у основној школи, Београд: Просветни гласник, бр. 6–7, 1985, стр. 465.

Правилник о наставном плану и програму основног образовања и васпитања, Београд: Просветни гласник, бр. 4, 1990.

Правилник о наставном програму за пети разред основног образовања и васпитања, „Службени гласник РС – Просветни гласник” бр. 62/03, 64/03, 62/04, година 2007.

Наставни програм српског језика за 5. разред основног образовања и васпитања, „Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник”, год. LVI – бр. 6, Београд, 25. јун 2007, стр. 1–11.

Правилник о наставном програму за шести разред основног образовања и васпитања, „Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник”, год. LVII – бр. 5/2008, Београд, 26. мај 2008, стр. 2–8.

Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања, „Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник”, бр. 6/2009, Београд, 10. јун 2009, стр. 2–9.

Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања, „Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник”, бр. 2/2010, Београд, стр. 3–11.

Министарство просвете РС. (2017). Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програм наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања. Београд: Просветни гласник, (10), 1–8.

Министарство просвете РС. (2018). Правилник о програму наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања. Београд: Просветни гласник, (16), 47–52.

Министарство просвете РС. (2019а). Правилник о програму наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања. Београд: Просветни гласник, (5), 6–11.

Министарство просвете РС. (2019б). Правилник о програму наставе и учења за четврти разред основног образовања и васпитања. Београд: Просветни гласник, (11), 1–7.

NP (2004). Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Beograd: Prosvetni glasnik (2–10), 2004/10.

NP (2005). Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja Beograd: Prosvetni glasnik (2–9), 2005/1.

NP (2006). Pravilnik o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Beograd: Prosvetni glasnik (4–13), 2006/3.

ПРИМАРНА ЛИТЕРАТУРА

- Алавања, Б. (2023). *Читанка за први разред основне школе*, први и други део. Klett, Београд.
- Андрић, М., (2019). *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за шести разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд.
- Андрић, М., (2020). *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за седми разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд.
- Аџић, С. (2018). *Маша и Раша*. Српски као нематерњи језик за први разред основне школе. Klett, Београд.
- Бајић, Љ., Мркаљ, З. (2002). *По јутру се дан познаје* – читанка за 5. разред основне школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Вајс, В., Ишпановић, Д. (2019). *Уџбеник за шести разред основне школе, Читанка 6*. Klett, Београд.
- Вајс, В., Ишпановић, Д. (2020). *Уџбеник за седми разред основне школе, Читанка 7*. Klett, Београд.
- Вајс, В., Ишпановић, Д. (2021). *Уџбеник за осми разред основне школе, Читанка 8*. Klett, Београд.
- Вајс, В., Ишпановић, Д. (2023). *Уџбеник за пети разред основне школе, Читанка 5*. Klett, Београд.
- Веселиновић, Љ. (2008). *У марами јабука*. Читанка за предшколце и млађе основце. Први део. Народна књижевност за децу, Креативни центар, Београд.
- Влаховић, Г., Влаховић, Ј. (2019). *Читанка 7*. Уџбеник из књижевности за седми разред основне школе. Едука, Београд.
- Влаховић, Ј., Влаховић, Г. (2020). *Читанка за седми разред основне школе*. Едука, Београд.
- Вујанац, М. (1931). *Читанка за IV разред основних школа у Краљевини Југославији*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд.
- Вуловић, Зора В. (1926). *Читанка за први разред средњих школа*, Издање књижарнице Рајковића и Туковића, Београд.
- Вуловић, Зора В. (1928). *Читанка за четврти разред средњих школа*, Издање књижарнице Рајковића и Туковића, Београд.
- Гудељ, П. (1978). *Ведар дан*, читанка за шести разред основне школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

- Енги, С., Рожа Сикора, А. (2020). *Уџбеник за четврти разред основне школе, Читанка 3*, Klett, Београд.
- Жежелј Ралић, Р. (2005). *Река речи*. Читанка за трећи разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј Ралић, Р. (2015). *Маша и Раша*. Игра речи. Читанка за први разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј Ралић, Р. (2015). *Речи чаробнице*. Читанка за четврти разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј Ралић, Р. (2016). *Маша и Раша. Царство речи*. Читанка за други разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј, Р. (2019). *Зов речи*. Читанка за други разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј, Р. (2019). Радна свеска уз Читанку за други разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј, Р. (2020). *Искрице речи*. Читанка за трећи разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј, Р. (2020). Радна свеска уз Читанку за трећи разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј, Р. (2022а). Радна свеска уз Читанку, за четврти разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј, Р. (2022б). *Река речи*. Читанка за српски језик за четврти разред основне школе, Klett, Београд.
- Жежелј Ралић, Р. (2023). *Маша и Раша – Различак*. Читанка за први разред основне школе, Klett, Београд.
- Журић, Ј. (2024). *У трагању за плавом звездом*. Читанка за шести разред основне школе, Едука, Београд.
- Илић, П., Петровић, М. (1985) Читанка. *Иза шума, иза гора* за пети разред основне школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, Покрајински завод за издавање уџбеника, Нови Сад.
- Јовић, М., Журић, Ј. (2021). *Магија читања*, читанка за осми разред основне школе, Едука, Београд.
- Јовић, М., Журић, Ј. (2022). *Читанка за пети разред основне школе*, Едука, Београд.
- Јовић, М., Јовић, И. (2023). *Читанка за први разред основне школе*, Едука, Београд.
- Јовић, М., Јовић, И. (2020). *Читанка за трећи разред основне школе*, Едука, Београд.
- Јовић, М., Тодоров, Н. (2021). *Читанка*, уџбеник за четврти разред основне школе, Едука, Београд.
- Костић, М., Станковић-Шошо, Н. (2022). *Почетница* (Сликовница са словарицом. Текстови за почетно читање и писање. Писанка и Читанка: *На крилима речи*), Нови Логос, Београд.

- Костић, М., Станковић-Шошо, Н. (2022). *Реч по реч*, читанка за српски језик за први разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Костић, М., Станковић-Шошо, Н. (2021). *У свету речи*. Читанка за трећи разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Костић, М., Станковић-Шошо, Н. (2023). *Уз речи растемо*. Читанка за други разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Манојловић, М., Бабуновић, С. (2019). *Читанка за други разред основне школе*, Едука, Београд.
- Маринковић, С., Марковић, С. (2018). *Читанка за пети разред основне школе*, Креативни центар, Београд.
- Маринковић, С., Марковић, С. (2019). *Читанка 2*, за други разред основне школе, Креативни центар, Београд.
- Маринковић, С., Марковић, С. (2019). *Читанка 7*, за седми разред основне школе, Креативни центар, Београд.
- Маринковић, С., Марковић, С. (2019). *Читанка 6*, за шести разред основне школе, Креативни центар, Београд.
- Маринковић, С., Марковић, С. (2020). *Читанка 8*, за осми разред основне школе, Креативни центар, Београд.
- Маринковић, С., Марковић, С. (2021). *Читанка 4*, за четврти разред основне школе, Креативни центар, Београд.
- Милић, Б., Вучић, К. (2019). *Читанка за први разред средње школе*, Завод за уџбенике, Београд.
- Мркаљ, З., Бајић, Љ., (2010). *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за осми разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд.
- Мркаљ, З., Бајић, Љ., (2018). *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за пети разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд.
- Мркаљ, З., Несторовић, З. (2024). *Извор*. Читанка за шести разред основне школе, Klett, Београд.
- Мркаљ, З., Несторовић, З. (2020). *Плетисанка*. Читанка за седми разред основне школе, Klett, Београд.
- Мркаљ, З., Несторовић, З. (2022). *Цветник*. Читанка за осми разред основне школе, Klett, Београд.
- Мркаљ, З., Несторовић, З. (2022). *Расковник*. Читанка за пети разред основне школе, Klett, Београд.

- Мркаљ, З., Павловић, М. (2019). *Читанка за први разред гимназије*, Klett, Београд.
- Несторовић, З., Грушановић, З. (2012). *Речи мудрости*, читанка за осми разред основне школе, Klett, Београд.
- Несторовић, З., Грушановић, З. (2020). *Пут*, читанка за седми разред основне школе, Klett, Београд.
- Николић Опачић, З., Пантовић, Д. (2014). *Прича без краја* – читанка са електронским аудио-додатком за четврти разред основне школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Павловић, М., Мркаљ, З., *Српски језик и књижевност за први разред гимназије*, Klett, Београд, 2019.
- Рожа Сикора, А. (2018). *Српски као нематерњи језик за други разред основне школе*, Klett, Београд.
- Рожа Сикора, А. (2021). *Уџбеник за четврти разред основне школе, Читанка 4*, Klett, Београд.
- Станковић-Шошо, Н. (2008). *Чаролија речи*, Читанка за 5. разред основне школе, Klett Београд.
- Станковић-Шошо, Н. (2009). *Маштарија речи*, Читанка за 6. разред основне школе, Klett, Београд.
- Станковић-Шошо, Н. (2011). *Ризница речи*, Читанка за 7. разред основне школе, Klett, Београд.
- Станковић Шошо, Н., прир. (2019а). *Загонетке лаке за ђаке прваке*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Станковић Шошо, Н., прир. (2019б). *Народне умотворине лаке за ђаке другаче*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Станковић Шошо, Н., прир. (2019в). *Кратки говорни облици*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Станковић Шошо, Н., прир. (2019г). *Српске народне бајке*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Станковић Шошо, Н., прир. (2019д). *Обредне лирске народне песме*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Станковић Шошо, Н., прир. (2020). *Загонетке лаке за ђаке трећаче*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Станковић Шошо, Н., прир. (2021а). *Креативне игре лаке за ђаке четвртаке*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.

- Станковић Шошо, Н., прир. (2021б). *Љубавне лирске народне песме*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Станковић-Шошо, Н. (2023). *Уметност речи*. Читанка за српски језик и књижевност за осми разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Станковић-Шошо, Н., Сувајцић, Б. (2020). *Чаролија стварања*. Читанка за седми разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Станковић-Шошо, Н., Сувајцић, Б. (2022). *Уметност речи*. Читанка за пети разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Станковић-Шошо, Н., Сувајцић, Б. (2024). *Уметност речи*. Читанка за седми разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Станковић-Шошо, Н., Сувајцић, Б. (2024). *Уметност речи*. Читанка за српски језик и књижевност за шести разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Станковић-Шошо, Н., Сувајцић, Б. (2024). *Чаролија стварања*. Читанка за шести разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Станковић-Шошо, Н., Сувајцић, Б. (2022). *Чаролија стварања*. Читанка за пети разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- Станковић-Шошо, Н., Чабрић, С. (2016). *Бескрајне речи*. Читанка за српски језик за четврти разред основне школе, Нови Логос, Београд.
- СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ, А., РАДУЛОВИЋ, О., ЖИВКОВИЋ, В. (2019). *Читанка за први разред гимназија и средњих стручних школа*, Едука, Београд.
- Сувајцић, Б., прир., (2019а). *Шалџиве народне приче и новеле*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Сувајцић, Б., прир., (2019б). *Епске народне песме о Немањићима и Мрњавчевићима*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Сувајцић, Б., прир., (2019в). *Епске народне песме о Косовском боју*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Сувајцић, Б., прир., (2019г). *Епске народне песме о Марку Краљевићу*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Сувајцић, Б., прир., (2021а). *Епске народне песме о ослобођењу Србије*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Сувајцић, Б., прир., (2021б). *Обичајне лирске народне песме*, Klett, Нови Логос, Фреска, Београд.
- Сувајцић, Б., Станковић-Шошо, Н. (2021). *Чаролија стварања*. Читанка за осми разред основне школе, Нови Логос, Београд.

- Сувајџић, Б., Станковић-Шошо, Н., Петаковић, С. (2019). *Читанка за први разред гимназије*, Читанка 1, Нови Логос, Београд.
- Тодоров, Н., Јовић, М. (2020). *Трешња у цвету* – Читанка за четврти разред основне школе, Едука, Београд.
- Штасни, Г., Добрић, Н., Звекић-Душановић, Д. (2014). *Српска књижевност и језик за први разред гимназије и четворогодишњих и трогодишњих стручних школа*, Завод за уџбенике, Београд.

СЕКУНДАРНА ЛИТЕРАТУРА

- Аземовић, Е. (2021). „Појам бајке у четвртом разреду основне школе”. *Методичка теорија и пракса*, 24(1), 24–32.
- Андрић, М. (1997). *Наставно проучавање народног песништва*. Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Андрић, М. (2000). *Методички прилази књижевноуметничком делу*: Књига прва. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Андрић, М. (2002). *Методички прилази књижевноуметничком делу*: Књига друга. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Антонијевић, Д. (1991). *Значење српских бајки*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Арсид, М. (2000). *Како унапредити наставу*. Крушевац: Виша школа за образовање васпитача.
- Бајић, Љ. (2001). „Припремање наставника за стваралачку наставу књижевности”. *Књижевност и језик*, 39(1), 47–55.
- Бартмински, Ј. (2012). *Језик – слика – свет*. Београд: Slovo Slavia.
- Богатај, Е. (2016). „Мотив бесмртности у контексту космогоније у српској народној приповеци *Баи-Челик* и руској *Коцей Бессмертный*”. *Филологическије заметки*, 2(14), 83–92.
- Бован, В. (1980). „Проучавање улоге народних певача у српскохрватској народној епици”. У: *Научни састанак слависта у Вукове дане IX* (стр. 333–350). Београд: МСЦ.
- Богишић, В. (2003). *Народне пјесме из старијих, највише приморских записа*. С расправом о буграштицама. Горњи Милановац: Лио.
- Бонџић, Ј. (2017). „Елементи старе српске религије у народној бајци *Пепељуга*”. *Методичка теорија и пракса*, 17(2), 265–274.
- Ван Генеп, А. (2005). *Обреди прелаза*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Видаковић Петров, К. (2014). „Баладе: термилошки и поетички аспекти”. У: *Савремена српска фолклористика I* (стр. 195–207). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Вилотијевић, М. (2000). *Дидактика 1, 2*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду.

- Вилотијевић, М., Вилотијевић, Н. (2016). *Модели развијајуће наставе* I. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду.
- Вукмановић, А. (2014). „Досадашња истраживања српске усмене лирике”. У: *Савремена српска фолклористика* I (стр. 183–194). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Вучковић, М. (1994). *Драмско дело у настави књижевности и језика*. Београд: Просвета.
- Дандес, А. (2008). „Фолклористика в XXI веке”. *Традиционална култура*, 2, 120–139.
- Дашић, М. (2016). *Народна књижевност у наставним плановима и програмима*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Делић, Л., Детелић, М., Пешикан Љуштановић, Љ. (2017). *Главит јунак и остала господа*. Анализе народних песама. Београд: Завод за уџбенике.
- Деретић, Ј. (2007). *Историја српске књижевности*. Београд: Sezam book.
- Деретић, Ј. (1978). *Огледи из народног песништва*. Београд: Слово љубве.
- Димитријевић, М. (2013). „Марко Краљевић – традиционални јунак у савременим наставним околностима”. У: В. Милосављевић (ур.), *Наука и традиција* (т. 2/2, стр. 1069–1084). Пале: Филозофски факултет.
- Ђорђевић, Ј. (1981). *Савремена настава*. Београд: Научна књига.
- Ђорђевић, М., (2020). „Скривене димензије усмених успаванки”. У: Б. Сувајдић и др. (ур.), *Савремена српска фолклористика* VII (стр. 487–501). Крушевац: Народна библиотека и др.
- Ђурић, В. (1969). *Антологија народних јуначких песама*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама* (1925). Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Ивановић, М. (2018). „Марко Краљевић као етички узор у млађем школском узрасту”. *Nova škola*, 13(2), 18–27.
- Ивић, И., Пешикан, А. (2001). *Активно учење*, Београд: Институт за психологију.
- Ивић, И., Пешикан, А., Антић, С. (2008). *Водич за добар уџбеник: Општи стандарди квалитета уџбеника*. Нови Сад: Платонеум.
- Игњатовић, С. (1966). *Народна књижевност у настави и васпитању*. Београд: Завод за уџбенике.
- Икор, Р. (1980). *Школа и култура*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јанићијевић, В. (2015). „Од моралног ка јуначком – Одређење жанра епска песма у програмима и читанкама за разредну наставу”. *Иновације у настави*, 28(4), 54–63.
- Јанићијевић, В. (2016). *Теорија књижевности у разредној настави*. Београд: Учитељски факултет.
- Јовановић, А., Јанићијевић, В. (2009). „Teacher – the man of culture and the cultured man – About the subject Serbian Culture in European Context at Teacher Training Faculty in Belgrade”. У: *Student in Contemporary Learning and Teaching* (стр. 65–70). Нови Сонч – Београд: Универзитет у Београду, Учитељски факултет.

- Јовановић, Ј., Карановић, З. (2017). „Највећа је жалост за братом. О тексту и мелодији”. *Фолклористика*, 2/1, 19–39.
- Јокић, Ј. (2019). *Магијско извориште поетског*. Огледи о усменој лирици. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Карановић, З. Пешикан-Љуштановић, Љ. (1994). *Послови и дани српске песничке традиције*. Нови Сад: Светови.
- Карановић, З. (1998). *Антологија српске лирско-епске усмене поезије*. Нови Сад: Светови.
- Карановић, З. (2005). „Збирка Симеона Ђурића и пет прича о Међедовићу”. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 53, 1-3, 97–118.
- Карановић, З. (2010а). *Антологија српске лирске усмене поезије*. Београд: Завод за уџбенике.
- Карановић, З. (2010б). *Небеска невеста*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Карановић, З. (2011). „Косовка дјевојка – текст, контекст и жанровске импликације песме”. У: *Жива реч*: зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић (стр. 301–315). Београд: Балканолошки институт САНУ; Филолошки факултет.
- Караџић, В. С. (1961). *О народним песмама*. Београд: Народна књига.
- Караџић, В. С. (1964). *О српској народној поезији*. Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (1966). Српски рјечник (1818). У П. Ивић (прир.), *Сабрана дела Вука Караџића* (књ. II). Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (1972). „Етнографски списи”. У М. С. Филиповић (прир.), *Сабрана дела Вука Караџића* (књ. XVII). Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (1986а). „Српски рјечник (1852)”. У Ј. Кашић (прир.), *Сабрана дела Вука Караџића* (т. XI/1–2). Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (1986б). „Српске народне пјесме. Књ. IV, у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу (1862)”. У Љ. Зуковић (прир.), *Сабрана дела Вука Караџића* (књ. VII). Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (1988). „Српске народне пјесме Г”. У В. Недић (прир.), *Сабрана дела Вука Караџића* (књ. VI). Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (1988а). „Народне српске приповијетке (1821)” и „Српске народне приповијетке (1853)”. У М. Пантић (прир.), *Сабрана дела Вука Караџића* (књ. III). Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (1988б). „Српске народне пјесме (1845)”. У Р. Пешић (прир.), *Сабрана дела Вука Караџића* (књ. II). Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (1988в). „Српске народне пјесме (1846)”. У Р. Самарџић (прир.), *Сабрана дела Вука Караџића* (књ. III). Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. (2004). *Српска историја нашега времена*. Београд: Каруповић.
- Клеут, М., Пешикан-Љуштановић, Љ., Половина, Н., Томин, С. (2014). *Без очију кано и с очима*. Нови Сад: Академска књига.
- Клеут, М., прир. (2017). *Вук Стефановић Караџић*. Нови Сад: Матица српска.

- Кнежевић, С. (2012). *Вишњићев пјеснички споменик револуцији*. Пале: Просвјета.
- Колаковић, М. (2008). *Народна књижевност у књизи за народ*. Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Крњевић, Х. (1980). *Живи палимпсести или о усменој поезији*. Београд: Нолит.
- Крњевић, Х. (1986). *Лирски источници: из историје и поетике лирске народне поезије*. Београд: БИГЗ.
- Кулишић, Ш., Петровић, П., Пантелић, Н. (1990). *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит.
- Латковић, В. (1987). *Народна књижевност I*. Београд.
- Лекић, Ђ. (1993). *Методика разредне наставе*. Београд: Нова Просвета.
- Лити, М. (1994). *Европска народна бајка*. Београд: Орбис.
- Лорд, А. Б. (1990). *Певач прича*. Београд: Идеа.
- Љубинковић, Н. (2010). *Трагања и одговори. Студије из народне књижевности и фолклора (I)*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Маринковић, С. (2000). *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*. Београд: Креативни центар.
- Марковић, С. (2011). „Народна књижевност у наставним програмима млађих разреда основне школе”. *Радови филозофског факултета*, 13(1), 749–761.
- Марковић, С. (2014). „Народна књижевност у наставним програмима за основну школу у 20. и 21. веку”. У: *Савремена српска фолклористика I* (стр. 89–101). Београд: Удружење фолклориста Србије; Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”.
- Марковић, С. (2017). „Друштвено-историјска стварност као контекст разумевања текстова народне књижевности”. У: М. Кулић (ур.), *Наука и стварност: Зборник радова са научног скупа* (књ. 11, т. 1, стр. 423–440). Пале: Филозофски факултет.
- Марковић, С. (2020). *Интерпретација народне књижевности у разредној настави*. Јагодина: Педагошки факултет.
- Микановић, Б. (2014). „Исходи учења и стандарди знања у основном образовању”. *Иновације у настави*, 27(1), 84–93.
- Милошевић Ђорђевић, Н. (1971). *Заједничка тематско-сижејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*. Београд: Филолошки факултет.
- Милошевић Ђорђевић, Н. (1990). *Косовска епика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милошевић-Ђорђевић, Н. (1997). *Од како се земља охладила*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милошевић-Ђорђевић, Н. (1999). *Српска народна лирика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милошевић-Ђорђевић, Н. (2002). *Казивати редом*. Прилози проучавању Вукове поетике усменог стварања. Београд: Рад; Књижевна заједница Србије.
- Милошевић-Ђорђевић, Н. (2006). *Од бајке до изреке. Обликовање и облици српске усмене прозе*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

- Миодраговић, Ј. (2009). *Деца и породица у веровањима Срба. Народна педагогија у Срба или како наш народ подиже пород свој*. Београд: РТС.
- Митић, К. (2014а). „Етнографска подлога (одраз и функција у календарским обредним пјесмама)”. *Philologia Mediana*, 6, 137–149.
- Митић, К. (2014б). „Мала школа етнологије”. У: *Наука и савремени универзитет 3* (стр. 439–450). Ниш: Филозофски факултет.
- Митровић, М. Б. (2017). „Слике традиционалне културе у настави Српског језика за млађе разреде”. *Иновације у настави*, 30(3), 106–116.
- Мркаљ, З., Плут, Д. (2007). „Квалитет читанки за млађе ученике основне школе”. У: *Квалитет уџбеника за млађи школски узраст* (стр. 51–94). Београд: Институт за психологију, Филозофски факултет.
- Мркаљ, З. (2008). *Наставно проучавање народних приповедака и предања*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мркаљ, З. (2011). *На часовима српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике.
- Мркаљ, З. (2016а). *Од буквара до читанки*. Методичка истраживања. Београд: Учитељски факултет.
- Мркаљ, З. (2016б). *Методички цветник. Зборник радова из методике наставе српског језика и књижевности*. Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске.
- Мркаљ, З. (2017). Аутори читанки и школских приручника као проучаваоци фолклора. У: Б. Сувајцић и др. (ур.), *Савремена српска фолклористика IV* (стр. 117–130). Београд: Удружење фолклориста Србије; Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”.
- Недељковић, М. (1990). *Годишњи обичаји у Срба*. Београд: Вук Карацић.
- Недић, В. (1969). *Антологија народних лирских песама*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Недић, В., ур., (1972). *Народна књижевност*. Београд: Нолит.
- Недић, В. (1976). *О усменом песничтву*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Недић, В. (1990). *Вукови певачи*. Београд: Рад.
- Николић, М. (1992). *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пастернак, Б. (2010). *Интерпретација епске народне поезије у средњој школи*. Нови Сад: Академска књига.
- Перишић, С. (2024). „Изазови у савременом тумачењу књижевности за децу и младе”. *Образовање и васпитање*, 19(22), 123–126.
- Пијановић, П., ур., (2014). *Лексикон образовних термина*. Београд: Учитељски факултет.
- Петровић, С. (2024). „Епски Турци као митски туђини: етнички стереотипи и змијска фолклорно-књижевна метафорика”. *Књижевна историја*, 56(182), 11–38.
- Пешикан Љуштановић, Љ. (1996). „Неке сличности и разлике српске и муслиманске усмене лирике из Санџака”. *Гласник Етнографског института*, 55–63.

- Пешикан Љуштановић, Љ. (1997). „Певачи Пријепољци у збирци Миодрага Васиљевића *Народне мелодије из Санџака*”. *Мостови: култура, умјетност, друштвени живот*. Год. 28, бр. 144/145, 71–83.
- Пешикан Љуштановић, Љиљана (2002). „Песме за децу у *Народним мелодијама из Санџака* Миодрага А. Васиљевића”. *Мостови: култура, умјетност, друштвени живот*. Год. 33, бр. 169/170, 87–92.
- Пешикан Љуштановић, Љ. (2012). *Лирске народне песме*. Нови Сад: Матица српска.
- Пешикан Љуштановић, Љ. (2020). *Пишем ти причу*. Нови Сад: Академска књига.
- Пешић, Р., Милошевић-Ђорђевић, Н. (1997). *Народна књижевност*. Лексикон. Београд: Требник.
- Пешић, Ј. (1998). *Нови приступ структури уџбеника: Теоријски принципи и конструкцијска решења*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за психологију.
- Питулић, В. (2011). *Трагом архетипа*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Плут, Д. (2003). *Уџбеник као културнопотпорни систем*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за психологију.
- Раденковић, Љ., ур., (2008). *Словенски фолклор и фолклористика на размеђи два миленијума: Зборник радова*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Раденковић, Љ., ур., (2012). *Заједничко у словенском фолклору: Зборник радова*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Раденковић, Љ. (2015). „Словенска фолклористика данас – наслеђе и иновације”. У: С. Ђорђевић Белић и др. (ур.), *Савремена српска фолклористика II* (стр. 55–69). Београд: Институт за књижевност и уметност и др.
- Радуловић, О. (2013). *Појмовник традиционалних, теоријских и функционалних појмова*. Београд: Едука.
- Ракоњац, Б. (2021). *Креативне идеје за наставу српског језика и књижевности*. Београд: Креативни центар.
- Самарџија, С. (1997). *Поетика усмених прозних облика*. Београд: Алфа.
- Самарџија, С. (2001). *Антологија епских народних песама*. Београд: Албатрос.
- Самарџија, С. (2004). *Пародија у усменој књижевности*. Београд: Алфа.
- Самарџија, С. (2007). *Увод у усмену књижевност*. Београд: Алфа.
- Самарџија, С. (2008). *Биографије епских јунака*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Самарџија, С. (2010а). „Родови и врсте усмене (народне) књижевности”. *Свет речи*, (29–30), 33–38.
- Самарџија, С. (2010б). „Питања класификације и терминологије усмене књижевности”. *Књижевност и језик*, Год. 57, бр. 1/2, 1–22.
- Самарџија, С., прир. (2017). *Народне приповетке и предања*. Нови Сад: Матица српска.
- Самарџија, С. (2018). *Речи у времену*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Самарџија, С. (2020). *Бројеви у српском фолклору*. Београд: Албатрос плус.

- Самарџија, С. (2022). *Исходишта поезије. Обред и мит у усменом песништву*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Самарџић, Р., ур., (1988). *Старина Новак и његово доба*. Зборник радова. Београд: САНУ.
- Сарачевић, Е. (2023). „Ословљавања у баладама *Хасанагиница* и *Смрт Омера* и *Мериме*”. *Годишњак за српски језик*, бр. 21, стр. 81–97.
- Станић, Д. (2019). „Стереотип о Ери”. *Наши језик*, L/2, 773–781.
- Станковић-Шошо, Н. (2006). *Топос пута у српској народној бајци*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Станковић-Шошо, Н. (2010). *Мали речник књижевних термина за основну школу*. Београд: Нови Логос.
- Станковић-Шошо, Н. Б. (2020). „Народна (усмена) књижевност у рефорисаним програмима за основну школу”. У: З. Опачић, Г. Зељић (ур.), *Програмске (ре)форме у образовању и васпитању – изазови и перспективе: Зборник радова са међународног научног скупа* (стр. 235–249). Београд: Учитељски факултет.
- Стојановић, Б. (2015). *Вредности народне књижевности у настави – теоријски и истраживачки приступ*. Врање: Педагошки факултет.
- Стојановић, Д. (2011). „Суштински чиниоци који омогућавају континуитет одржавања обичаја свадбе као обреда прелаза кроз XX и почетак XXI века”. *Зборник Високе школе струковних студија за образовање васпитача у Кикинди*, 2, 181–193.
- Сувајџић, Б. (2005). *Јунаци и маске. Тумачења српске усмене епике*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Сувајџић, Б. (2010). *Певач и традиција*. Београд: Завод за уџбенике.
- Сувајџић, Б., ур., (2012). *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду*. Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Сувајџић, Б. (2013). „Формула и мит. Формуле времена у бугарштицама”. У: *Време, вакат, земан. Аспекти времена у фолклору* (стр. 331–357). Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Тодоров, Н. (2000). *Методолошко-методички приступи у школској интерпретацији бајки*. Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору.
- Тодоров, Н. (2006). *Ученици и бајке*. Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору.
- Тодосијевић, А. (2019). *Историја са одабраним историјским изворима за шести разред основне школе*. Београд: Едука.
- Толстој, С., Раденковић, Љ., ред., (2001). *Словенска митологија*. Енциклопедијски речник. Београд: Zepher Book World.
- Требјешанин, Ж. (1991). *Представа о детету у српској култури*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Требјешанин, Б., Лазаревић, Д. (2001). *Савремени основношколски уџбеник*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Трнавац, Н., Ђорђевић, Ј. (1991). *Педагогија*. Београд: Научна књига.
- Ђоровић, В. (2005). *Илустрована историја Срба (1–6)*. Београд: Народна књига.

- Цајић, П. (1987). *Учини као Страхућа. Ното balcanicus, ното heroicus*. Београд: БИГЗ.
- Цветановић, З. (2012). *Читанка у разредној настави*. Београд: Учитељски факултет.
- Чајкановић, В. (1994). *Стара српска религија и митологија*. Београд: Српска књижевна задруга и др.
- Шаранчић Чутура, С. (2017). *Фолклорно у простору наивног. Усмена књижевност у контексту књижевности за децу*. Сомбор: Педагошки факултет.

- Avramović, Z. (1997). *Vrednosti savremenog udžbenika 1*. Užice: Učiteljski fakultet.
- Antonijević, D. (2023). *Antropologija folklora*. Beograd: Filozofski fakultet. Odeljenje za etnologiju i antropologiju.
- Bošković-Stulli, M. (1967). *Narodna predaja o vladarevoj tajni*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- Bošković-Stulli, M. (1970). „Balada o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu”. U: *Zbornik radova o Petru Hektoroviću. Kritika* (sv. 6, str. 186–187). Zagreb.
- Bošković-Stulli, M. (1983). *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta.
- Buturović, Đ., Maglajlić, M. (1998). *Bošnjačka književnost u književnoj kritici – usmena književnost*. Sarajevo: Svjetlost.
- Elijade, M. (2011). *Rasprava o istoriji religija*. Novi Sad: Akademaska knjiga.
- Janićijević, V., Mitrović, M. (2020). „Školska lektira i kulturno pamćenje. Sadržaji nacionalne kulture u nastavnim programima za Srpski jezik na mlađem osnovnoškolskom uzrastu”. U: *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Poloniarum et Linguae Polonae Pertinentia* (folia 11, str. 141–152). Krakov.
- Koljević, S. (1982). *Ka poetici narodnog pesništva: strana kritika o našoj narodnoj poeziji*. Beograd: Prosveta.
- Krnjević, H. (1973). *Usmene balade Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Svjetlost.
- Krstić, B. (1984). *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*. Beograd: SANU.
- Lešić, Z. (1973). *Jezik i književno djelo*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Lič, E. (1983). *Kultura i komunikacija. Logika povezivanja simbola. Uvod u primenu strukturalističke analize u socijalnoj antropologiji*. Beograd: Prosveta.
- Meletinski, E. M. (1983). *Poetika mita*. Beograd: Nolit.
- Mitić, K. (2020). „The archeology of language and poetry for beginners – application of oral lyrics in dialect in teaching”. *Facta Universitatis, Series: Teaching, Learning and Teacher Education*, Vol. 4, No2, 129–138.
- Pavličić, P. (1986). „Epsko pjesništvo”. U: Z. Škreb, A. Stamać, *Uvod u književnost*, Zagreb: Globus, 413–439.
- Perić-Polonijo, T. (1985). „Usmena književnost u udžbenicima i nastavi književnosti”. *Narodna umjetnost*, 22, 273–316.

- Perić-Polonijo, T. (1992/1993). „Mjesto usmene književnosti u hrvatskoj folkloristici, nastavi i književnim teorijama”. *Croatica*, XXIII/XXIV, 269–283.
- Petrović, S. (1976). *Unutrašnji pristup književnom djelu*. Zagreb: Svijet umjetnosti.
- Potkonjak, N. i Šimleša, P., ur., (1989). *Pedagoška enciklopedija* (2. prošireno izdanje). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Popović, M. (1983). *Srpski rječnik Vuka St. Karadžića*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Prop, V. (1982). *Morfologija bajke*. Beograd: Prosveta.
- Rosandić, D. (1975). *Problemska, stvaralačka i izborna nastava književnosti*. Sarajevo: Svjetlost.
- Rosandić, D. (1978). *Književnost u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Rosandić, D. (1988). *Metodika književnog vaspitanja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Saračević, E., Mitić, K. (2023). „Kontekstualizacije narodnih bajki”. U: *Recepcija bajke u savremenoj kulturi*. Knjiga 2 (str. 30–40). Sarajevo: Udruženje „Fani”, Fondacija za izdavaštvo Sarajevo.
- Saračević, E., Mitić, K. (2024). „Kontekstualizacije narodnih basni”. U: *Umjetnost i dijete*. Zbornik radova (str. 162–175). Tuzla: Udruženje „Mali Princ”.
- Slavić, D. (2011). *Peljar za tumače: Metodika*. Zagreb: Profil.
- Šabić, G. (1983). *Lirska poezija u razrednoj nastavi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šabić, G. (1991). *Učenik i lirika*. Zagreb: Školske novine.
- Šemsović, S. (2020). *Usmena poezija Bošnjaka*. Novi Pazar: Zavod za kulturu sandžackih Bošnjaka u Republici Srbiji.
- Zuković, Lj. (1985). *Narodni ep o Marku Kraljeviću*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Živković, D. (ur.) (1985). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.

Биографија аутора

Емина З. Сарачевић рођена је 3. септембра 1995. године у Новом Пазару. Основно образовање стекла је у Основној школи „Рифат Бурџовић Тршо”, а средње у Медреси „Гази Иса-бег Исхаковић” у Новом Пазару.

Године 2014. уписала је Основне академске студије Боснистике на Интернационалном универзитету у Новом Пазару, а убрзо потом паралелно и Основне академске студије Србистике на истом универзитету. Дана 6. јула 2018. године успешно је одбранила оба дипломска рада и тиме постала први студент у историји Универзитета који је у једном дану успешно одбранио два дипломска рада. Као дипломирани филолог босниста и дипломирани филолог србиста, исте године уписује мастер академске студије на два факултета – на Филозофском факултету Универзитета у Нишу и на Интернационалном универзитету у Новом Пазару. Звање мастер филолог стекла је 26. новембра 2019. године на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. На свим завршеним образовним нивоима просечна оцена износи изнад 9,5.

Током 2020. године завршила је Програм за полагање додатних испита за извођење наставе Српског као нематерњег на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Исте године уписала је Докторске академске студије Филологије на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, где наставља образовање и научноистраживачки рад.

У струци је запослена од јула 2020. године и тренутно ради као наставница Српског као нематерњег у Основној школи „Ђура Јакшић” у Новом Пазару. Као наставник и ментор, остварује запажене резултате са својим ученицима на општинским, окружним и републичким такмичењима, као и на смотрама и фестивалима у дисциплинама као што су скеч, драма и рецитација.

Објавила је неколико научних радова из области фолклора, методике наставе, дидактике и педагогије. Од 2022. године ангажована је на Институту за науку и друштвена истраживања у Новом Пазару при Сектору за језик, културу и информисање. Од септембра 2025. године ради као лектор у Издавачкој кући „Ел-Келимех” у Новом Пазару.

ПРИЛОЗИ

Уџбеник представља основно наставно средство које се користи у образовно-васпитном раду у школи за стицање знања и вештина. Сам процес припремања, одобравања, издавања и праћења уџбеника за основну и средњу школу уређен је Законом о уџбеницима²⁴⁴.

Сви уџбеници за предмете Српски језик и књижевност и Српски као нематерњи за основно и средње образовање, који су уврштени у Каталог уџбеника, прошли су стручну оцену и имају одобрење Министарства просвете Републике Србије. У наставку је приказан тебеларни попис одабраних уџбеника за предмете Српски језик и књижевност и Српски као нематерњи за оба циклуса основног образовања и за средње образовање, који располажу и образовним садржајима народне књижевности, чијим смо се контекстуализацијама бавили.

Попис²⁴⁵ чини и Допуна каталога²⁴⁶ (закључно са 2023/2024. школском годином). Према евиденцији подршке Електронском дневнику за наше истраживање одабрали смо издаваче чији су уџбеници најзаступљенији у настави у Републици Србији, њихов попис је у табелама које следе као прилози дисертацији.

- I Преглед одобрених и одабраних читанки за наставу Српског језика и књижевности и Српског као нематерњег.**
- II Садржаји народне књижевности у одабраним читанкама за наставу Српског језика и књижевности и Српског као нематерњег: тематска анализа.**
- III Садржаји народне књижевности у одабраним читанкама за наставу Српског језика и књижевности и Српског као нематерњег: квантитативна анализа.**

---

²⁴⁴ <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-udzbenicima.html> [27. 12. 2023] В. Avramović, 1997.

²⁴⁵ <https://prosveta.gov.rs/prosveta/udzbenici/udzbenici-za-osnovnu-skolu/>
<https://prosveta.gov.rs/prosveta/udzbenici/udzbenici-za-srednju-skolu/> [11. 2. 2024] Почев од школске 2018/2019. године, реформисани су планови и програми наставе и учења за све разреде основног образовања и васпитања и у складу са тим, за све предмете у плановима наставе и учења за први и други циклус основног образовања и васпитања, одобрени су нови уџбеници. Наслови одобрених уџбеника уврштени су каталоге уџбеника.

²⁴⁶ <https://prosveta.gov.rs/prosveta/udzbenici/udzbenici-za-osnovnu-skolu/>
<https://prosveta.gov.rs/prosveta/udzbenici/udzbenici-za-srednju-skolu/> [11. 2. 2024] На основу члана 19. ст. 6-8 Закона о уџбеницима („Службени гласник РС”), министар просвете доноси измене и допуне Каталога.

I Преглед одобрених и одабраних читанки за наставу Српског језика и књижевности и Српског као нематерњег

СРПСКИ ЈЕЗИК – ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

ПРВИ РАЗРЕД

Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *Реч по реч*, читанка за српски језик за први разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00078/2022-07 од 27. 1. 2023.

Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *Реч по реч*, читанка за српски језик за први разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00177/2018-07 од 27. 4. 2018.

Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *Почетница*. Сликоница са словарицом, Текстови за почетно читање и писање, Писанка и Читанка *На крилима речи*, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00167/2018-07 од 27. 4. 2022.

Јовић, М., Јовић, И., *Читанка*, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00423/2022-07 од 6. 2. 2023.

Јовић, М., Јовић, И., *Читанка за први разред основне школе*, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00171/2018-07 од 25. 4. 2018.

Маринковић, С., Марковић, С., *Буквар и читанка за наставу у првом разреду основне школе*, Креативни центар, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00127/2022-07 од 7. 2. 2023.

Маринковић, С., Марковић, С., *Читанка 1*, Креативни центар, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00075/2018-07 од 24. 4. 2018.

Јовановић, С., *Читанка за први разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00149/2018-07 од 27. 4. 2018.

Јовановић, С., *Читанка у првом разреду основне школе*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00153/2018-07 од 27. 4. 2018.

Алавања, Б., *Читанка за први разред основне школе, први и други део*, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00346/2022-07 од 24. 1. 2023.

Жежељ Ралић, Р., *Маша и Раша – Различак*. Читанка за први разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00063/2022-07 од 9. 2. 2023.

Алавања, Б., *Читанка за први разред основне школе*, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00037/2022-07 од 7. 2. 2023.

Жежељ Ралић, Р., *Маша и Раша – Различак*, читанка за први разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00126/2018-07 од 25. 4. 2018.

ДРУГИ РАЗРЕД

Маринковић, С., Марковић С., *Читанка 2 за други разред основне школе*, Креативни центар, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00123/2019-07 од 9. 5. 2019.

Жежел, Р., *Зов речи*. Читанка за други разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00138/2019-07 од 21. 5. 2019.

Јовановић, С., *Читанка са компакт диском за други разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00162/2019-07 од 21. 5. 2019.

Берковић, М., Шарић, Ш., *Читанка за други разред основне школе*, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00182/2019-07 од 21. 5. 2019.

Манојловић, М., Бабуновић, С., *Читанка за други разред основне школе*, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00177/2019-07 од 21. 5. 2019.

Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *Уз речи растемо*. Читанка за други разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00150/2019-07 од 21. 5. 2019.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Жежел, Р., *Искрице речи*. Читанка за трећи разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00261/2022-07 од 21. 10. 2022.

Жежел, Р., *Искрице речи*. Читанка за српски језик за трећи разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00550/2019-07 од 20. 1. 2020.

Жежел, Р., *Радна свеска уз Читанку за трећи разред основне школе*, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00550/2019-07 од 20. 1. 2020.

Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *У свету речи*. Читанка за трећи разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00270/2022-07 од 17. 11. 2022.

Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *У свету речи*. Читанка за трећи разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00592/2019-07 од 11. 2. 2020.

Јовић, М., Јовић, И., *Читанка за трећи разред основне школе*, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00507/2019-07 од 17. 1. 2020.

Маринковић, С., Марковић С., *Читанка за трећи разред основне школе*, Креативни центар, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00559/2019-07 од 11. 2. 2020.

Јовановић, С., *Читанка за српски језик за трећи разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00610/2019-07 од 13. 2. 2020.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Жежељ, Р., *Река речи*. Читанка за српски језик за четврти разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00261/2020-07 од 16. 12. 2020.

Маринковић, С., Марковић С., *Читанка 4*, за четврти разред основне школе, Креативни центар, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00229/2020-07 од 20. 11. 2020.

Станковић-Шошо, Н., Чабрић, С., *Бескрајне речи*. Читанка за српски језик за четврти разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00291/2020-07 од 25. 1. 2021.

Јовић, М., Тодоров, Н., *Читанка*, уџбеник за четврти разред основне школе, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00386/2020-07 од 9. 2. 2021.

Јовановић, С., *Читанка за српски језик*, за четврти разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00382/2020-07 од 26. 2. 2021.

ПЕТИ РАЗРЕД

Милошевић, М., *Читанка са ЦД-ом за пети разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00150/2018-07 од 27. 4. 2018.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Расковник*. Читанка за пети разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00032/2022-07 од 6. 2. 2023.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Расковник*. Читанка за пети разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00127/2018-07 од 27. 4. 2018.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Уметност речи*. Читанка за пети разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00046/2022-07 од 7. 2. 2023.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Чаролија стварања*. Читанка за пети разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00048/2022-07 од 7. 2. 2023.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Уметност речи*, читанка за пети разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00026/2018-07 од 24. 4. 2018.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Чаролија стварања*, читанка за пети разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00165/2018-07 од 27. 4. 2018.

Јовић, М., Журић Ј., *Читанка за пети разред основне школе*, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00414/2022-07 од 9. 2. 2023.

Јовић, М., Журић Ј., *Читанка*, српски језик и књижевност за пети разред основне школе, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00087/2018-07 од 27. 4. 2018.

Маринковић, С., Марковић, С., *Читанка за пети разред основне школе*, Креативни центар, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00079/2018-07 од 26. 4. 2018.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Чаролија стварања*. Читанка за шести разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00589/2022-07 од 10. 2. 2023.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Уметност речи*. Читанка за српски језик и књижевност за шестиразред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00088/2019-07 од 27. 3. 2019.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Чаролија стварања*. Читанка за српски језик и књижевност за шести разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00100/2019-07 од 21. 5. 2019.

Журић, Ј., *У трагању за плавом звездом*. Читанка за шести разред основне школе, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00444/2022-07 од 10. 2. 2023.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Извор*. Читанка за шести разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00594/2022-07 од 17. 2. 2023.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Извор*. Читанка за шести разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00119/2019-07 од 27. 3. 2019.

Маринковић, С., Марковић, С., *Читанка за шести разред основне школе*, Креативни центар, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00444/2018-07 од 19. 3. 2019.

Милошевић, М., *Читанка за шести разред основне школе са компакт диском*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00079/2019-07 од 21. 5. 2019.

Андрић, М., *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за шести разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00314/2008-06, 30. 6. 2008.

СЕДМИ РАЗРЕД

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Уметност речи*. Читанка за седми разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00280/2022-07 од 4. 11. 2022.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Плетисанка*. Читанка за седми разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00248/2022-07 од 21. 11. 2022.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Плетисанка*. Читанка за седми разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00525/2019-07 од 4. 2. 2020.

Маринковић, С., Марковић, С., *Читанка за седми разред основне школе*, Креативни центар, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00568/2019-07 од 13. 1. 2020.

Милошевић, М., *Читанка са компакт-диском за седми разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00546/2019-07 од 17. 1. 2020.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Уметност речи*. Читанка за седми разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00529/2019-07 од 20. 1. 2020.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Чаролија стварања*. Читанка за српски језик и књижевност за седми разред основне, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00591/2019-07 од 28. 1. 2020.

Влаховић, Г., Влаховић, Ј., *Читанка за седми разред основне школе*, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00524/2019-07 од 28. 1. 2020.

ОСМИ РАЗРЕД

Станковић-Шошо, Н., *Уметност речи*. Читанка за српски језик и књижевност за осми разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00233/2020-07 од 16. 12. 2020.

Сувајџић, Б., Станковић-Шошо, Н., *Чаролија стварања*. Читанка за осми разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00260/2020-07 од 16. 12. 2020.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Цветник*. Читанка за осми разред основне школе, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00287/2020-07 од 16. 12. 2020.

Маринковић, С., Марковић, С., *Читанка 8*, за осми разред основне школе, Креативни центар, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00306/2020-07 од 23. 12. 2020.

Јовић, М., Журић, Ј., *Магија читања*, читанка за осми разред основне школе, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00376/2020-07 од 19. 1. 2021.

Милошевић, М., *Читанка 8*, за осми разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00416/2020-07 од 9. 2. 2021.

Мркаљ, З., Бајић, Љ., *ЧИТАНКА* – читанка са електронским аудио-додатком за осми разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00134/2010-06, 21. 7. 2010.

СРПСКИ ЈЕЗИК – СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

ПРВИ РАЗРЕД

СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ, А., РАДУЛОВИЋ, О., ЖИВКОВИЋ, В., *Читанка за први разред гимназија и средњих стручних школа*, Едука, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-427/2018-03 од 11. 3. 2019.

Мркаљ, З., Павловић, М., *Читанка за први разред гимназије*, Klett, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-139/2019-03 од 11. 4. 2019.

Сувајџић, Б., Станковић-Шошо, Н., Петаковић, С., Читанка за први разред гимназије, *Читанка 1*, Нови Логос, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-248/2019-03 од 15. 7. 2019.

Сувајдић, Б., Станковић-Шошо, Н., Угреновић, А., Петаковић С., Ђурић, М., *Читанка 1.*
Српски језик и књижевност за први разред гимназије, Нови Логос, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00091/2022-03 од 20. 3. 2023.

Милић, Б., Вучић, К., *Читанка за први разред средње школе*, Завод за уџбенике, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-424/2018-03 од 15. 3. 2019.

Милић, Б., Вучић, К., *Читанка за први разред средње школе*, Завод за уџбенике, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00168/2022-03 од 31. 3. 2023.

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК – ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

ПРВИ РАЗРЕД

Ацић, С., *Маша и Раша*. Српски као нематерњи језик за први разред основне школе, Klett.
Број и датум решења министра: 650-02-00178/2018- 07 од 24. 4. 2018.

Максимовић, Б., Добрић, Н., *Здраво децо!* Сликоница са наставним листовима за први разред
основне школе, Завод за уџбенике, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00400/2018- 07 од 08. 2. 2019.

ДРУГИ РАЗРЕД

Рожа Сикора, А., *Српски као нематерњи језик за други разред основне школе*, Klett, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00146/2019- 07 од 21. 5. 2019.

Максимовић, Б., Добрић, Н., *Од игре до слова*, српски као нематерњи језик за други разред
основне школе, Завод за уџбенике, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00401/2019- 07, од 6. 3. 2019.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Енги, С., Рожа Сикора, А., Уџбеник за четврти разред основне школе, *Читанка 3*, Klett,
Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00576/2019-07, од 6. 3. 2019.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Рожа Сикора, А., Уџбеник за четврти разред основне школе, *Читанка 4*, Klett, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00263/2020-20 од 6. 3. 2019.

Максимовић, Б., Добрић, Н., *Под плавим небом*, језик и књижевност за четврти разред
основне школе, Завод за уџбенике, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00046-2/2020- 20 од 30. 7. 2020.

ПЕТИ РАЗРЕД

Вајс, В., Ишпановић Д., Уџбеник за пети разред основне школе, *Читанка 5*, Klett, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00260/2018- 07 од 17. 8. 2018.

Добрић, Н., Штасни Г., *Читанка за пети разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00326/2018- 07 од 01. 11. 2018.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Вајс, В., Ишпановић Д., Уџбеник за шести разред основне школе, *Читанка 6*, Klett, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00083/2019- 07, од 19. 4. 2019.

Штасни, Г., Добрић, Н., Николић, Б., *Летимо са звездама, читанка за шести разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00373/2018- 07 од 21. 1. 2019.

СЕДМИ РАЗРЕД

Вајс, В., Ишпановић Д., Уџбеник за седми разред основне школе, *Читанка 7*, Klett, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00575/2019- 07 од 13. 2. 2020.

Вајс, В., Ишпановић, Д., *Читанка 7*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00390/2019- 07 од 24. 12. 2019.

Добрић, Н., Штасни, Г., Максимовић, Б., *У звезданој башти*, читанка за седми разред основне школе, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-00180/1/2020- 20 од 13. 10. 2020.

ОСМИ РАЗРЕД

Вајс, В., Ишпановић Д., Уџбеник за осми разред основне школе, *Читанка 8*, Klett, Београд.
Број и датум решења министра: 650-02-00290/1/2020- 20 од 05. 1. 2021.

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК - СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

ПРВИ РАЗРЕД

Штасни, Г., Добрић, Н., Звекић-Душановић, Д., *Српска књижевност и језик за први разред гимназије и четворогодишњих и трогодишњих стручних школа*, Завод за уџбенике, Београд.

Број и датум решења министра: 650-02-362-2013-06 од 09. 12. 2014.

II Садржаји народне књижевности у одабраним читанкама за наставу Српског језика и књижевности и Српског као нематерњег: тематска анализа.

СРПСКИ ЈЕЗИК – ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

ПРВИ РАЗРЕД

Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *Реч по реч, читанка за српски језик за први разред основне школе*, Нови Логос, Београд, 2022.

Ја сам чудо видео, народна песма, 60. стр.

Голуб и пчела, народна прича, 64. стр.

Деда и репа, руска народна прича, 66. стр.

Лисица и гавран, народна басна, 78. стр.

Ради на њеши имати, народне приче о Светом Сави, 110. стр.

Зашто је јела зелена, народне приче о Светом Сави, 111. стр.

Свети Сава греје земљу, народне приче о Светом Сави, 111. стр.

Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *Почетница, (Сликовница са словарицом, Текстови за почетно читање и писање, Писанка и Читанка На крилима речи)*, Нови Логос, Београд, 2022.

Ја сам чудо видео, народна песма, 24. стр.

Голуб и пчела, народна прича, 36. стр.

Лисица и гавран, народна басна, 42. стр.

Свети Сава и ђаци, народна прича, 52. стр.

Јовић, М., Јовић, И., *Читанка за први разред основне школе*, Едука, Београд, 2023.

Голуб и пчела, народна прича, 63. стр.

Лисица и гавран, народна басна, 71. стр.

Ја сам чудо видео, народна песма, 90. стр.

Народне загонетке, 91. стр.

Алавања, Б., *Читанка за први разред основне школе, први и други део*, Klett, Београд, 2023.

Свети Сава и ђаци, народна прича, 70. стр.

Жежељ Ралић, Р., *Маша и Раша –Различак. Читанка за први разред основне школе*, Klett, Београд, 2023.

Ја сам чудо видео, шаљива народна песма, 20. стр.

Свети Сава и ђаци, народна прича, 22. стр.

Народне загонетке (избор), 30. стр.

Голуб и пчела, народна прича, 74. стр.

Лисица и гавран, народна басна, 76. стр.

Басне и приче (избор), 96. стр.

Бајке (избор), 97. стр.

ДРУГИ РАЗРЕД

- Жежељ, Р., *Зов речи. Читанка за други разред основне школе*, Klett, Београд, 2019.
- Седам прUTOва*, народна приповетка, 30. стр.
  - По јутру се дан познаје*, кратк фолклорни облици (избор), 34. стр.
  - Да вам певам што истина није; Мишја моба*, шаљиве народне песме, 36. стр.
  - Бик и зец*, народна басна, 38. стр.
  - Мајка Јову у ружи родила*, народна успаванка, 50. стр.
  - Свети Сава и отац и мати са малим дететом*, народна прича, 58. стр.
-
- Жежељ, Р., *Радна свеска уз Читанку за други разред основне школе*, Klett, Београд, 2019.
- Седам прUTOва*, народна приповетка, 20. стр.
  - Народне умотворине, 22. стр.
  - Шаљиве народне песме, 24. стр.
  - Бик и зец*, народна прича, 26. стр.
  - Мајка Јову у ружи родила*, народна успаванка, 37. стр.
  - Свети Сава и отац и мати са малим дететом*, народна прича, 47. стр.
-
- Манојловић, М., Бабуновић, С., *Читанка за други разред основне школе*, Едука, Београд, 2019.
- Мишја моба*, народне песме, 42. стр.
  - Разбрајалице, питалице, брзалице, 62. стр.
  - Бик и зец*, народна прича, 113. стр.
  - Свети Сава и отац и мати са малим дететом*, народна прича, 117. стр.
  - Седам прUTOва*, народна приповетка, 121. стр.
  - Мајка Јову у ружи родила*, народна успаванка, 137. стр.
-
- Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *Уз речи растемо. Читанка за други разред основне школе*, Нови Логос, Београд, 2023.
- Народне пословице (избор), 24. стр.
  - Народне брзалице (избор), 26. стр.
  - Да вам певам што истина није, народне песме*, 30. стр.
  - Мишја моба*, народне песме, 31. стр.
  - Мајка Јову у ружи родила*, народна песма, 112. стр.
  - Санак иде низ улицу*, народна песма, 113. стр.
  - Седам прUTOва*, народна приповетка, 122. стр.
  - Свети Сава и отац и мати са малим дететом*, народна прича, 147. стр.
  - Свети Сава и отац и син*, народна прича, 148. стр.
-

ТРЕЋИ РАЗРЕД

- Жежељ, Р., *Искрице речи. Читанка за трећи разред основне школе*, Klett, Београд, 2020.
- Свету се не може угодити*, народна приповетка, 32. стр.
  - Чардак ни на небу ни на земљи*, народна бајка, 48. стр.
  - Марко Краљевић и бег Костадин*, народна песма, 55. стр.
  - Орање Марка Краљевића*, народна песма, 62. стр.
  - Баш–Челик (одломак)*, народна бајка, 64. стр.
  - Свети Сава и сељак без среће*, народна приповетка, 80. стр.
-

Жежељ, Р., *Радна свеска уз Читанку за трећи разред основне школе*, Klett, Београд, 2020.

Свету се не може угодити, народна приповетка, 30. стр.

Чардак ни на небу ни на земљи, народна бајка, 43. стр.

Марко Краљевић и бег Костадин, народна песма, 52. стр.

Орање Марка Краљевића, народна песма, 55. стр.

Баш-Челик (одломак), народна бајка, 58. стр.

Свети Сава и сељак без среће, народна приповетка, 70. стр.

Костић, М., Станковић-Шошо, Н., *У свету речи. Читанка за трећи разред основне школе*, Нови Логос, Београд, 2021.

Чардак ни на небу ни на земљи, народна бајка, 66. стр.

Свету се не може угодити, народна приповетка, 103. стр.

Свети Сава и сељак без среће, народна приповетка, 105. стр.

Баш-Челик, народна бајка, 126. стр.

Марко Краљевић и бег Костадин, народна песма, 158. стр.

Орање Марка Краљевића, народна песма, 161. стр.

Срдић, Ј., Станковић-Шошо, Н., *Радна свеска уз уџбенички комплет српског језика и књижевности за трећи разред основне школе*, Нови Логос, Београд, 2020.

Чардак ни на небу ни на земљи, народна бајка, 98. стр.

Свету се не може угодити, народна приповетка, 136. стр.

Свети Сава и сељак без среће, народна приповетка, 137. стр.

Народне пословице, 138. стр.

Баш-Челик, народна бајка, 142. стр.

Јовић, М., Јовић, И., *Читанка за трећи разред основне школе*, Едука, Београд, 2020.

Чардак ни на небу ни на земљи, народна бајка, 47. стр.

Свијету се не може угодити, народна приповетка, 52. стр.

Баш-Челик (одломак), народна бајка, 73. стр.

Свети Сава и сељак без среће, народна приповетка, 103. стр.

Марко Краљевић и бег Костадин, народна песма, 120. стр.

Орање Марка Краљевића, народна песма, 123. стр.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Жежељ, Р., *Река речи. Читанка за српски језик за четврти разред основне школе*, Klett, Београд, 2022.

Ветар и Сунце, народна приповетка, 24. стр.

Међед, свиња и лисица, народна прича о животињама, 26. стр.

Женидба Врапца Подунавца, шaljива народна песма, 44. стр.

Пепељуга, народна бајка, 51. стр.

Најбоље задужбине, народна прича, 82. стр.

Милош у Латинима, народна песма, 86. стр.

Јетрвица адамско колена, народна песма, 89. стр.

Стари Вујадин, народна песма, 98. стр.

Жежелъ, Р., *Радна свеска уз Читанку, Српски језик за четврти разред основне школе*, Klett, Београд, 2022.

Ветар и Сунце, народна приповетка, 17. стр.

Међед, свиња и лисица, народна прича о животињама, 20. стр.

Женидба Врагца Подунавца, шаљива народна песма, 32. стр.

Пепељуга, народна бајка, 37. стр.

Најбоље задужбине, народна прича, 59. стр.

Милош у Латинима, народна песма, 62. стр.

Јетрвица адамско колена, народна песма, 65. стр.

Станковић-Шошо, Н., Чабрић, С., *Бескрајне речи*. Читанка за српски језик за четврти разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Ветар и Сунце, народна приповетка, 10. стр.

Женидба Врагца Подунавца, шаљива народна песма, 12. стр.

Међед, свиња и лисица, народна прича о животињама, 14. стр.

Најбоље задужбине, народна прича, 114. стр.

Милош у Латинима, народна песма, 121. стр.

Јетрвица адамско колена, народна песма, 126. стр.

Пепељуга, народна бајка, 157. стр.

Петковић, З., Срдић, Ј., Станковић-Шошо, Н., *Радна свеска уз уџбенички комплет српског језика и књижевности за четврти разред основне школе*, Нови Логос, Београд.

Ветар и Сунце, народна приповетка, 10. стр.

Женидба Врагца Подунавца, шаљива народна песма, 12. стр.

Међед, свиња и лисица, народна прича о животињама, 14. стр.

Најбоље задужбине, народна прича, 114. стр.

Милош у Латинима, народна песма, 121. стр.

Јетрвица адамско колена, народна песма, 126. стр.

Пепељуга, народна бајка, 157. стр.

Јовић, М., Тодоров, Н., *Читанка, уџбеник за четврти разред основне школе*, Едука, Београд, 2021.

Ветар и Сунце, народна приповетка, 20. стр.

Женидба Врагца Подунавца, шаљива народна песма, 58. стр.

Јетрвица адамско колена, народна песма, 63. стр.

Међед, свиња и лисица, народна прича о животињама, 94. стр.

Најбоље задужбине, народна прича, 127. стр.

Милош у Латинима, народна песма, 132. стр.

Пепељуга, народна бајка, 136. стр.

ПЕТИ РАЗРЕД

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Читанка Расковник за пети разред основне школе*, Klett, Београд, 2022.

- Вила зида град*, митолошке народне лирске песме, 8. стр.
- Женидба сјајнога Мјесеца*, митолошке народне лирске песме, 10. стр.
- Аждаја и царев син*, народна бајка, 20. стр.
- Биберче*, народна бајка, 33. стр.
- Свети Саво*, народне епске песме старијих времена, 54. стр.
- Женидба Душанова*, народне епске песме старијих времена, 58. стр.
- Зидање Скадра*, народне епске песме старијих времена, 65. стр.
- Народне лирске песме о раду (избор), 83. стр.
- Породичне народне лирске песме (избор), 94. стр.
- Највећа је жалост за братом*, породичне народне лирске песме, 94. стр.
- Еро с онога свијета*, народна новела, 140. стр.
- Пустии бих ја њега, него неће он мене*, народне шаљиве приче, 143. стр.
- Двије љеништине*, народне шаљиве приче, 143. стр.
- Добра хвала*, народне шаљиве приче, 144. стр.
- Дјевојка цара надмудрила*, народна новела, 146. стр.
- Све, све, али занат*, народна новела, 150. стр.
- Народне умотворине, 160. стр.
- Брзалице (избор), 160. стр.
- Загонетке (избор), 161. стр.
- Пословице (избор), 162. стр.
- Питалице (избор), 163. стр.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Уметност речи*. Читанка за пети разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2022.

- Вила зида град*, народна песма, 9. стр.
  - Аждаја и царев син*, народна бајка, 12. стр.
  - Три јегуље*, народна бајка, 19.стр.
  - Еро с онога свијета*, народна приповетка, 99. стр.
  - Двије љеништине*, народне шаљиве приче, 102. стр.
  - Добра хвала*, народне шаљиве приче, 102. стр.
  - А шта ти је?*, народне шаљиве приче, 103. стр.
  - Дјевојка цара надмудрила*, народна новела, 104. стр.
  - Народне умотворине (питалице, брзалице, загонетке, пословице) избор, 108. стр.
  - Јабланова моба*, посленичке народне лирске песме, 127. стр.
  - Овчар и дјевојка*, посленичке народне лирске песме, 128. стр.
  - Кујунџија и хитропреља*, посленичке народне лирске песме, 129. стр.
  - Израсло ми је дрво зелено*, посленичке народне лирске песме, 130. стр.
  - Наджњева се момак и дјевојка*, посленичке народне лирске песме, 130. стр.
  - Свети Саво*, народна епска песма, 132. стр.
  - Зидање Скадра*, народна епска песма, 136. стр.
  - Женидба Душанова*, народна епска песма, 142. стр.
  - Породичне лирске народне песме (избор), 181. стр.
  - Успаванке (избор), 183. стр.
-

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Чаролија стварања*. Читанка за пети разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2022.

- Народне лирске породичне песме (избор), 39. стр.
Народне успаванке (избор), 42. стр.
Вила зида град, народна песма, 150. стр.
Свети Саво, народна епска песма, 152. стр.
Урош и Мрњавчевићи, народна епска песма, 159. стр.
Женидба Душанова, народна епска песма, 165. стр.
Народне пословице (избор), 172. стр.
Посленичке народне лирске песме и песме о раду (избор), 175. стр.
Дјевојка цара надмудрила, народна новела, 180. стр.
Све, све, али занат, народна новела, 184. стр.
Народне питалице (избор), 186. стр.
Шаљиве народне приче (избор), 187. стр.
Еро с онога свијета, народна приповетка, 190. стр.
Брзалице (избор), 193. стр.
Биберче, народна бајка, 198. стр.
Аждаја и царев син, народна бајка, 208. стр.
Народне загонетке (избор), 219. стр.

Јовић, М., Журић Ј., *Читанка за пети разред основне школе*, Едука, Београд, 2022.

- Вила зида град*, народна песма, 80. стр.
Биберче, народна бајка, 83. стр.
Еро с онога свијета, шаљива народна приповетка, 122. стр.
Насрадин хоџа и Француз, шаљива народна приповетка, 126. стр.
Помажем ти спрдати, шаљива народна приповетка, 127. стр.
Дјевојка цара надмудрила, народна новела, 129. стр.
Народне пословице о мудрости, 133. стр.
Кратки фолклорни облици, 135. стр.
Јабланова моба, народне лирске песме о раду, 164. стр.
Надџњева се момак и дјевојка, народне лирске песме о раду, 165. стр.
Кујунџија и хитропреља, народне лирске песме о раду, 166. стр.
Двије сеје брата не имале, народне лирске породичне песме, 168. стр.
Дјевојка је сунце братимила, народне лирске породичне песме, 169. стр.
Највећа је жалост за братом, народне лирске породичне песме, 169. стр.
Свети Саво, народна песма, 178. стр.
Женидба Душанова, народна епска песма, 182. стр.
Зидање Скадра, народна епска песма, 190. стр.
-

Маринковић, С., Марковић, С., *Читанка за пети разред основне школе*, Креативни центар, Београд, 2018.

Дјевојка цара надмудрила, народна новела, 48. стр.

Народне мудрости, 52. стр.

Еро с онога свијета, шаљива народна прича, 54. стр.

Утопио се поп што није руку дао, шаљива народна прича, 57. стр.

Зечеви нису најстрашљивији, народна прича о животињама, 57. стр.

Вила зида град, народна песма, 72. стр.

Народне лирске песме о раду, 73. стр.

Породичне народне лирске песме, 74. стр.

Свети Саво, народна песма, 132. стр.

Аждаја и царев син, народна бајка, 134. стр.

Женидба Душанова, народна песма, 140. стр.

Урош и Мрњавчевићи, народна песма, 149. стр.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Чаролија стварања*. Читанка за шести разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2024.

Обредне народне лирске песме (избор), 10. стр.

Коледарске песме (избор), 11. стр.

Војевао бели Виде, народна песма, 11. стр.

Кад долазе колеђани пред кућу, народна песма, 12.стр.

Кад улазе колеђани у кућу, народна песма, 12.стр.

Божјиће песме (избор), 15. стр.

Ђурђевске песме (избор), 18 стр.

Краљичке песме (избор), 20. стр.

Домаћину, народна песма, 20. стр.

Додолске песме (избор), 23. стр.

Опет кад игра додола, народна песма, 23. стр.

Кад додоле иду преко села, народна песма, 24. стр.

Епске народне песме о косовском боју (избор), 77. стр.

Комади од различнијех косовскијех пјесама (одломак), 77. стр.

Цар Лазар и царица Милица, народна песма, 84. стр.

Смрт Мајке Југовића, народна песма, 89. стр.

Косовка Дјевојка, народна песма, 93. стр.

Епске народне песме о Марку Краљевићу (избор), 106. стр.

Марко Краљевић и вила, народна песма, 106. стр.

Марко Краљевић укида свадбарину, народна песма, 110. стр.

Марко Краљевић и Муса Кесеџија (одломак), народна песма, 116. стр.

Орање Марка Краљевића, народна песма, 122. стр.

Станковић-Шошо, Н., Сувајџић, Б., *Уметност речи*. Читанка за српски језици књижевност за шестиразред основне школе, Нови Логос, Београд, 2024.

- Обредне народне лирске песме (избор), 102. стр.
Епске народне песме о Косовском боју (избор), 147. стр.
Цар Лазар и царица Милица, народна песма, 155. стр.
Смрт Мајке Југовића, народна песма, 160. стр.
Косовка Дјевојка, народна песма, 163. стр.
Епске песме о Марку Краљевићу (избор), 181. стр.
Марко Краљевић и вила, народна песма, 181. стр.
Марко Краљевић укида свадбарину, народна песма, 185. стр.
Марко Краљевић и Муса Кесеџија, (одломак), народна песма, 190. стр.

Журић, Ј., *У трагању за плавом звездом*. Читанка за шести разред основне школе, Едука, Београд, 2024.

- Обредне лирске народне песме (избор), 38. стр.
Војевао бели Виде, коледо!, народна песма, 38. стр.
Ђурђево лето, пролето, народна песма, 41. стр.
Домаћину, народна песма, 42. стр.
Кад иду преко села, народна песма, 43. стр.
Насред села вита јела, народна песма, 43. стр.
Епске народне песме о Косовском боју (избор), 158. стр.
Комади од различнијех косовскијех пјесама (одломак), 159. стр.
Цар Лазар и царица Милица, народна песма, 169. стр.
Косовка Дјевојка, народна песма, 173. стр.
Смрт Мајке Југовића, народна песма, 177. стр.
Епске народне песме о Марку Краљевићу (избор), 180. стр.
Марко Краљевић укида свадбарину, народна песма, 183. стр.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Извор*. Читанка за шести разред основне школе, Klett, Београд, 2024.

- Народне лирске обредне песме (избор), 62. стр.
Коледарске и божићне песме (избор), 62. стр.
Народне епске песме о Косовском боју, 120. стр.
Комади од различнијех косовскијех пјесама (одломак), 120. стр.
Цар Лазар и царица Милица, народна песма, 125. стр.
Косовка Дјевојка, народна песма, 130. стр.
Смрт Мајке Југовића, народна песма, 133. стр.
Народне епске песме о Марку Краљевићу, 144. стр.
Марко Краљевић укида свадбарину, народна песма, 144. стр.
Марко Краљевић и вила, народна песма, 150. стр.
Марко Краљевић и Муса Кесеџија (одломак), народна песма, 155. стр.
Орање Марка Краљевића, народна песма, 161. стр.

Маринковић, С., Марковић, С., *Читанка за шести разред основне школе*, Креативни центар, Београд, 2019.

- Обредне народне лирске песме (избор), 10. стр.
Цар Лазар и царица Милица, народна песма, 52. стр.
Смрт Мајке Југовића, народна песма, 56. стр.
Марко Краљевић и вила, народна песма, 58. стр.
Марко Краљевић укида свадбарину, народна песма, 60. стр.
-

СЕДМИ РАЗРЕД

Станковић-Шошо, Н., Сувајдић, Б., *Уметност речи*. Читанка за седми разред основне школе, Нови Логос, Београд, 2024.

- Чудотворни прстен*, народна бајка, 30. стр.
- Свети Сава у народној књижевности (избор), 91. стр.
- Свети Сава и ђаво*, 91. стр.
- Свети Сава и браћа која се деле*, 93. стр.
- Свети Сава и отац и мати с малим дјететом*, 94. стр.
- Предања о Светом Сави (избор), 95. стр.
- Свети Сава и богати Гаван*, 95. стр.
- Вода Светог Саве*, 97. стр.
- Како је постао вук*, 97. стр.
- Зашто је јела зелена*, 97. стр.
- Епске народне песме покосовског тематског круга (избор), 111. стр.
- Диоба Јакшића*, народна песма, 111. стр.
- Смрт војводе Пријезде*, народна песма, 115. стр.
- Болани Дојчин*, народна песма, 118. стр.
- Епске народне песме о хајдуцима (избор), 125. стр.
- Старина Новак и кнез Богосав*, народна песма, 125. стр.
- Мали Радојица*, народна песма, 129. стр.
- Стари Вујадин*, народна песма, 133. стр.
- Епске народне песме о ускоцима (избор), 143. стр.
- Иво Сенковић и ага од Рибника*, народна песма, 143. стр.
- Ропство Јанковић Стојана*, народна песма, 151. стр.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Плетисанка*. Читанка за седми разред основне школе, Klett, Београд, 2020.

- Народне епске песме покосовског тематског круга (избор), 48. стр.
  - Диоба Јакшића*, народна песма, 48. стр.
  - Смрт војводе Пријезде*, народна песма, 51. стр.
  - Народне епске песме о хајдуцима (избор), 54. стр.
  - Старина Новак и кнез Богосав*, народна песма, 54. стр.
  - Стари Вујадин*, народна песма, 57. стр.
  - Мали Радојица*, народна песма, 61. стр.
  - Народне епске песме о ускоцима (избор), 65. стр.
  - Иво Сенковић и ага од Рибника*, народна песма, 65. стр.
  - Ропство Јанковић Стојана*, народна песма, 71. стр.
  - Народне приче о Светом Сави (избор), 128. стр.
  - Свети Сава и ђаво*, 128. стр.
  - Свети Сава и сељак без среће*, 132. стр.
  - Свети Сава благосиља пчелу*, 133. стр.
  - Свети Сава као лекар*, 134. стр.
  - Свети Сава и браћа која се деле*, 135. стр.
  - Савине вериге*, 136. стр.
  - Народна предања о Светом Сави (избор), 137. стр.
  - Међедовић*, народна приповетка, 200. стр.
-

Маринковић, С., Марковић, С., *Читанка за седми разред основне школе*, Креативни центар, Београд, 2019.

Међедовић, српска народна бајка, 38. стр.

Смрт војводе Пријезде, српска народна песма, 43. стр.

Диоба Јакишића, српска народна песма, 46. стр.

Старина Новак и кнез Богосав, српска народна песма, 49. стр.

Мали Радојица, српска народна песма, 51. стр.

Стари Вујадин, српска народна песма, 54. стр.

Иво Сенковић и ага од Рибника, српска народна песма, 56. стр.

Ропство Јанковић Стојана, српска народна песма, 62. стр.

Кратки фолклорни облици, 65. стр.

Народне легенде о Светом Сави, 83. стр.

Станковић-Шошо, Н., Сувајцић, Б., *Чаролија стварања*. Читанка за српски језик и књижевност за седми разред основне, Нови Логос, Београд, 2020.

Златоруни ован, народна приповетка, 80. стр.

Свети Сава у народној књижевности (избор), 144. стр.

Свети Сава као лекар, 144. стр.

Свети Сава и два супарник”, 145. стр.

Свети Сава и ђаво, 146. стр.

Предања о Светом Сави (избор), 95. стр.

Савина пећина, 149. стр.

Савина трпеза, 149. стр.

Савини грнци, 149. стр.

Савина вода, 150. стр.

Савина мала, 150. стр.

Свети Сава греје земљу, 150. стр.

Свети Сава и богати Гаван, 150. стр.

Епске народне песме покосовског тематско круга (избор), 165. стр.

Диоба Јакишића, народна песма, 165. стр.

Смрт војводе Пријезде, народна песма, 169. стр.

Смрт војводе Кајице, народна песма, 172. стр.

Епске народне песме о хајдуцима (избор), 176. стр.

Старина Новак и кнез Богосав, народна песма, 176. стр.

Мали Радојица, народна песма, 179. стр.

Стари Вујадин, народна песма, 183. стр.

Епске народне песме о ускоцима (избор), 186. стр.

Иво Сенковић и ага од Рибника, народна песма, 186. стр.

Ропство Јанковић Стојана, народна песма, 193. стр.

Влаховић, Г., Влаховић, Ј., *Читанка за седми разред основне школе*, Едука, Београд, 2020.

Златоруни ован, народна , 8. стр.

Епске народне песме старијих времена – покосовски тематски круг, 17. стр.

Диоба Јакишића, народна песма, 17. стр.

Смрт војводе Пријезде, народна песма, 21. стр.

Болани Дојчин, народна песма, 24. стр.

Епске народне песме средњих времена, 30. стр.

Епске народне песме о хајдуцима, 30. стр.

Мали Радојица, народна песма, 31. стр.

Стари Вујадин, народна песма, 35. стр.

Старина Новак и кнез Богосав, народна песма, 38. стр.

Епске народне песме о ускоцима, 41. стр.

Иво Сенковић и ага од Рибника, народна песма, 42. стр.

Ропство Јанковић Стојана, народна песма, 49. стр.

Кратки фолклорни облици (пословице, изреке, питалице, загонетке), 53. стр.

Свети Сава у народној књижевности, 70. стр.

Свети Сава и чобанин, 70. стр.

Свети Сава као лекар, 71. стр.

Свети Сава у просјацима, 72. стр.

Савина вода, 72. стр.

ОСМИ РАЗРЕД

Станковић-Шошо, Н., *Уметност речи*. Читанка за српски језик и књижевност за осми разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Српска дјевојка, народна песма, 9. стр.

Љубавне народне лирске песме (избор), 12. стр.

Љубавни растанак народна песма, 16. стр.

Свадбене народне лирске песме (избор), 19. стр.

Женидба Милића Барјактара, народна балада, 24. стр.

Почетак буне против дахија (одломак), 73. стр.

Бој на Мишару, народна песма, 93. стр.

Сувајцић, Б., Станковић-Шошо, Н., *Чаролија стварања*. Читанка за осми разред основне школе, Нови Логос, Београд.

Љубавне народне лирске песме (избор), 153. стр.

Обичајне народне лирске песме (избор), 172. стр.

Женидба Милића Барјактара, народна песма, 177. стр.

Почетак буне против дахија (одломак), народна песма, 244. стр.

Бој на Мишару, народна песма, 251. стр.

Бој на Чокешини, народна песма, 257. стр.

Мркаљ, З., Несторовић, З., *Цветник*. Читанка за осми разред основне школе, Klett, Београд, 2022.

Женидба Милића Барјактара (одломци), народна лирско-епска песма, 16. стр.

Усуд, народна приповетка, 23. стр.

Народне епске песме новијих времена (тематски круг о ослобођењу Србије), 50. стр.

Почетак буне против дахија (одломци), 50. стр.

Бој на Чокеџини (одломци), 58. стр.

Бој на Мишару (одломци), 62. стр.

Народне лирске љубавне песме (избор), 88. стр.

Српска дјевојка, 91. стр.

Љубавни растанак, 93. стр.

Народне обичајне песме (избор), 94. стр.

Народне свадбене песме (избор), 94. стр.

Народне здравице (избор), 99. стр.

Народне тужбалице (избор), 100. стр.

Јовић, М., Журић, Ј., *Магија читања*, читанка за осми разред основне школе, Едука, Београд, 2021.

Народне епске песме новијих времена (тематски круг о ослобођењу Србије)

Почетак буне против дахија, 35. стр.

Бој на Мишару, 42. стр.

Обичајне народне лирске песме (избор), 65. стр.

Усуд, народна приповетка, 70. стр.

Љубавне народне лирске песме:

Српска дјевојка, 80. стр.

Љубавни растанак, 83. стр.

Нема љепоте без вијенца, 85. стр.

Женидба Милића Барјактара, народна лирско-епска песма, 88. стр.

СРПСКИ ЈЕЗИК – СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

ПРВИ РАЗРЕД

Стишовић Миловановић, А., Радуловић, О., Живковић, В., *Читанка за први разред гимназија и средњих стручних школа*, Едука, Београд, 2019.

Смрт мајке Југовића, народна епска песма, 24. стр.

Бановић Страхиња, народна епска песма, 59. стр.

Златна јабука и девет пауница, народна бајка, 73. стр.

Дјевојка бржа од коња, народна приповетка, 83. стр.

Хасанагиница, народна балада, 110. стр.

Српска дјевојка, народна лирска песма, 128. стр.

Смрт Омера и Мериме, народна балада, 131. стр.

Кнежева вечера, народна епска песма, 137. стр.

Марко пије уз рамазан вино, народна епска песма, 141. стр.

Диоба Јакшића, народна епска песма, 145. стр.

Ропство Јанковић Стојана, народна епска песма, 150. стр.

Бој на Мишару, народна епска песма, 155. стр.

Змија младожења, народна бајка, 161. стр.

Мркаљ, З., Павловић, М., *Читанка за први разред гимназије*, Klett, Београд, 2019.
Сунце се дјевојком жени, народна лирска митолошка песма, 10. стр.
Бановић Страхиња, народна епска песма, 40. стр.
Марко Краљевић и брат му Андријаш, бугарштица, 129. стр.
Хасанагиница, народна балада, 132. стр.
Комади од различнијех косовскијех пјесама, народне епске песме, 140. стр.
Диоба Јакишића, народна епска песма, 147. стр.
Опет диоба Јакишића, народна епска песма, 149. стр.
Ропство Јанковић Стојана, народна епска песма, 152. стр.
Златна јабука и девет пауница, народна бајка, 155. стр.
Дјевојка бржа од коња, народна приповетка, 163. стр.
Војник и смрт, руска народна бајка, 165. стр.

Сувајдић, Б., Станковић-Шошо, Н., Петаковић, С., *Читанка за први разред гимназије, Читанка 1*, Нови Логос, Београд, 2019.
Бановић Страхиња, народна епска песма, 40. стр.
Хасанагиница, народна балада, 54. стр.
Сунце се дјевојком жени, народна лирска митолошка песма, 189. стр.
Комади од различнијех косовскијех пјесама, народне епске песме, 191. стр.
Марко Краљевић и брат му Андријаш, бугарштица, 199. стр.
Диоба Јакишића, народна епска песма, 204. стр.
Ропство Јанковић Стојана, народна епска песма, 207. стр.
Златна јабука и девет пауница, народна бајка, 210. стр.
Дјевојка бржа од коња, народна приповетка, 218. стр.
Жаба – царева кћи, руска народна бајка, 165. стр.

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК - ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Енги, С., Рожа Сикора, А., Уџбеник за четврти разред основне школе, *Читанка 3*, Klett, Београд, 2020.
Народна прича *Деда и репа*, 41. стр.
Народна песма *На крај села*, 133. стр.
Народна прича *Зеџ и корњача*, 146. стр.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Рожа Сикора, А., Уџбеник за четврти разред основне школе, *Читанка 4*, Klett, Београд, 2021.
Народна прича *Цврчак и мрав*, 28. стр.

ПЕТИ РАЗРЕД

Вајс, В., Ишпановић Д., Уџбеник за пети разред основне школе, *Читанка 5*, Klett, Београд, 2023.
Народне обичајне песме (избор), 95. стр.
Народна шаллива прича *Еро и кадија*, 141. стр.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Вајс, В., Ишпановић Д., Уџбеник за шести разред основне школе, *Читанка 6*, Klett, Београд, 2019.

Народна басна *Бик и зец*, 22. стр.

Народна прича *Свету се не може угодити*, 29. стр.

Народна успаванка *Мајка Јову у ружи родила*, 37. стр.

Народна бајка *Биберче*, 129. стр.

СЕДМИ РАЗРЕД

Вајс, В., Ишпановић Д., Уџбеник за седми разред основне школе, *Читанка 7*, Klett, Београд, 2020.

Народно предање *Свети Саво гради прозоре*, 21. стр.

Народна прича *У цара Тројана козје уши*, 33. стр.

Народна љубавна пјесма *Риба и дјевојка*, 145. стр.

Народна песма *Диоба Јакишића* (одломак), 179. стр.

ОСМИ РАЗРЕД

Вајс, В., Ишпановић Д., Уџбеник за осми разред основне школе, *Читанка 8*, Klett, Београд, 2021.

Народне лирске песме *Додолске песме*, 9. стр.

Народна прича *Тамни вилајет*, 18. стр.

Народна епска песма *Ропство Јанковић Стојана*, 27. стр.

Народна бајка *Чардак ни на небу ни на земљи*, 46. стр.

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК – СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

ПРВИ РАЗРЕД

Штасни, Г., Добрић, Н., Звекић-Душановић, Д., *Српска књижевност и језик за први разред гимназије и четворогодишњих и трогодишњих стручних школа*, Завод за уџбенике, Београд, 2014.

Кратки фолклорни облици, 11. стр.

Шаљива народна прича *Еро и кадија*, 15. стр.

Народна анегдота *Карађорђе и Доситеј*, 17. стр.

Народна прича *Свети Сава и сељак без среће*, 21. стр.

Народна приповетка *Немушти језик*, 25. стр.

III Садржаји народне књижевности у одабраним читанкама за наставу Српског језика и књижевности и Српског као нематерњег: квантитативна анализа.

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама за први разред основне школе						
Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Логос	КЦ	Едука	Збир
<i>Кад сам био стар човек</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Ја сам чудо видео</i>	+	+	+	-	+	4
<i>Свети Сава и ђаци</i>	-	-	+	+	+	3
<i>Голуб и пчела</i>	-	+	+	+	+	4
<i>Лисица и човек</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Лисица и миш</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Колико је пет и један</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Два јарца</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Мудри дедица</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Дивно чудо</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Коза и седам јарића</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Лисица и гавран</i>	-	+	-	-	+	2
<i>Рђава шала</i>	-	-	+	-	-	1
<i>Зли ловци</i>	-	-	+	-	-	1
<i>Божих штапом бата</i>	-	-	+	-	-	1
<i>Избор из народне прозе</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Славујак</i>	+	-	+	+	-	3
<i>Избор из шаљивих народних песама</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Народне загонетке – избор</i>	-	+	-	-	-	1
Укупан број дела из народне књижевности	3	4	7	12	4	

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за други разред основне школе

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Логос	КЦ	Едука	Збир
<i>Биберче</i>	+	-	+	-	-	2
<i>Чудне дечије жеље</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Свети Саво гради прозоре</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Лисица и гавран</i>	+	-	+	+	-	3
<i>Чардак ни на небу ни на земљи</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Коњ и магаре</i>	+	-	+	+	-	3
<i>Седам прUTOва</i>	-	+	+	+	-	3
<i>Да вам певам што истина није</i>	-	+	-	-	+	2
<i>Свети Сава и отац и мати са малим дететом</i>	-	+	-	+	+	3
<i>Смешно чудо</i>	+	-	+	+	-	3
<i>Старо лијино лукавство</i>	-	-	+	+	-	2
<i>Лакоми мечићи</i>	-	-	+	+	-	2
<i>Клин-чорба</i>	-	-	+	-	-	1
<i>Бик и зец</i>	-	+	-	+	+	3
<i>Медвед и девојчица</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Зец на спавању</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Лија и ждрал</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Мајка Јову у ружи родила</i>	+	+	+	+	+	5 ²⁴⁷
<i>Марко Краљевић и соко</i>	+	-	-	+	-	2
<i>Мишија моба</i>	-	+	-	-	-	1
<i>Марко Краљевић и орао</i>	-	-	+	-	+	2
<i>Народне пословице – избор</i>	-	-	+	-	+	2
<i>Народне умотворине – избор</i>	-	+	-	-	-	1
<i>Српске народне бајке – избор</i>	-	-	+	-	-	1
<i>Шаљиве народне песме и приче – избор</i>	-	-	-	+	-	1
Укупан број дела из народне књижевности	9	7	12	14	6	

²⁴⁷ Народна успаванка *Мајка Јову у ружи родила* налази се у свим најфреквентнијим читанкама. То може да се тумачи двојако: 1) да ова успаванка представља највиши естетски домен народне књижевности; 2) да ова успаванка најбоље дочарава жанровске одлике народне успаванке.

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за трећи разред основне школе

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Логос	КЦ	Едука	Збир присутности
<i>Свијету се не може угодити</i>	+	+	+	+	-	4
<i>Лав и човек</i>	+	-	+	+	+	4
<i>Вук и јагње</i>	+	+	-	-	+	3
<i>Кад би било</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Еро и кадија</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Свети Сава и сељак без среће</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Чардак ни на небу ни на земљи</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Лав и лисица</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Ветар и сунце</i>	+	+	-	+	+	4
<i>Бели коњ</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Охолица</i>	-	+	-	-	-	1
<i>Кад сам био стар човек</i>	-	+	-	-	-	1
<i>Клин-чорба</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Свети Сава помаже човеку да се снађе</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Корњача и зец</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Двије сеје брата не имале</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Обичајне народне лирске песме</i>	-	+	+	-	-	2
<i>Паде листак наранче</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Женидба Врапца Подунавца</i>	+	+	+	+	-	4
<i>Марко Краљевић и бег Костадин</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Народне успаванке – избор</i>	-	-	+	-	-	1
<i>Народне приче о Светом Сави – избор</i>	-	-	-	-	+	1
Укупан број дела из народне књижевности	14	11	9	11	9	

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за **четврти** разред основне школе

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Логос	КЦ	Едука	Збир
<i>Пепељуга</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Мећед, свиња и лисица</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Најбоље задужбине</i>	+	+	-	+	+	4
<i>Јетрвица адамско колена</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Народне лирске обичајне песме – избор</i>	-	-	-	-	+	1
<i>Стари Вујадин</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Наджњева се момак и дјевојка</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Јеленче</i>	+	+	+	+	+	5
Укупан број дела из народне књижевности	7	7	6	7	9	

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за **пети** разред основне школе

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Едука	Логос	КЦ	Збир
<i>Свети Саво</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Женидба Душанова</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Зидање Скадра</i>	-	-	+	+	-	2
<i>Урош и Мрњавчевићи</i>	-	-	-	-	+	1
<i>Војевао бјели Виде, коледо</i>	+	-	+	+	+	4
<i>Вила зида град</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Еро с онога свијета</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Краљ и чобанин</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Дјевојка цара надмудрила</i>	+		+	+	+	5
<i>Три јегуље</i>	-	+	-	-	-	1
<i>Биберче</i>	-	-	+	-	-	1
<i>Побијеђени Вук</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Није вјера тврда у јачега</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Аждаја и царев син</i>	-	-	-	+	+	2
<i>Утопио се поп што руку није дао</i>	-	-	-	-	+	1
<i>Зечеви нису најстрашљивији</i>	-	-	-	-	+	1
<i>Народне епске песме старијих времена – избор</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Обредне народне лирске песме</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Шаљиве народне приче – избор</i>	+	+	-	+	-	3
<i>Народне приче о животињама – избор</i>	-	+	+	+	-	3

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за **пети** разред основне школе

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Едука	Логос	КЦ	Збир
<i>Народне бајке – избор</i>	+	-	-	-	-	1
<i>Кратки фолклорни облици – избор</i>	+	-	+	+	-	3
Укупан број дела из народне књижевности	12	9	11	14	12	

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за **шести** разред основне школе

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Едука	Логос	КЦ	Збир
<i>Смрт Мајке Југовића</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Марко Краљевић укида свадбарину</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Косовка Девојка</i>	-	-	+	+	-	2
<i>Комади од различнијех косовскијех пјесама</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Цар Лазар и царица Милица</i>	-	-	+	+	+	3
<i>Свадбене народне лирске песме</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Највећа је жалост за братом</i>	+	-	-	+	-	2
<i>Породичне народне лирске песме</i>	-	-	-	+	+	2
<i>Мала Вила</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Епске песме о Косовском боју</i>	+	+	+	+	-	4
<i>Епске песме о Марку Краљевићу</i>	+	-	-	+	-	2
<i>Народне успаванке – избор</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Народна предања – избор</i>	-	-	-	+	-	1
Укупан број дела из народне књижевности	7	5	7	13	6	

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за **седми** разред основне школе

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Едука	Логос	КЦ	Збир
<i>Диоба Јакшића</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Мали Радојица</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Стари Вујадин</i>	-	-	+		-	1
<i>Иво Сенковић и ага од Рибника</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Смрт војводе Пријезде</i>	-	+	+	-	+	3
<i>Старина Новак и кнез Богосав</i>	-	+	-	+	-	2
<i>Ропство Јанковић Стојана</i>	-	+	-	+	+	3
<i>Кујунџија и хитропреља</i>	+	+	-	-	-	2

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за седми разред основне школе

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Едука	Логос	КЦ	Збир
<i>Љубавни растанак</i>	-	+	+	+	-	3
<i>Златна јабука и девет пауница</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Кратки фолклорни облици – избор</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Народне приче о Светом Сави – избор</i>	+	+	-	+	-	3
<i>Посленичке народне лирске песме – избор</i>	-	-	+	+	+	3
<i>Народне епске песме о хајдуцима и ускоцима – избор</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Покосовски тематски круг – избор</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Народне лирске љубавне песме – избор</i>	-	-	-	-	+	1
Укупан број дела из народне књижевности	7	11	9	12	9	

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за осми разред основне школе

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Едука	Логос	КЦ	Збир
<i>Почетак буне против дахија</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Бој на Мишару</i>	-	-	-	+	+	2
<i>Три сужња</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Женидба Милића Барјактара</i>	+	+	+	+	-	4
<i>Стојан и Љиљана</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Хасанагиница</i>	-	-	-	+	-	1
<i>Српска дјевојка</i>	-	+	+	+	-	3
<i>Немуштити језик</i>	+	+	-	+	-	2
<i>Усуд</i>	+	-	+	+	+	4
<i>Народне пске песме новијих времена – избор</i>	+	+	+	+	+	5
<i>Народне лирско-епске песме – избор</i>	+	+	+	-	-	3
<i>Народне лирске љубавне песме – избор</i>	+	-	+	+	+	4
Укупан број дела из народне књижевности	7	6	7	11	5	

Заступљеност народне књижевности у најфреквентнијим читанкама
за **први** разред гимназија и средњих стручних школа

Наслов дела из народне књижевности	ЗУНС	Klett	Едука	Логос	Збир
<i>Златна јабука и девет пауница</i>	+	+	-	+	3
<i>Сунце се дјевојком жени</i>	+	+	-	+	3
<i>Хасанагиница</i>	+	+	+	+	4
<i>Комади од различнијех косовскијех пјесама</i>	+	+	+	+	4
<i>Диоба Јакишића</i>	+	+	+	+	4
<i>Опет диоба Јакишића</i>	+	-	+	+	3
<i>Бановић Страхиња</i>	+	+	+	+	4
<i>Ропство Јанковић Стојана</i>	+	+	+	-	3
<i>Марко Краљевић и брат му Андријаш</i>	+	-	+	+	3
<i>Народне бајке – избор</i>	+	-	-	-	1
<i>Бој на Мишару</i>	-	+	-	-	1
<i>Марко пије уз рамазан вино</i>	-	+	-	-	1
<i>Смрт мајке Југовића</i>	-	-	+	-	1
<i>Војник и смрт</i>	-	+	-	-	1
<i>Српска дјевојка</i>	-	+	-	-	1
<i>Дјевојка бржа од коња</i>	-	+	-	+	2
<i>Змија младожења</i>	-	-	+	-	1
<i>Царева кћи жаба</i>	-	-	+	+	2
<i>Кратки фолклорни облици – избор</i>	-	-	+	-	1
Укупан број дела из народне књижевности	10	12	11	10	

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом

КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ ОБРАЗОВНИХ САДРЖАЈА НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

која је одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____.

Потпис аутора дисертације:

Емина З. Сарачевић

Др Емина З. Сарачевић

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ЕЛЕКТРОНСКОГ И ШТАМПАНОГ ОБЛИКА
ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Наслов дисертације:

**КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ ОБРАЗОВНИХ САДРЖАЈА
НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ**

Изјављујем да је електронски облик моје докторске дисертације, коју сам предао/ла за уношење у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, истоветан штампаном облику.

У Нишу, _____

Потпис аутора дисертације:

Емина З. Сарачевић

Др Емина З. Сарачевић

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ ОБРАЗОВНИХ САДРЖАЈА НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Дисертацију са свим прилозима предала сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унегу у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

У Нишу, _____.

Потпис аутора дисертације:

Емина З. Сарачевић

Др Емина З. Сарачевић